VAS ZOLTÁN

TIZENHAT ÉV

FEGYHÁZBAN

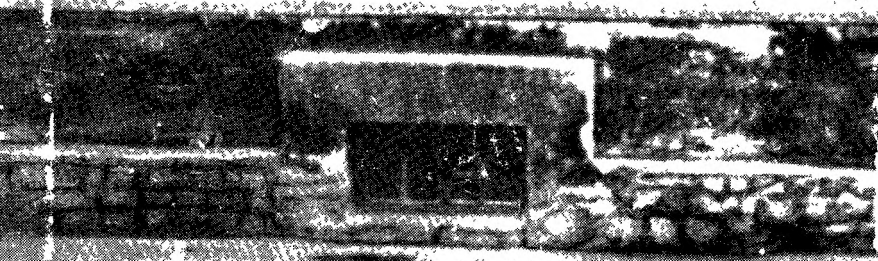

SZIKRA

SZIKRA

VAS ZOLTÁN

TIZENHAT ÉV FEGYHÁZBAN

HETEDIK KIADÁS
70 001—85 000

SZIKRA
BUDAPEST 1951

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

ELŐSZÓ

Vas Zoltán elvtárs könyve „Tizenhat év fegyházban" első ízben 1940-ben, a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújának előestéjén jelent meg orosz, majd közvetlenül utána magyar nyelven. Azóta a könyv a Szovjetunióban, Magyarországon és számos más országban egész sor új kiadást ért el, s a dolgozók széles rétegeinél komoly elterjedtségre és népszerűségre tett szert.

Mi a magyarázata annak, hogy Vas Zoltán elvtárs könyve aránylag rövid idő alatt ennyire elterjedt és népszerűvé lett?

A magyarázat, mindenekelőtt, abban rejlik, hogy a könyv a magyar forradalmi mozgalom egyik legsúlyosabb és leghősiesebb szakaszát vetíti az olvasó elé mélyen realisztikus ábrázolásban, szinte drámai feszültséggel telített irodalmi formában. A könyv arról az áldozatos küzdelemről szól, melyet a magyar munkásosztály, élén a Kommunisták Magyarországi Pártjával és a magyar nép hivatott vezetőjével, Rákosi Mátyás elvtárssal, a legsötétebb reakció éveiben Horthy nagybirtokos-nagytőkés népelnyomó rendszere ellen folytatott. Külsőleg a könyv formája: börtönnapló. Valójában azonban a könyv tartalma: a magyar forradalmi munkásmozgalom szerves része. A könyv főhőse a magyar munkásosztály, a kommunista párt, Rákosi Mátyás!

Ismeretes, hogy a magyarországi proletárforradalom leverése után, 1919-től egészen 1945-ig, az országnak a dicsőséges Szovjet Hadsereg által történt felszabadításáig, a nagybirtokos-nagytőkés osztályok véres terror-

uralmat valósítottak meg Magyarországon. A kommunisták tizezreit vetették börtönbe, százakat ítéltek halálra és végeztek ki, másokat pedig minden bírói ítélet nélkül halálra kínoztak. A magyarországi ellenforradalmi reakció mindent elkövetett, hogy megsemmisítse a kommunista káderekét, hogy szétzúzza a kommunista pártot. De a magyar kizsákmányoló osztályok ezzel nem elégedtek meg. Főtörekvésük arra irányult, hogy bemocskolják a magyarországi proletárforradalmat, hogy megkíséreljék befeketíteni a magyar dolgozók szemében az egész világ elnyomottjainak és kizsákmányoltjainak legnagyobb reménységét, legerősebb támaszát, a szocialista Szovjetuniót. A magyar ellenforradalom reakciós urai tisztában voltak azzal, hogy amíg a dolgozó tömegek maguk előtt látják a Szovjetuniót, amíg látják, hogy a Szovjetunió él, fejlődik, erősödik, addig lesz számukra olyan hatalmasfényű világítótorony, amely a legsötétebb reakciós elnyomás idején is mutatja nekik az utat a harcra a kizsákmányolók uralmának megdöntéséért, a szabad, boldog, szocialista jövőért. Ezért a magyar uralkodó osztályok fő célkitűzése az ellenforradalmi reakció évtizedeiben abban állott, hogy megkíséreljék megingatni a magyar munkásosztály, a dolgozó nép bizalmát és ragaszkodását a Szovjetunióhoz, hogy megpróbálják elidegeníteni a magyar dolgozókat a szocialista Szovjetuniótól. Több mint egynegyed századon keresztül ennek a főfeladatnak a szolgálatába állították a magyar uralkodó osztályok a sajtót, a rádiót, a mozit, a színházat, az iskolát, az egész államapparátust. Több mint huszonöt éven keresztül folytatta a Horthy-reakció Magyarországon a féktelen kommunista- és szovjetellenes uszítást, a szinte példátlanul hazug és aljas rágalomhadjáratot a kommunizmus, a Szovjetunió ellen. Ebben a hitvány rágalomhadjáratban a magyar reakció, az ellen-

forradalmi Horthy-rendszer sok láncos kutyája, legközvetlenebb segítője a magyarországi szociáldemokrácia soraiból került ki, melynek vezetői többségükben Horthy fasiszta rendőrsége besúgóinak, az ellenforradalom kommunista- és szovjetellenes ügynökségének szerepét töltötték be a munkásosztályon belül. Az ellenforradalmi reakció és szociáldemokrata zsoldosainak galád terve azonban kudarcot vallott. A magyar munkásosztály többségét nemcsak nem sikerült eltéríteni a Szovjetuniótól, hanem ellenkezőleg, minél inkább fokozták Horthyék az elnyomást, a terrort, a kizsákmányolást a magyar dolgozókkal szemben, annál nagyobb bizalommal és reménységgel tekintett a magyar munkásosztály s minden, ami becsületes volt Magyarországon, a világ egyetlen szabad országa, a Szovjetország, a nagy Sztálin felé. Ebben döntő szerepe volt annak, hogy a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja Sztálin elvtárs bölcs vezetése alatt leleplezte és szétzúzta a belső ellenséget s a szocialista építésben és a békéért vívott küzdelemben a Szovjetország diadalról diadalra haladt előre. De szerepe volt a magyar ellenforradalmi reakció terveinek meghiúsításában annak a bátor, hősies kiállásnak is, melyet Rákosi Mátyás elvtárs és társai tanúsítottak a Horthy-féle reakciós bíróság előtt. A magyar bíróság, mely elé Rákosit és társait állították, azt a feladatot kapta kenyéradó gazdájától, Horthytól, hogy a Rákosi-per útján diszkreditálja a magyar dolgozók szemében a magyarországi proletárforradalom emlékét, diszkreditálja a Kommunisták Magyarországi Pártját, s legfőképpen igyekezzen diszkreditálni a szocialista Szovjetuniót, s ha ez sikerülne, adja azonnal a tárgyalóterem mellett várakozó hóhér kezére Rákosi Mátyást, a kommunista párt és a magyar dolgozó nép vezetőjét, s a vele együtt perbefogott elvtársakat.

Tudjuk, hogy a magyar reakciónak ez a galád és véres terve ugyancsak csúfos vereséggel végződött. Rákosi elvtárs és társai Horthy vérbírósága előtt nem védekeztek, hanem támadásba mentek át. A magyar munkásosztály, a magyar nép nevében vádlókként léptek fel. A szó szoros értelmében az akasztófa árnyékában, Rákosi elvtárs rettenthetetlen bátorsággal és nagy politikai felkészültséggel leplezte le a népellenes Horthy-rendszert, a Horthy-féle politikusok és a jobboldali szociáldemokrata vezetők egységfrontját a munkásosztály, a dolgozó nép ellen. Rákosi elvtárs fényesen megvédelmezte a magyarországi proletárforradalmat, a kommunista pártot, fennen hirdette a kommunista párt politikáját, a legteljesebb szolidaritást vállalta a Szovjetunióval, mint olyan országgal, amelynek léte és erősödése a magyar munkásosztály, a magyar nép és a világ összes dolgozóinak közös érdeke. Rákosi elvtárs szavait, melyek a Horthy-bíróság tárgyalótermében hangzottak el, meghallották a magyar dolgozók milliós tömegei, de meghallották ezeket a bátor szavakat a dolgozók messze Magyarország határain túl is. A magyar dolgozóknak a kommunista párt vezette széles tömegmozgalma hatalmas kórusként fogta közre az ellenforradalmi bíróság tárgyalótermét és ez a mozgalom, párosulva a nagy nemzetközi szolidaritás hullámaival s mindenekelőtt a Szovjetunió dolgozóinak szolidaritásával, meghátrálásra kényszerítette a Horthy-reakció vérebeit. Rákosi Mátyás elvtársat és társait sikerült kiragadni a hóhér karmaiból. Később pedig a Szovjetunió, Sztálin elvtárs erős keze kinyitotta a börtön ajtaját is, melyben több mint tizenöt éven át szenvedett, de egy percig sem szűnt meg küzdeni a magyar nép igazáért Rákosi Mátyás s vele együtt Vas Zoltán és más elvtársak.

A magyar kommunista párt, Rákosi Mátyás elv-

társ odaadó, áldozatos, tántoríthatatlan küzdelme a magyar fasiszta ellenforradalom ellen, a forradalmi munkáspárt építéséért, azért, hogy a magyar dolgozók megismerjék az igazságot a Szovjetunióról, hogy szívükbe zárják és harcaikban a jobb jövőért tanítójuknak, példaképüknek tekintsék a nagy Sztálint, nem volt hiábavaló. Ebben a harcban kovácsolódtak ki és edződtek meg azok a kommunista káderek, melyek képesek voltak a magyar munkásosztály, a dolgozó nép élére állni akkor, amikor a dicsőséges Szovjet Hadsereg, Sztálin elvtárs parancsát végrehajtva, felszabadította Magyarországot a hitlerista hordák és magyar cinkosaik uralma alól. E nélkül a következetes, kérlelhetetlen küzdelem nélkül, melyet az ellenforradalom legsötétebb éveiben Rákosi Mátyás elvtárs vezetésével a Kommunisták Magyarországi Pártja vívott, elképzelhetetlenek lettek volna azok a hatalmas eredmények, melyeket a magyar nép országának újjáépítése, a dolgozók életszínvonalának emelése, a népi demokrácia megszilárdítása és kifejlesztése terén elért.

Magyarország felszabadítása a hős Szovjet Hadsereg által a magyar nép ezeréves történelmének legmélyebb, leggyökeresebb fordulatához vezetett. A magyar munkásosztály, a magyar nép számára megnyílt a lehetőség, hogy a saját kezébe vegye az ország gyeplőjét, hogy a Szovjetunió támogatásával, a Szovjetunió mérhetetlenül gazdag tapasztalatainak felhasználásával, Lenin—Sztálin tanítása alapján népi demokratikus államhatalmat teremtsen s a kizsákmányoló osztályok fokozatos kiszorítása és felszámolása útján új, szabad és független országot építsen. Rákosi elvtárs hervadhatatlan érdeme, hogy mint a zseniális Sztálin hűséges tanítványa, mint igazi bolsevik politikus és mint a magyar nép harcokban megedzett, tapasztalatokban gazdag vezetője, a Szovjetunió nyujtotta lehetőséget valóra tudta váltani.

Ő volt az, aki az ország felszabadulása óta fáradhatatlanul küzdött azért, hogy a Magyar Kommunista Párt valódi marxi—lenini—sztálini tömegpárttá váljék. Ő volt az, aki a Párt élén, fáradságot nem kímélve, következetesen harcolt a magyar munkásosztály politikai egységéért, a jobboldali szociáldemokrata árulók ellen, s akinek vezetésével sikerült létrehozni a magyar munkásosztály egységes forradalmi pártját, a Magyar Dolgozók Pártját. Ő volt az, aki a Párt élén állva, a Pártot vezetve, megteremtette a demokratikus erők széles összefogását a külső és a belső reakció elleni harcra, a béke védelmére, a szocializmus építésére Magyarországon. Ő volt és ő az, aki legtöbbet tett azért, hogy megértesse a magyar néppel, mit jelent számára a szocialista Szovjetunió s valamennyiünk atyja és tanítója, a világ dolgozóinak vezére, a béke megvédéséért világszerte folyó küzdelem legfőbb irányítója, a szeretett Sztálin.

A magyar nép nagy utat tett meg az ország felszabadulása óta eltelt 5 esztendő alatt. Magyarország végleg kivált az imperializmus népelnyomó rendszeréből, s rálépett a szocializmus építésének útjára. Az ipar, a bankrendszer, a külkereskedelem, a nagykereskedelem teljes egészében a nép államának kezébe került. A mezőgazdaságban elkezdődött a szocializmus építése. Munkások, szegényparasztok tízezrei kerültek vezetőhelyre az államgépezetben, a gazdasági életben, a legkülönfélébb társadalmi szervezetekben. Megszűnt a volt uralkodó osztályok műveltségi monopóliuma és elkezdődött Magyarországon is a kultúrforradalom. Az országban végbement mélyenjáró átalakulás eredményeként megváltozott a magyar munkásosztály, a magyar dolgozók viszonya az államhoz, melyről tudják, hogy ez már az ő államuk. De megváltozott viszonyuk a termeléshez is, mert a dolgozók többsége számára ma már világos, hogy most nem

a tőkések számára termelnek, hanem jobb munkájukkal saját államukat erősítik, saját életszínvonalukat emelik s a nemzetközi imperialistaellenes béketábor erejét gyarapítják. Ezzel magyarázható, hogy a magyar nép a népgazdaság helyreállításának 3 éves tervét két év és öt hónap alatt nemcsak teljesítette, hanem túl is teljesítette. Ez a magyarázata annak is, hogy sikeresen valósítja meg a népgazdaság fejlesztésének új, 5 éves tervét. Nem utolsó sorban a munkához való új viszonynak tudható be, hogy a magyar munkások százezrei állnak szocialista munkaversenyben, hogy Magyarországon is fejlődik, a szovjet példa nyomán, a Sztahanov-mozgalom, s hogy a magyar ipar termelése már 50 százalékkal magasabb, mint a második világháborút megelőző évben volt.

A Magyar Dolgozók Pártja s vele együtt a magyar nép legszélesebb tömegei határozottan számot adnak maguknak arról, hogy a szocialista építőmunkában a további, az eddigieknél is nagyobb sikerek, az ország további felemelkedése, elválaszthatatlanok a nagy küzdelemtől, melyet a világ dolgozóinak százmilliói az imperialista háborús gyujtogatók ellen, a béke biztosításáért vívnak. Ezért vált szállóigévé Magyarországon Rákosi elvtárs mondása, hogy „Magyarország nem rés, hanem bástya a béke frontján". Ezért írta alá hét és félmillió ember néhány nap alatt a Világbéke Hívei Állandó Bizottságának felhívását. Ezért küzd a magyar nép államának, népgazdaságának további megerősítéséért. Ezért lett Magyarországon is a nagy Sztálin neve a nemzeti függetlenség, a gazdasági és kulturális felemelkedés, az imperialista háború elleni harc, a béke lobogójává, melyet a magyar nép milliós tömegei követnek.

Budapest, 1950 május hó.

GERŐ ERNŐ

AJÁNLOM:

a Kommunisták Magyarországi Pártjának, a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségének,

azoknak, akik engem kommunistának neveltek,

azoknak, akik nemzetközi szolidaritásból segítettek megmenteni a halálos ítélettől,

a Szovjetunió dolgozóinak, akik sarlóval vagy kalapáccsal, fegyverrel vagy tollal hozzájárultak a Szovjetunió erejének kifejlesztéséhez. Nekik köszönhetem, hogy rabságom a szovjethatáron véget ért.

VAS ZOLTÁN

1925 szeptember 22. Kedd.

Délelőtt tizenegy óra óta a budapesti rendőrfőkapitányság ezerszer elátkozott, ódon épületének fogdájában vagyok letartóztatva.

1919-ben és 1921-ben voltam itt.

Magánzárkám rácsozott ablakán alig hatol be világosság. Odakünn ragyogóan süt a koraőszi nap, de itt hűvös van.

Vaságy és fakupa van csak a zárkában. Az ágy puszta drótsodronyán nincsen se szalmazsák, se pokróc.

Mielőtt rámcsapták a vasajtót, a rendőrpribékek alaposan átkutattak. Meztelenre vetkőztettek le, majd a fehérneműn és ruhán kívül mindent elvettek tőlem. A detektivek parancsnoka, egy fiatal rendőrtiszt, gyorsanölő mérget keresett nálam. Aggodalmaskodott, hogy esetleg megmérgezem vagy felakasztom magam, s a hóhérnak nem akad majd munkája. Nyakkendőmet és nadrágtartómat is elvette, sőt a cipőmből is kihúzatta a zsinórt.

Az írást is megtiltották. Szerencsére, csavaros irónomból egy darabka ceruzahegy a zsebemben maradt és bár össze-vissza gyűrt piszkos papírra, de mégis írhatok. Hason fekszem az ágyon és hátammal fedem el kezem mozdulatait meg a papirost, nehogy a rendőrőrszem a lesőnyíláson keresztül észrevegye.

Ha a detektivek elvennék is feljegyzéseimet, mit sem érnének vele. Az eseményeket az illegális mozgalom követelményeinek megfelelően legfeljebb egyetlen szóval, vagy mondattal érintem. Neveket egyáltalán nem írok le.

*

Életem talán utolsó napjairól azért jegyzem fel az eseményeket, hogy írásomat alkalomadtán kicsempészhessem az elvtársakhoz. De azért is írok, mert a rabság legelső és legkínosabb óráiban az írás enyhítő balzsam.

Fáradt vagyok. Folyton vizet innék. De hiába iszom a fakupa dohosízű vizét, égeti testemet az izgalom láza. A szám is száraz, ajkam véresre repedezett. Idegességemben olyan vagyok, mint egy túlfűtött kazán.

Vajjon hány óra lehet?

Úgy sejtem, délután háromra jár az idő, de lehet, hogy már négy óra is elmult.

Órákkal ezelőtt, délelőtt tíz órakor, még jöhettem-mehettem, szabad ember, illegális pártmunkás voltam. Enyém volt az ég, az utca és enyém volt minden, ami az életet jelenti.

És most rab vagyok. Három napon belül meghalok.

Kivégeznek!

*

Magyarországon statáriális eljárás vár a kommunistákra. Nagybetűs hirdetmények közölték, hogy aki a kommunista párt tagja, rögtönítélő bíróság elé kerül. A statáriális bíróság csak felmentő vagy halálos ítéletet hozhat. Az ítéletet az elfogatás után

Rákosi Mátyás

hetvenkét órán belül kell kihirdetni és további két órán belül végre is kell hajtani.

De hiába hirdetett a fasizmus a kommunizmus ellen statáriumot. A fokozott veszély a kommunistákat csak megacélozta. Még a statáriumot hirdető plakátokat is propagandára használták fel. Keresztbe ragasztották rajta az illegális kommunista nyomdában készült pirosnyomású, keskenysávú plakátokat.

Igy egyszerre lehetett olvasni a fasiszták és a fasisztaellenes dolgozók hirdetményét. A fasiszták plakátja halált, a kommunisták vörösnyomású plakátja életet hirdetett. Azt, hogy Horthy tilalma ellenére is él és harcol a kommunista párt. Győzelemre vezeti a magyar népet még akkor is, ha a fasizmus százszor halált hirdet a kommunistákra.

•

A fasiszta gyilkosok szerint az én büntetésem is halál. A letartóztatási iratokat is ennek megfelelően töltötték ki a rendőrtisztek. Úgy is kezeltek, mint valami furcsa lényt: tétova nézéssel vizsgálgattak. Ilyen érzéssel már én is álltam haldoklóval szemben.

„Haldokló!"

A szóról Jack London elbeszélése jutott eszembe. Arról szól, hogy az alaszkai jégmezőn eltévedt egy ember s miközben fokról-fokra erejét veszti és lassan megfagy, élete utolsó tudatáig gyönyörködik ujjainak fürge játékában.

Miért éppen most emlékszem erre az elbeszélésre?

Furcsa eszmetársítás, de én is mozgatom az ujjaimat.

Elképzelem, amikor már nem lesz fürge a játékuk.

•

Nehéz a szívem. Belém hasít a fájdalom, végem van és vége szakadt illegális munkámnak is. Az életemet és a munkát egyformán sajnálom, hiszen életemet a pártmunka töltötte be.

Sajnos, nem sok volt a munka, amit pártomért végezhettem. Fiatal vagyok, mindössze huszonkét éves. Ebből is másfélévet börtönben töltöttem.

Akkor, tekintettel tizennyolc évemre, Horthy bírái „csak" tizenötévi fegyházra ítéltek. Most már öregebb vagyok és már csak bosszúból is, mert a Szovjetunió kiszabadított a börtönből, a fasizmus nem fog „csak" tizenöt évre ítélni.

Halálra ítélnek!

Mert nagy az én bűnöm. Nagyobb, mint az útonállóé. Az fegyházat kap, engem felakasztanak.

Kommunista vagyok. A magyar nép, a magyar dolgozók felszabadító mozgalmának vagyok a harcosa. Ezért kell meghalnom. Hetvenkét órán belül ujjaim ezért nem lesznek már többé játékosan fürgék, hanem élettelenül merevek.

*

Gondolataim nagyon nyomasztóak. Mindegy! A hetvenkét órának még csak a legelején vagyunk. Három napig enyém az élet!

Az ujjaim is fürgén mozognak még. Megmarkolom a vizes kupát és nagy kortyokban iszom utálatos ízű vizét.

*

Nem oltja szomjamat a víz. Lázzá válik bennem a marcangoló kérdés: miként volt lehetséges, hogy elfogtak bennünket?

Rákosival együtt fogtak el. Nyilt utcán kerített be kettőnket a rendőrség.

Elfogatásunkat csakis konspirációs hiba okozhatta. De hogyan és hol történt ez a hiba? Hiszen, mint mindig, Rákosival mára megbeszélt találkozásunkon is óvatos voltam. Kötelességem volt ez! A nagyon kevesek közé tartoztam, akik tudták, hogy Rákosi közel egy esztendeje itthon van és a halálos veszedelem ellenére személyesen vezeti pártunk illegális munkáját.

Jobban vigyáztam Rákosira, mint önmagamra! Még az életem árán is megvédtem volna! Ő a mi legféltettebb vezetőnk . . . a tanítónk . . . a testvérünk.

És mégis idekerült! Itt van valahol egy magánzárkában.

Kivégzik!

Velem még történhetik rendkívüli csoda, vele soha! Horthy annyira gyűlöli Rákosit, hogy legszívesebben száz hóhérral, százszorosan végeztetné ki.

*

Furcsán hangzik, de egyáltalán nem értem a történteket. El sem tudom képzelni, hogy a rendőrség miként jutott nyomunkba.

Rákosin, Sámuel Lajos összekötőn és rajtam kívül senkinek sem lett volna szabad tudni találkozásunkról. A rendőrség mégis ismerte találkozásunk helyét és idejét; tervszerűen felvonult, bekerített és elfogott bennünket.

A körülmények nem vigyázatlanságra, hanem árulásra mutatnak. Vajjon Sámuel Lajos, az összekötőnk lenne az áruló?

Lehetetlennek látszik. Sámuel Lajos régi ifjúmunkás. Párttag. Ha akarta volna, máskor is elárulhatott volna bennünket. Miért éppen most tette volna meg?

Kutatom, keresem, hogy a rendőrség miként juthatott nyomunkba. Ha biztos lehetnék abban, hogy elfogatásunkat nem az én hibám okozta, nyugodtan viselném sorsomat. Töprengőn, önmagamat marcangolóan újból és újból ezért elemezem folytonosan a történteket.

*

Tegnapelőtt este az összekötőnk, Sámuel Lajos, arról értesített, hogy Rákosi megbeszélésre hivat.

Találkozásunknak ma délelőtt 11 órakor a Közraktár-utcában kellett volna megtörténnie.

Kerülő úton, elhagyatott, hosszú mellékutcákon mentem a találkozóra. A legkönnyebben így lehet megfigyelni, követnek-e detektívek.

Nem követtek!

Biztosan tudom! Észrevettem volna őket.

A Közraktár-utcába érve, figyelmesen körülnéztem. Az elhagyatott utcának a legvége volt csak népes. Munkások szedték fel a kövezetet.

Fel és alá sétáltam. Rövid várakozás után észrevettem Rákosit.

Ahogy befordult az utcába, futólag végigtekintett a munkájukat serényen végző kövezőkön és alig észrevehető mozdulattal maga mögé nézett. Ő is azt figyelte, hogy nincsenek-e a nyomában detektívek.

Rákosi ekkor teljesen egyedül volt az utcában.

Az alacsony, köpcös, kezét furcsán lóbázva járó Rákosi, ahogy felém tartott, külső megjelenésében olyan volt, mint egy reggeli sétáját élvező átlagos pesti polgár. Széleskarimájú kalapjától, vastagkeretű szemüvegétől, sűrű, tömött angol bajuszától alig látszott az arca.

Ha nem ismertem volna a közeledőt, jófizetésű tisztviselőnek néztem volna.

Nem! Rákosi egyáltalán nem hasonlít a regények forradalmár hősére. Senki se sejtette, hogy a szembejövő a Magyar Tanácsköztársaságnak volt egyik vezetője, akit halálra keres a Horthy-rendőrség.

Engem azonban nem téveszthetett meg a puszta külső. Tudtam, ha közelembe ér Rákosi, belenézhetek nevető, furcsa vágású szemébe, amelyben ott ragyog a forradalmár minden elszántsága, keménysége.

Rákosi közben meglátott.

Eddig ténfergő sétálóként várakoztam. Miután Rákosi észrevett, féltesttel behúzódtam a keresztutcába, de úgy, hogy a Közraktár-utcát azért végigtekinthettem.

Az utca eközben megélénkült. Hangosan dübörögve, kétlovas, zárt bútorszállító kocsi fordult be a sarkon. A kapuk alól emberek jöttek ki. Beszélgettek vagy mentek útjukra.

Egy autótaxi is elrobogott Rákosi mellett.

Az autónak valami baja történhetett, mert mintha lőttek volna, nagyot puffant és Rákositól vagy húsz lépésnyire megállt.

Előbb csak a soffőr lépett ki az autóból és javítani kezdte a motort.

Később az utas is elhagyta helyét és a nyitott fedelű motorhoz hajolva, a szerkezetbe bámult.

A motorhoz hajoló, arcát leplező utas nem tetszhetett Rákosinak.

Megállt.

Lehajolt, úgy tett, mintha a cipőjét kötözné, de közben körülnézett.

Aztán mégis elindult. Sietve akart elhaladni az autó mellett.

Vártam és figyeltem. De attól, amit láttam, a

lélegzetem is elállt. Az autónál álló utas karonragadta Rákosit. A soffőr is eléje ugrott. Revolvert fogott rá.

Eddig nem láttam a rejtélyes utas arcát, most felismertem benne Hain Pétert, a kommunista ügyekkel foglalkozó detektívcsoport hirhedt főnökét.

— Végünk van! — vágott belém a szörnyű gondolat. De a váratlan csapás okozta dermedtségben is fölvillant bennem, hogy megmentsem Rákosit!

Nem tehettem érte semmit. A kapuk alól az imént kijött emberek detektívek voltak. Rákosi és a beléje karoló detektívfelügyelő felé rohantak. Körülvették őket.

Rákosi nem adta meg magát. Ellenkezett. Kétszer egymásután kiáltotta:

— Tévedésről van szó!

— Rendben van, Rákosi! Tudom, hogy tévedés az egész! Nyugalom! Csak nyugalom, Rákosi! — mondogatta gúnyosan a detektívfelügyelő.

Rákosi ennek ellenére tovább méltatlankodott. Nekem adott így feltűnés nélkül jelt a menekülésre. Rákosi, az igazi elvtárs, még a maga nagy bajában is azt tartotta szem előtt, hogy óvatos figyelmeztetésével legalább engem megmentsen.

Rákosi elfogatása végleges volt. Ezen nem változtathattam. Fájó szívvel sorsára kellett hagynom.

Menekültem.

Nem tehettem mást!

*

Sietve indultam el a mellékutcán. Arra azonban a menekülés útja el volt zárva. Az utca vége felől, revolverrel a kézben, rohanva jöttek felém az emberek.

Gyorsan visszafordultam.

— Állj, vagy lövünk! — kiáltották üldözőim.

De nem álltam meg. Tudtam, hogy lábam gyorsaságában van az életem és teljes erőmből futni kezdtem. A „Közraktár" hatalmas épülete előtt húzódó vaskerítést akartam elérni. Átvetettem volna magam rajta, hogy a raktárak között kijussak a Dunapartra.

Mire visszaértem a Közraktár utcába, Rákosit már detektívsereg kísérte. Nem akartam figyelmüket magamra terelni, ezért az első pillanatban csak nagyokat léptem, de később, hogy lerázzam magamról a mellékutcából utánam rohanó üldözőimet, ismét futásnak eredtem.

Ám rajtam már a futás sem segíthetett. Amikor már-már úgy látszott, hogy elérem a vaskerítést, az utca végéről a kövezők rohantak elém és revolverrel a kézben, utamat állták.

Ők is detektívek voltak, akik munkásruhába öltözve szállták meg az utca bejáratát.

Ugyanekkor az utca másik végén, az imént érkezett bútorszállító kocsiból is detektívek ugráltak ki és szaladtak felém.

Az utca gondosan be volt kerítve. A detektívgyűrűből sem Rákosi, sem én, de senki nem menekülhetett. A detektívek még azokat is elfogták, akiket a véletlen sors vezetett ebben az időben az utcába. Láttam, ahogy az ártatlan járókelőket is beterelték a bútorszállító kocsiba.

*

Elfogtak. Több detektív tartotta karomat, vállamat. Erősen magukhoz szorítottak, mintha kirepülhettem volna kezeik közül, pedig a gyors szaladástól alig álltam a lábamon.

Testem csupa víz volt, kiütött rajtam a forró-

ság. Mégis jégszemeknek éreztem homlokomon a verejtékcseppeket.

Tudatában voltam sorsomnak.

Elkapott a megsemmisülés bénító érzése.

*

Közben a detektívek megkötözték kezemet s mint egy kutyát, pórázon vezettek a szomszédos utca egyik kapualjában várakozó rendőrségi autóhoz.

Beültünk.

Olyan szorosan voltunk, mint a préselt heringek. A verejték csak úgy csurgott rólam. Összekötött kezemmel nem férhettem zsebkendőmhöz és nem törülhettem le arcomat. A számba csurgott az izzadság.

Sós az íze, akár a könnyé.

*

A főkapitányság előtt rendőrök várták autónkat. Megkötözött kezem miatt ültömből nehezen tudtam felállni és a kísérő detektívek, mint valami győzelmi zsákmányt, szinte kiemeltek az autóból. Körülvettek és bekísértek a főkapitányság hatalmas, boltozatos kapubejárata alá. Nagyot dörrent az ajtó, ahogy becsukták mögöttem. A váratlan zajba a szívem is beleremegett. A halál kapujának küszöbét léptem át.

*

A politikai osztályra kísértek. Itt már nagy volt az öröm, mert Rákosit valamivel előttem felkísérték.

Boroztak a rendőrtisztek. Amikor átkísértek a szobájukon, tüntetőleg felálltak s a hóhér egészségére ürítették poharukat.

Egyenest a politikai osztály főnökének szobájába kísértek. Hetényi főkapitányhelyettes éppen akkor jelentette be a belügyminiszternek telefonon, hogy Rákosi már a főkapitányságon van.

— És most hozták be Vast — mondta, amikor meglátott.

Megzavarhattam a főkapitányhelyettes telefonbeszélgetését, mert anélkül, hogy kérdezett is volna tőlem valamit, parancsot adott a detektíveknek, hogy kísérjenek fel a fogdába.

És most itt vagyok.

Vajjon a halálos ítélet végrehajtására kiszabott hetvenkét óra mikor veszi kezdetét?

*

Később detektívek jöttek értem. Megbilincseltek. Tekervényes folyosókon át a politikai osztály helyettes főnökéhez, Schweinitzer rendőrkapitányhoz kísértek.

Úgy fogadott, mintha nem tudná, hogy ki vagyok. Megjátszotta, hogy elfogott pénzhamisítónak tart.

— Nos, mi van a hamis pénzek kliséjével? Hogy hívják az igazi nevén? — kérdezte tőlem gúnyolódva.

— Kocher Adolf, kereskedő és nem pénzhamisító vagyok, — válaszoltam határozottan.

Tagadásomnak persze nem sok értelme volt. Amikor 1922-ben letartóztattak, a rendőrségen lefényképeztek és felvették ujjlenyomataimat. Könnyű volt tehát megállapítani személyazonosságomat.

Feleletemre a rendőrkapitány felkacagott és hahotázva kérdezte:

— Hogy van, Vas úr? Hol szerezte hamis osztrák

útlevelét? Nos, nem sikerült találkoznia Rákosi Mátyás barátunkkal?

Mintha Rákosi és a magam nevét nem is hallottam volna kiejteni, tovább tagadtam kilétemet. A magas, sovány, egyenruhás rendőrkapitány azonban makacsul folytatta a kérdést. Szúrós, fekete szemének kemény nézésével szerette volna a feleleteket rámerőszakolni. Arra számított, hogy a kérdések egyre gyorsabban következő sodrában majd csak elszólom magam.

De ő szólta el magát!

— Mondja csak Vas, hol van az illegális lakása?

— Nekem illegális lakásom nincsen. Nem Vas, hanem Kocher vagyok!

Tagadásom a rendőrkapitányt kihozta sodrából. Felugrott ültéből és dühösen kiáltotta:

— Ha nem vall szépszerével, vannak más vallató módszereink is. Majd megismeri! — fenyegetett.

S hozzátette:

— Ha nem mondja meg illegális lakása címét, arra feleljen Vas úr — és nevemet gúnyosan elnyujtotta — mit keresett maga olyan gyakran Budán. Detektívjeim többször követték magát, amikor Sámuellel együtt ment Budára.

A rendőrkapitány kérdését eleinte nem értettem meg, mert az utóbbi hónapokban mindössze talán háromszor voltam Budán. De aztán villámcsapásként vágott belém a következtetés:

Sámuel Lajos, az összekötő, árult el bennünket!

Következtetésem igen egyszerű volt. Pártengedély nélkül illegális lakás címét a legjobb elvtársnak sem szabad megmondani és bár nem gyanakodtam Sámuelre, címemet előtte is gondosan titkoltam. Az utóbbi napokban azonban, találkozásunk után, Sá-

muel mindig hosszabb beszélgetésbe kezdett s egy darabon elkísért. Ilyenkor, mintha hazafelé tartanék, Buda felé vettem utamat. De nem Budán, hanem Pesten laktam.

Kétszer vagy háromszor történt ez meg.

Nyilván nem voltam elég óvatos Sámuellel szemben! Figyelemmel kellett volna lennem arra, hogy Sámuel miért igyekezett mindig elkísérni.

Sámuel árulása mellett szólt az is, hogy a rendőrkapitány őt nevezte meg, mint akivel együtt láttak a detektívek Budán. Pedig, ha tényleg követtek volna a detektívek, elsősorban a rendőrkapitánynak kellett volna tudnia, hogy Sámuellel Budán sohasem voltam, mert legkésőbb a Lánchídnál mindig elbúcsúztam tőle. A Lánchídnál megszakadó együttes sétákból tehát csakis Sámuel következtethette, hogy Budán van az illegális lakásom. Erről csakis ő tehetett a rendőrségnek jelentést.

„Sámuel tehát áruló!" — döntöttem el véglegesen a kérdést.

Az áruló felfedése új helyzetet teremtett. Céltalan volt már igazi nevem tagadása s ezért minden átmenet nélkül kijelentettem:

— Köszönöm kapitány úr, hogy megadta az áruló nevét. Az elfogatás körülményeiből és kapitány úrnak a nem létező budai lakásról feladott kérdéséből megtudtam, hogy Sámuel Lajos a rendőrség szolgálatában áll.

Ebben a pillanatban a rendőrkapitány szeme egyáltalán nem volt szúrós, hanem ostobán bámult a semmibe. De vallomást tettek kezének kapkodó, ideges mozdulatai is és az a gyerekes mód, ahogy a provokátort védte:

— Sámuel nem áruló! Sámuel kommunista! De

majd én kiveszem magából a budai illegális lakás címét. Akkor majd nem lesz kedve tagadni — dadogta fenyegetőzve.

Hiába fedezte azonban az árulót és hiába dícsérte a „jó kommunista" Sámuelt, Schweinitzer rendőrkapitány úr arcára kiült a szégyen vörös foltja s szeméből is kicsillant a dühös bosszúság, amiért a rendőrség fontos titkát elárulta.

Zavara azonban nem sokáig tartott. Tovább vallatott.

Megtagadtam a vallomástételt.

Erre utasította a detektíveket, hogy kísérjenek vissza a fogdába.

Már elmenőben voltam, amikor utánam szólt:

— Vallania kell, Vas, mert láthatja: sakk-matt! Mindent tudunk!

Az ajtóból szóltam vissza:

— Ha mindent tudnak, felesleges a vallomásom. Felvilágosításokért tessék Sámuelhez és a budai lakáshoz fordulni!

— No, no! Ne szemtelenkedjék! Lesz maga itt még kisebb legény is! — kiáltott rám mérgesen a rendőrkapitány s szavai nyomatékául ceruzájával az asztalra koppintott.

*

Szörnyen levert hangulatban kerültem vissza a zárkába. Végigvetettem magam az ágyon. Fejemet kezembe temetve töprengtem.

Rettenetes a helyzetem! Csak a zárkafalaknak mondhatom el, hogy Sámuel Lajos áruló! Aljas, piszkos provokátor!

Mit tegyek, mit tehetnék? Hogyan értesítsem

erről a szabadonlévő elvtársakat? Nagyon fontos lenne, mert Sámuel az elvtársak bizalmába férkőzött és a rendőrség kezére juttathatja őket.

Tehetetlen dühömben nekirohannék a falnak. Az aljas áruló! A piszkos gazember! Két kezemmel fojtanám meg! Taposnám, rugdalnám, míg lélegzet van benne!

De nem tehetek semmit, minden igyekezetem hiábavaló.

Zárkámnak vastag a fala, acél az ajtaja, rácsos az ablaka.

Rab vagyok!

Sorsomon nem tudnék sírni, de tehetetlenségem miatt most legszívesebben zokognék.

1925 szeptember 23. Szerda.

Tegnap, késő este, lekísértek a politikai osztályra. Több detektív és két rendőr őrzött. Ők kényelmesen ültek, nekem egész éjjel állnom kellett. Egymást felváltva, szünet nélkül faggattak a detektívek. Kínzó módszerük ez. Ki akarnak fárasztani, meg akarnak törni.

A szobát, ahol kihallgattak, ajtó választja el a detektívfelügyelői irodától. Áthallatszott minden hangosabb szó. Hallottam, ahogy a detektívek parancsot kaptak az elvtársak letartóztatására.

Sajnos, az áruló alapos munkát végzett. Adatai alapján a detektívek egész éjjel autókon járták a várost és egymásután kísérték a rendőrségre az elvtársakat.

Szörnyű éjjel volt. Sajgott a szívem, hogy a rendőrség ilyen súlyos csapást mérhetett pártszervezeteinkre.

Úgyszólván egyetlen percre sem hagynak nyugton. Éjjel-nappal vallatnak. Halálosan fáradt vagyok. Mégsem akarok elaludni. Valahányszor elalszom, a kukucson át leselkedő detektívek felébresztenek és kihallgatásra kísérnek. A gyakori ébredés nagyon meggyötör. Inkább nem alszom. Virrasztok s közben arról szövök terveket, hogy az elvtársakkal miként közöljem a provokátor nevét.

*

Mégis csak elaludtam. A gyalázatos leselkedők azonnal felébresztettek és kihallgatásra kísértek. De most szerencsém volt. Rákosinak megmondhattam, hogy ki a provokátor.

Amikor visszakísértek a fogdába, Rákosi éppen kilépett a cellaajtón.

Nagyon megviselték az utolsó napok. Álmatlanságtól meggyötörtnek és kimerültnek látszott. Gallér és nyakkendő nélküli inge, gyűrött ruhája, többnapos szakálla megváltoztatta külsejét.

Ahogy meglátott, felderült az arca. Mosolyogva már messziről felémbólintott.

— Ne merjen szólni Rákosihoz! — figyelmeztettek a detektívek.

Ennek ellenére odakiáltottam neki:

— Sámuel Lajos áruló! Ő árult el minket!

Váratlan szavaim Rákosiba vágtak. Arcvonásain látszott a megdöbbenés.

A detektívek, mert parancsuk ellenére szóltam Rákosihoz, dühösen rám ordítottak s nagyot löktek rajtam.

Nem bántam. Megért ennyit, hogy a fontos hírt megmondhattam Rákosinak.

1925 szeptember 25. Péntek.

A szünetnélküli faggatástól, a folytonos talponállástól kifáradtam. Este már ahhoz is alig volt erőm, hogy jegyzeteimet az ingem alá dugjam.

Letartóztatásunk óta állandó készültségben voltak a detektívek is. Egyikük tegnap este Schweinitzer rendőrkapitány jelenlétében elaludt. Alig tudták felébreszteni. Talán ez volt az oka, hogy később a detektíveket hazaküldték aludni. Így én is aludhattam.

*

Az elvtársakkal is közöltem Sámuel árulását.

Délelőtt a Hain-detektívcsoport irodájában faggattak.

— Nem tudom! Nem tudom! — volt mindenre a válaszom.

Kihallgatásom közben az egymásba nyíló szobák ajtaján többször mentek keresztül detektívek. Észrevettem, hogy a szomszédos szobában elvtársakat őriznek. Hosszú padokon, az asztalokon, a földön ültek.

Bizonyosra vettem, hogy Sámuel is az elvtársak között van. Rendőrségi gyakorlat, hogy a provokátort is letartóztatják. Egyrészt alibit szereznek neki, másrészt feltételezik, hogy az elvtársakkal összezárt provokátor a rendőrségen is megtud mozgalmi titkokat. A rendőrség azután módot keres rá, hogy a „hősies körülmények között megszökött" vagy „törvényes okok miatt elengedett" provokátor visszajuthasson a mozgalomba.

Elhatároztam, hogy megpróbálom megtudni, letartóztatták-e Sámuelt? A kihallgatás egyik fordulatánál szándékosan goromba voltam a vallató detektívhez. Teljesen oknélküli gorombaságomtól a detektív mérgesen pattant fel üléből és mint egy sakál, ordítani kezdett.

Ezt akartam. Én is ordítottam. Még a hatodik szobába is elhallatszott a hangom.

— Mit vallatnak? — kiáltottam. — Amit tudni akarnak, kérdezzék meg a provokátortól: az aljas, elvetemült Sámuel Lajostól. Nagyon jól tudom, hogy Sámuel Lajos, az a mocskos gazember árult el minket. Igenis, Sámuel Lajos áruló!

Kiabálásom persze áthallatszott a szomszéd szobába és biztos voltam abban, hogy az elvtársak megértették üzenetemet.

Sámuelt, mint leleplezett provokátort most majd bizonyára elbocsátják a rendőrségről. Hiába próbálkozna, többé nem sikerül provokálnia. Ha már ennyien tudjuk a provokátor nevét, a hír még innen is kijut a szabadon maradt elvtársakhoz. Hiszen minden kommunista ismeri az illegális munka egyik legfőbb törvényét:

„Óvd elvtársaidat a provokátoroktól és a spicliktől!"

A Központi Bizottság pedig, mihelyt értesül róla, hogy mi Sámuelt provokátornak tartjuk, kivizsgálja a vádat és intézkedik, hogy többet ne ártson a mozgalomnak. Bárhova is megy a provokátor, követi a dolgozók ítélete:

„Sámuel Lajos áruló!"

„Sámuel Lajos provokátor!"

„Kerüld Sámuelt, mint a dögvészt és a veszett kutyát!"

Folytonosan bámulók jönnek hozzám.

Az ajtót csak nagyuraknak nyitják ki.

A kevésbbé rangosak a lesőnyíláson bámulnak.

Ha megneszelem őket, azzal szórakozom, hogy hátat fordítok nekik. Sokszor percekig állok így.

Tegnap késő este is volt látogatóm. Már aludtam. Papi rendőrfőtanácsos bejött a zárkába. A kulcscsörgés felébresztett.

— Vigyázz! — vezényelte az ügyeletes őrmester.

Elvárta volna a rendőrfőtanácsos úr, hogy leszálljak az ágyról. Én azonban nyugodtan feküdtem tovább.

Viselkedésem nem tetszett a rendőrfőtanácsosnak.

— Íme, hazánk nagysága! Szép alak! — kiáltotta mérgesen és elszaladt.

Ebéd után hivattak és kihirdették az ügyészség határozatát: a letartóztatottak nagy száma miatt ügyünkben három nap alatt nem lehet a vizsgálatot befejezni és ezért a rögtönbíráskodási törvényben megszabott háromnapos tárgyalási határidő attól a naptól számít, amikor összeül a rögtönítélő bíróság.

Semmi kifogásom a haladék ellen! Ha valaha, most aztán felette igaz a közmondás: „Ki időt nyer, életet nyer!"

■

Másodszor is hivattak.

Kihallgatásra rendelték a volt lakásadómat, egy kispolgári fényképészt. Magával hozta nála maradt holmimat is.

Találkozásunk nagyon nevetséges volt. A pocakos, jóindulatú bácsi álmában sem gondolta, hogy

„filmügynök" albérlője a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja.

Amikor meghallotta, ijedten mondta a rendőrkapitánynak:

— ... Kommunista ifjúmunkás! ... Rettenetes ... Hihetetlen ... De kérem szépen, Kocher úr olyan szolid lakó volt.

*

Az ijedt bácsinak van egy sok regényt olvasó, még több regényt átélő felesége, meg egy tizenhat éves lánya. Néha szépeket mondtam a kislánynak. Nagyokat pirult bókjaimtól.

A mamán sok volt a puder és már sohasem pirult. Lányát szívesen feleségül adta volna hozzám és erre célozgatva nem egyszer elmondta, hogy mily boldogság jó feleség mellett jó férjnek lenni.

Természetesen a „sohasem nősülök meg" álláspontom voltam. Dehogy említettem, nem is említhettem, hogy a messzi álmok messzi városában, Moszkvában, kedves drága asszonyom és fiam van nekem.

*

Az én asszonyom és az én fiam!

Vajjon mit csinálnak nélkülem?

Az utolsó együtt töltött moszkvai napon elmentünk egy fényképészhez a Tverszkáján.

Moszkva! Tverszkája ulica! Mily messze van ... Elérhetetlenül messze van.

A moszkvai fénykép máig sem került el hozzám. És mégis, mindig magam előtt látom a képet. Nem tudom elfelejteni. Sári, fiunkkal karján, a fényképezőgép előtt áll és nagy, komoly, búcsúzó, szerelmes szemmel néz rám.

Nagyon sajnálom Sárit. Bizonyára tudja már, hogy rendőrkézre kerültem és fájó szívvel sirdogál. Szegény kicsi asszonyom! Ha nagyon fájt neki valami, száját kedvesen lebiggyesztve szokott sírni. De ezt soha nem látta senki idegen. Sári mindig büszke volt.

Talán nem is lett volna szabad magamhoz kötni a sorsát. Tudhattam volna, mi vár reám. Szegény, drága kicsi feleségem, még csak nem régen gyászolta bátyjait, pártunk két kivégzett hősét és most már engem sirathat. Csókjaimmal törölném le könnyeit.

*

Feleségem bátyjai közül csak az idősebbet ismertem. Az alig húsz éves Vadas Márton mintaképe volt az öntudatos, politikailag iskolázott ifjúmunkásnak. Emigrációból ment vissza a fehérterror Magyarországába. Az illegális pártszervezeteknek volt az egyik vezetője. Vadas Mártont és segítőtársát, öccsét, Andort, egy áruló kiadta a fehérterroristáknak.

A sudár termetű életerős két fiatal ifjúmunkást megkínozták. Nem vallottak. Ekkor a Horthy-tisztek egymáshoz kötötték a két testvért és élve a Dunába dobták őket. Mártirhalált haltak.

Életemnek ezekben a legnehezebb napjaiban a Vadas fiúk, ez a két kemény, igazi kommunista, erőt, kitartást adó példakép előttem.

1925 szeptember 27. Vasárnap.

Azt szokás mondani, hogy a rabságban egyik nap olyan, mint a másik. Feleslegesnek is tünhetik fel a naplóírás. Pedig nem felesleges. A rabnapok nem egyformák. A harc is tovább tart. A börtön, a kivégzés is harc!

*

Kivégzés!
Láttam már kivégzést!
Borzalmas!
A halált várni még borzalmasabb!
Mégsem rettegek a hóhértól!

Nem tagadom, a halál kínzó gondolata marcangolja szívemet: sajnálom fiatal életemet! De ha rákerül a sor, felemelt fejjel fogok meghalni. Katona vagyok, kommunista, harci poszton. S ha már életemmel nem szolgálhatom többé a dolgozók felszabadításának ügyét, azzal teszek utolsó szolgálatot, hogy kommunistához méltóan halok meg.

A Cél győri le bennem a halálfélelmet! Nem halok meg hiába!

1925 szeptember 28. Hétfő.

Kínozzák a letartóztatott elvtársakat!

Én is tudom, hogy mi a kínzás. A Horthy-pribékek 1921-ben annyira megkínoztak, hogy amíg élek, nyomát viselem.

De most még nem kínoznak. Tudtommal Rákosit sem. Vajjon miért csak elvtársainkat kínozzák?

Furcsa, de mégis igaz: fájlalom és szégyenlem, hogy kímélnek a gyilkosok. Szívesebben venném, ha megkínoztak volna. A magam kínjain keresztül könnyebben viselném el elvtársaim szenvedését.

*

A rendőrpribékek parancsnoka, Schweinitzer rendőrkapitány, cinikusan megmondta, hogy Rákosit és engem miért nem kínoztat:

— Rákosi és maga csak annyiban érdeklik a rendőrséget, hogy biztos lakat alatt legyenek. Magukkal majd a hóhér foglalkozik. Ez elég nekünk.

Ebből a szempontból a rendőrségnek tényleg mindegy.

Rákosi! Már maga a név is kommunistaellenes vádirat! Rólam is pontosan tudják, hogy ki vagyok. Nem kétséges az sem, hogy az emigrációból visszatérve, a pártot és az ifjúmunkásokat szerveztük.

Ennyi adat elég a halálos ítélethez!

Ezért azonban még megkínozhattak volna bennünket. Azt hiszem, a „kíméletesebb elbánás" igazi oka az, hogy az elvtársak csak két-három hónap mulva kerülnek rendes bíróság elé, amikor már elmúltak a kínzás nyomai, minket meg már napokon belül rögtönítélő bíróság elé állítanak. A rendőrség nyilván attól tart, hogy botrány kerekednék abból, ha a tárgyaláson megjelenő magyar és külföldi ujságírók saját szemükkel látnák a kínzásnyomokat.

Csakis ettől tart a rendőrség!

A Horthy-pribékek bátrak, ha arról van szó, hogy megkínozzák a megbilincselt kommunistákat, de sokkal gyávábbak, semhogy középkori, kegyetlen kínzókamrarendszerüket nyilvánosan is beismerjék.

1925 szeptember 29. Kedd.

Még mindig kínozzák az elvtársakat.

Elvetemedett, irtózatosan gonosz típusok a rendőrtisztek, a detektívek. Rosszabbak, aljasabbak, gonoszabbak a . . . nem is tudom, mihez hasonlítsam őket!?

Fasiszták!

A névben benne van minden.

Annyira gyűlölöm a szadista martalócokat, hogy megvető magatartásommal szinte provokálom őket. Fenyegetőznek is emiatt, de ez minden. Nyilván felsőbb parancsuk van, hogy ne bántsanak. E feltevé-

semet az is bizonyítja, hogy ma délelőtt komoly összetűzésem volt Hetényi főkapitányhelyettessel és mégsem lett következménye.

*

Schweinitzer rendőrkapitány elé kísértek szembesítésre. Közben a főkapitányhelyettes bejött a szobába. A jelenlevő rendőrtisztek, detektívek vigyázzba meredtek előtte. Én nemtörődömséggel álltam.

Meglátszott a főkapitányhelyettesen, hogy magatartásom nem tetszett neki. Keményen rámnézett, majd sértően letegezve, megkérdezte, hány éves vagyok.

A tegezése miatt végignéztem a főkapitányhelyettest. Kérdésére nem feleltem.

A jegyzőkönyvvezető mondta meg, hogy 22 éves vagyok.

A főkapitányhelyettes, mint valami bölcseséget, nyilatkoztatta ki:

— Mindjárt gondoltam, hogy még kölyök. Ha negyven éves lenne, már megjött volna az esze és nem lenne kommunista. Tisztességesebben is állana előttem.

Ezután, mint aki alaposan megmondta a magáét, alantasaira mosolygott. Azok a főnöki mondáson hangosan nevettek.

Bántott a gúnyos nevetés. Dühösen jegyeztem meg:

— Vannak, akik tudják, hogy a jelenlegi főkapitányhelyettes huszonkét éves korában szocialistának vallotta magát. Sőt a Népszava munkatársa volt.

Szavaimat kínos csend követte.

— He-he-he! — nevetett savanyúan a főkapitányhelyettes. — He... he ... he... Nahát, a Vas még

ezt is tudja. De azt mégsem tudja, hogy amikor szocialistának mondtam magam, már akkor is a rendőrség szolgálatában álltam.

— Akárcsak Sámuel, a provokátor! — vágtam vissza.

A zavar tetőpontjára hágott.

A kínos jelenetnek az egyik detektív vetett véget. Karomnál fogva kihúzott a teremből. Mentem ellenkezés nélkül. Az volt a jóleső érzésem, hogy sokmindenért megfizettem a főkapitányhelyettesnek.

*

Azért kísértek szembesítésre, mert az egyik letartóztatott ellenem vallott valamit. Letagadtam. Az illető fenntartotta állítását. Kijelentette, hogy azért tett vallomást, mert Sámuel révén úgyis mindent tud már a rendőrség.

Kommunistához méltatlan, az árulással határos magatartás volt ez. Sajnos, többen is elkövették ezt a súlyos hibát.

De nemcsak azok hibásak ebben, akik így vallottak. Fel kellett volna készülnünk minden eshetőségre. Jobban elő kellett volna készítenünk az elvtársakat arra, hogyan viselkedjenek letartóztatás esetén. Jóelőre alaposan meg kellett volna magyaráznunk minden elvtársnak az illegális kommunista mozgalom egyik fontos szabályát:

„Inkább kínzások nyomát viseld magadon, mint az árulás szégyenbélyegét! Ne vallj pártodra, sem magadra, sem elvtársaidra! Akkor se vallj, ha szemedbe is mond valamit a provokátor!"

Felkészületlenségünk sok kárt okozott. Így például a Kommunisták Magyarországi Pártja bécsi kongresszusán Sámuel is résztvett. Tőle tudta meg a rend-

őrség a kongresszus minden részletét. De mégis, Sámuel áruló vallomása csak akkor vált bizonyítékká, mikor többen elismerték, hogy Sámuelnek a kongresszusról tett kijelentései megfelelnek a valóságnak. Akik így vallottak, súlyosbították más elvtársak helyzetét. Ennél is nagyobb baj volt azonban az, hogy az egyes vallomások közötti apró eltéréseket a rendőrség kihasználta és ügyesen feladott kérdésekkel, szembesítésekkel olyan adatokhoz is hozzájutott, amelyeket Sámuel nem ismerhetett.

1925 szeptember 30. Szerda.

Beteg vagyok. A folytonos izgalom megzavarta bélműködésemet. Amikor az imént kihallgatásra hivattak, visszaüzentem, hogy hagyjanak békén, roszszul érzem magam.

Schweinitzer kapitány maga jött el hozzám és egészen furcsa meghökkenéssel vette tudomásul roszszullétemet.

Méltatlankodott:

— Azonnal orvost hivatok! Még majd meghal! Kommunista barátai szertehíresztelnék, hogy ítélet nélkül gyilkoltuk meg magát és még több tiltakozó táviratot küldenének az egész világból, mint eddig.

Megdobbant a szívem, felcsillant a szemem a rendőrkapitány szavaitól.

„Tehát jönnek a tiltakozó táviratok... tehát folyik értünk a harc!"

A rendőrkapitány, ime, újból titkot árult el.

A titok azonban számomra nem is volt titok. Tudtam, hogy ennek így kell lennie. Öt világrész városaiban és falvaiban, ahol dolgozók élnek, nemzetközi szolidaritás van. Harcolnak értünk!

*

A rendőrfőkapitány utasítására eljött hozzám a rendőrorvos. Nagy gonddal megvizsgált, orvosságot rendelt, melyet azonnal elhoztak.

Íme:

a Horthy reakció főorvosa az akasztófának,

a nemzetközi szolidaritás az életnek akar megmenteni.

1925 október 1. Csütörtök.

A fogda vezetője apró termetű emberke. A rangja nagyobb, mint ő. Nagy rendőrtiszti kísérettel minden reggel megjelenik zárkám ajtajában. Ott nagyképűen megáll. Nevemet, „bűncselekményemet", majd azt kérdezte, van-e a zárkában poloska?

A rendőrtanácsos mindennapos hülyéskedését ma már nem bírtam elviselni.

Ahogy kinyílt az ajtó, hadartam:

— Vas Zoltán a nevem, kommunista bűncselekménnyel vádolnak. A zárkában annyi a poloska, hogy nem lehet tőlük aludni. A rendőrtanácsos úrnak nem kérdezni kellene a poloskákat, hanem irtani.

Váratlan szavaimra a rendőrtiszti kíséret nevetett is, pirult is. A rendőrtanácsos úr, a kecskeszakállú kis emberke meg méregbe jött. Haragjában mekegve beszélt:

— A moszkvai agitátorképzőben elfelejtették tisztességre tanítani. A mi burzsuj iskolánkban jobb nevelést kapott volna.

— Nem vettem észre a jobb nevelést az elvtársaimat megkínzó rendőrtiszteken — válaszoltam.

Feleletem a rendőrtanácsost most már végleg feldühítette:

— Ne merjen így beszélni! Nem tűröm el, hogy ilyesmiket mondjon alantasaimról. Ha a rangomat

nem tiszteli, fiatalember, legalább a koromat tisztelje. Vagy erre sem tanították az agitátorképzőben?

— A kor nem érdem — jegyeztem meg.

— Akkor az iskoláimat tisztelje, maga neveletlen kommunista! Vegye tudomásul, hogy két egyetemen kaptam doktori címet.

Nagyot mulattam a nagykardú, kisformájú rendőrtanácsoson.

Mosolyogva feleltem neki:

— Még két egyetem és két doktorátus sem érdem. Az egyszeri pásztorember szokta mondogatni: „Láttam már borjút, amelyik két tehénből szopta a tejet, mégis marha lett belőle".

Hasonlatomtól a rendőrtanácsos úrnak torkán akadt a szó. Hápogott valami sértőt és saját apró kezével úgy bevágta a zárka ajtaját, hogy ennyi erőt ki sem néztem volna az emberkéből.

1925 október 2. Péntek.

A rendőrtanácsos mindennapi látogatása ma már elmaradt. Szinte hiányzik, mert mintha nem is volnék a világon, egész nap még csak rám sem nyitják az ajtót. Egyszer naponta látok embert. Amikor beadják a vizet és a saját pénzemen vásárolt ennivalót.

Az itteni élelmiszerárak fantasztikusak. A kenyér háromszor annyiba kerül, mintha péknél vásárolnám. Bizonyos, hogy valamelyik rendőrtisztnek sápot fizet a szállító. Másként nem tűrnék el a szemérmetlen rablást.

Unatkozom. Azzal töltöm az időt, hogy „pártiskolát" vezetek. Minden előadást én tartok: önmagamnak.

Ha ebbe is belefáradtam és még mindig gyilkol

az unalom, a betonpadló sima felületén gombozok. A játékhoz a gombokat a nadrágomról szedtem le.

1925 október 3. Szombat.

A fogda egyébként igen csendes folyosóján az imént nagy zaj volt. A kulcslyukon keresztül észrevettem, hogy a folyosón elvtársakat sorakoztatnak. Törzskönyvezésre kísérték őket.

Átkiabáltam az ajtón. Megtudtam tőlük, hogy százhárom elvtárs van letartóztatásban. Már második napja éhségsztrájkolnak. A kínzások azonnali megszüntetését, az elszenvedett kínzások nyomairól orvosi látlelet felvételét és a törvényszéki fogházba való azonnali átszállításukat követelik.

Eddig szigorúan elkülönítettek az elvtársaktól és emiatt, sajnos, nem tudtam az éhségsztrájkról. Természetesen azonnal közöltem az elvtársakkal, hogy a harcban velük tartok.

A rendőrök közben észrevették, hogy a zárkaajtó kukucsán át beszélgetek és elkergették az elvtársakat az ajtó elől. Emiatt hangosan szidtam a rendőröket. Majd énekbe kezdtem, a „Pajtás mi bántja szívedet?" kezdetű dalt énekeltem. Ez úgyis börtöndal.

Példámat követték az elvtársak. Rázendítettek a dalra. Utána lelkesen az Internacionálét énekeltük. Dalunkkal egymást biztattuk, hogy erősek és kitartók legyünk.

Az ének miatt nagy kavarodás keletkezett a folyosón. A rendőrök parancsokat osztogattak, de a falakról hangosan visszaverődő dal elnyomta ordításukat.

Az Internacionále eléneklése után, tőlem a negyedik zárkából, Rákosi hangját hallottam. Bátorító jelszavakat kiáltott.

Én is azt tettem.

Válaszként az elvtársak kórusban éljeneztek.

Persze az éneklést és tüntetést a rendőrök egy percig sem tűrték volna, de a folyosón felsorakozott elvtársakhoz viszonyítva kevesen lehettek és időbe került, amíg az ügyeletes rendőrtiszt erősítést hozatott.

A szűk folyosón ekkor megkezdődött a „rendcsinálás". Behallatszott a zárkámba, hogy a rendőrök puskatussal verték ki a folyosóról az elvtársakat, akik távoztukban hangosan búcsúztak:

— Kitartás!

— Kitartás elvtársak! — kiáltottam búcsúzóul én is.

1925 október 4. Vasárnap.

Egy napig nem enni, szóra sem érdemes csekélység. Bárcsak az éhségsztrájk további napjai is ily könnyen múlnának el.

Harcunknak máris van részleteredménye. Legfontosabb követelésünket teljesítették. Még ma átszállítanak bennünket a törvényszéki fogházba.

Az imént Schweinitzer rendőrkapitány hivatott. Elém tette az előre megírt rendőrségi záró-jegyzőkönyvet.

Anélkül, hogy a szöveget elolvastam volna, ezt írtam alá:

„Kommunista voltam, vagyok, maradok!

Vas Zoltán."

A rendőrkapitány, miután elolvasta írásomat, nevetve mutogatta a detektíveknek, hogy mit írtam a jegyzőkönyv alá és mint valami jó tréfát mondotta:

— Nem sokáig marad kommunista. Gondoskodik róla a hóhér!

Megtudtam az ügyeletes rendőrtől, hogy azonnal indulunk a törvényszékre. Várom, hogy jöjjenek értem. Útközben nyitva tartom a szememet. Hátha alkalom nyílik a szökésre.

*

Naplómat mostantól már a törvényszéki fogházban írom.

Mintegy két órával ezelőtt, délután három óra tájban, a rendőrségi fogda folyosóján illegális szervezeteink öt letartóztatott vezetője került össze: Rákosi Mátyás, Hámán Kató, Gögös Ignác, Őry Károly meg én.

Erős rendőri fedezet kísért bennünket az udvarra, ahol a rabszállító autó várt ránk.

A teljesen zárt, ablaknélküli kocsiból nem lehetett kilátni s így csak sejthettem, merre megyünk. De bármerre is mentünk, az autó kerekének minden fordulata közelebb vitt bennünket sorsunkhoz. Utunk az életből kifelé vezetett.

Legközelebb már a Gyüjtőfogház felé robog velünk az autó. Az lesz az utolsó utunk.

A Gyüjtőfogház egy kis földszintes épülete a siralomház.

*

Szomorú sorsunkban is örültünk, hogy a rabszállítóautó sötétjében összekerült az öt régi harcostárs. Kihasználtuk az alkalmat és miután kommunista kritikával, önkritikával megbíráltuk a letartóztatásunkkal kapcsolatos hibákat, a bíróság előtti magatartást beszéltük meg.

Így összegeztük a helyzetet: a hibákért a vezetők, elsősorban tehát mi öten vagyunk felelősek. A provokátor által pártunkra mért szörnyű csapást legjobban azzal enyhítjük, ha a Horthy-bíróság előtt férfiasan viselkedünk. Minden helytelen szavunkból, a legkisebb hibás mozdulatunkból Horthyék fegyvert kovácsolnak a dolgozók nemzetközi frontja ellen.

Közben az autó sebesen robogott és hamarosan megérkeztünk a „Markó"-ba, rabéletünk újabb állomására.

„Markó!" — egyetlen rövid szó, és mégis, mily sok szörnyűséget takar; szenvedést, kínt, rabságot jelent.

Vaslemezes folyosókon, vaslépcsőkön és sokzáras rácsozott ajtón át, libasorban, szuronyos fogházőrök között kerültünk be a fogházba. Ahogy mentünk, hangosan visszhangzó lépteink egyre messzebb vittek bennünket az élettől.

Fogházi útunkon régi ismerősként tájékozódtam. 1921-ben itt ítéltek el 15 évi fegyházra. Utána hosszú, nehéz rabhónapokat töltöttem a II. 10-es számú zárkában.

Három éve ennek!

*

Most a fogház második emeletén, a 12-es számú magánzárkában helyeztek el. Ahogy beléptem a zárt ablakú, fojtott levegőjű helyiségbe, a bűztől csaknem elszédültem.

A kettős zárral ellátott acélajtón nemzetiszín keretű, nagy papírtábla lóg:

„4402. törzskönyvi számú Vas Zoltán. Magánzárkás legszigorúbb őrizet. Elkülönített séta. Beszélgetés, levelezés csakis a fogházvezető kir. ügyész írásbeli engedélyével. A zárkából csakis aláírásommal ellátott engedély alapján bocsátható ki.

Kovács Péter s. k.
ügyészségi alelnök."

Elmult rabságomból emlékszem, ahol ilyen tábla lógott, „halálzárkának" mondták a rabok. Most én is halálzárkában vagyok.

*

Este van már. Nagy a lárma. Idáig hallatszik, ahogy az éjjeli létszámot ellenőrzik a fogházőrök. Csapkodják az ajtókat. Dörgésük megrázza a fogházat.

Az új környezet, életemnek új állomása, engem is megrázott.

Érezteti hatását az éhségsztrájk második napja is. Fáradt vagyok. Nem megy az írás.

Lefekszem, elteszem magam holnapra.

Sokat gondolok feleségemre, fiamra.

Vajjon mit csinálnak?

És vajjon a szabadon maradt elvtársak hogyan dolgoznak tovább? Szívem minden vágya, hogy munkájuk a miénknél eredményesebb legyen.

1925 október 5. Hétfő.

Nagyon kimerülten feküdtem le és nagyszerűen aludtam.

Arra ébredtem, hogy kinyitották az étel-beadó ajtócskát. A napi adag kenyeret és a reggeli levest akarták beadni.

Hirtelen ébredtem és nem egyszerre kerültem vissza a rabság valóságába. De félálomban is éreztem, hogy nagyon éhes vagyok. Már indultam volna az ételért, amikor eszembe jutott, hogy éhségsztrájkot folytatok.

Az álom egyszeribe kiszaladt a szememből.

Kiabáltam a fogházőrnek, hogy nem kell az étel.

— Hát ez meg micsoda bolondság? Megbolondultak a kommunisták? Egyiküknek sem kell az étel! — méltatlankodott a fogházőr.

Becsapta a kisajtót és dohogva elment.

*

Késő délelőtt ripsz-ropsz felnyitották a zárkaajtót. A fogházvezető ügyész jött hozzám. Többen kísérték.

— Maga is éhségsztrájkol? — kérdezte.

— Igen.

— Miért nem eszik? Mi a kívánsága?

— Eredetileg három követelésünk volt. Az elsőt, az átszállítást a fogházba, már teljesítették. Ezenkívül a tisztességes bánásmódot és az elvtársakon látható kínzásnyomokról orvosi látlelet felvételét követeljük.

— Attól nem gyógyulnak meg az elvtársai — mondta az ügyész.

— De nyoma lesz a bírósági iratokban, hogy a rendőrség törvénytelen módon, kínzásokkal csikarta ki a vallomásokat. Perdöntő lehet az orvosi látlelet — feleltem.

Az ügyésznek nem tetszhetett a válaszom. A kérdésre nem is tért vissza. Az éhségsztrájkkal járó veszedelmeket kezdte magyarázni.

— Tudnia kell, hogy az éhségsztrájkolókat mesterségesen táplálják. Veszedelmes dolog ez és kínok-

kal jár. Nincsen értelme. Felszólítom, szüntesse be az éhségsztrájkot.

— Teljesítsék követeléseinket és abbahagyjuk az éhségsztrájkot — feleltem.

— Ez a maguk dolga. Követeléseiket az illetékes helyre felterjesztem — fejezte be mondanivalóját az ügyész és kíséretével együtt elment.

Tehát éhségsztrájkolunk tovább!

Erősen érzem ugyan már az éhséget, de ahhoz képest, ahogy ezt azelőtt elképzeltem, eddig gyerekjáték volt a dolog.

Furcsa fogalmaink vannak az éhezésről! Ha egyszer véletlenül nem reggeliztem, vagy idejében nem ebédeltem, sopánkodtam: „Éhes vagyok, mint egy farkas!" Most, hogy határozott cél érdekében, harcos elhatározásból teszem, elég könnyen bírom az éhezést.

*

Délután először voltam fogházi sétán. Félóráig tartott. Tizenhárom napi rendőrségi magánzárka után felüdített a levegőn való tartózkodás.

A sétáról a fogházorvos rendelőjébe kísértek. Fogházőrök és egy rámhúzott kényszerzubbony segítségével az orvos megkezdte a mesterséges táplálást.

Miután rámhúzták a kényszerzubbonyt, egy fogorvosi székbe ültettek. Odaszíjaztak. Egy fogházőr a fejemet, egy a lábamat szorította hátra. A harmadik fogházőr ugyanakkor egy acélszerszámot nyomott a fogaim közé és szélesre peckelte vele a számat. Tehetetlen és béna voltam. Az őrültekre szabott kényszerzubbonyban egy pelenkába szorított csecsemőre hasonlítottam. Tehettek velem, amit akartak.

Nem kellemes érzés!

Szinte főpróba az akasztásból!

Kipeckelt számon keresztül az orvos kíméletlen komiszsággal gumicsövet taszított a gyomromba. A hosszú, hajlékony csőből egyszerre csak keveset lehetett a torkomon átnyomni s minden taszítás külön-külön kínt okozott.

Utána a gumicső tölcsérén át félliter tejet öntöttek belém. Eleinte fulladoztam a tejtől, majd az volt az érzésem, hogy a gyomrom pattan szét tőle.

A gumicső kihúzásakor is szenvedtem. Ráadásul, most még a cső után kívánkozott a tej is. Tartós hányingert okozott.

Sok kínzás, kevés táplálék. Ez a mesterséges táplálás!

*

A táplálás komédiájához a soros ügyész is eljött. Nagyon meg volt elégedve a látottakkal. Gúnyosan mondta:

— Dehogy hagyjuk éhenhalni! A modern technika minden vívmányával etetjük. Ilyen finom kosztot még nem evett. Épségben, jóllakottan kell minden kommunistát felakasztani.

*

Ezután visszakísértek a zárkámba, ahol két fogházőrrel zártak össze. Figyelték, nem hányom-e ki a mesterségesen belémtömött táplálékot. Ebben az esetben elölről kezdődött volna a táplálás. Szerencsére nem kellett megismételni. Naponta egyszer is elég az ilyen kosztból.

1925 október 6. Kedd.

Befejeződött az éhségsztrájk harmadik napja.

Másmilyennek, sokkal nehezebbnek gondoltam az éhezést.

Akaraterő! Ez az egyetlen törvénye az éhségsztrájknak.

Ha jól emlékszem, egy ír szabadságharcos 56 napig bírta. A harcos öntudatot akkor győzte le a halál.

*

A rögtönítélő bíróság ügyésze elé kísértek. Kihirdette előttem a rögtönbíráskodási vádindítványt.

Nagy ujság számomra, hogy az ügyész nemcsak Rákosi és én ellenem tett halál-indítványt. Gőgös, Hámán és Őry elvtársak is rögtönítélő bíróság elé kerülnek.

Gőgös és Őry famunkások, Hámán vegyipari munkásnő. A „lovagi szellemű" dicső Horthy-vitézek állítólag mindenekfelett tisztelik a nőt. Most, hogy kommunistáról, Hámán elvtársnőről van szó, elfeledkeztek a tiszteletről. Rögtönítélő bíróság elé állítják és halálra ítélik.

Sok ujság hevert az ügyész asztalán. Kihallgatás alatt folyton forgatta és rakosgatta. Később rájöttem, hogy a „Halál a kommunistákra" című ujságcikket szándékosan rakta a szemem elé. Meg akart rémíteni.

Ugyanezért az egyik fasiszta ujságot is ideadta elolvasni. Igazán vérbemártott tollal írták minden sorát. Irója száz halált kivánt a fejünkre.

Az elvetemült ügyészi módszer, a „lelki kínzókamra" azonban nem vált be nálam. Az ujságból az ellenkezőjét olvastam ki, mint amit az ügyész akart. Sőt, a hitvány horthysta szennylap szidalmai egyenesen büszkeséggel töltöttek el.

Ilyesmiket írt az ujság:

„A letartóztatott kommunisták közt sok a munkás. Még mindig él bennük az 1919-es proletárforradalom gonosz emléke és megátalkodott szelleme. Lerongyolódott asszonyaik a kommunisták számára vacsorát hoztak. Az éhségsztrájk miatt nem vették át.

Emiatt az egyik asszony felzokogott és panaszkodva fordult férjéhez:

— Tudtam mindig, hogy ez lesz a kommunistaság vége.

— Nem vagy proletárasszony, ha így beszélsz — dorgálta feleségét a férje.

Majdnem mind ilyenek a letartóztatottak. Nincs bennük szív, csak fanatizmus. Megrögzött, javíthatatlan kommunisták. Nem érdemelnek kegyelmet!" — írja az ujság.

Rákosit is kegyetlenül szidta. Közben azonban megírta, hogy a főkapitányhelyettes miként kérdezte meg tőle:

— Nem félt visszajönni az országba? Nem tudta, hogy elfogatás esetén halál vár magára?

— Tisztában voltam vele, hogy balsiker esetén kommunista meggyőződésemért életemmel fizetek — felelte Rákosi.

1925 október 7. Szerda.

Az éhségsztrájk ötödik napja. Eddig nem nagyon éreztem, de most minden porcikámba belevette magát az éhség.

Csaknem egész nap mozdulatlanul fekszem az ágyon. Szédülő kábultságomban néha szinte érzem, ahogy saját véremmel táplálkozom.

Ahogy a fogházorvos csinálja, képtelen ember-

kínzás a mesterséges táplálás. A gumicső ide-oda taszigálásától sebekkel lett tele a torkom.

Mindez félliter vizezett tejért!

Az orvos azért kínoz ilyen aljasul, hogy abbahagyjam az éhségsztrájkot. Ma azzal is próbált befolyásolni, hogy felsorolta néhány éhségsztrájkoló nevét, akik nem birták tovább az éhezést és ettek.

Nem fontos! A harcot az erősek s nem a gyöngék döntik el.

*

A fogházgondnok hivatott. Kihirdette, hogy miután külföldről törvény ellenére tértem vissza Magyarországra, újból életbelépett a kicserélés előtti 15 évi fegyház-ítéletem és ezentúl nem letartóztatottként, hanem fegyencként bánnak velem.

Nehéz szigorítások járnak ezzel az intézkedéssel! Csak rabruhát viselhetek, kizárólag komisz kosztot ehetek, nem kaphatok levelet, könyvet, ceruzát és nem jöhetnek hozzátartozóim beszélőre.

A halál küszöbén jelentéktelenek a még oly kegyetlen szigorítások is, de jellemző, hogy egyáltalán van gondjuk ilyesmire.

A rendelet kihirdetésekor eléggé meggondolatlanul arra kértem a gondnokot, hogy legalább könyvet kaphassak.

A szakállas, dadogó ördög, akiről mindenki tudta, hogy évek óta meglopja a letartóztatottakat, kérésemet kereken elutasította. Sőt, disznóvágású, kárörömtől csillogó szemével pislogva gúnyolódott:

— Ha nem akasztják fel közben, majd az első három hónapi fokozott szigorítás leülése után megfontolom, engedélyezzek-e könyveket. Most, kivételesen, hajlandó vagyok magának imakönyvet enge-

délyezni. Mielőtt felakasztják, szálljon magába, béküljön ki az Istennel. Könnyebb sorsa lesz a pokolban.

Arculcsapásként értek a gondnok szavai. De válaszra sem érdemesítettem. Szégyeltem, hogy kéréssel fordultam hozzá. Szó nélkül sarkonfordultam és otthagytam irodáját. A kísérő fogházőrök alig értek utól.

*

Abbahagyom az írást. Lefekszem pihenni. Megviselt az éhezés. Takarékoskodom erőmmel. Mint egy fakír, órákig fekszem mozdulatlanul az ágyon.

*

A fogházraktárba kísértek. Fegyencruhába öltöztettek.

Mindegy a ruha!

A fegyencruhában is ember és kommunista maradok.

Az éhségsztrájk miatt annak sincs jelentősége, hogy tilos élelmiszert vásárolnom és csak a rabkosztnak nevezett moslékot ehetem.

Az ügyészi döntés azonban tökéletes semmittevésre, gyilkos unalomra kényszerít és rabságban ez a legnagyobb kín.

Ha nem lennék kommunista, az egyébként is törvénytelen döntést soha ki nem hirdették volna. Csaknem nyolcszáz letartóztatott között a fogházban én vagyok az egyetlen rabruhás. Pedig bizonyára többen is vannak itt jogerősen elítélt fegyencek. De hát tolvajokra, gyilkosokra nem vonatkozik a rendelet. Azok mesterségbeli társai a fasisztáknak, a rabló kíméli a rablókat!

Akármilyen sanyarú is rabsorsom, mindegy! Ki kell bírnom! De mert önmagát árulja el, aki jogot ad fel, harcolok a döntés ellen. Holnap tiltakozó beadvány megírására kérek engedélyt.

Hogy lesz-e eredménye?

Nem! Nem lesz! Az igazságügyminiszter is Horthy-bandita, Mussolini-tanítvány és — fejétől bűzlik a hal.

Lefekszem.

Már arra is képtelen vagyok, hogy az asztalnál üljek.

Szédülök!

Nem nézek az égre, mégis csillagok táncolnak a szemem előtt.

1925 október 8. Csütörtök.

Este sokáig feküdtem álmatlanul. A rácsos ablakon át a csillagokat bámultam. Határtalan messzeségükben, alig látható pislákoló parányok csak és mégis megmelegedtem fényük mellett.

Csillag!

Ötágú csillag, a kommunisták jelképe.

*

Később nagynehezen elaludtam. Lázálmomban egész éjjel ennivalóért harcoltam.

Kenyér!... hús!... gyümölcs!... Százféle ennivaló. Kegyetlenül harcoltam értük. Kézzel, lábbal, körömmel, fegyverrel.

Valamilyen álomfordulattal azonban az ezerszer megszerzett ennivaló mindig eltünt előlem. És akkor újból kezdődött a harc. Az ébredés vetette végét.

Nehéz éjjel volt.

*

Az éhségsztrájk — lassú pusztulás.

Fekszik az ember az ágyon, vár és vár.

Furcsák a gondolatok. Ennivaló és a halál körül járnak. Kenyér... hús... gyümölcs... A nyál összefut az ember szájában.

Az ember nagyon tud éhezni a megmentő falatra!

*

Dúl bennem a harc!

Testem millió sejtje éhségtől lázad és követeli, hogy gyáván feladva a harcot, börtönőreimtől ennivalót könyörögjek.

De nem megyek az ajtóhoz.

A testem lehet gyenge, lázadhat: az öntudat mindennél, testnél és vérnél is erősebb.

Nem kérek enni!

*

Kábult, össze-vissza az írásom, szédülök. De történjék velem akármi: egy a lényeg — kitartok.

A harcban...

Eltörött az utolsó darabka parányi ceruzahegyem. Abba kell hagynom feljegyzéseimet.

*

A milliméternyi ceruzahegyet egy fába szoritottam és ha kínlódva is, de mégis tudok írni!

Vége az éhségsztrájknak!

Győztünk!

Miután hivatalosan közölték, hogy követeléseinket teljesítik, Rákosi kiadta az utasítást az éhségsztrájk befejezésére. Az elvtársak nyolc napig, én, mert két nappal később vettem tudomást róla, hat napig éhségsztrájkoltam.

De győztünk! Az orvos a kínzások nyomairól már meg is kezdte a látleletek felvételét. A kínzással kicsikart vallomások, legalább is formailag, elvesztik bizonyító jellegüket.

Egy pillanatig sem kétlem, hogy győzelmünket nemcsak az éhségsztrájkkal vívtuk ki. Pártunk munkája, a dolgozók szolidaritása segítettek bennünket a győzelemhez.

1925 október 12. Hétfő.

Három napig nem írtam naplót.

Beszélőn volt ma nálam Greguss Ödön ügyvéd és a „segéde". Az egyik jónevű polgári, a másik ismert „baloldali" ügyvéd. Nekik köszönhetem, hogy ceruzához jutottam.

Eddig is tudtam, hogy jogom van ügyvédi védelemre, de valahogy nem törődtem a lehetőségével: kommunisták számára a vádlottak padja úgyis csak szószék lehet és minek ehhez az ügyvéd? — gondoltam.

Délelőtt levelet hozott részemre az ügyeletes. Tizenkét nappal ezelőtt írták:

„Tisztelt Vas Úr!

Van szerencsém értesíteni, hogy a mai napon megjelent nálam egy jóbarátja, aki felesége táviraton érkezett megbízásából felkért az Ön ügyében védőül.

A megbízást elvállaltam.

Arra kérem, hogy a csatolt ügyvédi meghatalmazást aláírni szíveskedjék.

Budapest, 1925 október 1-én.

Dr. Greguss Ödön"

A levél tizenkétnapos késéséből feltételeztem, hogy az elvtársaknak küzdeniök kellett az ügyvédi védelem kivívásáért. Aláírtam az ügyvédi meghatalmazást.

Nem sokkal azután ügyvédi beszélőre kísértek. A „beszélő" a fogházvezető ügyész jelenlétében folyt le. Egyebek között a törvénytelenül alkalmazott szigorítások ügyét is megemlítettem. Az ügyvéd azonnal előkereste az erre vonatkozó rendeletet. Odaadta az ügyésznek, aki, miután sokáig tanulmányozta azt, kénytelen-kelletlen engedélyt adott ceruza és papír használatára.

*

Az ügyvéd Sámuel sorsáról is beszélt. Az elvtársak alaposan ellátták a baját. Megérdemelte sorsát.

Fekete, sovány, alacsony ember, szúrós fekete szemmel, sörte hajjal. Külsőleg így fest Sámuel Lajos.

A belseje, a lelke, olyan mint a külseje: sötét. Provokátor!

Először könnyelmű fecsegéssel, aztán pénzért adott el bennünket.

Sohasem szerettem Sámuelt. A pártmunkát azonban nem a „kölcsönös szimpátia", hanem a kommunista célszerűség irányítja. A „megbízható és kipróbált elvtárs" Budapestre érkeztemkor összekötő lett . . .

Lehet, hogy nincs igazam, de feltételezem, hogy Sámuel ebben az időben még nem volt provokátor.

Sámuel tagja volt a Magyarországi Szocialista Munkáspárt kommunista frakciójának is. A rendőrség sejtette, hogy az egész országban megszervezett és erős gyökerekkel rendelkező legális pártban nagy-

számú kommunista volt, aki a vezetést jórészt kezében tartotta. Spiclik és provokátorok révén próbálta a rendőrség ezt leleplezni.

Volt a spiclik között egy állítólagos régi kommunista: Mendl Irma, aki szeretője lett Sámuelnek és kifaggatta.

Sámuel fecsegett.

A fecsegés a földalatti munkában az árulással határos bűn. Fecsegő embert, ha egyébként a legönzetlenebb lenne is, illegális munkára nem lehet és nem szabad felhasználni.

Sámuel is fecsegése miatt került a rendőrségre.

Árulását illegális szervezési hibák is elősegítették. Megengedtük, hogy Sámuelnek sokoldalú szerepe legyen a pártban. Nem tartottuk be a konspiráció alapvető törvényét: mindenki csak annyira ismerje meg az illegális szervezeteket, amennyiben ezt munkája feltétlenül megkívánja. Sámuel jóval több illegális dolgot tudott, mint amennyit neki, mint összeköttőnek tudnia kellett volna.

Mendl Irmával, a rendőrspiclivel is hiba történt. Már régebben volt rá gyanú. Egyszer már ki is zárták a pártból. Ügyét az elvtársak nem vizsgálták ki alaposan. Sámuel is megbízott benne és ezért került rendőrkézre.

A detektívek feltűnés nélkül, észrevétlenül dolgoztak. Sámuel letartóztatását egyetlen elvtárs sem tudta meg.

Az ügyvéd szerint a rendőrség két lehetőséget tárt Sámuel elé: kínzást vagy pénzt. És Sámuel Lajos vérdíjért, Horthy-pénzért, árulója lett saját osztályának és a dolgozók ügyének.

Az ügyvéd elmondta, hogy nincsen gyár vagy üzem, ahol a provokátor Sámuelt megtűrnék a mun-

kások. Utána kiabálnak, leköpik, felpofozzák. Volt osztályos társai egy nap alatt több pofont adtak neki, mint amennyit a rendőrségen kapott volna, ha tisztességes marad.

De még a Judás-pénzt sem használhatta fel Sámuel. Előtte ismeretlen elvtársak elmentek a lakására, leteperték az árulót, betömték a száját, megkötözték úgy, hogy mozdulni sem tudott. Megverték. Utána pedig minden holmiját összecsomagolták. Elvették az utolsó fillérét és az utolsó ingét is.

Az anyaszült meztelen Sámuel mellett írást hagytak:

„Nem végeztünk a dolgozók ügyének hitvány árulójával, Sámuellel, mert nem akartuk ezzel a Horthy-törvényszék elé állított elvtársaink helyzetét súlyosbítani."

Kár, hogy nem ütötték agyon! Megérdemelte volna.

1925 október 13. Kedd.

Amíg nem volt ceruzám, mindig kísértett a gondolat, milyen jó lenne, ha írhatnék. Most mégsem vágyom írni. Inkább valakinek valamit úgy igazán szívből mesélnék. De talán nem is mesélnék. Hallgatnék és mennyi minden lenne a hallgatásban.

Az ember társas lény. Az öröm kevésbbé öröm, a bánat súlyosabb bánat, ha egyedül vagyunk. Kell a társ! Valaki!

Egyedül vagyok! Rettenetes a hosszú rabnapokat mindig csak egyedül, mindig tétlenül átélni. Kín és fájdalom. Örökkévalóságnak tűnik fel az idő.

*

A ceruzanélküli napok eseményeiről akarnék most egybefoglalóan írni. Valahogy nem megy az írás. Nincsenek szavaim. Az elmult napok nyomasztó unalma annyira gondolataim felett terpeszkedik, hogy legszívesebben visszafeküdnék az ágyra.

Nem fekszem vissza. Írok. Az írás meggyilkolja a tétlenséget. Különben a tétlenség gyilkol meg engem.

*

Az elmult napoknak rövid a története. Illetve nincs is története. Mert elmondható-e a semmi?

Átkínlódtam a napokat. Unatkoztam, kilométereket jártam fel és alá a zárkában.

Fárasztó mindig csak fel és alá sétálni. A rövid öt lépés előre, öt lépés hátra körforgásba hamar beleszédül az ember.

Az éhségsztrájk utáni első két napon, amíg gyenge voltam a sétához, a szalmazsákon heverésztem és álmodoztam. Gondolatban pártiskolát vezettem. Rendszeresen átvettem ismereteimet. Lenne mit tanulnom!

Máskor meg emlékezetembe idéztem verseket, színdarabokból részleteket.

Papír és ceruza nélkül verseket is költöttem. Nagy munka volt. Amíg egy sorhoz megtaláltam a rímelő szavakat, addig elfelejtettem az előtte összetákolt sort.

Ez minden! Négy elmult rabságnapnak mindössze ennyi a története. Nem sok. Elmult. Szenvedés volt.

De a szenvedésben is van fokozat. Éjjeli álomból felébredni, számomra ez most a legnagyobb szenvedés. Szívbénítóan fájdalmas érzés arra felébredni,

hogy az utolsó nap utolsó órájának talán ma lesz a végső perce.

1925 október 14. Szerda.

Hideg van. Nem fűtenek. Gyatraszövésű rabing van csak a rabruhám alatt; fázom. Alig tudok a hidegtől írni.

De miről is írjak?

Magamról?

Nincs mit!

A világról?

Tudni kellene, hogy mi folyik a külvilágban!

Vagy talán a holnapról írjak?

A szó: „Holnap", a legszebb költemény!

És vajjon mit hoz a holnap?!?!

Egyetlen pillanatra sem törődtem bele helyzetembe. Újból és újból vizsgálgatom a szökési lehetőségeket. Nincs a zárkának olyan része, sétám körülményeinek nincsen olyan mozzanata, amit szökés szempontjából alaposan meg ne vizsgáltam volna.

De hiába a mérlegelés, nem és nem lehet megszöknöm.

Vastag falak, acél ajtók, fegyveres őrök zárnak el a világtól.

Rab vagyok. Tehetetlen vagyok. Dühös fogcsikorgatással kell várnom a hóhért.

1925 október 15. Csütörtök.

Mosakodni akartam. Ledobtam az ágyra rabkabátomat. Gombjain szöveget fedeztem fel. Szívből nevettem rajta. A jóízű nevetéstől még a könnyem is kicsordult.

„Párizsi divat" rabruhám gombjain a felírás.

Szép kis divat.

Egészen durva szövésű halinakabát és nadrág. Jó nehéz. Van vagy 9—10 kiló. Mégsem tart meleget. Valahányszor felveszem a darócnadrágot, az a benyomásom, hogy kályhacsőbe lépek.

*

Amikor beöltöztettek a „Párizsi divat" ruhámba, tiltakoztam az intézkedés ellen. Arra hivatkoztam, hogy politikai elítéltet nem szokás rabruhába öltöztetni.

Mire a gondnok a leghivatalosabban jelentette ki:

— A magyar törvények nem ismerik a politikai letartóztatott megkülönböztetést.

Hazudott a gondnok. Felemlítettem neki a zárkaszomszédaimmal való különleges bánásmódot.

Szemtelen gúnyosan felelte:

— Ez egyáltalán nem a maga dolga! A zárkaszomszédai urak és nem kommunisták!

*

„Igen előkelő urak" a zárkaszomszédaim!

A 11-es zárkában Beniczky Ödön volt belügyminiszter, a 13-ban két alezredes van elhelyezve.

A „miniszter úr" horthysta főhóhér. Ezer meg ezer dolgozót vetett börtönbe, internálótáborba. Sok kommunistát meggyilkoltatott.

Ezért egyáltalán nem bántották. Sőt kitüntették! Horthy személyesen tűzte a mellére az érdemrendet.

Egy meggondolatlan percében Beniczky megsértette Horthyt. Börtönbe került érte.

A 13-as zárkában lévő urak, Mussolini nagy magyar dícsérői, azért vannak becsukva, mert „Olaszmagyar kereskedelmi vállalatot" alapítottak és a vállalat is, meg a befektetett pénz is elúszott a kezükön.

Fasiszta demagógiával ezer meg ezer kisembert szédítettek el és loptak meg az alezredes urak. Országszerte akkora volt emiatt a felháborodás, hogy Horthy kedvenceit, a két vezető magyar fasisztát, a rendőrség kénytelen volt letartóztatni.

Az urak azonban nem igen érzik a rabságot. Különösen a volt miniszterrel egészen kivételesen bánnak. Fogházi sorsa egyáltalán nem olyan, mint azoké, akiket ő záratott börtönbe. „Politikai letartóztatott. Különös elbánás. Megszólítása: «kegyelmes úr»" —ez áll a zárka ajtaja függőtábláján. Hogy szegények ne fázzanak, még kályhát is állítottak celláikba.

Ennivalóval is bőven ellátják a kegyelmes és fasiszta alezredes urakat. Reggel, délben, este fehérkesztyűs pincér hozza számukra a vendéglői kosztot. Lepecsételt üvegben „teát" is hoznak részükre.

Én meg a rabkosztnak nevezett moslékon tengődöm.

Éhezem!

1925 október 16. Péntek.

Gyötrelmesen egyformák a rabnapok.

A világban annyi minden történik egy nap alatt. Itt semmi sem történik.

Vajjon mi lehet a világban?

A világesemények számomra nem léteznek. Annyira elzártak mindentől, hogy még csak hírfoszlányok sem jutnak el hozzám. Arra már nem is gondolok, hogy jó lenne napilaphoz jutni. Ilyesminek még csak színét sem láthatom. Csak azt tudom, ami cellám körül történik.

*

Még a beszélőn megígérte az ügyvéd, hogy

Moszkvából megtudakolja s értesítést küld Sári és Marci hogylétéről. Biztos vagyok benne, hogy az ügyvéd teljesítette ígéretét. Az ügyészség visszatartja levelét.

Bizonyára Sári is írt már. Az ő leveleit is visszatartja a gyalázatos banda.

*

Semmihez sincs ma kedvem. Útleírásokat szeretnék olvasni. Legalább gondolatban kijutnék a fogházból.

Dehát nincs könyv, nincs semmi. Csak magam vagyok magamnak.

Este van már. Zárják a fogházat. Elcsendesedik minden. Vége a mának.

Reggel felkeltem, most újból lefekszem. Körbekörbe megy a rabélet. Amíg megáll a kör . . . Végleg megáll!

1925 október 18. Vasárnap.

Vasárnap délelőtt 10 és 12 óra között van a látogatás és a csomagbeadás ideje. Ilyenkor a fogházi folyosókon nagy a sürgés-forgás. A fogházőrök beszélőre kísérik a foglyokat és a házi munkások kiosztják a csomagokat.

Nekem nincs kire várnom, hozzám tilos látogatóba jönni. Csomagot sem kaphatok.

Ez a sorsom! Nincs másként! — gondoltam.

Ebben a pillanatban, mint színpadi végszóra, kulcs zörrent a zárban. Csomagot hoztak.

Nekem hozták.

Valahogy furcsán belémvágott az éhség és pillanatokra elszédített.

Utána már dúdoló jókedvvel néztem, ahogy az ügyeletes az asztalomra rakta az ennivalót. Apróra

felvágott mindent. Ellenőrizte, nem csempésztek-e be valamit hozzám.

A remekül összeállított kis csomagban csupa olyasmi volt, amit fogházban a szem-száj megkíván.

A csomagban cédulát találtam:

„X. ügyész által kivételesen engedélyezett vasárnapi élelemként küldi Y. ügyvéd."

A csomag boldoggá tett. Az örömet azonban nem a jó falatok okozták. Áthatott a nagyszerű érzés, hogy a legszigorúbb magánzárkás elkülönítésben sem vagyok egyedül. Jól tudom, biztosan tudom, hogy a csomagot nem az ügyvéd, hanem a „Vörös Segély" küldte. Szerető gondoskodással az elvtársaim törték át a börtönfalakat, hogy megkönnyítsék szomorú napjaimat.

*

A „Vörös Segély"! — a szolidaritás nagyszerű szervezete.

Sanghajban egy kuli mit sem tud rólam, mégis talán éppen az ő garasából jutott számomra egy jó falat.

Amerikában egy munkás alig tud valamit Magyarországról, mégis talán egy cigarettával kevesebbet vásárolt, hogy védelmem költségeihez hozzájáruljon.

És messze-messze Ausztráliában egy ifjúmunkás talán nem ment moziba, hogy a jegy ára családomnak jusson.

Szolidaritás!

1925 október 19. Hétfő.

Veszekedtem a fogházőrökkel amiatt, hogy az ügyészi engedély dacára eddig nem vásároltak szá-

momra ceruzát és füzetet. Egy félórán belül, legnagyobb örömömre, meghoztak mindent.

Volt ma másik örömöm is.

Zuhany alatt megfürödtem.

Ceruza, papír, fürdés és a tegnapról maradt jó falatok együttesen változtatták tűrhetőbbé a rabságot. Azzal töltöttem el a napot, hogy papírdarabkákra össze-vissza írt jegyzeteimet füzetbe másoltam.

1925 október 20. Kedd.

A rabság nem más, mint várás.

Apró vagy nagy dolgokat, de valamit mindig vár a rab. Most feleségem és fiam hogylétéről várom az ügyvéd levelét, de úgy látszik, hogy hiába.

Idegességemben folyton csak fel és alá sétálok. Ahogy előre-hátra fordulok, újból és újból átélem a halálzárkát.

Hossza rendes férfilépésekben öt, szélessége három lépés. Magassága körülbelül két méter.

Tejüveges ablakán keresztben-hosszában vastag acélrácsok feküsznek. Félhomályba burkolják az egész zárkát.

A zárka főbútora az ágy. Rozoga, összecsukható vasszörnyeteg. Minden mozdulatomnál sír, nyöszörög. A szalmazsák a piszoktól egészen fekete és olyan rövid, hogy lelóg róla a lábam. A takaró átlátszóan vékony. Itt-ott lyukas is. Éjjel didergek alatta.

Az ágy mellett barnára festett asztalka áll és egy zsámoly.

Nem messze az asztaltól, a falon zöldrefestett szekrényke függ. A polcán van a csajka. Rozsdás. Undorító belőle enni.

Egészen fent a mennyezetnél lóg a villany. Gyenge a fénye, alig világít.

Ennyi a zárka berendezése. Nem sok! Mégis a „sok bútortól" mozdulni is alig lehet benne.

A falban, a szekrényke mellett, három négyzetalakú nyílás van, a szellőztetés és fűtés számára. Még nem fűtenek, pedig hideg van.

A zárkát a folyosótól acélajtó választja el. Az ételbeadó ajtócskán éppen hogy befér a csajka.

Az ajtócska felett acéllemezzel borított négyzetalakú bevágásban 32 apró lyuk van: a „kukucs". Ezen keresztül lesnek a fogházőrök.

A zárkaajtó kopottas, zöld festését vastagon karcolt, tintaceruzával rajzolt ötágú csillag díszíti. Körülötte és a csillagban félig elmosódott feliratok beszélnek kommunisták tegnapi rabságáról, kegyetlen sorsáról.

Az ajtóra tolvajok, rablók, gyilkosok is írtak emléksorokat.

Együtt vannak a kommunista feliratokkal, mert nálunk, Horthy-Magyarországon, a kommunizmus önfeláldozó harcosait egy kalap alá veszik a rablókkal és gyilkosokkal. Sőt — rosszabbul is bánnak velük.

1925 október 21. Szerda.

Pontosan harminc napja társam már a halálvárás.

Vajjon mire várnak, miért kínoznak a hóhérok?

Sokat sétálok fel és alá.

Amikor az ablaktól a vasajtó felé sétálok, magam előtt látom az ajtóba karcolt ötágú csillagot. Ki tudja, mikor véste vasba egy kommunista harcos.

Az ötágú csillag és a félig elmosódott feliratok arról tanuskodnak, hogy már előttem is éltek és szenvedtek a zárkában kommunisták. Voltak, akiket innen vittek a siralomházba.

„Ma ötünket ítéltek halálra, holnap kivégeznek bennünket" — mondja az egyik felirat.

És szép, olvasható betűkkel, talán az öt halálraítélt egyike írta a csillag alá:

„Meghalok, de él az Eszme" 1919 december 27... k... v... S... Y...

Az aláírást nem tudtam kibetűzni. De nem is fontos a név. Mindegy, hogy ki véste az ajtóba az ötágú csillagot, kik írták a felírásokat. Kommunisták. Ott az ötágú csillag, ott az írás. Most nekem ad erőt, bíztatást.

Az ötágú csillag alá már én is írtam szöveget:

„Ebben a zárkában vártam statáriumos ítéletemet. 1925 október 21. Vas Zoltán."

Csak ceruzával írhattam az ajtóra. Ezért az én írásom is hamar elmosódik. S idők multán talán a zárka újabb lakója jár úgy, mint ahogy én jártam egy alig kibetűzhető írással. Órákig kínlódtam, amíg megfejtettem:

„...i...tót ma végezték ki. 191...mber. 9-én"

Csakis Korvin Ottóról szólhat a megemlékezés. Egyike volt az első magyarországi baloldali zimmerwaldiaknak, egyike az első magyarországi kommunistáknak. 1919 december 29-én végezték ki a Margitkörúti fogházban.

Számuely Tibort és Korvin Ottót gyűlölte legjobban a magyar reakció. Volt rá oka. Mindketten igaz vezetői voltak a magyarországi proletariátusnak.

Korvin Ottó is írt börtönnaplót. Az élettől búcsúzva, naplóját a kivégzés előtti percekig írta. Utolsó mondatához már a hóhér tette a pontot.

Hat éve ennek.

Most én írok halálváró börtönnaplót. S miköz-

ben emlékeimet idézve rovom a betűket, Korvin Ottó példája, valamint az ötágú csillaggal és a mártírok utolsó írásával ékes vasajtó arra emlékeztetnek, hogy a magyar dolgozók forradalmi mozgalma hosszú és nehéz utat tett meg. De az út előre, a győzelemhez vezet.

*

Nagyon meghatott a visszaemlékezés mártírjainkra. Még nem is olyan régen, kivégzett hőseink sírjánál jártam. A budapesti köztemető legészakibb sarkában, sorban egymásután következnek a hosszúkás sírhalmok. Mindegyiket márványlap fedi. Sárgásfehér síma felületükre nagy betűvel bevésték a sírban nyugvó, kivégzett kommunista nevét.

1925 október 22. Csütörtök.

A rabnap hajnali öt óra harminc perckor kezdődik, este nyolc órakor végződik.

Bim-bam... Bim-bam... furcsán szól a fogházi harang. Bántóan rekedtes hangjától riadtan menekül az álom.

Az én zárkám ajtaját csengetéskor nem nyitják ki. Nincs miért siessek. Tovább fekszem az ágyon és figyelem a fogház ébredését.

A zárkában még sötét van. Hallatszik, ahogy zárkaajtótól zárkaajtóig mennek a fogházőrök, felgyujtják a villanyt. Nyomukban zaj szüremlik ki a zárkákból.

A fegyelmileg büntetett elítéltek ébrednek a legnagyobb zajjal. Minden mozdulatukat hangos acélcsörgés kíséri. Kegyetlenül bántó hangjától hideg fut végig az ember hátán.

Egyre nagyobb a hangzavar. A fogházőrök nyi-

togatják és csapkodják a vasajtókat. Közben karikára fűzött hatalmas kulcscsomóikkal hangosan csörömpölnek.

Lassan-lassan a folyosókon is megélénkül az élet. Patkósbakancsú fogházőrök kísérik a „házimunkás"-beosztású rabokat, akik sokhangú kolompként egymáshoz verődő bádogedényekben a vizet hordják szét.

Utána hatalmas kondérokból a levest és nagy fatáblákról a kenyeret osztják el.

Mire a közös zárkában kiosztják a reggelit, én is leugrom az ágyról. Percek alatt megmosakszom, felöltözöm, mert ekkor már nálam is kinyitják a vasajtót és benéz rajta az ügyeletes. S miután megállapította, hogy még élek, beadják az íztelen, szagtalan, mindennap egyforma levest és egész napra egy szelet rosszízű kenyeret.

Reggelizem.

Kés, villa, de rendszerint még kanál sem kell az ételhez.

Csak hogy ne érezzem az ízét, behunyt szemmel öntöm le torkomon a löttyöt.

A kenyeret egyszerre is megenném, de messze van még a holnap reggel. Akkor hoznak újból.

És a kenyérhez még vendégeim is vannak. A galambok. Reggelenként kenyérmorzsát szórok nekik az ablakpárkányra. Már előttem is ezt tehették a rabok, mert kenyérosztás idején a galambok szinte kocognak az ablakon morzsáért.

Először rendszerint egy kis bóbitás galamb száll az ablakpárkányra. Utána egyre többen jönnek és én sokáig lesem a galambok kapkodó falatozását.

Néha a „szelid" állatok úgy verekszenek a falatért, mint az emberek.

Közben magam is falatozom. Gyakran egyszerre megeszem a napi adag kenyeret. Mert könnyű elviselni az éhezést, mikor éhségsztrájkot folytat az ember, de nehéz akkor, amikor nincs mit enni.

Reggeli után, hét óra harminc perckor, az ügyeletes felnyitja zárkámat. Két fogházőr sétára kísér.

Amerre megyek, üresek a folyosók. Itt-ott őrszemek állnak. Mellettük elítéltek takarítják a folyosókat. Nem szoktam meg a rabok fehér arcszínét, ezért mindig csodálkozom halványságukon.

Tükröm nincsen, tehát a magam sápadtságát nem látom. Vajjon az én arcszínem is ilyen?

A téglaalakú sötét udvart a fogház és a törvényszék hatalmas, sokablakos épülettömbjei határolják.

Az udvar négy oldala hetven lépés. Pontosan ennyi. Sokszor megszámláltam.

A sétakörök számát is tudom: harminchatharmincnyolc kör.

Hideg van, fázom, meghajolva sétálok. Gondolkozom. Állhat az udvar négy sarkán feltűzött szuronyú őr, lehetek rab, a gondolatom szabad.

A sétán néha szórakozásom is akad. A letartóztatottak kíváncsiskodnak és a szigorú tilalom ellenére is kinéznek a rácsok mögül. A fogházőr meglátja és már hangzik is a vészes ordítás:

— Kapja be a fejét az ablakból, mert ha felmegyek a zárkájába, tökkelütött fejéből a fülén keresztül öntöm ki a vizet.

A fogházőr káromkodásának ez persze csak enyhébb formája. Hallottam nem egyszer ennél cifrábbat is.

A séta hivatalosan félóráig tartana. Nyolc-tíz percet azonban mindennap ellopnak belőle.

Mire a sétából visszajöttem, a zárkába betették

az ivóvizes edényt és a takarítóeszközöket. Ekkor nekiállok a takarításnak. Előbb gondosan kisöpröm a zárkát, majd nekigyürkőzve, kefével fényesítem a padlót. Beleizzadok. Lassan, piszmogva dolgozom, hogy húzzam az időt. A takarítással megrövidítem a nap leghosszabb és legunalmasabb részét: a délelőttöt.

Utána tizenegy óra harminc percig az ebédet várom. A tétlenség és az éhség ólomléptűnek tüntetik fel az idő múlását.

Az ebéd is csaknem mindig utálatos moslék, de megeszem, mert nincs más és éhes vagyok.

Két óra harminc perckor ismét sétára kísérnek. Ebből is ellopnak vagy tíz percet.

Utána teszek-veszek. Késő délután naplójegyzeteket írok. Majd az esti hat órát várom: a vacsorát. Üres leves: minden ez, csak nem vacsora.

Hét órakor mégegyszer megcsörren a kulcs. Az ügyeletes bedugja fejét a kisajtón és megnézi, élek-e, nincsen-e valami bajom. S ezzel vége is van a hivatalos rabnapnak.

Ezután még rendszerint fel és alá sétálok.

Öt lépés előre, öt lépés hátra: mindig csak így, folyton csak így sétálok.

Este nyolc órakor, mint mindenki a fogházban, én is lefekszem. A lefekvést jelző fogházi harang rekedt hangja álomba taszít.

A város még csak most kezd el élni. Ott sietve múlik a rabnak olyan lassan tűnő élet.

Íme, így mult el egy rabnap. Egy a sok közül. Körforgás! 4402. törzskönyvi számú Vas Zoltán életéből eltelt egy nap.

1925 október 23. Péntek.

Minden letartóztatottnak fejszáma van. Az én

törzskönyvi számom 4402. Ahol a nevem előfordul, a számot mindig eléje írják.

A törzskönyv szerint Vas Zoltán volt, nincs. Elnyelte a törvény. Ha az életből kifelé visznek, a koporsómra is csak ennyit írnak: *4402.*

Nekem is volt életem? Ember voltam én is, mint más? Horthy törvényét ez nem érdekli.

Nekem is volt otthonom? Hogy munka után, ha hazamentem, gyerekkel a karján engem is várt az asszony? A Horthy-törvényt ez sem érdekli. Kommunistának nem lehet otthona, nem lehet asszonya, sem gyereke.

Horthy törvénye mindent elvett tőlem: csak rab, csak szám vagyok.

Engem, a multamat temetnek a számok. De csak temetnének! Mert van még nekem másik számom is. Horthy-vérbírák, fasiszta gyilkosok elvehetnek tőlem életet, mindent, de harcos szívem mégis megmarad és világgá kiáltja számomat:

536079.

Szívemnek és Lenin-Sztálin pártjának száma ez. Horthy nem veheti el tőlem soha.

1925 október 24. Szombat.

Az állandóan előforduló tragikus fogházi események napról-napra jobban őrlik idegeimet. Ma két eset hatott rám nagyon.

Délelőtt kétségbeesett sírás és ordítozás verte fel a fogház csendjét. Az ajtóhoz futottam, hallgatóztam. Az ordítozásból kivettem, hogy az egyik fogolyhoz messzi vidékről látogatóba jött a felesége. Már két éve nem látták egymást és valamilyen oknál fogva mégsem engedélyezték a beszélőt. Ezért sírt, ordított a szerencsétlen rab. Követelte, hogy vezessék a soros

ügyészhez. Nem állították elő. Belökték zárkájába.

Délután ismét kiabálástól volt hangos a fogház. Naponta foglyokat szállítanak át innen a Pestvidéki fogházba, mert ez a fogház már zsúfolásig telt. Ott azonban az itteninél lényegesen rosszabbak a viszonyok. Emiatt a letartóztatottak elég gyakran megtagadják az átszállítási parancs teljesítését.

Ma is ez történt. És miközben az elítéltet a fogházőrök verték és erőszakkal vitték, a szerencsétlen olyan rémesen ordított, jajgatott, hogy minden idegszálam beléremegett.

Különösen akkor volt kísérteties a fogoly üvöltése, amikor már betömték a száját, de a torkán még ki-kitörtek a hangok.

Nem lehetett elviselni!

Nekirohantam az ajtónak és teljes erőmből rugdalni kezdtem. Sok zárkában hasonlóan cselekedtek a rabok.

1925 október 25. Vasárnap.

Vasárnap. Egy hét munkája után az élet megpihen. Halálzárkások részére is pihenőnap ez. Vasár- és ünnepnapon nem akasztanak.

Egyébként teljesen mindegy, hogy milyen a nap. Ünnepnapon, hétköznapon egyformán rács mögött vagyok.

Rács! Amerre csak nézek, azt látom.

Az ablakon, az ajtókon, a folyosókon annyi itt a rács, akár egy nagy állatkertben.

Úgy is bánnak velünk, mint az állatokkal!

De nem! Az állatoknak jobb! Velük emberek, velünk állatok foglalkoznak. Emberbőrbe bújt vadállatok. Magyarországon ébredőknek, Olaszországban fasisztáknak, szabad országban meg egyszerűen gyil-

kosoknak, rablóknak nevezik őket. Sokszor felötlik bennem a kérdés: vajjon anya szülte-e ezeket a vadállatokat?

*

Ma egész délután megint velőtrázó kiáltozástól volt hangos a fogház. És ki tudja, hogy a fogházat megrázó kiáltás kommunistának, vagy közönséges bűnözőnek a jajszava volt-e?

Nehéz a sorsa az elítélt bűnözőknek is, de ezerszer rosszabb a kommunistáé. Itt nyolcszáz rabból százötvennél több a kommunista.

Dante szerint a pokol kapujának ez a felirata: „Ember, aki ide belépsz, hagyj fel minden reménnyel!"

De nem és nem, ezerszer nem igaz! Aki a reményről lemond, nem járhatott a pokolban. Íme, a fogház, ahol vagyunk, pokol — és mégis leírom: van remény. Él a remény!

Horthy fogházában, halálváró szomorú vasárnap délután, én is, kommunista társaim is, remélünk.

A szolidaritás győzelmét reméljük!

Megmérhetetlen nagyság, elképzelhetetlen szépség, láncokat letörő, akasztófákat feldöntő hatalmas erő a dolgozók szolidaritása.

Bízunk benne! Életet remélünk tőle!

1925 október 26. Hétfő.

Átadták anyám levelét. Egyben arról értesített az ügyeletes, hogy édesanyám búcsúlátogatásra kapott engedélyt.

Vágyódom anyám látogatása után, mégis félek a találkozástól. Kommunista voltom miatt anyám elvesztett gyermekét siratja bennem.

Levelét könnyével áztatta szegény.

Drága fiam!

Hiába minden elhatározásom, hogy nem fogok sírni. Mindig csak siratlak. Ez csak súlyosbítja a betegségemet, amit 1921-ben kaptam, amikor Téged, édes fiam, 15 évi fegyházra ítéltek és a rettenetes hír olvasásakor rémülten estem össze. Mert sokat szenvedtem én már miattad, édes gyermekem.

Olvastam most is az újságot. Arról írt, hogy veszedelmes kommunistákat fogtak el és halál vár a letartóztatottakra. „Hála Istennek, hogy az én fiamat kicserélték és messzi van, nincs itthon" — sóhajtottam megnyugvással — amikor egyszerre megláttam nevedet az újságban. Nem sírtam, nem kiabáltam, csak élettelenül magam elé meredtem. „Hazajött a fiam és akasztófa vár rá! Istenem, Istenem, hisz ez még rémlátásnak is rettenetes!" — marcangolta szívemet a kegyetlen fájdalom és elszédültem.

Egyszerre Ibi hugodat hallottam beszélni: „De anyuskám, felelj már! Miért nem felelsz? Rosszul vagy? Azonnal hívatok orvost!"

Erre felszakadt a szívemből a fájdalom és megmondtam Ibinek: „Istenem, Zoli itthon van, elfogták, felakasztják!" Szavaim után ő is felzokogott és már én is tudtam sírni.

Rettenetes ez! Nem lehet kibírni! Édes fiam, hát meg tudtad azt tenni, hogy hónapokig egy városban voltál velem és még csak el sem jöttél megcsókolni anyádat?

Én édes fiam! Mi lesz most veled? Feleséget és apró gyereket is hagytál Moszkvában! Velük mi lesz?

És mi lesz velünk? Mert hogy az én fiamat felakasszák, ezt nem lehet elviselni. Nem azért szültelek, nem azért neveltelek. A mi családunkból még csak börtönben sem volt senki.

Apád, amikor elolvasta a szomorú hírt, az ujsággal a kezében csaknem összeesett.

Szegény megtört szívű apád, szokása ellenére, munkájából már délben hazajött. Rossz volt nézni, menynyire meggyötörtnek látszott.

Ágyban feküdtem már s apusod azt hitte, hogy csak rosszul érzem magamat és nem tudok rólad semmit. Pedig mindketten mindent tudtunk. Megéreztük ezt egymás nézéséből és sírvafakadtunk. Vajjon miért mérte ránk Isten ezt a csapást?...

Ahogy drága anyusom levelét olvastam, elszorult a szívem. Szegény apám, szegény anyám! Fiúi szeretetem minden érzésével, szívem mélyéből sajnálom őket.

*

A főügyészi irodában két fogházőr és a fogházvezető ügyész jelenlétében találkoztam anyámmal. Amikor meglátott, felém rohant, meg akart csókolni. De hiába jött utolsó találkozóra és búcsúra, még csak meg sem ölelhetett.

Apám nem jöhetett el látogatásomra. Állásából is el akarták bocsátani miattam.

A beszélőre engedélyezett negyedórát anyusom végigsírta. Próbáltam fájdalmát szerető szavakkal enyhíteni, de lehet-e megvígasztalni egy megtört szívű anyát, aki nem érti meg az eszmét, amelyért fia feláldozza az életét.

Boldogtalan, drága anyám a beszélő végén zokogva könyörgött az ügyésznek, hogy búcsúzóul megcsókolhasson. Nem engedte meg!

Távozóban már az ajtóhoz értem, amikor anyusom utánam kiáltott és felemelt kézzel megáldott.

Hangos imával, fohászkodó szívvel arra kérte istenét, hogy mentsen meg az életnek.

Gorkij regényhős „Anyá"-ja is szenvedett. Ilyen anyával nekem is könnyebb lenne a sorsom.

Sajnos nem értenek meg szüleim és útjaink messze vittek egymástól. Szerető szemmel, de valahogy távolról néztünk egymásra.

Anyusom látogatása bánattal és fájdalommal tölt el. Szegény szüleim! Persze, hogy siratnak. Tegnap még apró, elkényeztetett gyermekük voltam s ma már búcsút vesznek tőlem. Nekik is, nekem is fájdalom ez. De semmit sem tehetek ellene. Elvet és sorsot nem cserélhetek.

A meghatottságtól alig tudok írni. S közben tegnapi képek merülnek fel bennem, gyermekkorom képei.

Gyermekkor?

Huszonkétéves vagyok!

*

Az önéletrajz írásának gondolata, azt hiszem, halálváró órákban fogamzik meg az öregeknél. Vizsgálják, nem hiába éltek-e?

Ha a halálvárás jogcím az önéletrajz megírására, akkor nekem is szabad már a multba nézni, életet összegezni.

Budapesten, Magyarország fővárosában, 1903 március 30-án születtem. Apám akkor még nem az a rosszfizetésű alkalmazott, akivé később lett. Egy kis vegyészeti üzem társtulajdonosaként tintát, cipőkrémet gyártott néhány munkással.

Kedves, jó ember az édesapám. A pihenést sohasem ismerte. Volt idő, hogy még ebédutáni szivarjáról is lemondott értünk.

Anyám jó asszony, drága anya. Ő is éjjelét-nappalát a családjának adta. Cserében elvárta, hogy otthon az ő akarata érvényesüljön.

Még elemibe jártam, mikor apám üzlete tönkrement. Ezután egy temetkezési egyletnek lett kisfizetésű alkalmazottja.

Ettől kezdve összehasonlíthatatlanul szerényebben éltünk, de a mindennapi kenyerünk mégis biztosítva volt.

A nélkülözést akkor ismertük meg, mikor az imperialista világháború idején édesapám évekig katonáskodott.

A világháborúval hihetetlen nyomorúság szakadt az emberiségre. Miként millióknak, nekünk is szenvedéssel telt meg az életünk. Gyerekésszel nem tudtam a változás okát megérteni. Töprengve kerestem rá magyarázatot. Sokat olvastam és olvasmányaim során, 1917 elején, ötödikes gimnazista koromban, „felfedeztem" a szocializmust. Az új ismerettől hetekig lázban voltam. Utópista módra terveket szőttem az emberiség megváltására.

*

A világháború nyomában járó pusztulás és a mi kínlódó, nyomorgó életünk megviselte édesanyámat. A vallásban keresett vigasztalást; a templomjárást és a szorgos imádkozást megkövetelte tőlem is.

Anyám követelése elől eleinte ravaszsággal tértem ki. Később azonban a túlságba vitt vallásosság fellázított. Nyíltan istentagadónak és szocialistának vallottam magamat.

Az istenhit miatt támadt állandó perpatvarok nagyon elkeserítettek. Lehetetlennek éreztem az ott-

honi életet. Összecsomagoltam a holmimat és otthagytam a szülői házat.

A központi hadiraktárban kaptam munkát és egy túlzsúfolt tömeglakásban voltam ágyrajáró. Nem sokáig! Édesanyám felkutatta címemet, utánam jött, hazavitt.

Szüleimmel mindig azt terveztük, hogy orvos leszek. Csak hogy tovább járhassak iskolába, anyám megígérte, hogy megpróbálja elnézni vallástalanságomat. Ám hiába voltak nagy elhatározásaink, megállapodásunkat legyőzte anyám vakbuzgósága és a családi perpatvarok hamarosan újból elkezdődtek.

Szocialista voltommal anyám eleinte alig törődött. De az 1918—19-es esztendőkben, amikor végleg a forradalmi mozgalomba kerültem, már ez volt az oka, hogy távoznom kellett otthonról.

Ettől az időtől, tizenhatéves koromtól kezdve, életem további során mindig a magam kenyerét vagy rabkenyeret ettem.

Eleinte egy raktárban voltam napszámos, később a Kálvin-téri fürdőbe szegődtem szolgának.

Itt kevesebbet kerestem, mint a raktárban, viszont egy sarokbavetett fürdőruhacsomón éjjeli szállást is kaptam.

Úgy intéztem, hogy az iskolából ne maradjak ki. Szereztem orvosi bizonyítványt, hogy beteg vagyok. Ha munkám megengedte, eljártam az előadásokra.

Sokat nyomorogtam, életemben először éheztem. Megtanultam, mit jelent Magyarországon dolgozónak lenni.

*

Szülőföldünk, Magyarország, gyönyörű ország.

„Tejjel-mézzel folyó Kanaán" — így nevezik az urak.

„Nyomorúság országa" — így nevezik a dolgozók.

Az uraknak is, a dolgozóknak is igazuk van. Az urak számára valóban folyik a tej és méz, a dolgozóknak azonban a gazdag, búzatermő országban még száraz kenyérre sem telik.

Az Osztrák-Magyar Monarchiába kényszerített Magyarország az 1918-as polgári forradalomig, a maga kiélezett szociális és nemzetiségi helyzetével, a cári Oroszországhoz volt hasonló.

Az ipar gyors fejlődése ellenére Magyarország megmaradt Ausztriától függő félfeudális országnak. A falusi nincstelenek milliói élnek nyomorban, nélkülözésben, mert a földek legjobb egyharmadát néhány arisztokrata család és az egyház bitorolja. Az ő kezükben van a magyar ipar jelentős hányada is.

A nagybirtok és a nagytőke érdekszövetsége nemcsak kizsákmányolja a politikai jogoktól megfosztott városi és falusi dolgozókat, hanem rájuk hárítja az ország minden terhét is.

Ez az oka, hogy Magyarországon szokatlan gyorsasággal kiéleződnek az osztályellentétek és a tömegek szinte máról holnapra a forradalmi osztályharc útjára lépnek. Az újból és újból fellángoló, időnként igen elkeseredett mozgalmakat azonban a kormány katonai erővel töri le.

A magyar uralkodó osztályok ilyen történelmi és gazdasági adottságok közepette taszították a magyar népet a világháborúba. A népnek nem volt kenyere, nem voltak jogai, csak egy: „védeni a hazát".

Mint mindenütt, Magyarországon is, a dolgozók legjobbjai kivezető utat kerestek az imperialista vér-

özönből. A szociáldemokrata pártból kivált forradalmi osztályharcosok megalakították a baloldali zimmerwaldiak magyarországi csoportját. Velük volt kapcsolatban a diákság baloldali szervezete, a Galileikör is.

Én is ott tanultam meg új szemmel nézni a világot.

Ekkor robbantak 1917 október eseményei a világtörténelembe. A Nagy Orosz Szocialista Forradalom azonban csak a volt cári Oroszország népeinek hozott békét. A többi országok folytatták a háborút. Milliók pusztultak el, milliók lettek rokkantakká. Az éhség, a nyomor egyre nőtt, a helyzet tűrhetetlenné vált.

A Nagy Szocialista Forradalomnak az egész világra kisugárzó hatása Magyarországon is meggyorsította a történelmi eseményeket. Tízezrével érkeztek vissza Magyarországra a szocialista forradalom szemtanui és résztvevői, a volt hadifoglyok, — köztük Számuely és Rákosi — akik Lenin tanítását a szocialista forradalomról bevitték a munkás- és paraszttömegekbe, valamint a szétzüllőben lévő hadseregbe.

1918 október 30-án győzött Magyarországon a polgári forradalom. Ez azonban csak felületes, tessék-lássék reformokat hozott. Emiatt a tömegek hamar kiábrándultak a polgári forradalomból és annak pártjaiból, különösen a szociáldemokrata pártból.

Az Oroszországból hazatért kommunisták, a leninista zimmerwaldiak, valamint a szociáldemokrata párt baloldali ellenzéke ezekre a polgári forradalomból kiábrándult tömegekre támaszkodva alakították meg 1918 novemberében a Kommunisták Magyarországi Pártját.

Lapjuk, a *Vörös Ujság*, már első számától kezdve

hirdette: „Minden hatalmat a munkások, katonák és szegényparasztok tanácsainak!"

A megfeszített ütemű kommunista agitációs munka eredményeként a Kommunisták Magyarországi Pártja néhány hónap alatt tömegpárttá szerveződött.

A kommunisták sikeres munkáját a bomladozó szociáldemokrata párt vezérei gyűlölettel figyelték és a kormányban ülő miniszteреik révén keresztülvitték a kommunista párt vezetőinek letartóztatását.

A nagyarányú letartóztatások nem bénították meg a kommunista pártot. Az ipari munkásság, a szegényparasztság és a hadsereg jelentős tömegei hatalmas népgyűléseken követelték a kommunista vezetők szabadonbocsátását, a gyárak, a nagybirtokok szocializálását, valamint minden hatalomnak a munkástanácsok kezébe való átadását.

Napirendre került a fegyveres felkelés.

Ezt a polgári forradalom burzsoá-demokrata kormánya azonban már nem várta be.

1919 március 21-én önként átadta a hatalmat a magyar dolgozók proletárforradalmának.

*

A diadalmas magyar proletárforradalom a testvér Orosz Tanácsköztársaságnak és Leninnek küldte első üdvözletét.

Lenin maga ment a rádióhoz, hogy válaszoljon az üdvözlésre.

— Halló Budapest! . . . Itt Moszkva . . . Halló! Halló Budapest! Csepeli állomás . . .

„Itt Lenin! Őszinte üdvözletem a Magyar Szovjetköztársaság proletárkormányának. Üdvözletüket

átadtam az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt kongresszusának. Óriási lelkesedéssel fogadták. A III. Kommunista Internacionále kongresszusának döntéseit és a katonai helyzetről szóló közléseinket a lehetőség szerint azonnal küldjük. Budapest és Moszkva között feltétlenül szükséges az állandó rádiókapcsolat. Kommunista üdvözlettel, kézszorítással, Lenin." (XXIV. köt. 180. old.)

Lenin üdvözletét a magyar dolgozók büszke örömmel, hálás köszönettel vették. Buzdításul szolgált arra, hogy Lenin szellemében szervezzék meg a magyar nép nagy forradalmát.

A forradalom látszatra nagyszerűen indult meg. Szocializálták a gyárakat, a bankokat, a nagybirtokokat. Megszervezték a Vörös Őrséget és a Vörös Hadsereget. A Népbiztosok Tanácsának egyéb intézkedései is sorra jelentek meg.

Csak a Kommunisták Magyarországi Pártjáról nem intézkedett már többé senki. A nagyszerű harcos párt a forradalom előestéjén, a szociáldemokrata párt vezetőségével kötött egyezmény értelmében beolvadt az újonnan alakított Szocialista-Kommunista Pártba.

S ezzel a kommunista párt, mint önálló párt, megszűnt.

Az események csakhamar megmutatták, hogy milyen súlyos következményekkel jár a kommunista párt könnyelmű feloszlatása.

*

Moszkvában Lenin, akinek alig volt még értesülése a magyar eseményekről, a lángelme éleslátásával azonnal felismerte a végzetes hibát, hogy a dolgozók magyarországi forradalma vezető forradalmi párt, kommunista párt nélkül maradt. S már a pro-

letárdiktatúra második napján rádiósürgönyt küldött Budapestre:

„Van-e kommunista többség a kormányban? Mikor ül össze a szovjetkongresszus? Valójában miben nyilvánul meg, hogy a szocialisták elismerték a proletariátus diktatúráját?

Egészen biztos, hogy a magyarországi forradalom különleges körülményei között orosz taktikánknak részletekig menő, gépies utánzása hiba volna, de mégis szeretném tudni, mi a tényleges biztosíték?...

Kommunista üdvözlettel Lenin." (XXIV. köt. 183. old.)

Sürgönyében Lenin látszólag csak kérdez, de kérdéseivel a dolgozók nagy vezére egyszersmind bírálatot is gyakorol:

Magyar kommunisták! Hát nem látjátok, végzetes hibát követtetek el! Siessetek helyrehozni a hibát!

A proletárforradalom kitörésekor, kilenc nap híján, tizenhatéves voltam. A forradalom győzelmétől lelkes magyar néppel együtt a dolgozók győzelméért minden áldozatra készen álltam.

Eddig ifjúmunkás társaimmal röpiratokat osztogattam, plakátokat ragasztottam, gyűlésekre jártam. A Vörös Hadsereg megszervezésekor ezrekkel együtt én is önként jelentkeztem vöröskatonának. Engem fiatal korom miatt nem soroztak be. Könyörgésemre vezető kommunista elvtársak beosztottak egy kommunistákból álló különleges rendeltetésű zászlóaljba, melynek az ellenforradalmi mozgalmak letörése volt a hivatása.

A Vörös Hadsereg megszervezése volt a magyar dolgozók forradalmának legnagyobb teljesítménye. Napok, hetek alatt, szinte a semmiből jött létre a

forradalmi hadsereg. Példaképe volt a Nagy Orosz Szocialista Forradalom dicső Vörös Hadserege, amely ebben az időben vívta élet-halál harcát Kolcsak ellen. Legfőbb erőit ezen a fronton kellett felsorakoztatnia.

Volt idő, amikor a két Vörös Hadsereg, a nagy mester és szerény tanítványa, mindössze kétszáz kilométerre volt egymástól. Az egyesülés lehetőségét az imperialisták is felismerték. Azt is tudták, hogy az oroszországi Vörös Hadsereg közvetlen segítségére támaszkodó magyar proletárforradalom sikere kirobbantotta volna egész Közép-Európa szocialista forradalmát. Ennek megakadályozását az imperialisták olyan fontosnak tartották, hogy az Oroszországi Nagy Októberi Szocialista Forradalom ellen mozgósított haderők egyrészét a Magyar Tanácsköztársaság ellen vetették harcba.

*

Alig háromhetes volt a magyarországi Vörös Hadsereg, amikor megindult ellene a cseh és román seregek támadása. Ugyanakkor a francia balkán-hadsereg Szeged és vidékén törte le a proletár uralmat, hogy ott Horthy megszervezhesse ellenforradalmi hadseregét.

A magyar Vörös Hadsereg a többszörös túlerővel szemben eleinte vereséget-vereségre szenvedett. A román csapatok elérték a Tiszát.

Nagy volt a veszély! Ütött a döntő óra! Csakis a dolgozók általános mozgósítása menthette meg a forradalmat.

„Fegyverbe proletár!" „Fegyverbe proletár!" — hangzott végig a jelszó Tanácsmagyarországon. Nehéz napok következtek, amelyek emberfeletti erőfeszítést

követeltek. S mindenki, akinek drága volt a magyar forradalom, fegyveresen védte a fronton.

A döntő napokban Lenin levelet intézett a magyar dolgozókhoz:

„Magyar munkások! Elvtársak!... Nemes és igen nehéz feladat áll előttetek, hogy megálljátok a sarat az antant elleni súlyos háborúban. Legyetek szilárdak... Ti háborút viseltek egyedül jogos, igazságos, igazán forradalmi háborút, az elnyomottak háborúját az elnyomók ellen, a dolgozók háborúját a kizsákmányolók ellen, háborút a szocializmus győzelméért. Mindaz, ami a munkásosztályban becsületes, az egész világon a *ti* pártotokon áll...

Legyetek szilárdak és a győzelem a tietek lesz!

1919 május 27. Lenin."

S a magyar dolgozók kitartottak. Több mint százezer munkás és paraszt jelentkezett vöröskatonának. Hősi küzdelemben a Vörös Hadsereg nemcsak megállította az előrenyomuló csehszlovák hadsereget, de ellentámadásba ment át és a lakosság diadalmámoros, virágesős ünneplése közepette százhúsz kilométert nyomult előre. Elfoglalta Kassát.

A győzelmesen előrenyomuló magyar Vörös Hadseregnek én is katonája voltam. Erőnkben bízva, mi, katonák, azt hittük, hogy hadseregünk előnyomulását nem lehet feltartóztatni.

De mégis feltartóztatták.

A magyar tanácskormányhoz az antant ultimátumot intézett. Követelte tőle, hogy állítsa meg a győzelmesen előrenyomuló magyar Vörös Hadsereget, ürítse ki az elfoglalt területeket. Ennek ellenében felajánlotta, hogy béketárgyalásokat kezd.

A szociáldemokrata vezetők az ultimátumot a

dolgozók forradalmának elbuktatására akarták felhasználni. S Kun Béla, a kommunisták és a Vörös Hadsereg akarata ellenére, elrendelte a Vörös Hadsereg visszavonulását.

A visszavonulási parancs tőrdöfés volt a magyar dolgozók forradalmának. Aláásta a Vörös Hadsereg harcképességét és megingatta a győzelembe vetett hitet is.

De más bajok is voltak. A Népbiztosok Tanácsa államosította a nagybirtokokat, míg a parasztok tömegek földosztást akartak — és csalódva a forradalomban, elszakadtak a városi dolgozók forradalmi tömegeitől.

Embernek is, kommunistának is nagyon fiatal voltam akkor ahhoz, hogy a hibákat felismertem volna. Százezren mások sem ismerték fel. Azt látták csak, hogy a forradalom ügye bajba jutott. De bármily kevéssé értettük is meg a helyzetet, mégis bíztunk Tanácsmagyarország fennmaradásában. Egyremásra következő ütközetekben harcoltunk is érte, mert a visszavonulás esetére beígért békéről szó sem volt. Az antant csak azért tette a nagyhangú ígéreteket, hogy szövetségesei, a román és a cseh hadseregek lélegzethez jussanak. Később ismét megtámadták a magyar Vörös Hadsereget.

1919 július 20-án a magyar Vörös Hadsereg a Tiszánál ellentámadásba ment át. A vöröskatonák halált megvető bátorsággal harcoltak. Sajnos, a hősiesség már nem segített. Az ellentámadás előestéjén a Vörös Hadsereg áruló vezérkari főnöke a haditerveket eljuttatta Horthyhoz, aki az antanthoz továbbította azokat.

Több napig tartott a harc; a Vörös Hadsereg ellentámadása talán az árulás ellenére is sikerült

volna, ha a szociáldemokrata parancsnokok és tényleges tisztek harc közben, a döntő pillanatban, nem hagyták volna cserben katonáinkat. A vezetés nélkül maradt csapattestek szétzüllöttek.

A kommunista vezetők parancsnoksága alatt álló csapatok augusztus elsején mégegyszer ellentámadásra indultak. Utolsó kísérletként, szinte csupasz öklükkel akarták feltartóztatni a román előnyomulást.

Nem sikerült! A magyar dolgozók diktatúrája elbukott. Az ellenforradalom kezdetben egy kizárólag szociáldemokrata vezérekből álló kormány segítségével biztosította győzelmét. Ennek a kormánynak első dolga volt, hogy a dolgozók diktatúrájának valamennyi törvényét érvénytelenítse.

E gyalázatos szociáldemokrata kormány csak szállászcsinálója volt Horthynak és bandájának.

Megkezdődött a fehérterror. Az ellenforradalom banditái csapást csapás után zúdították a dolgozókra. Üzött vadként hajszolták a magyar nép legjobb fiait, a kommunistákat. Alig volt dolgozó család, amelynek ne lett volna áldozata.

*

A dolgozók forradalma bukásakor azok között voltam, akik fegyverrel a kézben mindvégig ki akartak tartani. Fegyvereinket nem adtuk át a gyűlölt ellenségnek, inkább használhatatlanná tettük és égő gyűlölettel szívünkben szerteszéledtünk az országban. Magunkkal vittük az elhatározást, hogy ha újra hív bennünket a Vörös Hadsereg:

Megyünk!
Harcolunk!
Győzünk!

*

Rajzanak bennem a dolgozók forradalmának emlékei. Büszke vagyok arra, hogy a Vörös Hadsereg egyik legfiatalabb katonája voltam. Később, amikor a Horthy-bíróság előtt kellett helytállnom a forradalom alatti igazán szerény szerepemért, emelt hangon, büszkén jelentettem ki:

Bár sok minden nem úgy történt, ahogy kellett volna, a proletariátus magyarországi diktatúrája erényeivel és hibáival a magyar dolgozók hatalma volt. A magyarországi Vörös Hadsereg katonáinak vére nem ömlött hiába. Örök dicsősége, történelmi érdeme a magyar nép forradalmának, hogy ha szerényen is, de tehermentesítette a Kolcsakkal élet-halálharcot vívó orosz Vörös Hadsereget.

Hősi csatákban, vérükkel írták a magyar dolgozók a szocializmus történetébe Lenin felejthetetlen szavait:

„... az első, elbukott Magyar Szovjetköztársaságot követni fogja a győzelmes második."

Az elbukott dicsőséges Magyar Tanácsköztársaság tovább él a Nagy Orosz Szocialista Forradalomban.

1925 október 27. Kedd.

Az ébresztő csengetés csak percekkel ezelőtt hangzott el és én már az asztalnál ülök. Sietek az írással! A hóhér nem vár, amíg befejezem.

*

Az ellenforradalom győzelme után a kommunistákra nehéz idők következtek.

Bujdostam Budapesten. Rengeteget nyomorogtam. 17 éves sem voltam még, amikor egy razzia alkalmával elfogott a rendőrség, Horthy legszörnyűbb kinzókamrájába, a Margit-körúti fogházba kerültem.

Darutollas Horthy-bitangok kínozták itt halálra a magyar dolgozók forradalmának legjobb harcosait. Visszafojtott lélegzettel, elszörnyedve figyelte az ország a történteket. S ahol titokban összejöttek a dolgozók, halkan, búsan felhangzott a magyar nép ezidőben szárnyrakelt szomorú dala:

Margitkörúti fogházban
Rémesen süvít a szél,
Ablaktáblái megrázva,
Rémes dolgokat regél.

Fiatal korom miatt nem tartottak a felnőttek fogházában. A detektívek véresre vertek és a szó tettleges értelmében kirúgtak a Margit-körúti fogházból, hogy utána véres fejjel a fiatalkorúak fogházába kerüljek.

Különösebb politikai szerepem nem volt a forradalom alatt és a fiatalkorúak bírósága, mint kiskorút, a tárgyalásomig kiadott a szüleimnek. Napok multán közölték az ujságok, hogy a rendőrség megtudta rólam, hogy az ellenforradalmi mozgalmak leverésére alakított különleges osztagnak voltam a katonája és a közoktatásügyi miniszter forradalmi tevékenységemért Magyarország összes iskolájából kizárt.

„Gyilkosságra való szövetkezés" címén vádat is emeltek ellenem. Országszerte köröztek. Külföldre szöktem.

*

A szökés útja a határon át keserves volt. Se cipő, se ruha nem volt már rajtam, amikor Ipolyságnál elfogtak a cseh határőrök.

Az ipolysági járásbírósági fogdába kerültem. A

zárkában már volt két fogoly. Sohasem felejtem el mezítlábas, szalmakalapos rabtársaimat. A váci fegyházból szöktek meg. Nem politikai szökevények voltak és kiadatásukat várták. Amíg együtt voltunk, sokat meséltek Vácról, az ott letartóztatásban lévő elvtársak sorsáról. Azt hittem, túlozzák az ottani borzalmakat. Később, 1921-ben, amikor magam is a váci fegyházba kerültem, meggyőződhettem róla, hogy igazat mondtak.

*

Ipolyságon csak néhány napig voltam letartóztatásban. Igazoltam, hogy politikai menekült vagyok és az ottani elvtársak közbenjárására kiengedtek.

Nem volt sem pénzem, sem ismeretségem. Kommunista elvtársak adtak szállást, kenyeret. Munkát is szereztek. Téglát hordtam.

Amikor már volt egy kevés pénzem, Kassára utaztam, ahol ismét napszámos voltam egy építkezésnél. Esténként és vasárnaponként az ifjúmunkás szervezetben dolgoztam. Segítettem megalapozni a Kommunista Ifjúmunkások Csehszlovákiai Szövetsége egyik legerősebb helyi szervezetét, a kassait.

Emigránsnak hivatalosan tilos volt pártmunkát végezni. S amikor az egyik tanoncaihoz hirhedten brutális asztalosmestert pofonnal tanítottam meg arra, hogy nem szabad verni a tanoncot, a rendőrfőnök a pofont, „pártmunkának" vette és kiutasított Kassáról.

Prágába utaztam. Mint külföldi, nem kaphattam munkát. A cseh elvtársak ekkor átsegítettek Németországba.

*

Berlinben sem kaptam munkát és ott is pártsegélyből éltem. Az emigránsok nagy száma miatt azonban a segély nagyon kevés volt és éppen csak az éhhaláltól mentett meg.

Közben pártiskolába utaltak.

Több ifjúmunkás-társammal együtt Stettinben kellett volna hajóra szállnom. Egy hajós-szakszervezeti munkás lakásán vártuk az indulást. A sok éhezés azonban levert a lábamról, súlyosan megbetegedtem s így az elvtársak nélkülem hajóztak el. Az elvtárs, akinél laktam, etetett, itatott, orvossal kezeltetett. Ma is úgy érzem, hogy az életemet mentette meg.

Felgyógyulásom után visszautaztam Berlinbe, ahol a Kommunista Ifjúmunkás Internacionálénál dolgoztam.

Innen a magyarországi kommunista emigráció központjába, Bécsbe kerültem pártiskolába. Társaimmal együtt felkészültünk az elkövetkező magyarországi illegális munkára.

Az iskola elvégzése után, a párt vezetőinek döntése értelmében, én is a hazatérők között voltam.

1921-ben volt ez, még nem voltam tizennyolc éves.

Útlevelem nem volt. Térképpel a kezemben, erdőn-mezőn keresztül vezető úton mentem át a határon.

Nagy hátizsákra való illegális kommunista röpirat volt nálam. Tudtam, ha elfognak, élve nem kerülök ki a hírhedt Ostenburg-különítmény kezei közül.

Ahogy mentem az éj sötétében, váratlanul egy alak lépett hozzám. Megijedtem tőle.

— Hová mégy? — kérdezte.

— Magyarországra — mondtam meg az igazat, mert a tényt nem lehetett letagadni.

— Hát akkor együtt megyünk. Van-e nálad fegyver? — kérdezte az idegen.

Nem volt nálam semilyen fegyver és elég meggondolatlanul meg is mondtam ezt, mire az ismeretlen irgalmatlanul nagy disznóölő kést vett elő:

— Ha kell, én ezt használom fegyvernek. Amíg ez a kés a kezemben van, nem félek senkitől.

„Ilyen késsel a csizmaszáramban én sem félnék" — gondoltam ijedten.

Ettől kezdve az volt az érzésem, hogy a nagy hátizsákom miatt az ismeretlen meg akar gyilkolni s galád terve végrehajtásához csak a megfelelő alkalmat lesi.

Félelmemben egyre azon igyekeztem, hogy a szerintem gyilkos szándékú ember valahogy mögém ne kerüljön. Pedig ő folyton erre törekedett.

Szörnyű éjjel volt.

Keserves út után hajnalban értük el a vasútállomást. Halálra fáradtam abban, hogy életemet mentve, egyre kerülgettem útitársamat.

Az ismeretlen az állomáson is mellettem volt. Nem rázhattam le magamról: attól tartottam, hogy ha megbántom, elárulja, hogy most jöttem át a határon. S ha ő nem is, én tudtam, hogy a hátizsákban nem értékes csempészáru — 50 százalék a feljelentőé —, hanem fontos pártirodalom van. S már ezért is nagyon udvarias voltam az éj sötétjében hozzámcsatlakozott emberhez.

Végre felszálltunk a vonatra. A világosságban és az utasok között már nem féltem az ismeretlentől. És beszélgetés közben a „sötétlelkű" ember kinyögte, hogy egész éjjel mennyire félt tőlem.

Azt hitte, azért igyekszem a háta mögé kerülni, hogy kevés pénze és csempészáruja miatt meggyilkoljam.

Kinevettem útitársamat. S miközben adtam a bátrat, még meg is dorgáltam rossz emberismeretéért. A világért sem mondtam volna meg neki, hogy én is nagyon féltem tőle s mi, két „bátor legény", egész éjjel ezért táncoltunk egymás körül.

*

Első illegális munkám az volt, hogy a nagy gyárak munkásbejáróinál kommunista jelszavakat festettem a falra.

Két elvtársammal a MÁV gépgyár épületének a festését vállaltuk el.

Éjszaka, mint jókedvű korhelyek, halkan dudolva mentünk a gyár felé. A munkásbejárat előtt megálltunk. Körülnéztünk. A környéken egyetlen lélek sem járt. Egy pillanat és az előre elkészített papírsablon és a piros miniumfesték segítségével már festettük is a falra:

„Le Horthyval! Él és harcol a Kommunista Párt!"

Munkánk végeztével eltüntünk az éj sötétjében.

Hajnalban a gyárba érkező munkások — köztük elvtársaink — megálltak a feliratok előtt. Örvendezve tárgyalták, hogy ismét életjelt adott magáról a Kommunista Párt. A dolgozók megbecsülték az illegális szervezet kommunistáit. Tudták, hogy milyen veszéllyel jár a Horthy-ellenes jelszavak festése.

A történtekről egy besúgó jelentést tehetett a gyár vezetőségének, mert nemsokára egy munkás nagy piszmogva, csigalassúsággal, piros festékkel kente el a jelmondatokat. De most már a betű nélküli

vörös fal maga volt a propaganda. Amikor délben ismét idegyűltek a munkások, a gyárvezető elrendelte, hogy a vörös festéket kőművesek tüntessék el a falról.

Frissen mázolt fehér lett ezután a fal. Nem sokáig. Egy héten belül újból ott volt a falon:

„Le Horthyval! Él és harcol a Kommunista Párt!"

1925 október 28. Szerda.

Egész nap folyton csak írok. Sietek az önéletrajzírással. Szeretném befejezni a megkezdett munkát.

*

Szerényen induló illegális munkánk eredményeként, a diktatúra bukása után először nekünk sikerült egy kis pártnyomdát berendeznünk.

A nyomdagépet Markovics elvtársnő szerezte be. Nem kérdeztük, hogy hol, mert a kíváncsiskodó kommunista éppen olyan rákfenéje a földalatti mozgalomnak, mint a dicsekvő vagy a fecsegő ember. Ezeket illegális munkán nem lehet és nem is szabad felhasználni.

Volt tehát már nyomdagépünk, de nem volt hozzá betűanyagunk. Még pénzért se vásárolhattunk. Pedig a nyomdagép betű nélkül olyan, mint az emberi test lélek nélkül. S hogy a mi kis titkos nyomdánk a nagy kapitalista nyomdák népámításával felvehesse a harcot, betűt kellett szereznünk!

Kellett!

Hamis igazolványokkal elvtársakat helyeztünk el egy nagy nyomdában. Munkájuk alatt terepszemlét tartottak és az első alkalmas éjszakán elhozták mindazt, amire illegális nyomdánknak szüksége volt.

*

Illegális röpiratokat könnyebb kinyomatni, mint tervszerűen terjeszteni. Elhatároztuk, hogy minden erőnket összpontosítva, röpiratainkat az élelmiszerért sorbanállók révén egyidőben juttatjuk el a dolgozókhoz.

Kerékpáros elvtársak indultak a röpiratterjesztés veszedelmes útjára e napon. Véletlenek sorozata következtében katasztrófa katasztrófa után érte munkánkat. De mert bátraké a szerencse, egyetlen elvtársunk sem került rendőrkézre.

Velem megtörtént, hogy röpiratszórás közben elvesztettem az egyensúlyt a kerékpáron. Fehérvári Miklós elvtárs mentett meg, aki kerékpárján mellettem haladt.

Ezen az egyetlen napon a budapesti dolgozók ezrei tudták meg, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja él és dolgozik.

*

Három kipróbált elvtárs: két testvér és az édesanyjuk lakott a lakásban, ahol a nyomdát elhelyeztük.

Véletlen körülmények folytán a testvérek egyikét letartóztatták. Amint később kiderült, motozáskor a rendőrök egy illegális röpirat kefelevonatát vették el tőle. Az elvtárs azt vallotta, hogy az utcán találta. A rendőrök nem hittek neki. Megkínozták. Vallomásánál azonban megmaradt. Szerencsére az elvtárs öccse idejében megtudta a letartóztatást. Jelentette az összekötőnek. Félórán belül együtt volt a központi titkárság.

Akkor még nem tudtuk, hogy a letartóztatott elvtársnál találtak-e valamit. Óvatosságból mégis el-

határoztuk, hogy a nyomdát elszállítjuk az illegális lakásról.

*

Általában nem szoktunk fegyveresen járni. A rejtekből most mégis előkerültek a revolverek. Felfegyverzetten, Fehérvári elvtárs, a letartóztatott öccse és én mentünk az illegális nyomda elszállítására.

Az elvtárs édesanyja még nem tudott fia letartóztatásáról. Amikor közöltük vele a hírt, egy pillanatra megdöbbent. Ijedten lehorgasztotta a fejét, de utána, velünk együtt, sietve kezdett munkába, hogy leszereljük a nyomdát. Amikor ez megvolt, kézikocsira raktuk és elszállítottuk. Ami holmi megmaradt a lakásban, azt később hátizsákban akartuk elvinni.

Utunk második fordulójánál már éppen indultunk volna, amikor az ablaknál őrködő Fehérvári elvtárs észrevette, hogy két idegen férfi fordul az udvarba. Feltételeztük, hogy detektívek.

Az elvtársnő a szobából kisietett eléjük, mi meg magunkra zártuk az ajtót és revolverrel a kézben, mindenre elszántan, lélekzetvisszafojtva figyeltünk.

— Házkutatásra jöttünk, — mondták a detektívek.

A tragikusan nehéz helyzetben az egyszerű munkásasszony bátran és okosan viselkedett. Nagy sírás-rívásba kezdett. Húzta az időt, hogy közben az ablakon át elmenekülhessünk.

A detektívek türelmetlenkedtek. Lenyomták a bezárt ajtó kilincsét.

— Miért van bezárva a szoba? Hol a kulcsa? — kérdezték.

— Fiamnál van a kulcs. Hivatom rögtön a házmestert, aki máskor is kinyitotta már az ajtót — felelte az elvtársnő elcsukló hangon. S az udvarról odakiáltott egy gyereket, hogy hívja a házmestert.

S mialatt a detektívek a másik szobában megkezdték a házkutatást, óvatosan, csendben kimásztunk az ablakon. Kerékpárjainkra ültünk és a lehető legsebesebben elkarikáztunk.

A szobában a detektívek még csak áruló nyomra sem akadtak.

*

Illegális mozgalmunk nem tömegszervezet, hanem propagandisták válogatott csoportja volt.

Munkánkba együttérzőket is bevontunk, de őket kevésbbé válogattuk meg. Főként röpiratokat juttattunk számukra. Ezt is lehetőleg úgy, hogy lefoglalásuk esetén a rendőrség ne jöhessen szervezetünk nyomára.

Az illegális szervezkedés azonban nem öncél. Igyekeztünk kihasználni a legális lehetőségeket is. Az volt a módszerünk, hogy a legális szervezetek legjobb elemeit próbáltuk magunk köré tömöríteni, hogy így befolyásunk alá vonjuk magukat a szervezeteket.

Mozgalmunk elég kezdetleges volt. De jelentőséget adott neki az, hogy a magyar proletárdiktatúra bukását követő nehéz időkben folyt, amikor a nemrég elszenvedett súlyos vereség nyomta rá bélyegét a magyar munkásmozgalomra.

1925 október 29. Csütörtök.

Dúdoló kedvvel ültem az asztalkához, hogy folytassam feljegyzéseimet. De belém vágott a szomorúság. Érdemes-e írnom, hisz az utolsó napon úgyis el-

vesznek tőlem mindent s feljegyzéseimet bizonyára megsemmisítik. Mindegy, mégis tovább írok.

*

Illegális mozgalmunk kezdeti sikerei elkapattak bennünket. Egyre kevesebbet törődtünk a konspiráció szabályaival. A hiba katasztrófához vezetett. Illegális szervezetünk egyik tagját röplapok könnyelmű terjesztése során elfogták, megkínozták. Elárulta a találkozóhelyünket és mozgalmunk vezetőit letartóztatták.

Kegyetlenül megkínoztak valamennyiünket. Fejünk fölött összekötött kézzel, mint ruhafogasra akasztott kabátok, lógtunk a szekrények oldalába vert szögeken. Ütöttek-vertek bennünket.

Nem vallottunk!

A letartóztatottak száma ezért aránylag nem volt nagy: mindössze húsz elvtárs.

*

1921 június 30-án kezdődött el ügyünk rögtönítélőbírósági tárgyalása.

A formaságok komédiája után az ügyész tartotta meg vádbeszédét. Úgy beszélt, mint aki újból ki akarja érdemelni hírét. Az ügyész ugyanis arról volt nevezetes, hogy Magyarországon ő végeztette ki a legtöbb kommunistát.

— Nem érdemelnek mást, mint halált ... — szavalta.

Andics Erzsébet 19 éves egyetemi hallgató volt az első vádlott. Szuronyos fogházőrök között a fiatal diáklány minden mozdulata valahogy félszeg, kislányos volt. Mégis mint keményszavú, harcos kommunista nézett szembe a fehérterror bíráival.

Berei Andor 21 éves egyetemi hallgató következett. Igaz kommunista módra viselkedett a bíróság előtt.

Harmadik vádlottként engem kísértek az emelvény elé. Én is igyekeztem a kommunizmus nagy ügyéhez méltó magatartást tanusítani.

Utánam a fogházőrök egymásután állították bíróság elé:

Szántó Lajos 20 éves vasmunkást,

Fehérvári Miklós 18 éves címfestőt,

Horváth Imre 20 éves műszerészt és

Ferenc József 22 éves betűszedőt.

Valamennyien, mint öntudatos kommunisták viselkedtek. Hirdették az eszmét és egyetlen szóval sem ártottak a mozgalomnak vagy elvtársaknak.

Utánunk azt a vádlottat hallgatták ki, aki nyomra vezette a rendőrséget. Az ellenforradalmi bíróság enyhítő körülménynek tekintette nála, hogy gyávaságból áruló lett. A dolgozók mozgalma azonban nem ismer el ilyen enyhítő körülményt: Tatár Ferencnek áruló a neve.

Ezután a többi vádlottak, majd a tanuk kerültek sorra.

*

1921 július 2-án hirdették ki az ítéletet. Halálos csend volt a teremben. Életről-halálról döntött a bíróság.

Az elnök emelt hangon olvasta az ítéletet:

„A Magyar Állam nevében:

A budapesti rögtönítélő bíróság a lázadás miatt letartóztatott

Andics Erzsébetet és társait

bűnösnek találta, mert közös egyetértéssel el-

határozták oly fegyveres lázadó csoport szervezését, amely vissza akarta állítani az 1919-ben levert proletárdiktatúrát.

A rögtönítélő bíróság ezért

I. *Andics* Erzsébetet,

II. *Berei* Andort,

III. *Vas* Zoltánt egyenként 15 évi fegyházra ítéli."

Az elnök nem jutott tovább az olvasásban.

— Éljen a Kommunista Internacionále!

Kiáltásom annyira váratlanul hangzott el, hogy az elnök zavarba jött s elölről kezdte olvasni az ítéletet. Amikor megint nevemhez ért, újból kiáltottam:

— Éljen a Kommunista Internacionále!

Válaszul hangos tüntetés söpörte el a bírósági terem ünnepélyes csöndjét.

— Le a bírósággal! Éljen a szocialista forradalom! Éljen Szovjetoroszország! . . . Éljen a Kommunisták Magyarországi Pártja! . . . Éljen a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége!

A tüntetés megdöbbentette az elnököt. Nem tudta, mihez kezdjen. Szánalmas mozdulatlansággal, tehetetlenül állt a bírói emelvényen. Segélytkérően az ügyészre nézett.

Az ügyész ordítozott, de a pokoli zajban nem lehetett hallani, hogy mit mond. Folyton felém mutogatott. Parancsára már szuronyok szegeződtek mellemnek, amikor dr. Hébelt Ede szocialista ügyvéd elém ugrott és feltartóztatta a rámrohanó csendőröket.

Közben erősítés érkezett. A csendőrök botrányos jelenetek között, ordítozva és káromkodva puskatussal verték ki a hallgatóságot a tárgyalóteremből, többeket letartóztattak . . .

Amikor már csak a bíróság és a vádlottak maradtak a teremben, az elnök folytatta az ítélet kihirdetését. De ezúttal már nem elölről olvasta, hanem folytatta, ahol abbahagyta:

„IV. *Szántó* Lajost és

V. *Ferenc* Józsefet egyenként 12 évi fegyházra,

VI. *Fehérvári* Miklóst és

VII. *Horváth* Imrét pedig egyenként tízévi fegyházra, mint főbüntetésre ítéli.

A kir. büntetőtörvényszék, mint rögtönítélő bíróság, a vádlottakat azért nem ítélte halálra, mert figyelembe vette fiatal korukat és a hasonló esetekben előzőleg hozott halálos ítéleteket, melyek a kommunistáknak már intő például szolgáltak.

Az ítélet jogerős és végrehajtható."

*

Ítélethirdetés után libasorban, két fogházőr — egy kommunista, indultunk vissza a fogházba. Amikor a törvényszékről a fogházba nyíló vasajtó küszöbét átléptem, az ügyeletes pofonvágott. Kaptam volna több ütést is, de elvtársaim mellém tömörültek. Az ügyeletes ebből megsejthette, hogy a legkisebb ütés miatt is verekedés kezdődhetne és többé nem bántott.

A zárkámnál azonban már vártak rám a csendőrök és puskatussal ütlegeltek. Miután félholtra vertek, a harmadik emeletről lerugdaltak az alagsorban levő sötétzárkába. Itt tovább vertek. De a sötétben a csendőrök tévedésből egymást is ütötték és ezért inkább abbahagyták ütlegelésemet.

Kínzóim távozása után magammal tehetetlenül buktam egy sarokba. Mint szükölő kutya nyalogattam

sebeimet. Közben bosszúvágytól égve, fogcsikorgatva, egyre csak azt hajtogattam:

Majd!... Majd!... Megálljatok ti piszkos Horthy-banditák! Eljön még a mi időnk is!

Nagyon megszomjaztam közben. Négykézláb csúszva az ivóvizes edényt kerestem. Tapogatózó utamon beleütköztem valamibe. Szörnyen megijedtem. Megbénult szívvel másodpercekig mozdulni se tudtam. Csak amikor már szívembe visszatért az élet, tapogattam ki, hogy ember gubbaszt a sarokban.

Szóltam hozzá: nem felelt.

Kértem, könyörögtem az ismeretlennek, ha egyetlen szót is, de szóljon: ám nem felelt! Csak néha kísértetiesen felnyöszörgött.

És mi, két szerencsétlen, megkínzott ember, némán ültünk a földalatti sötétzárka két sarkában.

Később emberek jöttek. Felnyalábolták és elvitték az ismeretlent. Napokkal később tudtam meg, hogy elvtárs volt. Orvostanhallgató. Szökni akart. Elfogták, megverték. Gerinctörést szenvedett. Belepusztult.

Az előjelek tehát nem voltak számomra biztatóak. De annyira megkínoztak, hogy már minden mindegy volt. Egykedvűen vártam sorsomat. De többé nem bántottak. Egyszer bejött ugyan hozzám egy csendőrőrmester, kutyakorbáccsal néhányszor rámvágott, de hamar megúnta a „szórakozást" és elment.

*

A minden szelelőnyílás nélküli, földalatti zárka parafával burkolt kettős ajtaján sem zaj, sem világosság nem hatolt keresztül. Rettenetesen hatott rám a kísérteties csend. A borzalmas magányban úgy

éreztem, mintha élve temettek volna el. S ez az érzés még ma is oly elevenen él bennem, hogy most is, új rabságomban, valahányszor a földalatti zárka környékén elmegyek, hideg fut végig a hátamon.

Két napig voltam a föld alatt. Akkor kiszólítottak a zárkából. Mentem. Nem igaz, hogy mentem. Kínosan, négykézláb kúsztam fel a lépcsőkön. Utamhoz az adott erőt, abban a hitben vonszoltam magam előre, hogy két nap sötéttel könnyen úsztam meg a dolgot.

Huszonnégy óra múlva újra föld alá kísértek. Közölték, hogy fegyelmi büntetésként tíznapi sötétzárkát szabott ki rám a bíróság. Előző nap csak azért engedtek ki a sötétből, mert a törvény szerint két nap sötétzárka után egy napi pihenő jár. Igen, „erőt kell adni" ahhoz, hogy az elítélt elviselhesse a fegyelmi büntetést.

A tizedik napot nem egyedül töltöttem. Bedobtak hozzám egy ugyancsak alaposan „kikészített" kasszafúrót. Feleselt. Ezért verték meg. A szerencsétlen félt a sötétben, irtózott a zárkában futkosó patkányoktól és hogy elriassza őket, egész nap énekelt. Egyetlen szakaszt tudott csak a nótából:

Álmomban a képed megjelent előttem
Szép selymes hajadból puha párnát szőttem,
Kacagott a lelkem, sohasem volt ilyen csodás boldog álmom,
Mégis, mikor felébredtem, könny csillogott a párnámon.

Megkínzott testű, magammal tehetetlen roncs voltam, dehogy volt kedvem énekelni. Mégis megtanultam az éneket.

Tegnap este írás közben oltották el a villanyt.

Talán a bennem maradt gondolat tette, rosszkedvűen feküdtem, komor hangulatban ébredtem.

Most is felettem lóg a lehangoltság, mint felhők sipkázta domb felett az eső.

Nincs kedvem írni, pedig életem legboldogabb korszaka felé röpít az emlékezés.

*

Fegyházbüntetésem kihirdetése után, 1921 áprilisától, 1922 júliusáig megjártam a Markó utcát, a Gyüjtőfogházat, a váci fegyházat és a fiatalkorúak ceglédi fegyházát.

Tizenöt hónap telt már el a tizenötévi fegyházból, amikor egy szép napon fegyházőr jött értem. A fogházorvoshoz akart kísérni.

Nem voltam beteg. Nem akartam orvosi vizitre menni, de a fogházőr kényszerített rá.

Az orvos felületesen megvizsgált, majd mosolyogva kérdezte: kibírnék-e egy hosszú útat?

A kérdés a szívembe markolt. Tudtam azonnal, hogy mit jelent a kérdés. A szabadságot hozta hírül. A kérdés azt jelentette, hogy befejeződtek a régen folyó tárgyalások és elítélt kommunista társaimmal együtt kicserélnek az Oroszországban túszul visszatartott magyar tisztekért.

Egy soha véget nem érő éjszakát töltöttem aznap zárkámban. A váratlan és boldog szabadságról ébren szőttem álmokat. Reggel vasravertek és a ceglédi fegyházból Budapestre szállítottak.

A rendőrfőkapitányságon lefényképeztek, felvették ujjlenyomatomat és kihirdették, hogy ha Orosz-

országból visszatérek Magyarországba, ismét életbelép az ítélet.

A főkapitányságról a Gyüjtőfogházba vittek, ahová Horthy fogházaiból összegyüjtötték a kicserélés alá eső foglyokat.

Azok az elvtársak is itt voltak, akikkel együtt ítélt el az ellenforradalmi bíróság.

Vártunk.

Nehezen telt közben az idő.

A halálraítéltek voltak a legtürelmetlenebbek. Alig tudták magukat beleélni a valóságba, hogy a Szovjetunió megmentette őket az életnek, a harcnak.

A szabadulás hajnalán még utóljára ránk rakták a bilincseket. Igy indultunk el az állomásra.

A fogház kapujánál százak és százak várakoztak ránk. Rokonok, elvtársak.

Búcsúzni jöttek, mert futótűzként terjedt el az országban a hír:

„A Szovjetunió megmentette a bebörtönzött kommunistákat. Elindultak a szocializmus országába."

*

Vagonunk ablakára, ajtajára, Horthy kormánya vasrácsokat szereltetett. Az ablakokat is beragasztották. Azt akarták, hogy még csak búcsúzni se tudjunk szülőhazánktól, a drága magyar földtől.

És mégis búcsúztunk.

A határon azzal az ünnepélyes fogadalommal, hogy visszajövünk, az Internacionálét énekeltük el.

*

Határállomás!

A csendőrök leszedték rólunk a bilincseket. Cseh katonák vettek át bennünket. Helyeslően kacsintot-

tak, amikor leszereltük az ablakokról a börtönrácsokat.

Pozsony, Lipcse, Berlin, Riga volt az irány. S országról-országra haladva, mindenütt felejthetetlen fogadtatásban volt részünk. A kiszabadítottakban a dolgozók a dicsőséges magyar proletárforradalmat ünnepelték.

A balti államokban vonatunkat már nem fogadta a szolidaritás hangos tüntetése. Mint Magyarországon, itt is a fehérterror uralkodott. Csak az állomásokon felénk forduló titkos, testvéri tekintetekből olvastuk ki az együttérzést.

*

Mire Rigába érkeztünk, már ott voltak a cserébe adott magyar túszok. Megtörtént a kicserélés. Elindultunk Moszkva felé.

Szívünk vágya a gyorsvonatnál sebesebben vitt bennünket a szovjet határ felé. S amikor vonatunk átrobogott a „Világ proletárjai egyesüljetek!" feliratú diadalív alatt, tudtuk, hogy megérkeztünk, hazaérkeztünk.

Megérkezésünkről, fogadtatásunkról sokat írhatnék. Ám, fogalmazhatnám írásomat százféleképpen, a boldogság könnyeit nem lehet leírni.

Az orosz elvtársak szívvel és barátsággal, mindent két kézzel adtak és minden jóval elláttak bennünket. Még azt is lehetővé tették, hogy Bécsből utánam jöhessen ifjúmunkás társam, aki visszavárt a börtönből és Moszkvában a feleségem lett.

*

Elég hamar megtanultam oroszul. Dolgos tagja lettem az új társadalomnak. Egyetemre jártam, ösz-

töndíjat kaptam. Mégsem lett belőlem orvos. A Komszomol Szövetségbe mentem dolgozni.

Egy évnél tovább dolgoztam az oreli kormányzóság ifjúmunkás szervezeténél, ahol sokat tanultam. Gyakorlatilag ismertem meg, hogy Lenin pártja és a Lenini Ifjúmunkás Szövetség miként formálják életté és valósággá a szocialista eszmét.

1922 augusztusától 1925 áprilisáig tartózkodtam a Szovjetunióban. Életem legszebb szakasza volt ez az idő.

És ma itt ülök a budapesti markóutcai fogház II. 12-es számú zárkájában.

Halálzárka!

Kegyetlen a sorsom, de öntudattal viselem. Erőt ad hozzá, hogy éltem az új társadalomban. Láttam megvalósulni Marx—Engels—Lenin tanítását.

1925 október 31. Szombat.

Leesett az első hó. A mindent beborító lágy selyemtakaró Moszkvára emlékeztet.

Moszkva!

Gyönyörű Moszkva!

A szocializmus esze és szíve!

Felejthetetlen város!

Milyen boldog voltam ott!

A Tverszkája elején laktam. Egy lépés csak onnan a Kreml. Éjféli csendes órákban sokszor hallgattam a Kreml-tornyok százhangú muzsikáját.

Bim-bam, bim-bam . . . de szépen zenélnek. Dallama itt él a szívemben, betölti a világot:

„Föl, föl, ti rabjai a földnek! . . .”

Valaha cárok laktak a Kremlben. Ma munkások, parasztok, írók, vöröskatonák, az emberiség nagy

ügyének előharcosai gyülekeznek a káprázatosan ragyogó termekben.

A termek hatalmas, csúcsíves ablakaiból páratlanul szép kilátás nyílik a Kreml-bástyák karcsú tornyaira. Libegő-lobogó vérvörös zászlót aranyoz be rajtuk a ragyogó nap.

Az emberiség beteljesedett álmának jelképe az a zászló!

Szabadság! Szovjetunió! A föld egyhatoda!

Marx—Engels—Lenin erről írtak. Mártírok tízezrei erről álmodoztak, ezért harcoltak. Az álomért, az egyhatod földön diadalmasan megvalósított szocializmusért talán holnap, talán holnapután én is meghalok.

— Szeretném öthatod földön világgá kiáltani: Emberek, dolgozók! Utolsó szavamat hallgassátok... Harcoljatok! Az új életért, az emberiség boldogságáért harcoljatok! Marx, Engels, Lenin, Sztálin a tanítótok: a kommunisták oldalán harcoljatok!

Törvény szerint minden kivégzés előtt állónak lehet utolsó kívánsága. Ime, az én utolsó kívánságom!

1925 november 1. Vasárnap.

A Szovjetunióban tartózkodásom egyik felejthetetlen emléke — Lenin, akit 1922 végén, a Kommunista Internacionále IV. kongresszusán láttam.

Hosszú betegsége után először szólalt fel.

Amikor felment a cári trónust eltakaró piros függöny előtt álló szószékre, sokáig ünnepelték.

Mivel most láttam először, különösen megfigyeltem. Középtermetű, egyszerű megjelenésű ember volt. A hangja kissé rekedten férfias. Az „r" betűt gyengén törte. Egyebekben úgy tünt, mintha már

régen ismertem volna. A sok fénykép, amit róla láttam, életté vált előttem.

Amit Lenin mondott és ahogy mondta, felejthetetlenül lelkembe vésődött. Okfejtése meglepően világos volt. Ha az „Új Gazdasági Politikát" illetően, a főként külföldi elvtársakból álló hallgatóságban voltak is eddig kétségek, Lenin magyarázata után kételyeik eloszlottak. Lenin géniusz volt.

Egyszerű és világos szavaival könnyen megmagyarázta a nehéz gazdasági kérdést.

Élénken emlékszem a beszéd egyik részére.

Előttem áll Lenin. Derült arccal, széles mosollyal, örömtelt hangon azt a ma már szinte jelentéktelennek látszó közlést tette, hogy a Szovjetunió nehéziparának fejlesztésére húszmillió aranyrubelt sikerült megtakarítani.

Jól emlékszem a szavakra, mert később, amikor már sokszázmillió aranyrubelről volt szó, magam előtt láttam Lenint, aki a viszonylag csekély húszmillió aranyrubelről olyan büszkén, mondhatnám boldogan beszélt, mint a gondos apa, aki dédelgetett gyermekének megtakarított egy új ruhára valót és karonfogva vezeti fiát a ruhásboltba.

*

1924 január 21-én Orel városában voltam egy gyűlésen. Váratlanul eljött a gyűlésre a pártszervezet egyik legrégibb tagja és vezetője. Felment az elnöki emelvényre. Félbeszakította az előadót.

Az öreg elvtárs némán állt egyideig a gyűlés előtt. Mindenki érezte, hogy az elvtárs valamit közölne, de a megindultságtól nem tud szóhoz jutni.

A tartós csend késként vágott már a szívekbe,

amikor az elvtárs felkapta a fejét és a fájdalomtól megtört hangon mondta:

— Elvtársak! Meghalt Lenin!

Csend volt. Sokáig volt mély csend. Mindaddig, amíg valaki halk-búsan el nem kezdte énekelni a dolgozók fenségesen komor, egyszersmind felemelő erejű gyászdalát:

„Szerettétek a népet és meghaltatok".

Szívettépő volt a gyász megrázó éneke. Marcangolt, de ugyanakkor tettekre, harcra serkentett.

Külföldről akkor még nemrégen érkeztem Oroszországba. Nem is tudhattam, hogy mennyire összenőtt Lenin a dolgozók széles tömegeivel. Akkor tudtam meg igazán, amikor láttam, hogy idős emberek a padok támlájára, az asztalra borultak és mint a kis gyermekek zokogtak.

1925 november 2. Hétfő.

Zárkámat sohasem éri napfény. A falak nyirkosak, nedvesek. Fázom. Ha tehetném, mindkét kezemet kitárva süttetném magam a nap melegével.

Nem lehet. Hóhérok árnyéka takarja el előlem az éltető napot.

És mégis süt rám a nap.

Feleségem nevén, de idegen írású utalványon, a Vörös Segélytől nagyobb összegű pénzt kaptam.

A Vörös Segély jelvénye a felkelő nap. Ez süt rám. Ennek a napja melegít.

*

A magas falak közé szorított fogházban kora délután kezdődik a téli alkony. Szeretem ezt az időt. Takaróba burkolózva végighasalok ilyenkor az ágyamon és lesem, ahogy az egyre fokozódó sötétség

árnyakkal teliti meg a zárkámat. Behunyt szemmel még a jövőről is álmodozom ... Ám közben meggyujtották a villanyt. Dörzsölöm álomittas szememet. Rács és vasajtó a valóság. Hiába álmodtam az életet.

1925 november 3. Kedd.

Reggel sétára menet Rákosival találkoztam. Már messziről örömmel köszöntöttük egymást:

— Jó reggelt!

— Jó reggelt!

Nem szólhattunk többet. Még a köszöntésért is káromkodtak a fogházőrök.

*

Földalatti pártmunka idején ismertem meg közelebbről Rákosi Mátyást.

Adán, a nagy délmagyarországi községben született, 1892 március 9-én. Amikor kijárta az elemit, tanítója azt tanácsolta apjának, a gondok között élő falusi kiskereskedőnek, hogy taníttassa nagyon tehetséges fiát. Igy történt meg az, hogy tizenkét édestestvér közül egyedül Mátyás nem lett kétkézi munkás.

A szocialista mozgalommal középiskolás korában kerül kapcsolatba. A Keleti Akadémiának a hallgatója, amikor 1910-ben belép a szociáldemokrata pártba, valamint a polgári radikális egyetemi hallgatók körébe, melynek később ő szervezi meg a szocialista szárnyát.

A Keleti Akadémia vizsgáit Rákosi oly nagy sikerrel teszi le, hogy állami ösztöndíjjal külföldi továbbképzésre küldik. Persze, nem azért, hogy a

szocializmust tanulmányozza. Pedig Rákosi Hamburgban, majd Londonban ezzel foglalkozik.

A világháború kitörésekor Rákosit katonának hívják be. A frontra, majd orosz hadifogságba kerül. Onnan 1918 elején tér vissza Magyarországra. Lenin és az Oroszországi Nagy Szocialista Forradalom tanításait hozta magával s ezeket az illegális baloldali zimmerwaldisták révén továbbadja a magyar dolgozóknak.

Rákosi személye és munkája ez időtől kezdve egybeforr a magyar munkásmozgalommal. Egyik megalapítója, majd vezetője a Kommunisták Magyarországi Pártjának és a magyar nép 1919. évi szocialista forradalmának.

A proletárdiktatúra bukása után a halálos ítélet elől kénytelen külföldre menekülni, ahol internálják. Később eljut a blokáddal körülzárt Szovjetoroszországba és Leninnek személyesen tehet jelentést a magyarországi dolgozók forradalmáról.

Rákosi ezután az Oroszországban maradt magyar hadifoglyokat szervezte. Közülük került ki mintegy százezer vöröskatona, akik fegyverrel a kézben védték az Oroszországi Nagy Szocialista Forradalmat.

Később Rákosi az országok vándora. Ott van az olasz és a cseh kommunista pártok bölcsőjénél. Segít a német kommunista pártnak.

A Kommunista Internacionále III. kongresszusán a 29 éves Rákosit a Kommunista Internacionále egyik titkárává választják meg. Mint minden munkájában, Rákosi itt is fáradhatatlan. Nem ismer más feladatot, mint a kommunista eszme terjesztését. Életét kockáztatva, ez a nagy cél hozta vissza Magyarországra is.

És most itt van, nem messze tőlem egy halál-

zárkában. Rettenthetetlen forradalmárt, igazi kommunistát őriznek ott a hóhérok. Büszke vagyok rá, hogy kommunista munkám ilyen nagyszerű harcossal kapcsolt össze.

*

1925 elején, a Kommunista Internacionále V. plénumán találkoztam Rákosival. Nem is sejtettem, hogy Magyarországról érkezett a tanácskozásra.

— Vas, magára szükség lenne Magyarországon — mondta találkozásunkkor egyszerűen és röviden Rákosi.

— Holnap indulhatok! — feleltem és elvtársi kézszorítással pecsételtük meg a megállapodást, mely megint visszavezetett Magyarországra.

Feleségemtől és néhányhetes fiamtól nem volt könnyű a búcsúzás.

*

Máig is szégyenlem, de mint az első illegális munkám, a mostani is ijedtséggel kezdődött.

Amikor hamis útlevelemet megkaptam, eddigi nevemet igyekeztem elfelejteni. Pontosan bemagoltam: Kocher Adolf osztrák állampolgár vagyok. 1903 március 3-án Grácban születtem. Szüleimet így és így hívják, a gráci lakásom ez meg ez. Persze nemcsak gráci „szüleimről" nem hallottam eddig, de még gráci nagynéném sincs.

A budapesti gyorssal elindultam.

A magyar határon a határőrök a vonatról az utasokat az állomásépületbe terelték. Mindenki leadta útlevelét és várt.

Én is vártam.

Közben magamban egyre mondogattam:

— Neve: Kocher Adolf.

— Anyja neve: Rosa Gruber.

— Apja neve ... és így tovább, mert amikor az útlevelet ellenőrzik, mindenkitől megkérdezik személyi adatait.

Vártam és vártam.

Én, Vas Zoltán, 15 évi fegyházra ítélt kommunista, arra vártam, hogy mikor kiabálják álnevemet.

Sok nevet kiabáltak: Herr Mikuska ... Herr Kovács ... Csak a Kocher nevet nem kiabálták. S nékem, aki ezt az álnevet először használtam, minden név szívdobogásomba került. Nem mintha gyáva lettem volna. De hát már ilyen az ember.

És közben egyre csak kiabáltak:

— Herr Varga!

— Herr Loránt!

De amit most kiabáltak, az rettenetes volt. A szívem a lábamba esett. Egy másodperc alatt vizes lettem a forróságtól.

— ... Herr Vas! — ezt kiabálták.

Képtelenség, ez nem lehetséges, még el sem indultam és máris rájöttek, hogy ki vagyok — gondoltam magamban.

És mialatt remegő lábbal, tehetetlenül álltam a sorban, egy öreg bácsi nyugodtan lépett az útlevélellenőrző elé. Ő volt a Herr Vas.

A szívem nehezen került vissza a helyére de mire kiáltották, hogy Herr Kocher, már nem Herr Vas, hanem Herr Kocher voltam Grácból, aki egy filmvállalat megbízottjaként, fontos üzleti ügyben utazott Magyarországra.

*

Otthon nagy meglepetés várt rám. Amikor meg-

érkezésem után az összekötőnél jelentkeztem. Rákosival hozott össze. Ámultam-bámultam. Eddig nem is sejtettem, hogy Rákosi már hónapok óta Magyarországon tartózkodik.

Megérkeztemkor illegális pártszervezeteink munkájának már jelentős eredményei voltak. A Rákosi-vezette Központi Bizottság az eddigi laza és sajnos, sokszor széthúzó pártszervezeteket egységes párttá, a Kommunisták Magyarországi Pártjává fogta össze. Megszilárdult a Kommunista Ifjúság Magyarországi Szövetsége is. Az illegális kommunista párt és az ifjúsági szövetség kiépítésével párhuzamosan sikerült tömegszervezetté formálni a legális Magyarországi Szocialista Munkáspártot is.

Hónapokig dolgoztam Rákosival az illegális mozgalom nehéz feltételei között. Sokat tanultam tőle. Szinte iskolába jártam hozzá. Közvetlen vezetése mellett igyekeztem továbbadni a magyarországi kommunista ifjúsági mozgalomnak azokat a tapasztalatokat, amelyeket külföldön, de főként a Szovjetunióban a Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetségben szereztem.

1925 november 5. Csütörtök.

Ebéd után, egészen szokatlan időben, felnyitották zárkám ajtaját.

— Beszélőre jött a felesége — szólt be az ügyeletes.

Bár tudtam, hogy az ügyeletes állítása nem lehet igaz, a váratlan hír örömétől mégis megdobbant a szívem. Arra gondoltam, hogy feleség címén valamelyik elvtársnő jött látogatóba.

Régebben ugyanis a váci fegyházban több „feleség" látogatóm is volt. Egyszer azonban kitudódott

minden. Az is, hogy nem vagyok nős, illetve akkor még nem voltam az.

A szép nőkkel van mindig a baj! A csúnya „feleségeimmel" senki sem törődött. De amikor egyszer egy nagyon csinos elvtársnő jött hozzám feleséglátogatóba, megtetszett a börtöntisztnek. Csapta körülötte a szelet. Még azt is megengedte, hogy legközelebb soronkívül jöhet beszélőre. Az elvtársnő a legbájosabb mosolyával köszönte meg a kegyet.

És elkövetkezett a legközelebbi beszélő!

Szomorú nappá vált!

A „feleség" nem az volt, aki a börtöntisztnek tetszett és emiatt olyan kemény fegyelmi büntetést kaptam, hogy jóidőre elment a kedvem a „feleség"-látogatóktól.

Most is ilyen látogatóra számítottam. Dehát lesz, ahogy lesz. Úgy léptem az ügyész irodájába, mint aki biztos a dolgában.

Várnom kellett. Közben, hol félve, hol reménykedve néztem az ajtóra. Lelkem mélyén valami csodára számítottam, azt reméltem, hogy a drága, az igazi feleségemet látom viszont.

De azonnal kitűnt, hogy az ügyeletes tévedett.

Titkos reménységgel, nagy örömlehetőséggel lettem szegényebb. Elmondani is nehéz, mily nagyszerű lett volna csak egy percre is látnom Sárit. Nem jöhet. Drága asszonyomtól még csak el sem búcsúzhattam.

Az ügyvéd jött beszélőre. Szomorúan, szinte szégyenkezve közölte:

— A legnevesebb ügyvédek jártak közben a kormánynál, hogy mellőzzék a rögtönbíráskodást és ügyüket a rendes bírósághoz tegyék át. Hiábavaló volt minden igyekezetük. A statáriális tárgyalást a legközelebbi napokban megtartják.

A fogházorvos szobájába kísértek. Két törvényszéki orvosszakértő vizsgált meg. A törvény szerint ugyanis csak épelméjű vádlottat szabad halálra ítélni. A „vizsgálat" mindössze percekig tartott. Az orvosok néhány kérdést adtak fel:

— Mi a különbség tó és folyó között?

— Mi a különbség város és falu között?

— Mi Magyarország fővárosa?

A hihetetlenül bonyolult kérdéseket meg tudtam válaszolni. A törvényben előírt feltételeknek, az akasztófának tehát megfelelek.

*

A vizsgálattal kapcsolatban felrémlett egy emlékem. 1921-ben végigszenvedtem egy elvtárs kivégzésének borzalmas látványát.

Amióta magam is halálzárkás vagyok, a kivégzett elvtárs arca lassan ködképpé vált előttem. Nehézsóhajtású, halálváró elképzelésben mintha én állnék az akasztófa alatt.

Kínoz az emlék. Szinte torkomon érzem a kötelet. Valahányszor az akasztásra gondolok, köhögök, krákogok. Belefájdul a torkom.

*

A Gyüjtőfogház egyik udvarán, szürkevakolatú, földszintes épület a siralomház. Innen vitték a magyar nép legjobbjait akasztani.

Égnek a halotti gyertyák. Imbolygó, lobogó fényük hol elsötétíti, hol megvilágítja a fehérre meszelt siralomházi szobát és bútorzatát.

Mindössze asztal, három zsámoly és ferdén a falra akasztott feszület van a szobában.

Feltűzött szuronyú fogházőrök őrizete alatt, kezem-lábam megláncolva, én is itt töltöm majd az utolsó éjszakát.

Ülök az asztalnál és várok.

Mire?

Siralomházi magányomban az élettől búcsúzom, meg azoktól, akik szeretnek.

Búcsúzni jönnek majd hozzám a szüleim is.

Magas, fekete szakállas, szép ember az apám. Derék termetű, telt arcú, jó asszony az anyám.

Fájó szívvel máris átérzem, hogyan siratnak el majd az én drága szüleim. És búcsúzóul még csak meg se csókolhatnak, meg se ölelhetnek.

Szomorú szemű, drága feleségem Moszkvából nem jöhet el hozzám. Kommunista. Börtönbe zárnák.

A fiamat sem láthatom. A kicsinyke ember nem is ismer. Borotválatlan arcomtól, bilincselt kezemtől még megijedne, talán sírva is fakadna. Azért jobb is, ha nem hozzák el. Ha nagyobb lesz, majd hall rólam, majd megismer. Hiszem, fiúi szeretettel, kommunista szívvel megérti, miért halt meg akasztófán az apja.

Nem aggódom fiam sorsán. Anyja, a párt, az elvtársak majd nevelik. A feleségemet is, amikor bátyjait kivégezték és teljesen árva maradt, pártunk nevelte. Embert, kommunistát neveltek belőle.

Szegény Sárit nagyon sajnálom. Ha mégegyszer, utoljára megsimogathatnám, két kezemen még a bilincsek is halkabban csörögnének. Szerelmes búcsúdal lenne csörgésük.

Tőlem örökre távozóban, az én drága asszonyom talán sírna.

Én nem sírnék.

Kínzó fájdalmamban csak a kezem szorulna még jobban ökölbe. Meddig még?... Szabadságharcos, igaz emberek, meddig várják siralomházban a halált?

Ha majd hozzátartozóimtól már elbúcsúztam, halál előtti végrendelkezésre ügyvéd és közjegyző jön hozzám. Tudni akarják, hogy „vagyonomat" a törvény értelmében kire hagyom.

Az ügyvéd és a közjegyző után a fogház papja jön el hozzám. Istennel vigasztal. Beszédjéért még csak ki sem nevetem. Csak inteni fogok neki, hogy menjen ki a siralomházból. De gyorsan. Ahogy intek, hangosan csörögnek láncaim és abból majd megérti a pap, hogy istenről nincs mit beszélnem: nem vagyok babonás.

Teljes hivatalos díszében, a fogházigazgató lesz az utolsó látogatóm. Halál előtti utolsó óhajomat kérdezi. Állami pénzből adhatna néhány cigarettát, vendéglői vacsorát.

A fogházigazgató után senki se jöhet többé hozzám. Ha jöhetnének, körülöttem ülnének a barátok, az elvtársak. Búcsúzóul halk, bús magyar nótákat énekelnének. Hiszen olyan sok szép siratónóta van arról, hogy ül a legény a siralomházban és várja a hajnalt.

Az utolsó hajnalt.

*

Ülök és várok. Bámulom a gyertyák lobogó fényét vagy a siralomház sötét sarkaiba nézve, elmerengek a tegnapon. Bánt a bilincs csörgő hangja, inkább mozdulatlanul ülök. Könyökölve az asztalra

hajtom a fejem és elkészítem a végső számadást. Ennyit éltem, ezért éltem.

És hát, minden jót, világ! Búcsúzom! Kár itthagyni az ifjú és szép életet, de hát elmegyek. Ez jutott részemül. Búcsúzóul üzenem az elvtársaknak: tartsanak meg elvtársi emlékezetükben s a győzelem napján rám is gondoljanak.

És üzenem mindazoknak, akiket szerettem ... de mit is üzenjek?

Megírhatnám búcsúlevelemet.

Lobogó gyertyák fényénél, amíg búcsúlevelemet írnám, egyik kezemről levennék a bilincset. Levelemhez nem nagyon keresném a szavakat: jönnének azok maguktól: a szívemből.

De nem! Még nem búcsúzom. Halálváró szívvel csak átélem a búcsút.

Emlékszem, nem is olyan régen, pártirattárunkban még én olvastam mások búcsúleveleit. Sajnos, sok van belőlük.

Egyre különösen emlékszem. Sokszor elolvastam.

Iskolázatlan kézírású a levél. Helyesírási hiba is van benne elég. Nehéz munkához szokott kezével Kerekes Árpád írta búcsúlevelét:

„Kedves édesanyám!

Hideg cellából, reszkető kezekkel irom soraimat. Életem legutolsó napján búcsúzom tőled. Te neveltél fel szeretettel és jósággal. Köszönetet akarok neked mondani irántam való áldozatkészségedért. Ha vétettem valamikor ellened rosszaságommal, vagy szomorú napokat szereztem, könyörögve kérlek utolsó napomon, feledjed mindezt.

Tartsd drága anyai szemed előtt, hogy a te egyetlen fiadat nem azért akasztották fel, mert rablógyilkos volt,

hanem, mert a dolgozók felszabadítása szent eszméjének volt a harcosa.

Kelt Budapest, 1919 december 28-án.

A margitkörúti kinzófogházban:

KEREKES ÁRPÁD."

A búcsúlevél íróját másnap reggel kivégezték. Mielőtt rákerült volna a sor, végignézették vele kommunista társai felakasztását. Mert Horthy akaratából ezen a sötét hajnalon egymástkövetően Korvin Ottó, László Jenő, összesen tizenhárom kommunista halt meg hősként.

Amikor tizenharmadiknak Kerekes Árpád került az akasztófa alá, már ismerte az akasztás minden részletét. Tudta, hogyan fog meghalni!

Én is tudom, hogyan fogok meghalni! Láttam már elvtárs akasztását.

•

Mintha tegnap történt volna. Az akasztás előtti nap délutánján gyüjtőfogházi magánzárkám ablakából figyeltem, miként ácsolják az akasztófát.

Erős fogházőri kísérettel, az úgynevezett „kisfogházi" udvarba elítéltek jöttek. Vastag, hosszú, körülbelül háromméteres gerendát cipeltek.

— Hó — rukk! — kiáltották hangosan és ledobták a földre.

Utána az udvar magas kőfala tövében méteres gödröt ástak és felállították benne a vastag, síma gerendát. Olyan, mint minden gerenda. Csak a csúcsánál a vaskampó és alul a vascsiga árulja el különleges rendeltetését.

A halál szolgálatára később zsámolyt és létrát is hoztak.

Gerenda, létra, zsámoly: így együtt a három — az akasztófa. Kezdetleges és mégis tökéletes szerszám. Horthy Miklós hatalmának támasza és jelképe.

Az est beálltáig folyton az akasztófát néztem. Félelmetes látvány. Nem lehet a szemet levenni róla. Század és század, az elbukott magyar forradalom legjobbjai haltak meg rajta.

Amikor lefeküdtem, álmatlanul hevertem a szalmazsákon. Lélekben a halálraítélt elvtárssal töltöttem az utolsó éjszakát. Együtt szenvedtem és együtt búcsúztam vele az élettől. S most, hogy az én utolsó éjszakám is közeleg, még jobban megértem, még jobban átérzem, mit jelent: „Utolsó éjjel a siralomházban!"

Égnek a gyertyák.

Fényük rávetődik az ajtónál ülő fogházőrökre. Tilos megszólalniok, mert lelkük mélyéből talán kiszakadna a vigasztaló, emberi szó:

— „Fel a fejjel! Kitartás!"

Meleg az éjjel, tűzforró az ing a testen. A halálraítélt levetné. Nem lehet. Nem engedi a lánc. De talán nem is a nyári éj melege okozza a forróságot, hanem a visszafojtott, erővel legyűrt halálfélelem.

Gyorsan telik az idő. Nagyon gyorsan.

És mennyi mindent lehet átgondolni a hosszú, siralomházi utolsó éjszakán.

A gondolatok hemzsegnek. Erre-arra csaponganak.

De nincs menekvés egyetlen gondolattól... Akasztófa... akasztás...

Jó lenne visszatartani az időt. Megláncolt kézzel is jó lenne megállítani a közeli templom toronyórájának ütőszerkezetét. De az időt megállítani nem

lehet. S mert már úgyis minden mindegy, talán jobb lenne gyorsan túlesni az utolsó órákon.

Éjfél!

Éjfélután egy óra!

Két óra!

Valahol ajtó nyílik... A kéz, a láb, önkéntelenül mozog s ijedten csörög a lánc.

„Állj, ki vagy?!... Felváltás!" — hangzik az éjben. Csak az őrséget váltják. És a halálraítélt tudja a kiáltásból, hogy számára még csak néhány óra az élet.

Hajnal!

Három óra!

Négy óra!

Rohanva szalad az élet mutatója. Jó lenne valahogy mégis csak visszatartani. De mennél inkább tartanák, annál gyorsabban múlik az élet, közeleg a halál.

Utolsó óra... Utolsó gondolatok... a remény utolsó percei...

Csoda!

De már a csoda sem segít.

És ilyenkor az ember véglegesen összegezi az életét. Igy is lehetett volna! Úgy is lehetett volna! Egy a fontos: nem élt hiába!

Előbbre vitte a dolgozók ügyét, segített közelebb hozni az időt, amikor már nem lesznek akasztófák a földön, csak boldog, dolgozó emberiség.

*

Alig pirkadt a hajnal, már magánzárkám ablakánál voltam. Gyűlölködve és irtózva néztem az akasztófát.

Sütött már a nap, amikor az akasztófa előtti térségen emberek gyülekeztek.

Először fogházőrök jöttek. Három polgári ruhás férfit kisértek. A hóhér jött két segédjével.

A hóhér parasztruhás, csizmás ember. Úgy fest, mint egy jómódú gazda. A két hóhérsegéd városias, polgári ruhás.

Tettek-vettek a hóhérok az akasztófa körül. Két kezükkel átölelték a gerendát és erős rángatásokkal vizsgálták, elég szilárdan áll-e a földben. Utána az akasztófának támasztották a létrát. Míg az egyik hóhérsegéd kötelet akasztott a gerenda vaskampójába, a másik a gerenda aljánál lévő csigába húzott kötelet. Nézte, vajjon szabadon fut-e a csiga, s közben szinte főpróbát tartott abból, ahogy a kivégzés pillanatában a kötéllel megrántja a hurokba akasztott halálraítélt lábát.

Lassan mozogtak a hóhérok, mint akik ráérnek. Amikor mindennel készen voltak, kissé távolabb léptek az akasztófától s onnan műértő pillantással szemlélték munkájukat.

Rendben találhattak mindent.

Cigarettára gyujtottak és beszélgetésbe kezdtek a fogházőrökkel.

Várakoztak.

Később egy szakasz fogházőr jött. Nyomukban tolongtak a nézők. Nevetgélve üdvözölték egymást. Egy társaság volt az egész sereg. Horthy-söpredék.

A törvény tiltja, hogy az akasztásnál nők legyenek jelen. Tisztek, monoklis urak és kövér tőzsdések társaságában mégis voltak nők a tömegben. Furcsa testtartásukról, hangos vihogásukról messziről felismertem a férfiruhás hitvány némbereket, akik min-

denre képesek voltak, csakhogy jegyet szerezzenek az akasztáshoz.

Türelmetlenkedtek a nézők. Főként a nők. Hangosan izgultak. Órájukat nézegették. Sürgették az akasztás megkezdését.

A zajban hirtelen csend támadt, mindenki vigyázzba merevedett. Aktatáskás hivatalnokok jöttek. Az ügyész és kísérete. Az akasztófa előtt megálltak, iratokat vettek elő, nézegették, forgatták. Töltőtollal valamit aláírtak.

Utána, az ügyész rendelkezésére, két fogházőr a siralomházhoz ment. Kitárták az ajtaját.

Csend.

Csörög a bilincs.

Nem lát senki semmit, de mindenki tudja, most indul utolsó útjára a halálraítélt.

Egy lépés... két lépés... csörög a bilincs... Minden szem megbűvölten a siralomház ajtajára mered.

Először egy fogházőr lép ki az ajtón. Szemét behunyja a hirtelen napfénytől.

Utána kilép a halálraítélt. Őt is elkápráztatja a nap ragyogó fénye. Kettőt-hármat lép csukott szemmel s amikor újra kinyitja a szemét, az akasztófát, a hóhért, a halált látja maga előtt.

Egy lépés... két lépés... A mély csendet csak a bilincsek csörgése töri meg. A halálraítélt katonás egyenesen, felemelt fővel áll meg az aktatáskások előtt.

Nem ismerem az elvtársat, sohasem láttam. Csak katona-kabátja szabásáról látom, hogy a halálraítélt parancsnok volt a dicsőséges magyar Vörös Hadseregben.

Ezért akasztják!

Fájdalmas érzéssel egyre csak az elvtársat nézem. Kínoz a sorsa. Közben ezer gondolat feszíti agyamat. Ha kitörhetném a rácsokat!

De rácsok mögött vagyok, tehetetlen vagyok, csak körmeim mélyednek tenyerembe.

Szép szál, huszonnyolc év körüli, erős, barna legény a halálraítélt. Ahogy ott áll a ragyogó napfényben, megbilincselt kézzel, az akasztófa tövében, a magyar nép fájdalmas sorsának megtestesítője lehetne.

Közvetlenül vele szemben az ügyész áll.

Alacsony, vékony, szemüveges, kopasz ember az ügyész. A szélesvállú, keményöklű halálraítélt egyetlen ütése elsöpörné a földről. És mégis! Nagy úr a vékony emberke! Ő az állam! Horthy nevében olvassa fel a Vörös Hadsereg tisztje előtt a halálról szóló ítéletet.

Az elvtárs nyugodtan áll.

De nem, nem nyugodt!

A nyugalma csak látszólagos!

Az ujjairól látom. Bilincselt jobbkeze ujjai idegesen táncolnak a balkéz tenyerén.

— Éljen a Magyar Tanácsköztársaság!... Éljen a Kommunisták Magyarországi Pártja!

A hóhérok eközben a hóna alatt megemelték és a zsámolyra tették az elvtársat, aki még mindig jelmondatokat kiált:

— Éljen a Vörös Hadsereg!... Éljen a Kommunista Internacionále!

Hangos kiáltás közben a megkötözött derekú elvtárs szinte kiegyenesedik és kezei, mintha szét akarnák tépni a köteleket. De a megbilincselt kezek tehetetlenek, csak az ujjak táncolnak szakadatlanul.

Kiáltanék, nem tudok. Előbb rekedt krákogás a hangom, s csak aztán tör magasba a kiáltásom:

— Megbosszulunk, elvtárs!

Mindezek rövid másodpercek. Közben a hóhér és segédei gyakorlottan összedolgoznak. Mialatt a hóhérsegédek a kéz-láb kötelét kötik a csigához, a hóhér a létrára lép és hurkot tesz az elvtárs nyakára.

Ám a halálraítélt még a kötéllel a nyakán is a Vörös Hadsereg tisztje. Mintha csata előtt adná ki az utolsó rendelkezést. De most már az izgalomtól egészen rekedt a hangja:

— Éljen Lenin!... Világ proletá... ááá... ááá.. á..

Több hang nem telt erejéből. Az utolsó „á" egyben utolsó hörgése is, mert a létrán álló hóhér, mintha a gerendát és a zsámolyon állót együtt akarná két kezével átölelni, befogta a halálraítélt orrát és száját.

Közben az egyik hóhérsegéd kirugja a zsámolyt a Vörös Hadsereg parancsnokának lába alól, a másik a csiga kötelével ránt nagyot a felakasztott kezén és lábán, hogy eltörje a nyakcsigolyáját.

Megbénít a látvány. Zokogó szívvel hallgatom, ahogy a magánzárkás kommunisták az Internacionálét kezdik énekelni.

Én eleinte sem kiáltani, sem énekelni nem vagyok képes, de azután valahogy összeszedem erőmet s az elvtársakkal együtt énekelek.

S miközben magánzárkáinkból magasan száll az egymást biztató búcsúzó ének, drága hős mártirunk, mintha még élne, alig észrevehetően ide-oda leng a kötélen s élete utolsó mozdulatával búsan mellére ereszti a fejét. Ujjai már nem mozognak, merevek.

Csend.

Halálos csend.

Egy kommunista meghalt.

A hóhér töri meg a csendet. Mint aki jól végezte dolgát, peckesen, egyenesen lép az ügyész elé.

Hangosan jelenti:

— Méltóságos ügyész úr, alássan jelentem, az ítéletet végrehajtottam.

Fehérköpenyes börtöntiszti egyenruhás orvos megy a kivégzetthez. Előbb a szemüvegét igazítja, csak aztán nyúl a kivégzett kommunista ütőeréhez, órával a kezében figyel.

Majd erőltetett hangon közli:

— Méltóságos ügyész úr! Jelentem, a halál bekövetkezett.

És az ügyész, mint aki már semmire sem kíváncsi, sietve elment. Kommunistát gyakran akasztanak és ő valamennyi kivégzésnél jelen van. Napidíjat kap érte.

Az ellenforradalmár bámulók ellenben még ott állnak az udvaron. Lassan elmúlt a borzalom varázsa. Zajonganak, pfujoznak, szidják a kommunistákat.

Aztán hirtelen megint csend támad. A hóhérok újból tesznek-vesznek. A kivégzett kommunista tetemét leemelik az akasztófáról és a földre fektetik.

Csörög a bilincs. De most már nem a szép szál legény, a magyar Vörös Hadsereg tiszjének dacos járása, a hóhér munkája csörgeti.

*

„Akasztott ember kötele szerencsét hoz." A nézők kötéldarabkákat vásárolnak a hóhértól . . . Csak úgy szórják érte a pénzt.

A tülekedő kötélvásárlásban a hóhérok és nézők észre sem veszik, hogy fogházőrök kíséretében négy rabruhás elítélt jött. Tolvajok, gyilkosok, de meg-

teszik, amit a nézők nem tettek meg, leemelik sapkájukat és kegyeletes lassúsággal fektetik a kivégzett vörös hőst a gyalulatlan koporsóba. Utána óvatosan felemelik a koporsót és egyenletes, apró léptekkel elindulnak a fogház hullaháza felé.

•

Utána lassan szétoszlott a tömeg. A hóhérok még sokáig osztozkodtak egymás között a kötélért és akasztásért kapott borravalón. Aztán ők is elmentek. Kiürült az udvar.

Megkínzottan, fáradtan leléptem én is az ablakból.

Az akasztófa komor felkiáltójelként egy darabig még ott állt az udvaron. Emlékeztető a sok szenvedésre, amin a kommunistáknak keresztül kell menniök, hogy győzelemre vigyék a dolgozók szent ügyét.

De eljön az idő, amikor a sok szenvedésért megfizetünk a bűnösöknek. Erre köteleznek bennünket a kivégzett hősök, akiknek sírjai hosszú sorban húzódnak a budapesti köztemető északi árkában.

Ott nyugszik a Vörös Hadsereg kivégzett parancsnoka is.

1925 november 7. Szombat.

A szocialista forradalom napja. Csak magamban és magamnak ünnepelek. Ünnepi örömből mégis jut nekem. Tudom, amerre csak dolgozó van, ott ma ránk, a Horthy-reakció rabjaira is gondolnak.

Moszkva! Vörös-tér!

Ilyenkor már felvonult hatalmas oszlopokban a Vörös Hadsereg.

A Vörös Hadsereg a szabadság hadserege. Értünk is menetelnek a vöröskatonák.

Vörös zászlók alatt most vonulnak fel a moszkvai dolgozók.

Szinte idehallom a felvonuló szovjet fiatalság százezreinek égigharsogó ünnepi dalát.

Minket is lelkesítenek dalaik.

Szinte látom Lenin mauzoleumát. A jobb szárny emelvényén ott áll Sztálin és mellette a vezető elvtársak.

De nem a moszkvai Vörös-téren, fasiszta halálzárkában vagyok. A hangulatom ünnepi, de — hiába is tagadnám — a szívem fájdalmasan sajog.

Tavaly még én is a Vörös-téren meneteltem!

Most rab vagyok, meghalok!

Mások lépnek majd a helyemre!

De a dolgozók nagy hádserege mindig és mindig menetel előre.

1925 november 8. Vasárnap.

Hangos mulatozás, sikongó női kacaj veri fel a fogház csendjét. Estély van a fogház gondnokánál. A mulatozókat nem érdekli, hogy alszanak-e az elítéltek. A fogházgondnok vendégeinek szemében nem ember a rab.

*

Telik-múlik az idő, csend van már. A sikongó női kacaj is elnémult. Csak a fogházőrök csoszognak fel és alá.

A haláltáblás, „szigorú őrizetű" kommunistákra külön őrség vigyáz. Valahányszor sétára megyek — Rákosi, Gögös, Őry velem egy emeleten levő zárkái előtt is látom a posztokat. Hámán Kató a női osztályon van, egy emelettel feljebb.

Az én ajtómnál is külön őr áll.

*

A fogházgondnoknál még mindig tart az estély. A női kacaj is újra felhangzik. A nevetés nevetésre ösztönöz. Én is vágyok nevetni.

De hát csak a bolond nevet magában. Rabnak nem illik, de nem is szabad nevetni. Zárkám előtt a fogházőr is furcsállaná, ha hangosan nevetnék.

Halálosan unom már az ajtómnál álló fogházőrt. Egyre emelgeti a kukucsot és néz. Tekintete hóhérnézés. Amerre szemsugara villan, érezni a halált. Az ő átkozott nézése miatt nem tudok nevetni.

Most, hogy írok róla, végleg nem bírom a fogházőr nézését elviselni. Idegessé tesz. Felugrom az asztaltól. Szemébe nézek az őrnek és közben hangosan nevetek.

Hóhérok, rajtatok nevetek! Amíg élek, nevetek! Azt hiszitek, meggyilkolhattok, azt hiszitek, megölhetitek bennem az Eszmét! Óh, ti esztelen hóhérok! Kínozhattok, bitó alá hurcolhattok, de amíg az Eszme él, én is élek. Én tudom, a hóhérok nem tudják ezt, ezen nevetek.

Az őr meg ezalatt ott áll az ajtónál és bámul. Nem tudja, mit tegyen. A II. 12-es „szigorú őrizetes" hangosan nevet.

1925 november 9. Hétfő.

Az ügyeletes őrmester tintát, tollat, levélpapírt hozott. Megírhatom búcsúlevelemet.

Így szokás a statáriális tárgyalás előtt. Utána nincs idő levelet írni. A halálraítélt háta mögött ott áll a hóhér.

*

Ülök az asztalnál. Szomorúan a kezemre hajtom a fejem. Vajjon miről írjak? Vajjon mit írjak? Asszonyomhoz szólni, talán ez az utolsó alkalom.

Kedves Sárim! Én asszonyom!

Az élet utolsó szakaszára teszek pontot. Mivel bocsássalak a nehéz, küzdelmes útra? Neked és a kis fiunknak mit adjak útravalóul?

Jöjj vissza velem a multunkba, emlékezz boldog napjainkra: ez legyen az útravalód. Emlékezz helyekre, emlékezz mindenre, az első csókra.

A helyek, ahol együtt jártunk, állomások. Egyik állomástól a másikig tele volt az út ezernyi apró örömmel, semmiből keletkezett fájdalommal. Fiatalok voltunk, tizennyolc évesek. Öröm és fájdalom együttesen tették a boldogságot.

És ugye, mi, Sárim, boldogok voltunk?!

Boldogságunkból a harcos kötelesség vitt minket messzire egymástól. Engem földalatti munkára vezetett az utam. Te pedig egyedül maradtál az emigrációs élet keserveivel és bajaival.

Ugye nehéz hónapok következtek, Sárim! Emlékszem 1921—22-es évi fegyházi napjaimban milyen ünnep volt egy-egy leveled. Tudom, részedre is boldogság volt a tőlem érkezett levél.

De ezen is túljutottunk. Tizenöt hónapig tartott a tizenöt évi fegyházbüntetés.

Kicseréltek fehér tisztekért: Moszkva a legközelebbi állomás.

Emlékszel Sárim egy 1923. évi februári havas éjszakára, a dörmögő kocsisra, a nagyokat zökkenő szánra? Ekkor jöttél Bécsből Moszkvába.

Hozzám jöttél!

Hogy repültek a napok!

Nem állok meg a drága emlékeknél, mert emlékezve az elmult napok boldogságára, összeszorul a szivem.

1925 március 15!

Megjött a fiunk, a Marcink. És Te, az anya, már napok mulva elég erős voltál ahhoz, hogy karodon a csecsemővel, zokszó nélkül engedjél útnak.

Nem mondhattam Neked, Sárim, de tudom, sejtetted, hogy Magyarországra megyek illegális munkára. Talán a mi drága mártirjaink, két kivégzett bátyád is így búcsúztak tőled, mint én és mégsem sírtál. Forró köszönet ezért.

Ha sírtál volna, akkor is mentem volna, de így könnyebbé tetted az elválást.

Drága Sárim! Sok, sok köszönet mindenért, amit az életben nyujtottál. Látod, a multat küldöm Neked hálaképpen.

Nem akarok kertelni. Fáj, hogy itt vagyok. Szeretem az életet. Szeretném veled karöltve járni az élet útjait. Nekem is jólesne babusgatni a mi kis emberünket, lesni mosolyát és hallani első szavait: „Mama — Papa!"

Úgy szerettem volna megkönnyíteni nektek az életet. Várom sorsomat.

Tudom, Te is várod!

Ugy-e Sárim, mindig jó voltam hozzád? Ha nem, bocsáss meg érte. Jobban esik, ha úgy érzem, hogy most, a búcsúzás pillanatában, zokszó nélkül szeretsz.

Ez minden, amit neked, drága Sárim, útravalóul küldhetek. Sajnos, a papír nem szív és nem fogja a szeretet. Pedig neked és a mi kis emberkénknek azt akartam küldeni. Ám kicsim, amit vártál és nem kaptál meg levélben, azt is vedd elküldöttnek.

Ez minden, Sárim! Zárkámban néma a csend, halkak a vágyak, forrók az emlékek. Csókra nyílik a szám, ölelésre tárul két karom. De csak árnyképedet csókolom, emlékedet karolom.

Hálás emlékezéssel, sok csókkal, az utolsó percig a Tied.

Zoltán.

Budapest, Markó-utcai fogház

1925 november 9-én.

Ha legdrágább érzéseinkről írunk, oly szegények vagyunk szavakban. Levélírás közben így voltam én is. Szívemet hiába töltötte el az érzés, nem voltak szavaim.

És most számlálom a napokat, vajjon hány nap alatt ér Moszkvába a levél. Vajjon addig nem mondja-e ki az ügyész:

— Hóhér, teljesítse kötelességét!

1925 november 10. Kedd.

Úgy ébredtem, mint máskor, csak talán szomorúbb voltam. Erősen él még bennem, hogy tegnap búcsúlevelet írtam Sárinak.

A délelőtt unalmasan telt el. Ebédeltem. Naplójegyzeteimben lapozgattam. Lassan délutánná nőtt az idő. Kinyitották a kis ajtót. Levelet és fényképet kaptam Sáritól.

Már napokkal előbb megérkezett a levél, de csak most adták át. Bár átadták volna már tegnap, hogy válaszolhattam volna rá.

A levelet nem azonnal olvastam el. Mint hazárdjátékos, aki maradék vagyonát teszi az utolsó kártyalapra, forgattam, gyönyörködtem a rég várt levélben és néztem a fényképet, amelyen Sárival s Marcival együtt vagyok. Az utolsó moszkvai napokban csináltattuk a fényképet.

Sári levelével kimondhatatlan boldogság költözött zárkámba.

Kedves egyetlen társam! Drága Zoltánom!

Hogy is kezdjem, hogyan is írjam meg, hogy mennyire fájt a szívem, amikor mindent megtudtam. Azt is, hogy hol vagy, azt is, hogy mi vár Rád. Tudom, rettenetes a sorsod. El vagy zárva mindenkitől és mindentől. Csak legalább melletted lehetnék, hogy csókjaimmal melegíthetném fázó arcodat, kezedet.

Rettegve várom a tárgyalástok napját. De, Zoltánom, drága, egyetlen társam, bízom és hiszek az életben és abban, hogy még megérjük a boldog holnapot.

Várni! Hogy rémít a kegyetlen szó! De amíg élet lesz bennem, még akkor is visszavárlak, ha esetleg úgy hozná a sors, hogy nem lenne többé kire várnom.

De erről nem is akarok beszélni. Életet, reményt küldök Neked, drága egyetlen emberem, egyetlen párom.

Zolika, drága! Mily kegyetlen a sorsom! Sírok, zokogok. A szívem fáj, szinte a véremmel írok, de most mégis ne rám, hanem kivégzett két bátyámra gondolj. Ha menned kell a nehéz úton, fel a fejjel, úgy menj a vértanúk útján.

Mit küldjek Neked a nehéz útra? Igérem, hogy hozzád méltó kommunista leszek. Ha kivégeznek, magamnak a Te 536.079. számú pártkönyvedet kérem. Így foglak gyászolni.

De ne gondolj erre, drága kicsi Zoltánom, mert élni fogsz. Az egész világon harcolnak értetek a dolgozók és hiszem, hogy győzünk, hogy megéljük a boldog viszontlátást.

Édes Zoltánom! Itt ülök Marcinkkal a kicsiny szobában. Csak Marci ágyával szaporodott a szoba bútor-

zata; egyébként minden úgy van, mint régen. Még az ágy feletti kép is a helyén van. Emlékszel rá? Börtöncellát ábrázol és egy rácsozott ablakon kifelé néző rabot. Amióta 1922-ben kiszabadultál, mindenüvé magaddal vitted a képet és mindig az ágyunk felett függött.

Ahogy írok, a mi drága, kicsi, egyetlen emberkénk, pajkos fiúkánk nem hagy békén. Megelégelte a hallgatást. Már azt is tudja mondani: mama, papa. De drága is, mikor apró kacsóival kapargat arcomon s ha könnyezem — mert néha ez is megtörténik — meleg, drága szemével olyan biztatóan néz rám, mint aki buzdítást, bátorítást ad a holnapra. Látod, még Neked is juttatok a buzdításból.

Tudod, Zoli, hogy Marcink már nyolc hónapos és hogy már áll és gagyog. Mindent eszik, még főzeléket is és olyan étvágya van, mint egy felnőttnek.

Marcit a Vörös Segély ellátja minden jóval. Sok-sok gyám is ajánlkozik. Barátaid mind kedvesek, drágák, igazi elvtársak. Fel sem tudnám sorolni, hányan és hányszor üdvözölnek.

Én is üdvözöllek sokszor és minden jót kívánok Neked, egyetlen társam. Biztató búcsúzóul a szívemet küldöm.

Drága Zolim, úgy szeretnék sírni, de nem lehet, nem szabad. Keménynek kell lennem, hogy méltó lehessek Hozzád. Ebben a hitben küld sok-sok búcsúzó csókot a Téged mindig és minden körülmények között örökké visszaváró

Sárid.

Marci is millió csókot küld az ő drága édesapjának.

Sárim minden sora fájdalom és mégis erő.
S így hát a búcsúzáson is túl vagyunk.

Az élet vajjon mikor búcsúzik? Nagyon közel lehet a tárgyalás napja, ha már Sárim búcsúlevelét is átadták.

Vajjon az én búcsúlevelem mikor érkezik meg hozzá?

1925 november 11. Szerda.

Ma is többször átolvastam Sári levelét. Boldog napok emlékét idézte fel bennem. Az emlékezés öröme Sári kedvenc dalát lopta szomorú szívembe. Folyton dúdolgatom, éneklem „Solvejg dalát".

Az imént rámszólt az őr, hogy énekelni tilos, de én fütyültem az őrre és tovább fütyültem a dalt.

De vissza fogsz még térni,
Én híven várok rád, én híven várok rád . . .

Dalolva írok, elmúlt napok emlékéről írok.

Nagyszerű az estém.

Elvehetnek tőlem mindent, drága napok emlékétől nem foszthat meg senki.

*

Fogházi boldog hangulatom rövid ideig tartott. Elmult már a daloló kedvem. A szokottnál is szomorúbb vagyok.

Lefekszem aludni. Jó aludni. Csak az ébredést nem szeretem. Kegyetlen sors arra ébredni, hogy talán ma . . . talán holnap . . .

Huszonkét éves vagyok!

Nem is éltem!

1925 november 12. Csütörtök.

Reggel valamelyik zárkában egy asszony sírt

hangosan. Szíve mélyéből jött zokogása. Nagyon megsajnáltam.

Most meg gyereksírás veri fel a fogházat. A kicsi baba még csak nem is tud édesanyja rabságáról és mégis siratja.

Talán az én édes kisfiam is sír. Most még ő sem tudja megmondani, mi fáj neki. Ha nagyobb lenne, engem siratna.

*

Sári levelét olvasgatom. A levél borítékját is sokszor elnézem. Szovjet bélyeg van rajta. A négykopejkás bélyeg munkást, a harminckopejkás parasztot ábrázol.

A Szovjetuniót ellenségei légmentesen akarják elzárni a világtól, de nem lehet.

1925 november 13. Péntek.

Beszélőn volt X. Y. ügyvéd elvtársunk. A jegyzőkönyvek másolatait hozta el részemre. Amikor az ügyész engedélyezte az iratok átadását, az ügyvéd rendezgette, lapozgatta azokat és a legnagyobb természetességgel néhány ujságkivágást tett közéjük.

A fogházőrök azt hitték, hogy azokra is vonatkozik az engedély és közömbösen nézték, amikor az iratokkal együtt az ujságkivágásokat is átvettem.

*

Ahogy a zárkámba értem, azonnal olvasni kezdtem az ujságkivágásokat. A tetején levőre nagy, határozott betűkkel ráírta az elvtárs:

„Kitartás, elvtársak! Mindent megteszünk értetek!"

Az egyik ujságkivágás a KMP külföldön megjelenő lapja, az „Új Március" beszámolója:

„A Kommunisták Magyarországi Pártja és a Kommunista Ifjúság Magyarországi Szövetsége szervezetei a tömeges letartóztatások ellenére is keményen tartják magukat. A nehéz események még inkább összekovácsolják a kommunizmus magyarországi harcosait. Mintaképül szolgálnak a letartóztatott elvtársak, akik Horthy kínzókamráiban is bátor hitvallást tettek a kommunizmus mellett ... A világ dolgozói, élükön az orosz dolgozókkal, egy emberként sorakoznak fel Rákosi Mátyás és társai megmentésére. A harcból a magyar dolgozók is kiveszik a részüket. Még nincs döntés. Attól tart a magyar kormány, hogy engedékenységével erősítené a magyar kommunista pártot. A nehéz bizonytalanságban a magyar és nemzetközi dolgozóknak még jobban kell őrködniök Rákosi Mátyás és társai felett."

*

A második ujságkivágás Smerál elvtársnak a Csehszlovák Kommunista Párt kongresszusán elmondott beszédét ismerteti.

„Elvtársak! Rákosit és hős társait Horthy még ezen a héten ki akarja végeztetni. A vérbíróság siet, nehogy a dolgozók nemzetközi összefogása megakadályozza a kivégzéseket. A Csehszlovák Kommunisták Pártjának kongresszusa Rákosi és társainak megmentésére harcba hívja a kommunistákat és az egész dolgozó népet.

Még ma kell cselekedni! De legkésőbb holnap, mert napok mulva már késő lenne!"

A harmadik ujságkivágás egy sor távirati közlemény a nagy nemzetközi harcról.

MOSZKVA:

„A Szovjetunió dolgozói az ország legtávolibb vidékein is hatalmas tömeggyűléseket tartanak. Határozatokban tiltakoznak az ellen, hogy Rákosit és társait a statáriális bíróság elé állítsák.

A Szakszervezeti Tanács moszkvai nagygyűlésén a Szovjetunióban időző angol szakszervezeti küldöttség is résztvett. Közös angol-orosz szakszervezeti tiltakozással bélyegezték meg a fehérterrort."

BERLIN:

„A Kommunisták Németországi Pártja testvéri üdvözletét küldi Rákosinak és a többi megkínzott magyar forradalmárnak. A Kommunisták Németországi Pártja minden erejét latba veti, hogy a dolgozók nemzetközi szolidaritása megakadályozza a halálos ítéletet."

PÁRIZS:

„Henri Barbusse vezetésével a világ legnevesebb tudósai és művészei felhívást bocsátottak ki Rákosi és társai megmentése érdekében."

NEW YORK:

„New Yorkban, Chicagóban, San-Franciskóban és más városokban nagy tüntetések folytak le Rákosi és társai megmentése érdekében."

LOS ANGELES:

„Neves amerikai közéleti személyiségek kiáltványt írtak alá Rákosi és társai megmentésének érdekében. A kiáltványt küldöttség adta át a magyar követnek."

SANGHAJ:

„A kínai dolgozók testvéri üdvözletüket küldik Rákosi Mátyásnak és társainak. Igérik, hogy mindent megtesznek megmentésük érdekében."

•

Európa, Ázsia, Amerika, Afrika, Ausztrália.
Öt világrészen folyik a harc.

BUDAPEST:

„Külön tudósítónk jelenti:

A magyar kormány a parlamentben bejelentette:

Nem hagyjuk magunkat senkitől és semmitől se befolyásoltatni. Akinek úgy tetszik: tüntessen és tiltakozzék ellene, de mi kijelentjük, hogy a kommunisták ellen hirdetett rögtönbíráskodás törvényes és jogos."

A magyar reakciósok adták hírül ezzel az öntelt kijelentéssel országnak-világnak, hogy Rákosi és társai, igenis, akasztófán halnak meg.

MOSZKVA:

„Külön tudósítónk jelenti:

A Szovjetunió Szakszervezeti Tanácsa hatalmas gyűlést tartott. Rákosit, Vast, Őryt, Gőgöst,

Vas elvtársat a törvényszéki tárgyalásra kísérik
(Egykori ujságok nyomán.)

Hámánt a gyűlés díszelnökségébe választotta be."

Figyelmeztetés ez a fasisztáknak. A vádlott magyar kommunistákra a világ dolgozói ügyelnek. El a hóhért Rákositól és társaitól!

*

Az ujságkivágásokat elolvasásuk után gondosan megsemmisítettem.

A tény, hogy perünk kinőtt a mindennapiból és a dolgozók ügyévé vált, fokozott kötelességet ró reánk. A nemzetközi szolidaritás értünk folytatott harcára úgy lehetünk csak méltók, ha felemelt fővel, öntudatos kommunisták módjára állunk a reakció vérbírái elé.

1925 november 14. Szombat.

Reggel háromnegyed kilenc tájt felnyitották zárkám ajtaját. Fogházőrök jöttek értem. A keresztfolyosó felé kísértek. Őry, Gőgös, Hámán már ott voltak és Rákosi ajtajáról éppen most szedték le a lakatot. Azonnal gondoltam, hogy ma van a tárgyalás.

*

A törvényszékre nyíló acélajtón át két-két őr és külön tiszti őrség kíséretében elhagytuk a fogházat.

Végig, a törvényszék hosszú, tekervényes folyosóin rendőrsorfal húzódott. Mögötte egymás hegyénhátán álltak az emberek.

Az esküdtszéki terem előszobájába mentünk, ahol már vártak ránk az ügyvédek.

Az ügyvédi beszélőn Rákosi, szokása ellenére, feltűnően hangosan beszélt. Szavai tulajdonképpen

nem az ügyvédnek, hanem nekünk szóltak. Mint jó rendező, előre kiosztotta valamennyiünk tárgyalási szerepét. Utasított, magyarázott, buzdított.

Ezután egy ideig még várakoztunk. Az ügyvéd elvtárs elmondta, hogy a kormány a munkásság tüntetésétől tart és a rendőrséget riadó-készültségbe helyezte. A Belváros főbb állami épületei előtt lovas és gyalogos katonai századok állnak készenlétben. A törvényszék épületét többszörös rendőrkordon veszi körül. A tárgyalóterembe csak névreszóló belépőjeggyel lehet bejutni.

A tárgyalás a törvényszék nagy központi termében folyt le. Hatalmas freskók, I. Ferenc József és az igazság szobra díszítik a termet. S valósággal szimbólum, hogy az „Igazság istennője" kissé ferdén áll a talapzatán s ezáltal a mérleget is ferdén tartja. Úgy mér ebben a teremben az „Igazság", ahogy akar: ahogy a reakció akarja!

A terem zsúfolásig megtelt. Még a padsorok között és az ajtóban is álltak hallgatók. Úgyszólván minden tíz emberre jutott egy-egy rendőrtiszt.

*

A vádlottak padján két-két szuronyos fogházőr között foglaltuk el helyeinket. Rákosi és én egy padba kerültünk, közvetlenül az elnöki emelvény mellett. Tőlünk oldalt, Őry, Gőgös, Hámán ültek.

Várakozás közben elnéztem a hallgatóságot, figyeltem társaimat.

Rákosi olyan volt, mint mindig. Nyugodt, komoly. Látszott rajta, hogy gondolataiba merül. Élete és a Kommunisták Magyarországi Pártja egyik legnagyobb csatáját vívja meg ezen a tárgyaláson.

Őry fiatalos kinézésű. Pedig nem hinném, hogy

fiatal ember. Nem tudom, hány éves, azt sem tudom, hogy nős-e, van-e gyereke? Az illegális munkából ismerem és ott nem szokás ilyesmiről kérdezősködni. Egészséges, jóvágású ember. Lassú és kevésbeszédű. Famunkás szakszervezeti vezető. A vádlottak padján is úgy ül, mintha szakszervezeti gyűlést vezetne. Valahányszor feléje nézek, szélesen mosolyog.

Két fogházőrrel távolabb Gőgös Ignác, a Magyarországi Szocialista Munkáspárt és a Famunkás Szakszervezet egyik vezetője ül a vádlottak padján. Alacsony, izmos, szőke ember. Messziről látszik róla, hogy falusi származású. Falujából magával hozta a magyar nép minden baját, fájdalmát. Hirdette, hogy a városi és falusi dolgozók forradalmi összefogásából születik meg az új társadalom. Ahol Gőgös megszólalt, mindenki érezte, hogy belőle az új világ embere beszél.

Még két fogházőrrel odébb Hámán Kató ül. Külső megjelenésében olyan, mint egy szerényen öltözködő, érdekes arcú hivatalnoknő. A szociáldemokrata nőmunkások vezetőjeként akkor jött pártunkba, amikor a proletárdiktatúra bukásának másnapján a tegnapi álkommunisták sietve menekültek tőlünk.

*

Ünnepélyes lassúsággal vonult be a bíróság. Elnök, ügyész, két bíró és a jegyző.

Két pótbíró is jött velük. Ha a bírák valamelyike hirtelen megbetegednék, vagy meghalna, a pótbírákból kerül ki a helyettese, mert a rögtönbíráskodási eljárást mindenképpen, mindenáron ítélethozatalig kell lefolytatni.

Mindenki felállt.

Az elnök kihirdette:

— A Budapesti Királyi Törvényszék, mint Rögtönítélő Bíróság ülésezik.

A vádlottak:

Rákosi Mátyás, 33 éves, tisztviselő;

Vas Zoltán, 22 éves, ujságíró;

Őry Károly, 31 éves, asztalos;

Gőgös Ignác, 38 éves, asztalos;

Hámán Kató, 36 éves, vegyi-gyári munkásnő.

Lázadással és azzal vannak vádolva, hogy fegyveres felkelésre tettek előkészületet. Megállapítom, hogy mind a vád, mind a védelem képviselői jelen vannak. Figyelmeztetek mindenkit, hogy a tetszés vagy nemtetszés legcsekélyebb nyilvánításától is tartózkodjék. Ellenkező esetben a törvény teljes szigorával járok el.

Ezután személyi adatainkat állapította meg az elnök. Mielőtt az én személyi adataimat kérdezte volna, ünnepélyesen, dorgáló hangon arra figyelmeztetett, hogy emlékszik 1921-es tárgyalási viselkedésemre. Kijelentette, hogy ha az ítélethirdetéskor ismét tüntetni mernék, a legszigorúbb fegyelmi büntetéssel sujt.

*

A személyi adatok felvétele után az elnök az ügyészhez fordult:

— Felkérem az ügyész urat, ismertesse a rögtönbíráskodási tényállást.

Az ügyész fiatal, ismeretlen nevű ember. Nagy politikai perben ez az első szereplése és a kommunisták fokozott szidalmazásával igyekszik karrierjét megalapozni.

Színészkedve szónokolta:

— Rákosi és Vas egy külföldi, idegen hatalom

és a Kommunista Internacionále megbízásából jöttek Magyarországra. Meg akarták semmisíteni Magyarország ezeréves alkotmányát. Forradalmi úton újból ki akarták kiáltani az 1919-ben levert proletárdiktatúrát. A kommunisták a civilizáció ellenségei. Ellenük minden eszközzel fel kell venni a harcot. A kommunisták magyarországi munkáját Rákosi, Vas, Őry, Gőgös, Hámán vezették. Lázadás ez. A büntető törvénykönyv szerint büntetésük csakis halál lehet.

Hivatalosan ekkor hangzott fel először a szó: — büntetésük halál!

A védők közül elsőnek dr. *Lengyel* Zoltán, ismert ügyvéd beszélt.

— Rákosi Mátyás és társai ügyében egy régen érvényét vesztett, világháborús rendelet alapján, törvénytelenül rendelték el a rögtönbíráskodási eljárást. Kérem, hogy az ügy tárgyalását a rögtönítélő bíróság adja át a rendes bíróságnak.

Lengyel doktor után még négy ügyvéd szólalt fel. Valamennyien törvénytelennek minősítették a rögtönbíráskodási eljárást.

Érvelve, törvényhelyeket magyarázva, hosszasan beszéltek. Húzták az időt.

Ugyanis a tárgyalás megkezdésétől számított háromszor 24 óra alatt az ítéletet ki kell mondani, végre kell hajtani. S reménytelen kísérletként az idő elhúzásával próbálták az ügyvédek kedvezően eldönteni a pört.

Az ügyvédek tervén keresztüllátott az elnök. Felállt és kijelentette:

— Figyelmeztetem az ügyvéd urakat, ne húzzák az időt. Kár ilyesmivel próbálkozni. Ha szükségét látom, éjjel-nappal tartó tárgyalást rendelek el. Az

ügyet az előírt határidőn belül mindenképpen letárgyalom. Most pedig a bíróság tanácskozásra vonul vissza. Döntünk a védelem előterjesztése felett, hogy a rögtönbíráskodási eljárás törvénytelen és ezért az ügyet „végzéssel" utaljuk a rendes bíróság elé.

Csak percekig voltak a bírák a tanácsteremben.

Utána az elnök kihirdette a törvényszék határozatát:

— A védelem előterjesztését a bíróság elutasítja. A rögtönítélő bíróság a törvény utasításai értelmében fog eljárni.

*

ELNÖK: Rákosi Mátyás.

(Két szuronyos fogházőr a bírói emelvény elé kíséri Rákosit.)

ELNÖK: Bűnösnek érzi magát?

RÁKOSI: Nem!

ELNÖK: Ha nem érezte magát bűnösnek, miért bujkált? Módjában lett volna önként jelentkeznie és bíróság elé állnia.

RÁKOSI: Minek álltam volna a bíróság elé? Nálunk a bíróság a Horthy-rendszer érdekeit védi.

ELNÖK: Elég ebből a hangból. Nem akarok még egyszer ilyesmit hallani. Az orosz kommunista párt vagy a szovjet kormány adott magának megbízást, hogy Moszkvából Budapestre jöjjön?

RÁKOSI: Sem az orosz kommunista párt, sem a szovjetkormány nem küldött Magyarországra. A kérdés átlátszó, szovjetellenes propaganda. Mint a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, önkéntes elhatározásból jöttem Magyarországra.

ELNÖK: Részletezze, hogy miért jött Magyarországra.

RÁKOSI: A Kommunisták Magyarországi Pártja

újjászervezési munkáját vezettem. Amióta 1919-ben az ellenforradalom legyűrte a magyar dolgozókat, nem volt jól szervezett, egységes vezető pártjuk. Ez is egyik főoka annak, hogy a reakció a magyar dolgozókat gyalázatos életfeltételek közé szorította.

ELNÖK: Nem tűröm, hogy így beszéljen, Rákosi. A kommunista párt érdekében végzett munkájáról beszéljen. A magyarországi kommunista mozgalomnak maga volt a vezetője?

RÁKOSI: Vezető szerepem volt a munkában, de nincs mit beszéljek arról. Teljesítettem kommunista kötelességemet.

ELNÖK: A kommunista kötelességteljesítést is lehet részletezni.

RÁKOSI: Nem részletezek semmit.

ELNÖK: A kommunisták a szocialista forradalmat hirdetik.

RÁKOSI: Igen.

ELNÖK: Ez a forradalom, persze, másolata lenne az 1919-es proletárdiktatúrának?

RÁKOSI: Az 1919-es forradalom idején igen tapasztalatlanok voltunk. Végzetünkké vált, hogy megalkudtunk a szociáldemokrata párt vezetőivel, akik többségükben ellenségei voltak a forradalomnak. Megalkuvó politikánk következtében az önálló kommunista párt megszünt létezni. Sajnos, nem használtuk fel eléggé az Oroszországi Nagy Szocialista Forradalom tapasztalatait. Ebben az esetben más lett volna a magyar proletárforradalom története. Lenin elvtárs . . .

ELNÖK: Maga a vádlott és nem Lenin. Lenin nevét még csak hallani sem akarom.

RÁKOSI: Lenin nélkül nem lehet a szocialista tanokat megérteni.

ELNÖK: Nem is akarom megérteni. A Kommunisták Magyarországi Pártja első kongresszusán maga is résztvett. Ott határozták meg a párt feladatait és szervezeti kérdéseit. Igaz ez?

RÁKOSI: Megtagadom a vallomástételt. Csak olyan kommunista elvi kérdésekről nyilatkozom, amelyekkel nem árthatok pártunk földalatti munkájának.

ELNÖK: Vannak a kongresszusról rendőri jelentéseink.

RÁKOSI: A kongresszus részleteiről a rendőrségen kínzásokkal akartak az elvtársakból vallomásokat kicsikarni.

ELNÖK: Ez nem változtat a lényegen. Arról nyilatkozzék, milyen összeköttetésben állott vádlott-társaival?

RÁKOSI: Elvtársaimra vonatkozó minden vallomástételelt megtagadok.

ELNÖK: Menjen hát helyére, Rákosi. Ilyen körülmények között kihallgatását befejezettnek tekintem.

(Rákosi helyére ment. Testtartása, ajka körül a gúnyos mosoly azt mutatta, hogy lenézi és megveti a bíróságot.)

*

ELNÖK: Vas Zoltán vádlott.

(Két fogházőr kisért az emelvény elé.)

ELNÖK: Mégegyszer figyelmeztetem, hogy vallomása során tisztességes hangot használjon. Magát már egyszer elítélték 15 évi fegyházra.

VAS: Igen, így van. 1922-ben a Szovjetunió szabadított ki a fogságból.

ELNÖK: Magát a szovjetkormány küldte haza?

VAS: Nem! Nem a szovjetkormány küldött. Háborúra uszítanak a Szovjet ellen s az ilyen kérdések is az uszítás szolgálatában állnak. Önkéntes elhatározásból jöttem Magyarországra.

ELNÖK: Miért?

VAS: A Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége újjászervezési munkájában vettem részt.

ELNÖK: Az ifjúmunkások valamilyen osztálya a kommunista pártnak?

VAS: A kommunista párt vezetése mellett, a Kommunista Ifjúmunkások Szövetségének feladata, hogy képviselje a dolgozó fiatalság érdekeit és a fiatalságot megnyerje a szocializmus eszméinek. Az ifjúmunkások szövetségének a párthoz való kapcsolatát Lenin elvtárs fejtette ki a legjobban, amikor . . .

ELNÖK: Ne idézze Lenint.

VAS: Az elnök úr az ifjúmunkások céljait kívánta megismerni. Leninnél jobban senki sem ismeri céljainkat.

ELNÖK: Kijelentéséért rendreutasítom. Legközelebb az ilyesmit fegyelmivel büntetem.

VAS: Tudomásul veszem a fenyegetést.

ELNÖK: Rákosinak volt valami szerepe az ifjúmunkások szervezkedésben?

VAS: Társaimra vonatkozólag minden vallomást megtagadok.

ELNÖK: Maguk lázadásra, a szocialista forradalom kivívására szövetkeznek?

VAS: Ha a szocializmus elveinek hirdetése lázadás,

vállalom a vádat. De ma a forradalmi munka nem közvetlenül barrikádharcot, nem közvetlenül fegyveres felkelést jelent, hanem rendszeres szervezkedést a mindennapi kenyérért, a nyomorúságos bérek felemeléséért, a földosztásért. De emellett, természetesen, mi kommunisták, sohasem feledjük további céljainkat sem.

RÁKOSI *(helyeslően közbeszól):* Úgy van!

ELNÖK: Nincs népgyűlésen, Rákosi; ne helyeseljen. A legszigorúbban rendreutasítom. Most csak Vas beszélhet. Miért szervezték illegálisan munkájukat?

VAS: A mellékelt ábra is bizonyítja *(a két fegyőrre mutattam)*, hogy a fehérterror hazájában a kommunista munkát legálisan végezni nem lehet.

ELNÖK: Nem tűröm tovább, hogy így beszéljen! Üljön a helyére!

*

ELNÖK: Őry Károly kihallgatása következik.

(Őry elvtárs az elnök kérdésére elmondja, hogy a forradalom alatt vöröskatona volt. A diktatúra bukása után három hónapig börtönben ült. A szociáldemokrata párt kettészakadása után előbb a Szocialista Munkáspártnak, később a Kommunista Pártnak lett a tagja.)

ELNÖK: Miért lépett be a kommunista pártba?

ŐRY: A kommunista párt az elnyomott magyar dolgozók pártja. Nélküle kisebb lenne a mindennapi kenyér. De azért is szervezni kell a kommunista pártot, hogy a magyar nép a reakció kegyetlen uralmának ne legyen védtelenül kiszolgáltatva.

ELNÖK: Elég ebből, Őry. Kikkel állott összeköttetésben?

ŐRY: Megtagadom a választ.

ELNÖK: Akkor a helyére mehet. Kihallgatása véget ért.

*

ELNÖK: Gőgös Ignác következik.

(Az elnök kérdésére Gőgös elvtárs elmondja, hogy mint falusi asztalossegéd került a munkásmozgalomba.)

ELNÖK: Miért nem maradt meg a famunkások szakszervezetében?

GŐGÖS: Felléptem a szociáldemokrata vezérek áruló és népellenes politikája ellen. Emiatt kizártak a szakszervezetből.

ELNÖK: Hol ismerte meg a kommunista elveket?

GŐGÖS: A nagy szocialista forradalom idején Oroszországban voltam hadifogoly. Ott tanultam meg, hogy a kommunista párt megszervezése a dolgozók felszabadítása ügyének életfontosságú kérdése.

ELNÖK: Meg lehet lenni kommunista párt nélkül is. Vannak Magyarországon törvénytisztelő munkáspártok, ahol legálisan is lehet szervezkedni.

GŐGÖS: Nem! Nem lehet! Az ellenforradalmi reakció nem tűri a dolgozók felszabadításáért folytatott legális szervezkedést!

ELNÖK: A reakciót ne említse! A kommunisták azért szervezkednek vakondok módjára a föld alatt, mert kerülik a napfényt.

GŐGÖS: Engedjék meg a legális szervezkedést és kiállok az utca sarkára is, hogy hirdessem elvemet.

ELNÖK: Magával erről nem vitatkozom. Azt mondja meg Gőgös, hogy hány kommunista párttag lehet Magyarországon?

GŐGÖS: Megtagadom a választ.
ELNÖK: Akkor hát üljön a helyére.

*

ELNÖK: Hámán Katalin következik.
HÁMÁN: A nőt nálunk kétszeresen kizsákmányolják. Harcolni akartam ennek megváltoztatásáért. Így kerültem a szocialista mozgalomba. Később azért csatlakoztam a kommunista párthoz, mert rájöttem, hogy a kommunista párt a dolgozók pártja. Ennek munkájában minden tehetségemmel, minden erőmmel résztvettem.
ELNÖK: Kikkel dolgozott együtt?
HÁMÁN: A vallomást megtagadom.
ELNÖK: Menjen a helyére. Kihallgatását befejeztem. Egyben a mai napra a tárgyalást is befejeztük. Holnap reggel kilenc órakor folytatjuk.

1925 november 15. Vasárnap.

Furcsa álmaim voltak, nagyon rosszul aludtam. Alig vártam az ébresztő csengetést. Utána hideg vízzel derékig megmosakodtam, majd fel és alá sétálva átgondoltam, hogy mit mondok az „utolsó szó" jogán.

Lehetett fél nyolc, amikor a zárkám ajtaját felnyitották. Az ajtóban, az ügyeletes őrmester mellett, csizmás, paraszti öltözetű, középkorú ember állt, aki figyelmesen, tetőtől-talpig végignézett rajtam.

Utána az őrmester — se szó, se beszéd — bezárta a zárkaajtót.

Szokatlan volt a látogatás. A csizmás ember nem úgy nézett ki, mint valami előkelő látogató, akinek kinyitják az ajtót, hogy megmutassanak.

Eleinte nem törődtem a látogatóval, de később visszaemlékeztem rá, hogy a paraszti öltözetű, közép-

korú embert, aki úgy nézett ki, mint egy jómódú gazda, már láttam valahol. De sehogyan sem jutott eszembe: hol és mikor. Gondolkoztam, törtem rajta a fejemet, s mert egyre csak nem tudtam, ki volt az ajtóban álló ember, lassan-lassan felingerelt a kérdés.

Ha ideges vagyok, egyre gyorsabb ütemben sétálok fel és alá a zárkában. Ahogy az ajtónál megfordulok, mindig előttem van az ajtó zöld festésébe karcolt ötágú csillag és a sok, félig elmosódott kommunista feljegyzés. Szinte szokásommá vált, hogy ahogy megfordulok, egyiket-másikat elolvasom.

S most is olvastam:

„Ma ötünket ítéltek halálra. Holnap kivégeznek bennünket."

És ebben a pillanatban villámcsapásként vágott belém a visszaemlékezés: felismertem az ajtóban álló embert.

Igen, ő volt az!

A hóhér!

Egyetlen lépést sem tettem tovább. A testem megmerevedett. A szájpadlásom kiszáradt.

Életemnek igen nehéz perce következett. Egyszerre megértettem, hogy a hóhér miért jött az ajtóhoz. Eljött felbecsülni, hogy mekkora a súlyom, mennyi az erő bennem. Tudnia kell mindezt a hóhérnak. Segédjeivel eszerint készül az akasztáshoz.

Nagyon megrendített a felismerés. Fel s alá kezdtem rohanni a zárkában, mint akit kergetnek. Kergetett a hóhér, aki az imént még ott állt az ajtóban.

Káromkodtam.

Az aljas, piszkos gazemberek elküldték hozzám a hóhért, hogy mint valami szabó vagy suszter, mértéket vegyen rólam . . .

Sokáig rohantam fel s alá. Szitkozódtam. Nem

láttam, nem hallottam. Vak dühömben neki akartam rontani az ajtónak. Dörömböltem volna rajta. Valakin ki akartam tölteni bosszúmat.

Ám rohanásomban egyszerre csak megálltam. Az ajtóba karcolt ötágú kommunista csillag állított meg. Egy pillanat alatt átgondoltam helyzetemet és, mint akit hideg vízzel öntöttek le, szemrehányóan mondottam magamban:

— Megijedtél a hóhértól, Zoltán? No és? Hát eddig nem vártad a hóhért? . . .

Igen, itt volt a hóhér! Nem változtat semmit a helyzeten! Tény: megrémültem az imént, izgultam. De mindegy! Pillanatnyi gyengeségemet legyőzte az öntudat.

— Ha kell, jöjjön a halál — gondoltam.

S közben-közben megnyugtatóan mondogattam magamnak:

— A kommunista párt katonája vagyok és a katona, ha kell, meghal a posztján.

*

Kilenc órára rendelte el az elnök a tárgyalás folytatását. Ahogy bementünk a tárgyalási terembe, a terem öreg altisztje éppen hangosan panaszolta az ujságíróknak:

— Harmincöt éve szolgálom a tekintetes törvényszéket, de még nem fordult elő, hogy vasárnap is tartottunk volna tárgyalást.

Igaza volt az altisztnek. Állami hivatalnokok kötelesek a vasárnapi szentmisén résztvenni, de ma a törvényszéken kivételt tettek. Kommunistát vasárnap is szabad akasztani. Fasisztáknak ez nem munka! Élvezni, szórakozni vasárnap is lehet.

*

A tárgyalást az elnök percnyi pontossággal kezdte meg s egész nap hajszolta, kergette a befejezés felé.

Bizonyítási eljárásról szó sem volt. Tanukra a törvényszék nem kíváncsi. Az elnök elfogadta az ügyész indítványát:

— A vád bizonyítása felesleges! A vádlottak nem tagadják, hogy Rákosi Mátyás irányítása mellett vezették a Kommunisták Magyarországi Pártja földalatti munkáját. Bűnük ezzel a ténnyel megállapítást nyert — jelentette ki az ügyész.

A törvény szerint azonban csak épelméjű vádlottat lehet halálra ítélni. Ezért a bíróság meghallgatta a törvényszéki orvosszakértők véleményét.

Nevükben egy alacsony, kövér, mulatságos figura tett jelentést:

— A vádlottak kommunistáknak vallják magukat és makacssággal képviselik elveiket. Mi, hites törvényszéki orvosok, eskü alatt állítjuk, hogy kivétel nélkül valamennyi vádlott ép értelemmel bír. A halálos ítélet végrehajtásának tehát nincsen akadálya.

*

Az ügyész vádbeszéde következett.

Mielőtt elkezdte volna, másodpercekig mozdulatlanul állt az ügyészi emelvényen. Megvárta, amíg teljes csend lett.

Akkor lassan körülnézett a teremben. Mindenki látta, hogy valakit keres a szemével. Az egyik sarokban szeme megpihent. Sötét ünnepi ruhájában ott állt a csizmás, parasztkinézésű, parasztöltözetű ember: a hóhér.

Igy, a hóhért nézve, szónokolt ezután hosszan az ügyész s közben, mint rossz színész, a szeme sarkából figyelte a hatást.

Majd így fejezte be beszédét:

— Mélyen tiszelt Rögtönítélő Bíróság! Rákosi Mátyás, Vas Zoltán, Őry Károly, Gőgös Ignác, Hámán Katalin vádlottak megátalkodott kommunisták, akik a Rögtönítélő Bíróság idejével és türelmével visszaélve, még itt is a legarcátlanabbul hirdetik kommunista meggyőződésüket.

— A törvény, a civilizáció nevében, amit kötelességünk megvédelmezni a kommunistákkal szemben, halálos ítéletet követelek a vádlottakra.

Ezután a védőbeszédek hangzottak el. Egymásután öt baloldali polgári pártállású ügyvéd beszélt. Szavaikból kicsengett az életünket féltő aggodalom.

— A vádlottak tevékenységét — mondották az ügyvédek — nem lehet lázadásnak minősíteni. Igaz, hogy a vádlottak elismerték kommunista voltukat; igaz az is, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártját szervezték, de nem lehet ellenük halálos ítéletet hozni csak azért, mert kommunisták. Az ország közvéleménye és a külföldi haladó emberiség aggódó figyelemmel kíséri a pört; Rákosi és társai érdekében az egész világon hatalmas tüntetések folynak. S ha a bíróság halálos ítéletet hoz, ennek az egész ország vallja kárát. Már csak erre való hivatkozással is kérjük a mélyen tisztelt Rögtönítélő Bíróságot, hogy Rákosi Mátyás és társai ügyét „végzéssel" a rendes bírósághoz tegye át.

A vád- és védőbeszédek alatt a hallgatósággal zsúfolásig megtelt teremben szinte érezni lehetett, ahogy az idegfeszültség a végsőkig fokozódott.

Ekkor már a tárgyaláson jelenlévők egytől-egyig nagyon gyűlölték vagy nagyon szerették a vádlottakat. Középút nem volt. Itt már csak olyanok voltak, akik vagy életet akartak, vagy halált. S most, a tár-

Vas elvtárs a vádlottak padján
(Egykori ujságok nyomán.)

gyalás utolsó óráiban, némán, csendesen, élet-halálra, mindenki szavazott.

A tárgyalás egyre nyomasztóbbá váló csendjét az elnök törte meg:

— Az utolsó szó jogán a vádlottak beszélhetnek. De figyelmeztetem a vádlottakat, értsék meg, miről van szó. Ne a Szovjetuniót és a kommunista alapelveket dicsérjék: önmagukat védjék, ha tudják.

Lassan, tagoltan beszélt az elnök. Szinte érezni lehetett, hogy mézes-mázos szavaival a vádlottakat akarta megtántorítani.

— Halálról van szó! Aki megtagadja a kommunizmust, kegyelemre számíthat! — ez volt az elnök szavaiban.

*

ELNÖK: Rákosi Mátyásé az utolsó szó joga.

(Rákosi határozott léptekkel ment az elnöki emelvény felé. S ahogy beszélni kezdett, már legelső szavainál mindenki tudta, hogy nincs szó kegyelemkérésről. A tárgyaláson két világ ütközik össze: a hanyatló régi rend és a győzedelmes útján feltartóztathatatlanul előrenyomuló szocialista társadalom.)

RÁKOSI: Az ügyész mindenféle szemetet összehordott a szocialista mozgalomra és különösen a magyarországi dolgozók 1919-es forradalmára. Az ellenforradalom Magyarországában az ügyész úr ezt büntetlenül teheti. De akadt ügyész, aki annak idején a Párizsi Kommünt is maroknyi csavargó kalandjának nevezte. Ma mégis az egész világ zarándokol a párizsi kommünárdok sírjához. A magyar kommünárdok sírjához is zarándokolni fognak a dolgozók. Se szuronnyal, se statárium-

mal nem lehet feltartóztatni a szocializmus győzelmét . . .

ELNÖK: Ha így folytatja, Rákosi, megvonom magától a szót.

RÁKOSI: A Kommunisták Magyarországi Pártja 1919 óta a szenvedések és megpróbáltatások lángtengerén ment keresztül, de megsemmisíteni mégsem tudták, mert a mi pártunk a jövőt, a szocialista forradalmat képviseli, mert a mi pártunk a dolgozók pártja és a dolgozók minden áldozatra készek pártjukért.

ELNÖK: Elég ebből, Rákosi. Nem tűröm ezt a hangot.

RÁKOSI: Figyelmeztetem az ügyész urat és akiket illet, hogy elmúltak az idők, amikor a Szovjetuniót büntetlenül lehetett rágalmazni. Letartóztatásom előtt angol tudósok és neves politikusok bizottsága járt Szovjetoroszországban. Kétszázhatvan oldalra terjedő, nagyszerű jelentést adtak ki arról, hogy a Szovjetunió egyre hatalmasabban fejlődik.

ELNÖK: Hagyja ezt, Rákosi! Ott kezdje, hogy mit csinált idehaza.

RÁKOSI: Az ügyészi rágalommal szemben azt is megállapítom, hogy míg a cári Oroszország a világreakció egyik bástyája volt, addig a Szovjetunió a reakció ellen küzd. Az ügyész úr szívesen összezavarja a Szovjetuniót és a Kommunista Internacionálét, pedig ezek egyáltalán nem azonos intézmények.

ELNÖK: Azonnal hagyja abba a lázítást! Ne a Kommunista Internacionálét és az orosz kommunistákat, hanem önmagát védje.

RÁKOSI: A kommunista párt jelentőségéről szólva, Lenin megírta . . . .

ELNÖK: Már megmondtam, hogy Leninről nem engedem beszélni. Azonnal üljön le, Rákosi!

RÁKOSI: Ime, Lenin nevének még csak az említésétől is retteg a reakció.

ELNÖK: Kijelentéséért rendreutasítom, Rákosi! Felügyelők! Azonnal kísérjék helyére a vádlottat.

*

ELNÖK: Vas Zoltáné az utolsó szó joga.

VAS: Az ügyész éretlen ifjúnak nevezett. Nagykorú vagyok. Tizennyolc éves koromban az ellenforradalmi bíróság tizenötévi fegyház-ítélete volt a nagykorúsági okmányom.Tény, hogy kommunista vagyok. S ha az ügyész úr szerint jogilag lázadás kommunistának lenni, úgy lázadó vagyok.

ELNÖK: Kifejezéséért rendreutasítom. Ha így folytatja, megvonom magától a szót.

VAS: Éltem a Szovjetunióban. Saját szememmel láttam, hogy a szocialista elveket meg lehet valósítani. Hiába rágalmazza az ügyész úr a Szovjetuniót. Ott a nép szabad, s gazdaságilag és kulturálisan toronymagasságban áll ama nyomorúságos színvonal felett, amelyben a reakció a magyar dolgozókat tartja.

ELNÖK: Vas, fejezze be mondanivalóját . . .

VAS: Kommunista tevékenységemet az a meggyőződés hatotta át, hogy amennyire erőmből és képességemből telt, én is segítettem megalapozni a dolgozó nép eljövendő jobb társadalmát. Ezért akarnak halállal büntetni. Ám kijelentem, hogy ha mégegyszer választón lennék, akkor is a kommunisták harcos útjára lépnék.

ELNÖK: Elég a lázításból! Azonnal üljön a helyére!
VAS: A szocializmus nagy ügyének győzelmét megakadályozni nem lehet.
ELNÖK: Felügyelők! Azonnal kísérjék helyére Vast!

*

ELNÖK: Őry Károly következik.
ŐRY: Csiszolatlan, bárdolatlan munkásember vagyok. Csak egyszerű szavakkal tudom magamat védeni. Tiltakozom az ellen, hogy az ügyész úr bennünket munkakerülőknek és élősködőknek nevez. Tizennégy éves koromban hagytam ott a kondásbojtár foglalkozásomat, hogy mesterséget tanuljak. Azóta mindig dolgozom.
ELNÖK: Arról beszéljen, mit csinált a kommunista párt érdekében. Ha tudja, védje magát.
ŐRY: Kizsákmányolt, elnyomott életünk tesz minket kommunistává.
ELNÖK: Ez nem érdekli a bíróságot. Önmagát védje. A kommunizmus elvi alapjairól Rákosi már mindent elmondott.
(És mert Őry folytatta, ahol elkezdte, az elnök őt is leültette.)

*

ELNÖK: Gőgös Ignác következik.
GŐGÖS: Orosz hadifogoly koromban saját szememmel láttam, hogy az orosz kommunista párt, Leninnel az élén, miként vezette a cári Oroszország elnyomott dolgozóit békéhez, a győzelmes szocialista forradalomhoz.
ELNÖK: Unom már a sok kommunista propagandát. Maga csak egy egyszerű munkás. Ne teoretizáljon nekünk.

GŐGÖS: Igaz, egyszerű munkás vagyok, de mégis tudok olyasmit, amit az elnök úr nem tud és ez nem teória, hanem örök igazság, hogy a szocializmus győzelme jelenti a dolgozók felszabadulását. Ezért vagyok kommunista. A kommunista eszmékért küzdöttem eddig és küzdök érte, amíg élek.

*

ELNÖK: Hámán Katalin következik.

HÁMÁN: Az ügyész úr azt állítja rólunk, hogy munkakerülők vagyunk. Ime, a tenyerem! Kérges, mint minden dolgozóé és bizonyára van olyan kérges, mint az ügyész úr tenyere. Hiszen gyerekkorom óta mindig csak dolgoztam. Kommunista vagyok, mert hatott rám a magyar dolgozók szenvedése és nyomorúsága, valamint a hallatlanul sok keserűség, ami a fehérterror éveiben felgyülemlett a magyar népben. Mi, kommunisták, harccal akarunk ezen a helyzeten változtatni. Ezért vagyok forradalmár, aki mindenét áldozza a dolgozók ügyéért.

*

Az ítélet volt már csak hátra.

Az elnök felállt.

Mindenki felállt.

Ünnepélyes csend.

Egy pillanatra mindenki azt hitte, hogy a bíróság ítélethozatalra vonul vissza.

Nem ez történt. Az elnök bejelentette, hogy a tárgyalást másnap reggelig elhalasztja.

*

A bíróság kivonult. Ilyenkor, amíg kiürül a

terem, körülvesznek bennünket az ügyvédek. Most is így volt.

Közelünkben egyszerre idegen nyelvű beszéd hangzott. Felfigyeltünk. A tárgyalásra érkezett külföldi megfigyelők jöttek az ügyvédekhez.

A küldöttek valamennyien nagynevű képviselők, szenátorok, írók, tudósok, akiktől a kormány nem tagadhatta meg az engedélyt, hogy tolmácsaik kíséretében jelen lehessenek a tárgyaláson. Messzi országokból hozták el magukkal a dolgozók szolidaritását és már puszta jelenlétükkel is nyomást gyakorolnak a Horthy-reakcióra. A szolidaritás hatalmas mozgalma ezenkívül abban is mutatkozott, hogy a tárgyalási szünetekben állandóan jöttek-mentek a sürgönyhordók az elnök irodájába. Százával hoztak a világ minden részéből érkező táviratokat. Ha nem is olvashatom, tudom, mi áll bennük. Az, hogy a dolgozók az egész világon gyűléseket tartanak és érdekünkben tüntetnek.

Az ügyésznek nem tetszhetett, hogy a külföldi megfigyelők, ha közvetve is, de érintkeznek velünk. Ezért a terem kiürítéséről intézkedett.

Már éppen indultunk volna a fogházba, amikor egy ügyvéd, aki nem is volt védő a tárgyalásunkon, nagyokat lihegve sietett be a terembe.

Alig tudta kinyögni mondanivalóját:

— Ma estére a miniszterelnök rendkívüli minisztertanácsot hívott egybe.

Mindenki összenézett. Nagy hír ez. A minisztertanács életet is jelenthet. De az is életet jelenthet, hogy a legnagyobb budapesti gyárak munkásai az általános sztrájk kimondásával akarták megakadályozni a rögtönbíráskodási ítéletet.

•

Az utolsó éjjel hangulatával értem zárkámba. Ritkán szoktam fütyörészni, most mégis rákezdtem. Idegességemet rejtettem az alig hallható fütyörészésbe.

Már szól a rabharang, oltják el a villanyt. Lefekszem. Remélem, szép és jó lesz az utolsó álmom. Álmodni fogok milliók vágyának teljesedéséről.

1925 november 16. Hétfő.

Hosszú, nagyon hosszú volt az éjszaka. Már régen felöltözve ültem az asztalnál, mikor csengettek.

Este nyolctól reggel fél hatig kellett volna ágyban lennem. Kilenc és félóra sok az alvásra. Különösen, ha az utolsó éjjel jegyében rejtelmes árnyékok járnak haláltáncot a sötét szoba mélyén.

A tárgyalás miatt a szokottnál előbb kísértek sétára. Ahogy kiléptem a zárkából, a harmadik emeleten éppen a nők sorakoztak sétára. Közülük egy elvtársnő hangosan felém kiáltott:

— Minden jót, drága elvtárs!

Az osztályvezetőnő azonnal hozzáugrott és hajánál fogva lerántotta a földre. Nem mentem tovább. Követeltem az ügyeletestől, hogy ne bántalmazzák az elvtársnőt. El is engedték.

*

Kilenc órára hirdették a tárgyalást, azonban már jóval a kitűzött idő előtt zsúfolásig megtelt a terem. Komor és komoly volt mindenki.

Az ujságírók részére elkülönített hely mögött, az első sorokban, a külföldi megfigyelők ültek. Már egymagában az, hogy a teremben mellettünk lehettek, a dolgozók szolidaritásának az erejét bizonyította.

A kilenc órára kitűzött tárgyalás tizenkét órakor még nem kezdődött meg. Mindenki találgatta, hogy mi lehet a késedelem oka? Vajjon jót vagy rosszat, életet vagy halált jelent-e?!

Feltételeztük, hogy a bírák az ítélet indokolását fogalmazzák. Azt is lehetségesnek tartottuk, hogy a bíróság nem kapta még meg az utasításait. Valamennyien tudatában voltunk ugyanis annak, hogy a döntést nem a törvényszéken, hanem a tegnap este megtartott minisztertanácson hozták meg.

Közben vártunk és újból vártunk.

Rákosi elmélyedő komolysággal ült mellettem a padon; Gőgös, Őry, Hámán szintén nyugodt méltósággal várták az ítélet kihirdetését.

Vajjon mire gondoltak?

Elvtársaimban valószínűleg ugyanaz a gondolat élt, mint bennem: „Jó volna, nagyszerű volna élni, de ha kell, kommunista módon halunk meg!"

Volt elég időnk az elmélyedésre, mert vártunk, egyre csak vártunk.

A hóhér is várt.

Ott ült a teremben.

Aki rátekintett, elborzadt.

Néha az én szemem is rátévedt.

Arra gondoltam, hogy közben a hóhérsegédek a Gyűjtőfogházban már nyilván felállították az akasztófákat. A siralomházat is előkészítették.

*

Bevonul a bíróság.

Halálnál is halálosabb a csend. Hallani lehet a szívek dobbanását ... Vagy csak az én szívem ver olyan hangosan?

Mindenki feláll.

A bírák lassú ünnepélyességgel foglalják el helyeiket.

Mindenki leül. Csak a hivatalos díszbe öltözött két fogháztiszt marad állva. Ők veszik át a halálraítélteket.

Az elnök feláll.

Mindenki feláll.

Az elnök iratot vesz elő. Kínos lassúsággal olvassa:

— A Magyar Állam nevében:

A budapesti büntetőtörvényszék, mint rögtönítélő bíróság, Rákosi Mátyás és társai ügyében, a vád és védelem meghallgatása után az alábbi „VÉGZÉST" hozta . . .

„Végzés" . . . „Végzés" — veri ki a szívem hangosan a szót, mert tudom, ha nincs ítélet — ez az életet jelenti.

És miközben ujjongva gondolok erre, az elnök kissé rekedt hangján tovább olvassa:

— A rögtönítélő bíróság a vádlottakat további eljárás végett azért utalja a rendes bíróság hatáskörébe, mert . . .

De az elnöki indokolást már senki sem hallgatja. Mindenki számára világos, hogy nem az elnökön múlt a „végzés".

A tárgyaláson a magyar és a nemzetközi dolgozók szolidaritása aratta fényes győzelmét.

•

A teremben közben minden rend felborult. Az újságírók átugráltak a padokon és futva hagyták el a termet. Leginkább a barátaink siettek. Hírül adták a világnak, hogy

győzött a Kommunisták Magyarországi Pártja, győ-

zött a nemzetközi szolidaritás. Rákosit és társait a rendes bíróságnak adták át.

A győzelemről szóló táviratok Moszkvába is eljutottak.

Szívrepesö aggodalommal, pöttöm emberkével a karján, az én kicsi asszonyom is ott várta az élethalált jelentő hírt.

*

A tárgyalóterem lassan kiürült. A hóhér is elsompolygott. Csak az első padsorban ültek még a külföldről érkezett küldöttek. Arcukon öröm, boldogság, erő ragyogott.

Győztünk!

Nem szólhattunk a küldöttekhez, de szemünkből kiolvashatták a magyar és a nemzetközi dolgozóknak szóló hálás köszönetünket.

S utána mi öten, vádlottak, visszaindultunk a fogházba.

A folyosókon, rendőrsorfal mögött, egymás hegyén-hátán álltak a várakozók.

Amerre mentünk, üdvözlésre lendültek a kezek, a sapkák, a kalapok.

Nekünk szólt a néma üdvözlés, akiket a nemzetközi szolidaritás megmentett az életnek, hogy tovább dolgozhassunk, tovább harcolhassunk.

1925 november 17. Kedd.

Elmúltak az izgalmas napok. A rabság hétköznapjai következnek. Semmihez sincs kedvem. Még levélíráshoz sem. Pedig írhatnék Sárinak.

1925 november 18. Szerda.

A közelmúlt napok tudat alá gyömöszölt izgalma

ma fokozott erővel éreztette hatását. Egész nap levert voltam, fizikailag és szellemileg kimerült.

A folytonos eső is nyomasztóan hat rám.

Mintha ólomból lenne a ceruza.

1925 november 19. Csütörtök.

Levelet írtam az én drága társamnak.

Kedves Sárim!

Búcsúleveledet közvetlenül a tárgyalás előtt adták át. Sokszor köszönöm biztató soraidat. Már van kire várnod. A halál küszöbén nem akartam megnehezíteni sorsomat és inkább nem gondoltam Rátok, de most már a viszontlátás nagy vágyával, sok szeretettel mindig veletek vagyok.

Drága kicsi Sárim! Bármilyen aprók is a betűim, már a hivatalos papír végére értem. Ezért csak sok-sok csókot küldök Neked és az én kicsi Marcimnak.

Huszonkettedik születésnapodra egyetlen ajándékom az életem, no meg egy utalvány huszonkét szál vörös rózsáról. Viszontlátáskor beváltom. A születésnapi csókok lesznek a kamatok.

Szeretettel

Zoltánod.

1925 november 21. Szombat.

Beszélőn volt az ügyvéd elvtárs, hogy átadjon néhány törvényszéki iratot. Három ujságkivágást csempészett közéjük:

A *Pravda* írja:

„A Rákosi és társai életéért folytatott harc első fordulója eredményes befejezést nyert... Hidegvérrel és hősiesen vívta öt elvtársunk a harcot. Három

körülmény segítette elő a sikert: a nyomás, amelyet a magyar munkásság és parasztság a kormányra gyakorolt, az ellentétek az uralkodó osztályon belül és a nemzetközi dolgozók szolidaritása."

Az *Ujság*, a magyar nagytőke lapja, a következőket írja:

„Nyiltan be kell ismernünk, hogy nekünk, megcsontosodott polgári egyéneknek, szégyelnünk kell magunkat Rákosi és társai miatt. Ezek az emberek a halál árnyékában álltak, tudták, hogy nem számíthatnak könyörületre és mégse tagadták meg elveiket, nem vontak vissza semmit. Ezzel arra kényszerítenek bennünket, hogy becsüljük őket. Szégyelnünk kell magunkat, hogy a kommunizmusnak megvannak a maga fanatikusai, kiknek az Eszme többet jelent, mint az életük. Ezzel ellentétben a polgári gondolat nem tud felmutatni fanatikusokat . . ."

Az *Uj Március*, a Kommunisták Magyarországi Pártjának lapja lezárja ügyünk első fejezetét:

„A statáriális bíróság tárgyalási terme nemcsak a Kommunisták Magyarországi Pártjának, hanem a forradalmi munkásmozgalomnak is messze elhallatszó szószékévé változott. Elszánt, bátor fellépésükkel Rákosi Mátyás és elvtársai a halálos veszedelemben is megmutatták, hogy a magyar és a nemzetközi dolgozók hatalmas harca forradalmárokat mentett meg."

1925 november 23. Hétfő.

Rákosi és az én kivételemmel valamennyi elvtársunkat átszállították a Pestvidéki Törvényszék fogházába.

Ebben a fogházban sem gyönyörűség az élet,

azonban itt legalább nem őrült a fogházvezető. A Pestvidékiben viszont szadista félbolond.

*

Éhes vagyok. Jó volna egy tányér paprikás krumplit enni. Ám hagyjuk az álmot. Elérhetetlen vággyal nem érdemes kínozni magunkat.

1925 november 30. Hétfő.

Ma van Sári születésnapja. Nagyon sajnálom a drága kicsi asszonyt. Tavaly együtt mentünk születésnapi ajándékot vásárolni. Egy bársony ruhára való anyagot vettünk. Úgy határoztunk akkor, hogy az idén majd abban ünnepli meg a születésnapját.

*

Kegyetlen hideg van. Állítólag megkezdődött a fűtés. Nem érzem melegét. Azzal biztat az ügyeletes, hogy több napba telik, amíg a légfűtési csövek átmelegszenek.

1925 december 1. Kedd.

A folyosón a fogházőrök az elvtársak neveit kiáltozzák. Vizsgálóbírói kihallgatásra szállították őket ide a Pestvidéki fogházból.

*

Idegőrlő a folytonos tétlenség. Délután négy óra lehetett, amikor a szekrénykéből tiszta zsebkendőt vettem elő. A monogramm egy helyen felfeslett s unalmamban körömmel kezdtem tépdesni szálait. Az esti harangszókor még kezemben volt a zsebkendő, de a géppel varrt, sűrűszálú és nehezen kifejthető monogramm csak félig hiányzott.

Holnap reggel folytatom a „munkát". Ami még hátra van, arra is rámegy egy délelőtt.

Telik vele az idő.

1925 december 2. Szerda.

Dr. Enyedi Róbert vizsgálóbíró hivatott. Sánta, gonosz megjelenésű alak. Semmi jó nem néz ki a szeméből. Ő vezeti ügyünkben a vizsgálatot. Ma csak személyi adataimat vette fel.

Azzal búcsúzott, hogy sokszor fogom még látni.

1925 december 3. Csütörtök.

Az ügyvéd (nem az elvtárs) két levelezőlapon is igéri jövetelét, de nem jön. Állítólag ügyemben futkározik. Ha jó ügyvéd lenne, azon fáradozna, hogy elviselhetőbbé tegye rabságomat.

Sajnos, az ügyvédet nem ez, hanem a már meglévő és még várható büntetések csökkentése érdekli.

Ez nem segítség!

Még a gondolata sem merül fel bennem, hogy 1940 táján kell szabadulnom, amikor büntetésem lejár.

Bebörtönzőim akkorra már régen a pokolban lesznek.

1925 december 6. Vasárnap.

Magyar börtönökben ilyesmi is előfordul!!! Tegnapelőtt az egyik letartóztatott véletlenül megtudta, hogy már három hónappal ezelőtt szabadulnia kellett volna. A fogházi bürokráciának két napjába került, míg a „tévedés" körülményeit felderítette.

Ma vasárnap van, tehát az elítélt csak holnap szabadul!!!

A szerencsétlenségben is szerencsés szabaduló

utolsó munkáját boldogan dalolva nálam végezte. Miközben a letört ablakszárnyat javította, még a kalapács is dalolt a kezében.

1925 december 7. Hétfő.

A rabélet taposómalmát járva, kört-kör után húzva, egyre csak levelet várok. Nem adják ide Sáritól érkező leveleimet, pedig a törvény szerint jogom van leveleket kapni.

Sebaj! Lefekszem. Reggel ébredéskor jönnek az új remények és az új csalódások. Nem panaszkodom, csak valahogy nagyon bús vagyok.

1925 december 15. Kedd.

Tegnap este óta a 10-es zárkában egy bolond dühöng, akiről társai azt kiáltozzák, hogy szimuláns. Lehet, hogy valóban szimulál. A bolondokat enyhében ítéli el a bíróság.

A harmadik emeleten is kiabálnak.

— Micsoda ordítozás van ott fenn? — kérdezi ugyancsak ordítva a földszíntről az őrmester.

— A bolond Dénesné ordít! — hangzik teli torokkal a harmadik emeletről a földszintre a válasz.

Igy megy ez egész nap! Alig szűnik meg valahol az ordítás, egy pillanat mulva már más valaki kiabál. És ha a bolondok is, meg a fogházőrök is elhallgatnak, rendszerint verekedés kezdődik. Ilyenkor a fogházőrök a verekedés színhelyére rohannak és ütnek, akit érnek. Ordítozás nélkül persze, ez se megy.

De a fogház leghangosabb rossz-szelleme egy kakas. Megöli a rabok álmát. A kakas a fogházgondnok tulajdona. Ha tehetnék a letartóztatottak, közös akarattal agyonütnék a kakast és ráadásul a gazdáját is.

1925 december 18. Péntek.

Poloskavadászat volt a zárkában. Benzinlámpával égették a falakat, a bútorokat. Épp ideje! Ezrével hemzseg már a poloska.

*

Esti létszámolvasáskor kitárják a közös zárkák ajtóit és a letartóztatottak felsorakoznak. Az ügyeletes őrmestert várják. Jelentik a létszámot.

Ha a szobám balsarkába állok, az ajtó feletti ablakocskán át két harmadikemeleti zárkába látok be.

A harmadik emelet a női osztály. Az egyik zárkában öt, a másikban hat nő sorakozik. Bűnügyek. Vagy félpercig minden este láthatom őket. Ők is néznek engem.

Ez is szórakozás!

1925 december 22. Kedd.

Ma három hónapja tartóztattak le. Eleinte a napokat számoltam, később a heteket s most már a hónapoknál tartok.

1925 december 24. Csütörtök.

Karácsonykor mindenki kaphat csomagot. Szüleimtől és a Vörös Segélytől kaptam ízes falatokat.

Három alsó trikót, két felső trikót, két takarót, kesztyűt és harisnyát is küldtek. Nagyszerűen jött mindez. A kegyetlen hidegben már az is melegít, hogy az elvtársak segítő keze elért hozzám.

Füzetet, ceruzát is kaptam. Annyit írhatok, amennyi csak jól esik.

Egy zsebtükör is volt a csomagban. Hónapok multán először néztem tükörbe. Furcsa érzés volt

ennyi idő után önmagamat látni. Kár, hogy néma a tükörarcom. Beszélgetve gyorsabban telne az idő.

1925 december 30. Szerda.

Jubileum! Rabságom századik napja.

1926 január 1. Péntek.

Pontot tett a világ az esztendő elmúlására és kérdőjellel kezdi az újévet.

1926 január 4. Hétfő.

Végre az ügyész engedélyezett könyveket. Regények. Nem kedvemre valók, de az a fontos, hogy van olvasnivalóm. Sokkal gyorsabban és értelmesebben telik így az idő. Felbecsülhetetlen társ a könyv!

1926 január 6. Szerda.

Nagy urakat hoztak a fogházba. A zárkatáblájuk szerint pénzhamisítás a bűnük. Köztük van Nádossy volt országos rendőrfőkapitány is, aki 1921-ben megkínoztatott bennünket. Különösen kellemetlen lehet a rendszernek Windischgrätz herceg letartóztatása. Elejtett szavakból hallottam, hogy valami titkos Horthy-szervezet nagy összegben francia frankot hamisított és a pénzhamisítás szervezőit a francia kormány ultimátumszerű követelésére tartóztatták le.

A szomszédos zárka eseményein keresztül értesülök a történtekről. A 11-es zárka az előkelő letartóztatottak lakosztálya. Ha történetesen a zárka előkelő lakójánál még előkelőbb érkezik, az újonnan jött előkelőség foglalja el a régebbi helyét. Ma a zárka kétszer cserélt lakót.

1926 február 16. Kedd.

Egy hónap eseményeiről írok.

Január 14-én beszólt hozzám az ügyeletes, hogy csomagoljam össze holmimat, mert átszállítanak a Gyűjtőfogházba. Nem sokkal ezután a földszintre kísértek, ahol összeállították a rabszállítmányt. A letartóztatottak egyik kezére bilincset tettek és a bilincsnél fogva valamennyiöket hosszú láncra fűzték. Rám még külön lábbilincset is raktak.

Erős fegyveres őrségtől körülvéve hagytuk el a Markót. Csak két utcasaroknyit mentünk gyalog, de a pesti utca közönsége máris körénk gyűlt. A járókelők kéz- és lábbilincsem miatt nyilván kegyetlen rablógyilkosnak tartottak. Tévedtek! Az életfogytiglanra elítélt rablógyilkosoknak csak a kezükön volt bilincs.

*

Sebesen robogott a rabszállító külön villamos. Kinéztem ablakán és bámultam az életet.

A villamoskalauz a rabtársaimnál kérdezősködött, hogy miért van bilincs kezemen-lábamon? Amikor megtudta, ki vagyok, mellém állt, addig tettvett körülöttem, amíg titokban megszoríthatta a kezemet.

*

A Gyűjtőfogház Budapest legszélén, az Új-temetőnél van. Mártírjaink is itt nyugszanak.

Amikor leszálltunk a villamosról, elsőnek a temetőkapu nagy, aranybetűs felirata ötlött szemembe: „Feltámadunk!"

*

Hatalmas hatágú csillag a Gyűjtőfogház. A fogház jobbszárnyában, az úgynevezett „Jobb III."

osztályon helyeztek el. Itt könyvtől, írószertől és minden holmimtól megfosztottak és akárcsak az ágy vagy a zsámoly, leltári tárgy lettem egy magánzárkában.

Az első nap senki se nézett felém. Másnap eljött az osztályvezető. Közölte, hogy az igazgatói kihallgatásig sétán és koszton kívül semmihez sincs jogom.

A Gyűjtőben hétfőn van az igazgatói kihallgatás. Feliratkoztam. Kértem, hogy a feleségemhez és az ügyvédhez levelet írhassak s hogy könyvet, papírt, ceruzát, saját fehérneműt és cipőt kaphassak.

A fogház-vezető ügyész csak a levélírást engedélyezte. Könyv, papír és ceruza kérelmemet elutasította.

Fehérnemű és cipő kérelmemre ez volt a határozata: „Orvosi véleményre!" Előállítottak emiatt az orvoshoz. Megnézte a rossz bakancstól feltört lábamat, tudomásul vette, hogy piszkos és rongyos az ingem, de a saját fehérnemű- és cipőviselést mégsem engedélyezte.

Nevetve mondta a főorvos, hogy kapca nélkül is lehet bakancsban járni.

A fogházigazgató és a fogházorvos nem mindenkivel szemben ilyen szigorú. Velem egy osztályon volt Márffy, a gyilkossággal vádolt ébredő. Polgári ruhában járt sétára és nemcsak írószert, de könyveket is tarthatott magánál.

Feleségemnek és az ügyvédnek megírtam, hogyan bánnak velem. Közöltem azt is, hogy ha a legközelebbi kihallgatáson nem sikerül elérnem a szigorítások felfüggesztését, akkor éhségsztrájkba kezdek. A levelek természetesen nem mentek el, de legalább az ügyész megismerte az álláspontomat: „könyv vagy éhségsztrájk!"

Közben pénteken vizsgálóbírói kihallgatásra a Markóba kísértek. Ekkor rám is csak kézbilincset raktak. Az úton egy elítélttől kaptam egy régi „Színházi Életet", amit sikerült a zárkámba csempésznem. Örömmel olvastam. Fogházban még az ilyen értéktelen „irodalom" is kincs.

Előállítottak a vizsgálóbíróhoz. Erkölcsről, osztályharcról, történelemről „beszélgetett". Közben, ravaszkodva, a kommunista mozgalomra igyekezett terelni a szót. És hogy szerinte a Kommunisták Magyarországi Pártja és a Szocialista Munkáspárt tulajdonképpen egy párt. Megtagadtam a vallomást.

Csak kedden vittek vissza a Gyűjtőbe. Közben a legnagyobb mérgemre, elmulasztottam a hétfői kihallgatást.

Csigalassúsággal telt a hét. A tétlenség és az éhezés unalmas napjai megkínoztak. Az volt a szórakozásom, hogy felkapaszkodtam az ablakrácsra s néztem a hóban ugrándozó verebeket. Ha már ezt is meguntam, egyforma ütemben kilométereket sétáltam fel és alá.

Vártam a hétfőt!
De üldözött a balsors!

Szombaton az osztályvezetőnek pihenője volt. A helyettese állította össze a kihallgatást. Én is feliratkoztam, de hétfőn mégse hivattak. Dörömbölni kezdtem az ajtón, sietve jött az osztályvezető. Azt mondta, nem tud róla, hogy kihallgatásra jelentkeztem és az már különben is befejeződött. Hangosan tiltakoztam az eljárás ellen. Közben előkerült az osztályvezetőhelyettes. Beismerte, hogy jelentkezésemet elfelejtette felírni.

Napok és ismét napok következtek. Idegeket

őrlő unalomban vártam a hétfőt. De péntek délután váratlanul visszaszállítottak a Markóba.

Gyűjtőfogházi életem ezzel véget ért. Aki nem próbálta, nem tudhatja, hogy az éhezés és a nyomasztó tétlenség mennyire megkínozza a magánzárkást.

1926 február 17. Szerda.

Régi zárkámban helyeztek el. Az életem körülbelül úgy folyik, mint azelőtt. Megkaptam a könyvolvasási engedélyt is. Kár, hogy csak szépirodalmat engedélyeznek.

A vizsgálóbíró hozatott át a Markóba. Ki akart hallgatni, de ismételten megtagadtam a vallomástételt.

1926 június 9. Kedd.

Négyhónapi rabságról számolok be.

Február 27-én visszautaltak a Gyűjtőfogházba. Nem tehettem a rendelet ellen semmit. Ha megtagadtam volna az engedelmességet, erőszakkal is elvittek volna.

A Gyűjtőben természetesen megint elvettek tőlem mindent. Kihallgatásra jelentkeztem. Könyv, ceruza és papírhasználatra kértem engedélyt. Hivatkoztam arra, hogy már a Markóban is volt ilyen engedélyem. Erre az ügyész nagynehezen engedélyezett könyveket. De írószerről hallani sem akart. Nyilván attól tartott, hogy levelet csempészek ki a fogházból.

A könyvekhez így is csak egy hét mulva jutottam hozzá. Ennyi ideig tartott a cenzurázás. Ellenőrizték, vizsgálgatták, vajjon nincsenek-e „felforgató eszmék" a könyvekben. Voltak! Marczali „Dózsa György"-ét nem engedélyezték.

Gyűjtőfogházi rabságom negyedik napján, a jobb III. osztályról a „kis fogházba" helyeztek át, ahol a súlyos fegyházbüntetésre elítélt fegyenceket tartják. Itt nem fogházi, hanem a sokkal súlyosabb fegyházi rendtartás van érvényben.

Egyedüli lakója voltam a „kis fogháznak". A fűtés nem működött és a nagy hideg miatt a fegyenceket áthelyezték a csillagba. Rám a rendelet nem vonatkozott. Kommunistának fűtetlen zárka is megfelel.

S közben teltek a gyűjtőfogházi hetek, hónapok. Forró nyár váltotta fel a hideg telet. Mindvégig az volt a legnagyobb bosszúságom, hogy ceruzát és papírt nem engedélyezett az ügyész. Végül is nagy kegyesen megengedte, hogy palatáblát és palavesszőt használhassak.

Palatábla, palavessző! Mint elemista koromban, ismét megtanultam vele írni.

Engedélyeztek egy orosz nyelvtant is. Palatáblám segítségével sokat és rendszeresen tanultam oroszul.

Körülbelül ez minden, amit gyűjtőfogházi rabságomról írhatok.

Négy hónap. Két szó az egész! Leírni könnyű, de átélni elég nehéz volt.

1926 június 30. Szerda.

Ismét a Markóban vagyok. A II. 18-as zárkában helyeztek el.

Július 12-én lesz ügyünk tárgyalása.

Rákosi eddig a Pestvidéki fogházban volt, de már őt is idehozták.

Beszélőn volt nálam Rákosi védője. A jövőben ő véd engem is. Könnyebb lesz így egységes tárgyalási vonalat kialakítani.

Zárkám közelében vasajtó nyílik a törvényszékre. Hallom, ahogy az újonnan érkezett elítéltek az ügyeletes kérdésére felelik:

„Tizenkétrendbeli betörés" ... „két évi fegyház".

„Emberölés" ... „nyolc évi fegyház".

„Biciklilopás" ... „Hat hónapi börtön".

A kommunisták büntetését jóval súlyosabban mérik. Nekem azonban máris annyi a büntetésem, hogy nem érdekel, hány esztendő büntetést kapok és az ítélet szerint mikor szabadulok.

Majd egyszer.

Holnap!

Két-három esztendő mulva!

De az is lehet, hogy soha!

Mindegy! Mégsem számolom az időt. Pedig volna mivel mérnem. Amikor Moszkvából eljöttem, hat hetes volt a fiam; ma tizennyolc hónapos.

1926 július 2. Péntek.

Tárgyalás előtt a vádlottnak jogában áll periratait tanulmányozni. Éltem a lehetőséggel. Az irattári teremben csupa véletlenségből Rákosival és Hámán Katóval kerültem össze. A fegyőrök tiltakoztak ugyan ellene, de a találkozás nagy örömében mégis váltottunk néhány szót.

Elolvastam a periratokat. Vannak vádlott társaim, akikről még csak nem is hallottam.

1926 július 3. Szombat.

A tárgyalásra a Pestvidéki fogházból ideszállították az elvtársakat.

Az irattári teremben ma már harmincnál is többen tanulmányoztuk az iratokat. Az elég kicsiny

helyiségben egymás hegyén-hátán ültek fogházőrök, vádlottak és ügyvédek. Felbomlott a rend és az irattanulmányozás ürügye alatt vígan folyt a beszélgetés. A fogházőrök eleinte kiabáltak, de később megunták a hiábavaló figyelmeztetést.

1926 július 4. Vasárnap.

Illegális posta érkezett. A Központi Bizottság tárgyalási utasításokat küldött. Némi pártirodalmat is kaptam. Büszke vagyok az összekötő munkát nagyszerűen végző elvtársakra.

Arról is írnak az elvtársak, hogy Sári már hónapok óta nem kapott tőlem levelet. Sári rendszeresen ír nekem. Következetesen visszatartják a leveleimet. De milyen jogon? Beadvánnyal fordultam az ügyészhez. Tiltakoztam a levelek visszatartása ellen.

1926 július 7. Szerda.

Tiltakozó beadványomra Sáritól érkezett leveleimből hármat kiadtak. A többit „tartalma miatt" megsemmisítették. Egy nagy fényképet is kaptam fiamról. Milyen kedvesen bámul a fényképen. Szegény Sári egyre írja az ő drága leveleit s itt mindenféle ürüggyel megsemmisítik.

A tárgyalás tartamára a raktárból kiadták a civilruhámat. Kényelmes cipőben, civilben sétálni, saját fehérneműt hordani pompás dolog, szinte luxus.

„Vallomásomon" dolgozom. Természetesen nem vallomás lesz. Megkísérlem a vádlottak padját kommunista szószékké tenni. Kommunista szempontból a tárgyalásnak csakis ez ad jelentőséget.

Egy megbízható házimunkás révén sikerült az elvtársakkal a kapcsolatot felvennem. Megkaptam

és továbbadtam a Rákosi által kidolgozott irányelveket.

1926 július 12. Hétfő.

Olyan a fogház, mint egy megbolygatott méhkas. Elkezdődött a tárgyalás.

Hosszú sorban, szuronyerdőben vonultunk a törvényszékre. A folyosókon rendőrsorfal mögött ember-ember hátán, elvtársak és kíváncsiak tömege várakozott.

A tárgyalást a nagy esküdtszéki teremben tartják. Ugyanott, ahol a rögtönítélő bíróság tárgyalása zajlott le. A terem zsúfolásig megtelt. A hallgatóság padjaiba is került a vádlottakból. Ötvennégy letartóztatott és negyvennyolc szabadlábon levő vádlott van.

Már a személyi adatok felvételénél megnyilvánult a pör jellege. Az elnök kérdéseire felelve, a vádlottak közül többen büszkén hangoztatták, hogy harcoltak a Vörös Hadseregben és elveikért már börtönt szenvedtek.

Felolvasták a vádiratot:

„A vádlottak illegális munkával veszélyeztették az állam és társadalom rendjét. Ebből a célból a Kommunisták Magyarországi Pártja és a Szocialista Munkáspárt vezetői összedolgoztak, egységfrontban voltak. A Szocialista Munkáspárt tulajdonképpen a kommunista párt fedőpártja."

A vádirat felolvasása után Rákosi elvtársat kellett volna kihallgatni. A bíróság taktikázott, zavart akart kelteni és felforgatva a vádlottak sorrendjét, elsőnek Őry elvtársat hallgatta ki.

ELNÖK: Mondja Őry, hol ismerkedett meg Rákosival?

ŐRY: Megtagadom a választ.

ELNÖK: Mit tanítottak a bécsi kommunista pártiskolában?

ŐRY: Azt, hogy hogyan hamisították meg a szociáldemokrata vezérek Marx és Engels tanításait.

ELNÖK: Ne gyanúsítgassa a szociáldemokrata vezetőket.

ŐRY: Nem gyanúsítgatok, az igazat mondtam meg róluk. Aljas árulók azok.

ELNÖK: Válaszáért egynapi, bőjttel szigorított sötétzárkára ítélem.

ŐRY: Megteheti! Van hatalma hozzá.

ELNÖK: Miért dolgoztak a Szocialista Munkáspártban?

ŐRY: A kommunisták minden munkásszervezetben dolgoznak.

ELNÖK: A kommunisták a törvény ellenére szervezkedtek!

ŐRY: A törvények Magyarországon kizárólag az uralkodó rendszert szolgálják. Cselekedeteinkért csak a dolgozók előtt felelünk.

ELNÖK: Nos, magával már megismerkedtünk, Őry. Üljön a helyére.

*

Rákosi elvtárs kihallgatása következett.

Két fegyveres őr között, felemelt fejjel, büszkén állt Rákosi a bíróság elé. Az elnök kérdéseire gyorsan és biztosan felelt. Minden szavával érvelt, magyarázott, tanított. Mintha fontos politikai vitáról és nem évtizedes fegyházítéletről lett volna szó a tárgyaláson.

Rákosi valósággal összefoglaló előadást tartott a marxizmusról. Érdekesen világította meg az 1848-as

forradalmat, a Párizsi Kommün és az utána következő korszak történetét. Elemezte a kapitalizmus fejlődését, a világháború okait. Lelkes szavakkal emlékezett meg az Oroszországi Nagy Szocialista Forradalomról, annak világraszóló jelentőségéről, majd rátért a világháború utáni forradalmak kérdésére. Ennek keretében a Kommunista Internacionále megalakítását, céljait, feladatait fejtette ki. Végül a magyarországi dolgozók 1919-es szocialista forradalmát méltatta s rámutatott arra, hogy a magyarországi proletárdiktatúra kül- és belpolitikája önálló magyar politika volt és a magyar nép érdekeit képviselte.

Késő délután az elnök félbeszakította Rákosi előadását. Szünetet rendelt el.

Rákosi nagyszerűen felépített előadása barátot, ellenséget egyaránt lekötött. Bámulatos emlékezetére támaszkodva, előadását gazdagon élénkítette adatokkal, idézetekkel.

Kár, hogy „vallomása" közben az elnök Rákosit folyton rendreutasította, megszakította, zavarta. Azonban az is előfordult, hogy az elnököt annyira lefegyverezte Rákosi előadása, hogy még súlyos Horthy-ellenes kijelentésekért sem utasította rendre.

1926 július 13. Kedd.

Második tárgyalási nap.

ELNÖK: Rákosi, folytassa vallomását. Ma azonban kizárólag védekezésre szoritkozzék. Tartózkodjék attól, hogy a törvényszék előtt kommunista propagandát fejtsen ki. Tegnap is számtalanszor figyelmeztettem erre!

RÁKOSI: Nem védekezem! Politikai per folyik ellenem s magától értetődik, hogy meggyőződé-

semet és felfogásomat világosan kifejezésre kívánom juttatni. Már tegnap megemlékeztem a magyar dolgozók 1919-es forradalmának legnagyobb hibájáról, hogy a magyar dolgozók forradalmi pártja, a kommunista párt, felolvadt a szociáldemokrata pártban s hogy a forradalom felelős állásaiba szociáldemokrata vezérek kerültek, akik szabotálták és elárulták ügyünket. Mindent megtettek, hogy a dolgozók forradalmának építőmunkáját aláássák és hogy a kommunisták tekintélyét lejárassák. A második főhiba az volt, hogy, sajnos, nem eléggé vettük figyelembe az Oroszországi Nagy Szocialista Forradalom tanulságait és a nagybirtokokat nem osztottuk szét a földtelen parasztság között. Ez is szociáldemokrata nyomásra történt. Akkor szerveztünk szövetkezeti gazdaságokat, amikor még erre nem voltak meg az előfeltételek. Ma, a győztes ellenforradalom minden eszközzel azon van, hogy bemocskolja a magyar dolgozók 1919-es forradalmát. De ez nem sikerül neki! Az ellenforradalom alatt a magyar dolgozók megacélozódtak. A sok szenvedés csak megerősítette bennük a vágyat a szocialista forradalom után. Előttünk a megvalósított példa, a szocialista Szovjetunió. A leghatározottabban visszautasítom azt a hangot, ahogyan az ügyész a Szovjetunióról beszélt. A Szovjetunió a dolgozók és szabadságért küzdő népek legfőbb támasza.

ELNÖK: Rákosi, ne beszéljen a Szovjetunióról.

RÁKOSI: Míg Magyarországon a dolgozók viszonyai napról-napra rosszabbodnak, a Szovjetunió biztosítja a dolgozók életszínvonalának folytonos

javulását. Ezt a hatalmas építőmunkát a Szovjetunió Kommunista Pártja vezeti.

ELNÖK: Figyelmeztetem, ne dícsérje a Szovjetuniót. Ne tartson vádbeszédet a kapitalizmus ellen. Önmagát védje.

RÁKOSI: Nincsen védekezni valóm. Minden erőmmel azon dolgoztam, hogy Magyarországon is kiépüljön a kommunista párt. Az embertelen körülmények között robotoló magyar dolgozók felszabadító harcát irányítja a mi pártunk.

ELNÖK: Hagyja ezt Rákosi. Eleget beszélt már ilyesmiről. Kikkel volt összeköttetésben külföldön?

RÁKOSI: Megtagadom a választ.

ELNÖK: Kikkel dolgozott együtt Magyarországon?

RÁKOSI: Megtagadom a választ.

ELNÖK: Ki és milyen céllal küldte magát Magyarországra?

RÁKOSI: Ismételten kijelentem, saját elhatározásomból azért jöttem Magyarországra, hogy rendelkezésre álljak a Kommunisták Magyarországi Pártja földalatti szervezeteinek.

ELNÖK: Honnan volt pénzük a mozgalomra?

RÁKOSI: Van elég magyar dolgozó, aki a Kommunisták Magyarországi Pártja érdekében minden áldozatra hajlandó.

ELNÖK: Volt egy illegális és egy legális mozgalmuk?

RÁKOSI: Az volt a törekvésünk, hogy az illegális mozgalmat legálisba vezessük át.

ELNÖK: Kötelezőnek tartja magára nézve a Kommunista Internacionále első kongresszusának határozatait?

RÁKOSI *(emelt hangon):* Igen.

ELNÖK: Ebben a határozatban az is benne van

hogy a dolgozóknak fegyverrel is kell harcolniok?

RÁKOSI: A népek szabadságáért kötelességünk fegyverrel harcolni.

ELNÖK: Amit mondott, azzal újabb bűncselekményt követett el. Kijelentését mérlegelni fogja a bíróság.

RÁKOSI: Kijelentésemért felelősnek érzem magam, de nem a bíróság, hanem csakis a dolgozók előtt. A magyar dolgozók, miként a Szovjetunió dolgozói is . . .

ELNÖK: Elég Rákosi, egy szót se tovább!

RÁKOSI: A Szovjetunió megvalósította . . .

ELNÖK *(az őrökhöz):* Azonnal kísérjék helyére Rákosit!

*

Gőgös Ignác kihallgatása következett.

ELNÖK: Mondja csak Gőgös, honnan volt pénzük a mozgalomra? Magának tudnia kell ezt. Maga a Kommunista Párt és a Szocialista Munkáspárt pénztárosa.

GŐGÖS: Ha a fasiszták megteszik, én is elszámolok a kommunista párt pénzeiről.

ELNÖK: Rendreutasítom! Nem tűröm, hogy ilyen hangon nyilatkozzék.

GŐGÖS: Akkor üljön az elnök úr a helyemre és tegyen vallomást a saját szájaíze szerint.

ELNÖK: Újból rendreutasítom. Miből adott kommunista elvtársainak pénzt?

GŐGÖS: Asztalossegéd vagyok és megkerestem.

ELNÖK: Azt kérdeztem, honnan volt pénze?

GŐGÖS: Hát honnan van másnak pénze? Volt nekem pénzem már gyermekkoromban is. Ha másért

nem, harangozásért is kaptam két-három krajcárt.

ELNÖK: Figyelmeztetem, hogy komolyan válaszoljon kérdéseimre. Ne krajcárokról beszéljen és ne figurázza ki a bíróságot. Kijelentéséért rendreutasítom.

GŐGÖS: Nem tehetek róla. Nem fogok a fasizmus szájaíze szerint beszélni.

ELNÖK: Felolvasom a rendőri jelentéseket a mozgalmukra fordított pénzekről.

GŐGÖS: Egy szó sem igaz abból. Az adatok összegyüjtéséhez a rendőrség nyomós érveket alkalmazott. Összepofozták, megkínozták és keresztrefeszítették az elvtársakat. Engem is megkínoztak. Tessék elővenni a hivatalos orvosi látleleteket, benne van ott mindez.

ELNÖK: A magyar rendőrség nem kínoz senkit. Elég a vallomásból. Üljön le!

*

ELNÖK: Hámán Katalin kihallgatása következik.

HÁMÁN: Kommunista meggyőződésemtől soha semmiféle üldözés nem fog eltántorítani. Részletkérdésekre megtagadom a választ.

*

Holnap reggel az én kihallgatásom következik.

1926 július 14. Szerda.

ELNÖK: Vas Zoltán.

(Két fegyőr a bírói emelvény elé kísért.)

ELNÖK: Miért hagyta el a Szovjetuniót? Miért jött vissza Magyarországra?

VAS: Azzal a meggyőződéssel hagytam el a Szovjet-

uniót, hogy ott sikerrel építik a szocialista társadalmat. Mi, magyar kommunisták, tanulni akartunk a nagyszerű orosz testvérpárttól. Pártszervező munkánkban . . .

ELNÖK: Elég ebből Vas. Arra feleljen, honnan szerezte hamis útlevelét?

VAS: Bécsben minden kávéházban lehet hamis útlevelet szerezni.

ELNÖK: Miért jött hamis útlevéllel Magyarországra?

VAS: Fegyházbüntetésre ítélten, hogyan jöhettem volna a saját nevemen abba az országba, ahol a kommunistákat kegyetlenül üldözik?

ELNÖK: Ne tegyen ilyen kijelentéseket.

VAS: Csak az igazat modtam. Ezer és ezer mártírja van pártunknak.

ELNÖK: A maguk pártja törvénytelen párt. A törvény elől menekültek a föld alá. Ezért üldözi pártjukat a törvény.

VAS: A legvadabb üldözés ellenére is a Kommunisták Magyarországi Pártja kitör a föld alól.

RÁKOSI *(közbeszól):* Úgy van!

ELNÖK: Rákosi, rendreutasítom! Ne helyeseljen! Legközelebb az ilyesmiért fegyelmivel sujtom. Ez nem gyűlésterem.

VAS: A magyar dolgozók 1919-es forradalma idején a kommunisták a szebb jövő hitét ültették a dolgozók szívébe . . .

ELNÖK: Ne erről, a vádról beszéljen!

VAS: Mit beszéljek a vádról? A főügyész úr, aki 1919-ben „a fölkelő vörös nap lovagjai"-ként üdvözölte a kommunistákat . . .

MISKOLCZY ÜGYÉSZ *(közbekiált):* Ez nem igaz!

VAS: Ismétlem, hogy állításom igaz.

MISKOLCZY ÜGYÉSZ: Nem igaz! Elnök úr, tessék Vast rendreutasítani.

ELNÖK: Kijelentéséért rendreutasítom.

VAS: Tudomásul veszem a rendreutasítást, de a főügyész úr mégis csak azok között volt, akik lelkes szavakkal üdvözölték a dolgozók forradalmát. És most még ő mer minket hazaárulóknak nevezni.

ELNÖK: Rendreutasítom.

VAS: Szemben a főügyész úrral, nekünk kommunistáknak nem célunk, hogy tagadjuk és elhárítsuk magunkról a történelmi felelősséget. Magunkénak valljuk a dolgozók 1919-es forradalmát. Magyarország akkor volt először szabad és független ország.

ELNÖK: A maguk 1919-es forradalma nem Magyarország, hanem Oroszország érdekeit szolgálta.

VAS: 1919 a magyar nép forradalma volt és annak érdekeit szolgálta. De ugyanakkor igenis büszkék vagyunk arra, hogy az orosz és magyar dolgozók vére egyszerre ömlött a szent ügyért, a szocialista forradalomért. Ha a dolgozók 1919-es forradalmának nem lett volna egyéb érdeme, mint az, hogy az ellenségtől körülzárt Oroszországtól elvonta a rátörő ellenforradalmi hadseregek egy részét, már ez is örök büszkesége lenne a magyar dolgozóknak. Lenin elvtárs a magyar dolgozók 1919-es forradalmáról szólva, kijelentette, hogy...

ELNÖK: Leninről nem engedem beszélni!

VAS: A dolgozók elkövetkező, második magyarországi forradalma dicsőséges folytatása lesz az 1919-es forradalomnak.

ELNÖK: A legszigorúbban rendreutasítom, mert

Leninre hivatkozott. Legközelebb, ha kijátssza utasításaimat, sötétzárkával büntetem.

VAS: Az ifjúmunkás mozgalomról kívánnék még szólni. Az ifjúmunkás mozgalomnak dicső a történelme. Liebknecht, Lenin, azok . . .

ELNÖK: Már mondtam, hogy Leninről nem engedem beszélni. Azonnal térjen rá védelmére!

VAS: Kérem! Az ifjúmunkásság fejlődése a zimmerwaldi konferenciáig . . .

ELNÖK: Ne erről beszéljen. A védelmét adja elő. De most már ne mondja, hogy „kérem" és utána folytatja agitációs beszédjét. Eleget hallgattam. Tudja, mivel van vádolva. Védje magát. Maga is résztvett a kommunisták bécsi kongresszusán?

VAS: Ténykérdésekre megtagadom a választ.

ELNÖK: Akkor menjen a helyére!

Utánam négy elvtársat hallgatott ki a bíróság. Csak elvi kérdésekre feleltek. Minden más kérdésre megtagadták a vallomást. Igazán nagyszerűen viselkednek az elvtársak. Öntudatos feleleteiket gyönyörűség hallgatni.

Egy-egy kéz- vagy fejmozdulattal, halk helyeslő szóval, Rákosi szinte irányítja az elvtársak vallomását. Az elnök eleinte eltűrte, de aztán kitört elfojtott dühe.

ELNÖK: Rákosi, maga állandóan helyesel, mosolyog és illetlenül viseli magát.

RÁKOSI: Helyeslek, mosolygok, mert nagyszerűen viselkednek az elvtársak, de illetlenül nem viselkedem.

ELNÖK: Kijelentéséért egynapi bőjttel szigorított fekhelynélküli sötétzárkával büntetem. Én irányítom a tárgyalást, nem maga.

RÁKOSI: Az elvtársaimat meg én irányítom, nem maga.

ELNÖK: Még egynapi sötéttel büntetem.

RÁKOSI: Egy, meg egy, az kettő. Szóval két nap sötét.

Rákosi gúnyos megjegyzésétől rákvörösre pirult az elnök. Látni lehetett rajta, hogy még egy harmadiknapi sötétzárkát akart kiszabni. De úgy látszik, tartott tőle, hogy Rákosi újabb csipős megjegyzése követné s ezért inkább felállt és kihirdette:

— A királyi törvényszék elrendeli Rákosi Mátyás eltávolítását a tárgyalóteremből.

Azonnal továbbadtam az elvtársaknak:

„Rákosi nélkül nincs tárgyalás. Itthagyjuk a tárgyalótermet."

Látni lehetett az elnök arcán, hogy meghökkent. Erre nem számított. Nem tudta, mit tegyen. Közben felállt az ügyvéd és tiltakozott Rákosi eltávolítása ellen.

Az ügyvéd felszólalása kapóra jött az elnöknek. Rögtön felhasználta, hogy kikerüljön nehéz helyzetéből. Elrendelte, hogy fegyőrök vezessék vissza Rákosit a tárgyalóterembe. Ugyanakkor azonban péntekig elhalasztotta a tárgyalást.

1926 július 15. Csütörtök.

Tizennégy elvtársat, köztük a Kommunista Ifjúmunkások Szövetsége Központi Bizottságának tagjait hallgatták ki. Röviden, keményen válaszoltak az elnök kérdéseire.

— Kommunista vagyok. Ezen a börtön nem változtat — mondta az egyik.

— Rokkanttá váltam a Magyar Vörös Hadsereg harcaiban. Büszke vagyok rá — jelentette ki a másik.

— Nincs olyan pártmunka, amiből ifjúmunkások ki ne vennék a részüket. Kínoztak a rendőrségen. Ott sem vallottam. Itt is megtagadom a vallomást arról, hogy milyen munkát végeztem a mozgalomban — válaszolta a harmadik.

— Persze, hogy forradalmi énekekre és nem szent énekekre tanítottuk az ifjakat — felelte a negyedik.

1926 július 16. Péntek.

Erdős László vádlott kihallgatásával kezdődött volna el ma a tárgyalás. De az elnök szólítására a vádlott nem jelentkezett. Helyette csendes felállással, elvtársi megemlékezéssel 101 vádlott-társa adta országnak-világnak tudtára, hogy Erdős László elvtárs meghalt a Gyüjtőfogház kórházában.

Erdős elvtárs élete utolsó heteiben halálos beteg volt. Az ügyvédek kérték az igazságügyminisztert, hogy a letartóztatottat legalább meghalni engedje haza.

Nem engedte! Erdős László kommunista volt: börtönben kellett meghalnia.

— Megbosszulunk elvtárs!

*

Az elvtársi megemlékezés után tovább folyt a tárgyalás. Valamennyi kihallgatott elvtárs kijelentette, hogy meggyőződéses kommunista és a részleteket illetőleg megtagadta a vallomást.

1926 július 17. Szombat.

Az elnök egyre gyorsítja a tárgyalás menetét. Percek alatt végez egy-egy elvtárs kihallgatásával. A Szocialista Munkáspárt és a szocialista ifjak vezetőit hallgatta ki.

— A Szocialista Munkáspártban — mondta a párt egyik vezetője — azért nem ellenezték a kommunisták munkáját, mert egyrészt nem tudták, hogy ilyen munka folyik, másrészt, ha tudták volna, akkor sem akadályozták volna meg, mert a dolgozók felszabadítása érdekében a munkáspártoknak együtt kell működniök.

1926 július 18. Vasárnap.

Sikerült becsempészni az „Internacionale Presse Korrespondenz" című kommunista folyóirat 1925. II. félévi angol kiadását.

Ilyen gyorsan, mint a mai, még nem telt el börtönnapom. Pirkadatkor kezembe vettem a folyóiratot és késő estig olvastam. Tíz hónapig egyáltalán nem hallottam az eseményekről. A nagyszerűen szerkesztett folyóirat révén most ismét képet alkothattam a világról.

1926 július 19. Hétfő.

Hetedik tárgyalási nap. Folytatták a szocialista elvtársak kihallgatását.

■

A hátam mögött alacsony emelvényen ülnek az ügyvédek. A nyakamon valaki kezét éreztem. Hátranéztem. Az ügyvéd elvtárs ült mögöttem. Szemével pislantott.

Nekem ez elég volt. Tudtam, hogy a hátam mögé hamarosan lecsúszik egy borítékba helyezett iratcsomó. Nem először történik meg.

Ha a fegyőrök észrevennék — „pardon, bocsánat" — mondaná az ügyvéd. Hiszen véletlenül is lecsúszhat egy iratcsomó. De nem vették észre. Az

iratokkal telt boríték lecsúszott a hátam mögé. Még a tárgyalási szünet előtt sikerült a borítékot saját irataim közé tenni s később magammal vinni a zárkába.

A borítékban, két vékony csokoládészelet között, levelek és ujságkivágások voltak, utasítások pártunktól.

Sáritól is kaptam levelet. Sári és Marci jól vannak. Feleségem dolgozik. Megél a saját keresetéből. Nagyszerű asszony az én Sárim.

Az ujságkivágások közül néhányat feljegyeztem:

Klara Zetkin:

„A magyar kommunisták, akik most a Horthy-bírák előtt állnak, a dolgozók felszabadító harcának bátor előharcosai.

A dolgozó tömegek feladata, hogy kiszabadítsa Rákosit és társait a Horthy-reakció karmai közül."

Henri Barbusse:

„A tények ereje tette Rákosit a törhetetlen forradalmár szimbolumává.

Rákosi és társai kiszabadításáért küzdve a dolgozó tömegek az emberi társadalom elemi szabadságjogait védelmezik."

Varga Jenő:

„Súlyos fegyházbüntetés kiszabásával a Horthy-pribékek a magyarországi kommunista mozgalomra akarnak csapást mérni. A dolgozóknak mindent meg kell tenniök, hogy ezt megakadályozzák."

Smerál:

„A rögtönbíráskodás akasztófájától a nemzetközi

szolidaritás egyszer már megmentette Rákosit és társait. A dolgozók most is megteszik kötelességüket."

*

Több táviratot is találtam a papirok között. Az egyik így szólt:

„A Rákosi per letartóztatottjainak:

A Szovjetunió közlekedésügyi népbiztosságának vasutasai, hajósai és távirászai lelkesedéssel figyelik bátor magatartástokat. Elhatároztuk, hogy védnökséget vállalunk felettetek. Igérjük, hogy mindenképpen segitségetekre leszünk."

*

A berlini *Rote Fahne*-ból volt egy kivágás. A Kommunisták Németországi Pártjának képviselője, aki elejétől fogva résztvett a tárgyaláson, cikkében ezt írta:

„A budapesti törvényszéki terem, ahol a Rákosiper folyik, a magyar dolgozók harcának színterévé vált. A vádlottak magatartása csodálatraméltó. Nem törte meg őket a hosszú vizsgálati fogság. Vallomásaikat nyugodtan és határozottan teszik meg. Nem csinálnak felesleges lármát, nem használnak színpadi frázisokat. Minden szavukból kiárad a rendithetetlen akaraterő. Rákosi kihallgatása pompás előadás volt a szocialista elméletről és a magyar kommunisták politikájáról. Aki Rákosit a tárgyaláson beszélni hallotta, egyáltalán nem gondolt arra, hogy itt egy férfi az életéért küzd.

*

A kijelentéseknek, melyeket Rákosi és társai a magyar reakció bírósága előtt tettek, van egy közös

alaphangja: valamennyi vádlott szavából büszkén csendül ki, hogy a kommunisták a magyar nép ügyéért minden áldozatra készek, s hogy a magyar dolgozók 1919-es forradalmával valamennyien maradék nélkül közösséget vállalnak.

A Rákosi-per Magyarországon mindenütt a legnagyobb figyelemre talált. Még a polgári ujságok egyoldalú jelentéseit is csak úgy falják a dolgozók.

A budapesti üzemek munkásai — bármennyire távol akarják őket tartani a tárgyalóteremtől — délutánonként pontosan tudják, hogy mi történt délelőtt a Rákosi-perben.

Tíz hónappal ezelőtt, amikor Rákosit és társait letartóztatták, a rendőrség azt jelentette, hogy felszámolta a magyarországi kommunista mozgalmat. Ma azonban senki számára nem titok, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja él és tovább folytatja harcát."

*

1926 július 20. Kedd.

Megkezdődtek a tanukihallgatások. Elsőnek Schweinitzer rendőrkapitányt és Hain Péter detektívfőfelügyelőt hallgatták ki. Az elvtársak sorban a szemükbe mondták, hogy ők adtak parancsot a kínzásokra és hogy akkor is jelen voltak, amikor a detektívek összekötött kezüknél fogva falbavert szögekre akasztották fel az elvtársakat.

A rendőrtisztek tagadtak. Amikor az elvtársak megcáfolhatatlanul rájuk bizonyították, hogy hazudnak, az elnök a tanuk segítségére sietett. Többé senkit sem engedett a kínzásokról beszélni. Arról adott fel ezután kérdéseket, hogy milyen anyagi erőforrásokra támaszkodott a kommunista mozgalom.

Folytatódnak a tanúkihallgatások.

Egy tanú olyasmit vallott az egyik elvtársunkról, amit sehogy sem lehetett letagadni. Az elvtárs keményen a tanú szeme közé nézett, majd az elnökhöz fordulva kijelentette:

— Kérem a tanú elmeállapotának megvizsgálását.

*

A tárgyalási terem körül a törvényszék épületét megszállva tartó rendőrcsapatok tisztjei a folyosókon ácsorognak.

Amióta lelepleztük a rendőrség kínzókamrarendszerét, a rendőrtisztek arra törekednek, hogy közülünk egyeseket „új ügyben" kezeik közé kaphassanak.

Az egyik rendőrtiszt ma engem próbált provokálni.

Két fegyveres fegyőr között a folyosón álltam, amikor a rendőrtiszt hozzám lépett.

— Menjen a terembe, itt nem szabad állni — mondotta.

— Szünet van és ilyenkor mindig itt állunk — feleltem.

— Nincs Moszkvában! Engedelmeskedjék! Azonnal menjen a terembe — kiáltotta a rendőrtiszt és balkaromnál fogva kirántott a fogházőrök közül, akik közömbösen és szótlanul álltak mellettem.

Úgy ráordítottam a rendőrtisztre, hogy a harmadik folyosóról is összeszaladtak az emberek. Mire jobbnak látta továbbállni.

1926 július 25. Vasárnap.

Éppen ebédeltem, amikor kapkodó sietséggel kinyitották zárkám ajtaját. A fogházvezető ügyész egy férfit és egy nőt tessékelt be hozzám. Angolok. Kezetfogtak velem. Mondtak valami nevet, de nem értettem meg.

Hellyel kínáltam őket. A férfi az asztalhoz ült. A nő az ágy szélére. A kíséret tagjai hűvös kimérten álltak az ajtónál.

Látogatóim úgy viselkedtek velem szemben, mint két közömbös angol arisztokrata. De alaposan körülnéztek a zárkában s egész megjelenésükben sok melegség volt.

Azt mondták, ismerik a feleségemet és legyek nyugodt, sem neki, sem a fiamnak nincsen semmiben hiánya.

A látogatás rövid volt. Búcsúzás után egyre azt találgattam, vajjon kik lehettek látogatóim.

Angol elvtársak!

Hónapokkal ezelőtt még fogalmuk sem volt létezésemről és most nagy utat tettek, minden összeköttetést felhasználtak arra, hogy eljöhessenek hozzám. Éreztetni akarják a magyar kormánnyal, hogy vigyáznak a letartóztatott kommunistákra, hogy van nemzetközi szolidaritás.

1926 július 26. Hétfő.

Befejezték a tanukihallgatásokat. Utána a védők indítványt tettek újabb tanúk kihallgatására. Az ügyész ellenezte a védők indítványát, szerinte a vád nem szorul további bizonyításra.

Rákosi azt indítványozta, hogy a bíróság hallgassa ki a testvér kommunista pártok jelenlévő kikül-

dötteit a legális kommunista pártok működéséről. A bíróság természetesen elutasította az indítványt.

1926 július 27. Kedd.

Elhangzott a vádbeszéd. Habzó szájjal szidalmazta az ügyész a kommunistákat.

A vádlottak egy része — mondta az ügyész — fenntartás nélkül elismerte, hogy kommunista. Tehát a törvényszéknek csak a büntetés mértékéről kell határoznia.

A vádlottak másik része, a Szocialista Munkáspárt tagjai, szintén az államot védő, törvénybe ütköző cselekményeket követtek el. A legsúlyosabb büntetést kell kiszabni a kommunistákra, mert a kommunista párt tagjai a munkásság legalsóbb, legveszedelmesebb elemeiből rekrutálódnak és rablók, tolvajok, gyujtogatók.

RÁKOSI *(közbekiált):* Rágalom!

ÜGYÉSZ: A magyarországi proletariátus diktatúrája is rablók diktatúrája volt!

RÁKOSI: Rágalom!

ELNÖK: Ismételten rendreutasítom, Rákosi. Ha mégegyszer közbeszól, fegyelmivel büntetem.

Ettől kezdve hangos megjegyzésekkel mi is folyton tiltakoztunk az ügyész goromba rágalmai ellen. De az ügyész mivel sem törődve, folytatta, ahogy elkezdte, majd így fejezte be beszédét:

„Rákosi és Vas hivatásos forradalmároknak vallják magukat. Ilyen embereknél a legszigorúbb büntetés is enyhe volna. Súlyosbító körülmény náluk, hogy hazaáruló propagandát fejtettek ki. A többi vádlott is kivétel nélkül hazaáruló. Valamennyiükre a legsúlyosabb büntetést kérem."

1926 július 28. Szerda.

Dr. Lengyel védőügyvéd beszélt:

„Mint a polgári társadalom tagja, visszautasítom a hangot, amelyet az ügyész a vádlottakkal szemben használt. Lehetséges, hogy nem helyes politikai utat választottak a vádlottak, de kétségtelen, hogy önzetlen idealisták. A forradalmat nem lehet azzal megakadályozni, hogy a vádlott forradalmárokat szidalmazzuk."

1926 július 29. Csütörtök.

A többi védő tartotta meg beszédét. Lényegében megismételték dr. Lengyel tegnapi érveit.

1926 július 30. Péntek.

Az utolsó szó jogán Rákosi beszél.

A tárgyalóteremhez vezető utat ma a szokottnál is szigorúbban őrizték.

A tárgyalóteremben ember-ember hátán tolongott. Jelen voltak a kommunista testvérpártok kiküldöttei is. Tolmácsaik kíséretében az első sorokban helyezkedtek el. Közvetlenül mögöttük az ujságírók és gyorsírók rendezték füzeteiket, hegyezték ceruzáikat. Akárcsak gyűlésen lettünk volna, ahol az előadót várják. Várakozás közben azonban meg-megcsillantak a szuronyok. Rákosi, az „előadó", nem elvtársak, hanem fegyőrök között ült.

A bíróság bevonult. Mindenki felállt.

Az elnök utasítására Rákosit két fogházőr a bírói emelvény elé kísérte.

ELNÖK: Rákosi! Vallomása során Ön már kifejtette a kommunizmus elméletét és történetét.

Figyelmeztetem ezért, hogy rövidre fogja beszédét és kizárólag védelmére szorítkozzék.

(Rákosi, mintha észre sem vette volna az elnöki figyelmeztetést, nyugodt, csengő hangján elkezdte beszédét.)

*

RÁKOSI: Tekintetes Királyi Törvényszék! Foglalkozni kívánok a zárszó jogán mindazokkal a kérdésekkel, amelyeket ez a per szükségszerűen felvetett az alárendelt szerepet játszó bűnügyi kérdés: a bűnösség kérdése mellett. Ezek a kérdések: a legális kommunista párt kérdése, a szociáldemokrácia kérdése és Oroszország kérdése. E mellett érinteni fogok egy sereg apróbb kérdést is, amire azért van szükség, mert vádlott elvtársaim egyrésze nem él az utolsó szó jogával.

Ami a per technikai kérdéseit illeti, például az atrocitás kérdését, azt elintézhetem azzal, hogy amit a bíróság előtt mondottunk, azt az utolsó betűig fenntartjuk, azt semmiféle tanúvallomás meg nem döntheti. Az ügyészségen felvett jegyzőkönyvre vonatkozólag több elvtársam már kijelentette, hogy éhségsztrájk után elgyengülve vallatták, hozzáteszem még a magam részéről, hogy az én kihallgatásom is éhségsztrájkom hetedik napján történt.

Ami a vádat illeti, erre nézve is körülbelül mindent elmondottak előttem. A vád először lázadásra szólt, azután arra, hogy a proletárdiktatúra legközelebbi megalakítását, szovjetrendszer alakítását akartuk: ezeket a vádakat egyszerűen visszavonta a királyi ügyészség. Azért sem kívánja megbüntetésünket, amit 1924—25-ben végeztünk Magyarországon, mert semmiféle tárgyi bizonyíték nincs arra

nézve, hogy a társadalom vagy az állam rendjét felforgattuk volna, akárcsak röpirat formájában is.

A vád csak a jövőben, elveinknél fogva elkövethető forradalmi cselekvésünk prevenciója szempontjából vagy azon célból, hogy megfojthasson bennünket, mielőtt kárt okoznánk, kéri az 1921 : III. törvénycikk alkalmazását.

A prevenció kérdését a végén fogom megemlíteni, most csak arra akartam rámutatni, hogy amellett, hogy a vád ennyire összezsugorodott és a jelen helyett a jövőre helyezi a súlyt, prevencióval él abban is, hogy nem állította ide a jelen per itt nem lévő tanúját, Sámuel Lajost. Kijelentem, hogy tudjuk, hogy ő volt a provokáló, azért nem látom semmi okát annak, hogy ő ide ne állíttassék, ő a jövőben hasonló célokra úgysem lesz felhasználható, mert őt semmiféle munkásmozgalom soha be nem fogadja. Azért nem állították ide őt, mert ha itt lenne, megállapíthatták volna, hogy az egész dolgot 24 órával letartóztatásunk előtt ő hozta a rendőrség tudomására. Maga ez a tény nem is lett volna fontos, ha nem ennek alapján szerkesztették volna visszamenőleg azt a bizalmas jelentést, amely úgy állítja be a dolgot, mintha a kommunista és szocialista párt viszonyát a rendőrség hosszú hónapok megfigyelése alapján állapította volna meg és jelenthette először Nádossy országos főkapitánynak, azután az ügyészségnek. Megértem természetesen a fontosságát annak, hogy ilyesmi ne derüljön ki.

A másik pedig: ez a Sámuel letartóztatásunk előtt néhány nappal velem egy itt lévő vádlott jelenlétében beszélt. Nem tudom, hogy már akkor provokáló volt-e, de olyan kijelentéseket tett, amelyeket, mint romantikusokat, én rögtön visszautasítottam.

Most felelni kellene még arra a módra, ahogyan

a királyi ügyész bennünket kezelt, amikor „csőcseléknek", „csatornai salaknak" és hasonlónak nevez. Azt hiszem, *azt* a kommunista mozgalmat, amely már kilenc év óta vezeti a világ legnagyobb államának munkásait és parasztjait, amely Szovjetoroszországon kívül is ezer és ezer mártírt mutatott fel, amelynek tagjai nyugodtan, fennkölt homlokkal néztek az akasztófára, a bíróság és a burzsoázia szemébe: ilyen invektívákkal illetni nem lehet. Ilyen hangnembe nem megyünk bele, továbbra is ennek fölötte fogjuk folytatni munkánkat. Tudom, hogy a tekintetes királyi ügyészségnek van más nyelvezete is, amit látok a vádiratból, amelyben a kommün „rablógyilkos uralom"-nak van nevezve, ugyanakkor azonban az az idő, amelybe Orgovány, Siófok esik, úgy van megemlítve, mint „a polgárság elhalkuló felháborodása", egész poétikus kifejezés az „erőszakos", „csatornából való" kifejezéssel szemben. Vagy ahol másutt a burzsoáziáról van szó, például amikor „gazdag emberek tisztes vagyonáról" beszél, amit mi el akárunk rabolni, az illetők életét is veszélyeztetve — akkor is költői hangon beszél az ügyész úr a kapitalizmusról.

Az államügyész úr a *mai* társadalmi rendben látja azt az eszményt, amelyet tűzzel-vassal védelmezni kell. Ebben a polgári társadalomban látja a kultúra legbiztosabb alapját és az emberiség továbbfejlődésének előfeltételeit. Hogy állnak azonban a dolgok a valóságban? *Magyarországon néhányezer nagykapitalista és nagybirtokos zsákmányol ki nyolcmillió lelket számláló lakosságot.* Másutt is, ahol a termelőeszközök a nemdolgozók kezében vannak, van kizsákmányolás és elnyomás, de sehol sem űzik olyan szemérmetlenül, mint Magyarországon. A kapitaliz-

mus az egész világon hanyatlóban van. Sehol sem mutatkozik fejlődés, mindenütt feloszlás és hanyatlás. De ez sehol sem történik olyan feltűnően, mint Magyarországon, ahol napról-napra ijesztő gyorsasággal süllyedünk a nyomorba, nincstelenségbe és kulturálatlanságba. Ezt a társadalmat nevezi az államügyész úr ideálnak? Nem, a dolgozó nép nem akar tudni erről az „ideálról"!

Az államügyész úr szigorú megbüntetésünket követeli, mert milliók boldogságát veszélyeztetjük. De hol vannak a burzsoáziának azok a milliói, akiknek nevében az államügyész úr beszél és akiket meg akar védeni tőlünk? Magyarországon van tízezer földbirtokos, kétezer gyáros, vállalkozó és nagykereskedő, két-háromezer nagycsempész, lánckereskedő és árdrágító: ezeket foghatjuk össze a *burzsoázia* fogalom alatt. Tehát legfeljebb 15—20 000 ember. A mai rendszer néhányezer kizsákmányolónak a diktatúráját jelenti a dolgozó népmilliók felett. Ha ezzel szemben az államügyész úr a Szovjetunió proletariátusának diktatúráját nézi, meg kell állapítania, hogy ez a diktatúra az *igazi* demokráciát, a *dolgozók* demokráciáját valósította meg. Lenin és a Szovjetunió kommunista pártja a dolgozó nép *többségének* akaratából építette meg a diktatúra és szovjethatalom alapjait. Ez a szovjethatalom az igazi demokrácia. Ettől a szovjethatalomtól, amely kiirtotta az analfabétizmust, amely biztosította és biztosítja a dolgozóknak az emelkedő jólétet, amely földet adott a parasztnak — ettől a demokráciától nem kell az államügyész úrnak az emberi kultúrát védelmeznie. Ez a rendszer teremti meg éppen a fejlődés és a kultúra igazi alapjait.

Az államügyész úr glorifikálta a patriotizmust és szidalmazta az internacionalizmust. Csak tisztességes

patriotizmusról és tisztességes internacionalizmusról érdemes beszélni, arról, amelyik a dolgozóknak tisztességes egzisztenciát, szabadságot és kultúrát biztosít. Magyarországon a patriotizmus biztosítás az uralkodó osztály számára és ezt a tényt nem is igyekszenek kendőzni. *Nép* és *nemzet* itt időtlen idők óta két külön fogalom. Az államügyész úr által szidalmazott „szovjetimperializmus" — patriotizmus és internacionalizmus egyszerre, amennyiben a saját országában a dolgozóknak biztosítja a jólétet, a szabadságot és a kultúrát, az egész világ dolgozóinak pedig mintaképül szolgál arra nézve, hogyan harcoljanak jólétért, szabadságért és kultúráért. Hogy mit ér a magyar uralkodó osztály patriotizmusa, azt megmutatta ez az uralkodó osztály, amikor hátbatámadta a harcoló Vörös Hadsereget, behívta az imperialista bandákat az országba és azután a szanálás alkalmával az ország gazdasági önállóságát Judás harminc ezüstjéért eladta a külföldi kapitalistáknak. A mai Magyarországon a dolgozóknak nincs gyülekezési és szervezkedési szabadsága. Nincs általános választójoga. Nincs sajtószabadsága. A falusi és városi dolgozók a legnagyobb ínségben élnek. A munkanélküli tömegek éhhalálnak vannak kiszolgáltatva. Ez napnál fényesebben bizonyítja, hogy a magyar „patriótáknak" csak olyan „haza" kell, ahol a dolgozókat háborítatlanul kiuzsorázhatják és kizsákmányolhatják.

Az államügyész úr szemére hányja a kommunistáknak, hogy csak forradalmi frázisokkal dobálóznak, de nem mutatnak konkrét programot, amelynek segítségével a dolgozó nép nyomorúságán enyhíteni lehetne. Jámbor együgyűség! A valóságban csak a kommunista párt küzd komolyan és következetesen a munkásság *napi* érdekeiért, csak a kommunista párt

ad reális *harci* programot a munkásságnak. Ki akarom fejteni, hogy milyen közvetlen célokért harcolunk Magyarországon.

Mindenekelőtt tisztességes munkabért követelünk város és falu dolgozóinak egyaránt. A vasmunkások életstandardja a háborúelőtti állapotokhoz viszonyítva 52%-kal esett. A bányamunkások ki vannak szolgáltatva az éhhalálnak és Budapest ellen vonulnak. Ezzel szemben a vállalkozások mérlegei hallatlan, sohasem látott profitokat mutatnak fel. *Le a profitokkal és fel a munkabérekkel!* Ez a helyzet logikája és ezt a logikát akarjuk mi kommunisták győzelemre juttatni.

A megmunkált föld legnagyobb része kevés nagybirtokos kezében van. Eszterházy hercegnek 196 000 holdja van, az egri alapítványnak 90 000 holdja, a kalocsai érsekségnek 65 000 holdja, Pallavicini őrgrófnak 56 000 holdja van. Ezzel szemben egymillió-egyszázezer földmunkásnak egyetlen talpalatnyi földje sincs. Azt akarjuk, hogy a nagybirtok, úgy, mint *Szovjetoroszországban*, nálunk, Magyarországon is ingyen, kártérítés nélkül felosztassék a földtelenek és szegényparasztok között. A Kommunisták Magyarországi Pártja belátta, hogy a diktatúra alatt nagy *hibát* követett el, amikor nem osztotta fel a földet. Látjuk, milyen eredményeket hozott a föld felosztása Oroszországban. A cárizmus alatt az orosz parasztnak csak terhei és gyötrelmei voltak. Kocsmában és templomokban keresett enyhülést. Magyarországon Nagyatádi Szabó István szavai szerint, a nagybirtok ellenállásán megbukott a világ „legszerényebb" földreformja is. *A földet Magyarországon csak a kommunisták fogják felosztani.*

ELNÖK *(közbeszól)*: Rákosi, ne legyen próféta,

szorítkozzék védelmére, ne agitáljon itt és ne uszítson a fennálló társadalmi rend ellen.

RÁKOSI *(folytatja)*: A mai társadalmi rendre a mai úgynevezett Csonka-Magyarországon 27 000-nél több rendőr és csendőr vigyáz, míg Nagy-Magyarországon mindössze 16 000-re volt szükség. Ilyen nagyszámú rendvédelmező mellett csak természetes, hogy a legkisebb mozgalmat is felfújják. Hogy játszhatnák különben a haza védőit és hogy bizonyíthatnák nélkülözhetetlenségüket. Ez mutatja, hogy a mai társadalmi rend, a nagybirtok és a nagytőke érdekképviselője, helyettünk is elvégzi a lázítás munkáját.

Programunk egyik főkövetelése: *rendes munkanélküli segély a munkanélkülieknek és munkaalkalmak teremtése.* A csődbement Bacher számára azonnal akadt 200 milliárd és a kormány megkísérelte szanálni a vállalatát, mert ez a nagytőke érdekében állt. De a százezer munkanélküli számára nincs egy fillér sem. Hogyha a Szovjetunió elismeréséért és a Szovjetunióval való kapcsolat létesítéséért harcolunk, akkor munkaalkalmat akarunk adni a munkásságnak, szemben a kormánnyal, amely a proletárságnak semmiféle munkaalkalmat nem biztosít.

Harcolunk a szabadságjogokért. Magyarországon a legbrutálisabban elnyomják a proletariátust. Nincs gyülekezési és szervezkedési szabadsága. Nincs általános választójog, nincs sajtószabadság. A szociáldemokraták Bethlennel kötött paktumukban a gyülekezési és szervezkedési szabadság utolsó maradványait is eladták. A szociáldemokrácia teóriáját Horowitz Gábor bíróság előtti vallomásában formulázta meg akkor, amikor kijelentette, hogy teória és praxis különböző dolgok. A szociáldemokrácia praxisát

Hébelt Ede fejtette ki vallomásában, amikor az akkori körülmények alapján megmagyarázhatónak és megérthetőnek találta, hogy a szociáldemokraták Németországban Liebknecht Károlyt és Luxemburg Rózát meggyilkoltatták. Egyszóval a szociáldemokrata *teória:* Marx Károly. A szociáldemokrata *praxis:* Noske Gusztáv.

A mai rendszer bukására törünk. A kommunista párt a tömegekre támaszkodva egy új, jobb diktatúrát akar létesíteni. Küzdünk a jelenlegi átmeneti rezsim ellen, de éppen olyan élesen küzdünk a Habsburgok visszatérése ellen is. A proletárság diktatúrája nem végcél számunkra, hanem csak eszköz a végcél elérésére. A proletárság diktatúrája el fog halni, amikor nem lesznek paraziták, akik a munkásokat el akarják nyomni. Minden eddigi társadalomban a hatalom, az erőszak az osztályuralom fenntartására s a lehetőségig való megörökítésére szolgált. A proletárdiktatúrában való erőszakalkalmazás a világtörténelemben első olyan alkalmazása az erőszaknak, amelynek végcélja *minden* osztályuralom megszüntetése, tehát a proletárság osztályuralmának megszüntetése is, mert csak az osztályok megsemmisítésével és az osztálynélküli társadalom megteremtésével kezdődik meg az emberiség igazi története, az erőszak és elnyomás nélküli történet.

Az államügyész a vádlottak szigorú megbüntetését követeli, hogy ez az elrettentő példa visszatartsa a jövendő kommunista mozgalmát. Sajátságos gondolkodásmód ez! Nem tudja az államügyész úr, hogy *még sohasem sikerült egy szabadságmozgalmat büntető rendszabályokkal elnyomni* és nem tapasztalta, hogy éppen mi, kommunisták nem ijedünk meg a büntetésektől? Valójában a hatóságok sem hisznek

abban, hogy a kommunista mozgalmat megakadályozhatják. Miért óvja akkor a rendőrség oly féltékenyen a spiclijeit? Miért nem akarta őket a bíróság elé állítani? Nyilvánvalóan azért, hogy a jövőben is kihasználhassa őket ellenünk. Még Sámuel Lajost sem akarta a rendőrség kiszolgáltatni, bár ez végleg lejáratta magát.

Az államügyész úr az egész világ kommunistáit „söpredéknek", „csőcseléknek" és az isten tudja még mi mindennek nevezte. *Ezek a szidalmak cipőnk talpáig sem érnek*, kommunista méltóságom tudatában visszautasítom őket. Ezerszámra haltak meg orosz kommunisták mint mártírok és nem volt más céljuk, mint a proletariátus felszabadítása. Éppígy áldozták fel életüket magyar kommunisták is, hogy lendíthessenek a proletárság felszabadításának nagy művén. A közül a negyvenhat kommunista közül, aki 1919 márciusában a gyűjtőfogházban volt bezárva, még ugyanaz évben tizenhat mártírként halt meg a proletariátus ügyéért. A kommunisták nem ijednek meg az életveszedelemtől sem, ha a Párt ügyéért dolgoznak. Akiket az államügyész úr „söpredéknek", „csőcseléknek" nevez, az egész világ kommunistái, halálmegvetéssel néznek az akasztófákra és a börtönökre és ebben az önzetlenségükben világító példái a munkásosztálynak. *Nincs közöttünk egy sem, aki a kommunista pártért és a kommunizmusért nem volna kész a bitó alá menni.* Önzetlenséget nem tanulunk a burzsoáziától.

Habzó szájjal beszélt az államügyész úr a forradalom rémtetteiről. Igen, a forradalmat nem csinálják rózsavízzel. Rémtettek is előfordulnak. De ugyancsak az államügyész úr az, aki Orgovány és Siófok rémtetteit dicsőíti . . .

ELNÖK: Megtiltom Önnek Orgoványról és Siófokról beszélni.

RÁKOSI: A dolgozó magyar nép életbevágó nagy peréhez képest semmitmondó kicsiség az az igen kicsike kis per, amelyet most a bíróság ellenünk, kommunisták, mint felforgatók ellen lefolytat.

Más, sorsdöntő, életbevágó nagy pere van Magyarország szenvedő és dolgozó népének a magyar uralkodó osztályok és a világ imperialista rablói ellen.

Az első per Dózsa György óta folyik. Ez a per a dolgozó, elnyomorodó, a magyarságért ezerszer és ezerszer vérzett szegényparasztságnak pere a dologtalan, magát minden teher alól kivonó, félévezred óta a Habsburgokkal cimboráló nagybirtokosok ellen. *Földet követel a magyar paraszt,* és ha nem lesz fórum, amelyik ezt neki megadja: „Nem hallottátok Dózsa György hírét? Izzó vastrónon őt elégetétek, de szellemét a tűz nem égeté meg. Úgy vigyázzatok, ismét pusztíthat e láng rajtatok!"

A második per, amelyet 1919 március 21-e óta folytat a magyar proletariátus a külföldi rabló imperialisták ellen, *a nemzetek önrendelkezési jogáért, a magyar függetlenségért* folyik. Ha megköveznek, ha tízszer statáriális bíróság elé állítanak, akkor is vallom, hogy 1849 óta Magyarország minden uralkodó rendszere a legnemzetietlenebb és leghitványabb külpolitikát folytatta. *Befelé* elnyomta a nemzetiségeket, de elnyomta a magyar dolgozó népet is a hazafiság jelszavával az uralkodó osztály, *kifelé* ugyanő eladta az országot és kiszolgáltatta idegen érdekeknek. 1848 óta csak egyetlen egyszer, a magyarországi proletárdiktatúra alatt folytatott Magyarország valóban nemzeti külpolitikát. A magyar nép Vörös Hadserege

nem szájaskodással, de vérrel küzdött a rabló cseh imperialisták és a román imperialisták ellen. *Szovjetmagyarország* Smuts tábornoknak a trianoninál sokkal kedvezőbb békefeltételeit visszautasította.

Olvassa el a bíróság akár Huszár Károly, akár Gratz Gusztáv könyvéből a Vörös Hadsereg hadjáratáról szóló részt. Méltóztassék hozzávenni ehhez a leíráshoz, hogy Huszár Károly miniszterelnöke, Gratz Gusztáv meg külügyminisztere volt a győztes ellenforradalomnak és akkor meg fogja maga a bíróság is, még ebből a leírásból is állapítani, hogy nem túlzás az, amikor azt mondom, hogy *Szovjetmagyarország* háborúja a rabló imperialisták ellen 1848 óta Magyarország legdicsőbb ténye volt. Ezt a nagy pert, melyet mi oly dicsően kezdtünk meg, a győztes ellenforradalom hitványul úgy folytatta, hogy ellenünk cimborált a románokkal. Nem a román néppel, hanem a román nép hóhéraival, a bojár ezerholdasokkal. Hiába sírunk, gyászolunk, alakoskodunk, ordítunk Trianon miatt, hiába óbégatjuk reggel, délben, este a területi integritást, ezt a nagy pert külföldi rablók, imperialisták, nagytőkések és nagybirtokosok segítségével megnyerni soha nem fogjuk.

A III. Internacionále első kongresszusa a nemzetek önrendelkezési joga mellett foglalt állást. A II. kongresszus már 1920-ban kimondta, hogy szét kell tépni a dolgozó népnek és a dolgozó népek együttműködésének Versailles-t, Saint Germaint és Trianont. A III. Internacionále ötödik kongresszusa kimondta azt, hogy Magyarország, illetve a monarchia körül támadt új imperialista országok kommunista pártjaiban a cseh-, román-, szerb-ajkú kommunistáknak ki kell adni a nemzetek önrendelkezési jogának jelszavát, egészen az elszakadás követeléséig. Minden-

féle más pervezetés csak szemfényvesztés, vagy új szerencsétlenséget jelenthet. Csak a szomszédos országok forradalmi munkásságának együttműködésével, ezen országok imperialistáival szemben való harccal törhetjük össze Trianont és téphetjük ronggyá a francia-angol imperialisták által diktált trianoni papírcafatot. Ahogy mi, magyarországi kommunisták büszkén valljuk magunkat a 48-as forradalom örököse végrehajtójának az igazi jobbágyfelszabadítás terén, éppoly büszkén valljuk azt is, hogy a 48-ban hangoztatott idegen járom alól való felszabadítást csak a Kommunista Párt vezetésével, a III. Internacionále által adott irányelvek szerint lehet megvalósítani Magyarországon.

A harmadik nagy per, amely Magyarország dolgozó népe részéről majd ötszáz esztendeje indult meg, s amelyben az uralkodó osztályok mindig vagy a dolgozók ellen tanúskodtak, vagy a per folytatása közben őket hátbatámadták, *a Habsburgok elleni per.* Annyi szenny, annyi vér, annyi nyomorúság fűződik ennek az idegen uralkodócsaládnak nevéhez Magyarországon, hogy én itt feleslegesnek tartom ezt az uralmat bővebben jellemezni. A legnagyobb szégyennek és szerencsétlenségnek tartom, hogy még az 1921. évi detronizációs törvény ellenére is a grófok és azok házi zsidai, a nagybankosok és a szociáldemokrata párt is a Habsburgok szekerét merészelik tologatni Magyarországon és börtönbe csuknak itt mindenkit, aki akárcsak a polgári köztársaság, nemhogy a Tanácsköztársaság jelszavát hangoztatni meri.

A negyedik nagy per a győztes ellenforradalom óta folyik a dolgozó nép részéről a jelenlegi rendszer ellen. Bethlen miniszterelnök azt mondta legutóbbi beszédében, hogy ez a *forradalom és ellenforradalom*

szellemének küzdelme. Nem akarok radikálisabb lenni ebben a tekintetben, mint Magyarország miniszterelnöke. Elfogadom terminológiáját. Magyarország dolgozó népe forradalmi szellemű. Magyarország uralkodó osztálya ellenforradalmi szellemmel telitett. A mai rendszer a nagybirtokosok és a nagytőkések egyesített érdekeit szolgálja. Ez ellen a rendszer ellen küzd a kommunista párt vezetésével Magyarország forradalmi érzésű népe. Ez az a nagy per, amelynek megnyerésére minden kommunista az életét is felteszi. Miért? A győztes ellenforradalom kiadós földreformot ígért. Elárulta azt. A győztes ellenforradalom Trianont csinált és szanálást csinált. A szanálással nemcsak Magyarország szuverénitását adta el, hanem Magyarország dolgozó népét soha nem látott nyomorba süllyesztette. A szanálással olyan terheket, olyan elviselhetetlen terheket rakott a dolgozó népre, amilyenek alatt Magyarország dolgozó népe sohasem roskadozott.

A közszabadságokat soha olyan önkényesen lábbal nem tiporták, mint a mostani Magyarországon. A nyomorúság soha nem volt olyan nagy, mint jelenleg. Ulászló idejében olyan szegény volt a dolgozó, hogy a szekeret maga húzta. A történelem megörökítette az Ulászló szekerét. Ma Budapesten mezítláb járnak az emberek. Ez még soha nem volt. Az államháztartás rendbehozatalával dicsekvő rendszer dicsekedhetik, ahogy akar, örülnék, ha hamis jós lennék, de meg fogja látni a Tekintetes Királyi Törvényszék, hogy a történelem meg fogja örökíteni a Bethlen-cipő fogalmát is.

A forradalmi szellem napról-napra erősödik Magyarországon. Valóságos forradalmi népmozgalom van keletkezőben. Ennek a népmozgalomnak a veze-

tése a Kommunista Pártra vár. Ez a Kommunista Párt történelmi hivatása. Amikor már Rákosi Jenő is azt mondja március 21-i vezércikkében, hogy „olyan ez a mai állapot, mint a medréből kilépett folyó, özönvíz a neve", akkor ne gondolja senki, hogy üldözéssel el lehet nyomni azt a pártot, amely a most gazdátlanul heverő perbe vádlóként és bíróként egyaránt bátran kapcsolódik be, amelyik történelmi hivatásának tartja, hogy ez a per olyan vezetésre találjon, amelyik azt végre győzelemre fogja vinni.

Az ötödik per, amely nagyságában csak látszólag különbözik az előbbi négy nagy pertől, az, amelyet Magyarország dolgozó népe az utóbbi időben folytat *a szociáldemokrata párt ellen*. Ez a párt az egyetlen legális munkáspárt Magyarországon. Mióta e párt a proletárdiktatúrát elárulta, hol nyíltan, hol titokban odaállt az ellenforradalmi uralkodó osztályok mellé és a szó legszorosabb értelmében küzdött a proletariátus ellen. Az ellenforradalom első idejében miniszteivel akasztatott. Az internálást nem kifogásolta, a gyorsított eljárást ámennel szentesítette. Bethlen miniszterelnökkel kötött paktumában erkölcsi bizonyítványt állított ki az ellenforradalom részére, a földmunkások és vasutasok egyesülési szabadságát áruba bocsátotta és eladta. A szanálás elleni küzdelemnél paktumot kötött. A nyomdászoknak a Népszava érdekében indított akcióját rútul hátbatámadta. Legitimistákkal és országoshírű panamistákkal szövetkezett a „demokratikus blokk"-ban. A munkásság minden megmozdulását leszerelte és leszereli ma is. Lehetetlen felsorolni annyi bűnt, amennyit napról-napra elkövet. Annyi azonban bizonyos, hogy a munkásság elkeseredése és útálata e párttal szemben nőttön nő és a szociáldemokrata párt minden denunciálása, min-

den terrorja és népbolondító látszatharca ellenére ez a per úgy fog végződni, hogy a szociáldemokrata párt a porondon marad.

A hatodik per, amit az urak egyáltalában nem látnak, a magyar dolgozó nép föld alatt vívott hatalmas küzdelme Magyarország „független" bírái, csendőrei és rendőrei, gyorsított tanácsai, statáriális bírósága, Orgoványa, Siófoka, akasztófái és gyilkos golyói ellen, de a szociáldemokrata párt ellen is, egy igazán forradalmi és a munkásságot felszabadítani hivatott párt: a *Kommunista Párt legalitásáért.* Nincs ma már ország Európában, ahol ezért a legalitásért folyó küzdelmet kisebb vagy nagyobb mértékben a dolgozó nép meg ne nyerte volna. Ne méltóztassék azt gondolni, hogy Magyarország külön glóbusz. Hogy Magyarországon ezt a küzdelmet el lehet fojtani. Nem és ezerszer nem. Az üldözés ellenére egyre erősödik a forradalmi szellem. Az a dolgozó nép, amelynek oly hősi forradalmi multja van, amely az ellenforradalom szenvedésein oly törhetetlenül ment át, amely a demokrácia alfájáért: az általános választójogért annyit áldozott hiába — amelyet a szociáldemokrata párt oly rútul elárult, mint ezt a dolgozó népet — az tisztában van azzal, hogy a kommunista pártnak hivatása van Magyarországon. És ha tisztában van ezzel, akkor hiába nevezik a kommunistákat rablóknak, felforgatóknak az uralkodó osztályok, az egyszer megkezdett élet-halálküzdelmet azért, hogy a kommunisták nyíltan is megmondhassák azt Magyarországon, amit más országokban is megmondhatnak — többé abbahagyni nem fogja.

ELNÖK: Elég ebből, Rákosi! Térjen át védelmére.

RÁKOSI: Az ügyész úr szigorú megbüntetésünket követeli, mert szerinte a kommunisták Magyarország boldogulását veszélyeztetik. Magyarországon néhányezer reakciós nagybirtokos és nagytőkés gyakorol önkényuralmat és zsákmányol ki nyolcmillió lelket számláló lakosságot. Az ellenforradalom koldussá tette az országot. Ha ezzel szemben az ügyésztől annyira szidalmazott Szovjetuniót nézzük meg, meg kell állapítanunk, hogy ott egyre javulnak az életviszonyok . . .

*

Az elnök már régen feszengett helyén. Rákosi utolsó szavai egészen kihozták sodrából. Hirtelen felállt és megvonta a szót Rákositól. Rákosi megpróbált még beszélni, de az elnök nem engedte szóhoz jutni. Rákosi erre kezével megvetőleg legyintve sarkonfordult és helyére ment.

VÁDLÓ távozott a bírói emelvény elől. Rákosi a nyomorba és pusztulásba taszított magyar nép nevében hirdetett harcot Horthy és a magyar reakció ellen az ország szabadságáért, Magyarország boldogulásáért.

1926 július 31. Szombat.

ELNÖK: Őry Károly következik.

ŐRY: Parasztból lettem ipari munkás. Saját sorsomon éreztem, hogy a földmunkások és az ipari munkások ugyanegy nyomorúságban sinylődnek. Rájöttem arra is, hogy a két dolgozó réteget a Kommunisták Magyarországi Pártjának kell összefognia. Csakis a kommunista párt vezetése alatt valósítható meg a dolgozók felszabadítása.

ELNÖK: Elég! Gőgös Ignác következik.

GŐGÖS: A világháborúban orosz hadifogságba kerültem, ahol teljes borzalmában megismertem a cárizmust. Az Oroszországi Nagy Szocialista Forradalom hatása alatt vált legbensőbb meggyőződésemmé, hogy csakis a munkásosztály, élén a kommunista párttal, szabadíthatja fel az összes dolgozókat az elnyomás alól. Nálunk Magyarországon a munkás rongyokban jár s éhezik. Többmillió parasztnak nincs egyetlen talpalatnyi földje sem. Szovjetoroszországban jóllakhatik a munkás. Ott azé a föld, aki megmunkálja. Bűn-e, ha azt kívánom, hogy Magyarországon is így legyen?

ELNÖK: Elég ebből, Gőgös. Csak védekezni engedem.

GŐGÖS: Nincs szükségem védelemre. A kommunista párt . . .

ELNÖK: Menjen a helyére, Gőgös. Megvonom magától a szót. Hámán Katalin következik.

HÁMÁN KATALIN: A dolgozó asszonyok nevében beszélek. Gyermekeink enni kérnek, de száraz kenyeret sem tudunk adni nekik. Bíró urak! El tudják-e képzelni önök, mit érez a munkás anya, amikor nem képes gyermekének kenyeret adni? Ilyenkor puszta kézzel, a körmeivel is képes harcba menni. Régen megbántuk már mi, proletárasszonyok, hogy a dolgozók 1919-es forradalmát nem becsültük meg eléggé. Ha nem bukott volna meg a forradalom, másként lenne ma Magyarországon minden. A vádlottak padjáról szólok Magyarország dolgozó asszonyaihoz: ha nem akarják, hogy gyermekeik tönkremenjenek, harcoljanak a kommunista párt oldalán.

ELNÖK: Elég, Hámán. Azonnal üljön le.

1926 augusztus 1. Vasárnap.

Megállapodtunk a Szocialista Munkáspárthoz tartozó vádlott-társainkkal, hogy a kommunisták közül már csak én szólalok fel. Közülük hárman fognak beszélni s több felszólalás nem lesz.

1926 augusztus 2. Hétfő.

Némi izgalommal mentem a tárgyalóterembe. Azonban izgalmam csak addig tartott, amíg az elnök megadta a szót:

— Huszonkét éves vagyok, mégis a magyar reakció már harmadszor állít bíróság elé — kezdtem beszédemet. — A börtönből, ahová 1921-ben az önök bírótársai vetettek, 1922-ben a Szovjetunió szabadított ki. 1922-től 1925-ig a Szovjetunióban éltem. Ismerem az ottani viszonyokat. Nálunk az uralmon lévő reakció mindent elkövet, hogy a magyar dolgozók ne tudják meg az igazságot a Szovjetunióról. Könyvek és cikkek serege becsmérli azt az országot, ahol a dolgozó nép van hatalmon. A magyar reakciósok ezzel saját népellenes uralmukat próbálják leplezni. De az igazságot nem lehet elnyomni. Az egész világ tanúja annak a gigászi építőmunkának, amit a Szovjetunió dolgozói végeznek. Tőlük igyekeztem tanulni én is. Bármily boldogság volt is azonban számomra, hogy a Szovjetunióban élhettem, mégis, engem a magyar dolgozók 1919-es forradalma tett kommunistává. Magyar kommunista vagyok és ezért elsősorban azt tekintem kötelességemnek, hogy a *magyar* reakció ellen, a *magyar* munkásosztály, a *magyar* dolgozók felszabadításáért harcoljak. Ezért jöttem vissza Magyarországra, hogy résztvegyek a Kommunisták Magyarországi Pártja munkájában. A magyar ellen-

forradalom elég botor, ha azt hiszi, hogy kivételes törvényekkel meg tudja akadályozni a kommunista eszmék terjedését. A Kommunisták Magyarországi Pártja minden üldözés ellenére él és dolgozik. Sem akasztófa, sem börtön nem ölheti meg pártunkat.

ELNÖK: Kijelentésével büntetendő cselekményt követett el. Szavait mérlegelni fogja a bíróság. Ha mégegyszer ilyesmit mond, megvonom magától a szót.

VAS: Teljesen egyetértek mindazzal, amit Rákosi elvtárs mondott. Fejtegetéseit csak egy pontban szeretném kiegészíteni. A kommunista párt a munkás- és parasztfiatalság ügyéért is harcol. Magyarországon a fiatalság a dolgozók legkizsákmányoltabb rétege. A dolgozó fiatalságnak életérdeke, hogy támogassa a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségét, amely . . .

ELNÖK: Megtiltom, hogy erről beszéljen.

VAS: A Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége minden erejével azért harcol, hogy a magyar ifjúság . . .

ELNÖK: Nem engedem erről beszélni. Azonnal fejezze be beszédét.

VAS: Törhetetlen meggyőződéssel fogadom ítéletüket! Nem kérek elnézést. Magyarország mai urai azt hiszik, hogy az ellenforradalom épülete sziklaszilárdan áll. Tévednek. A dolgozó nép szét fogja zúzni a bilincseket, amelyeket az ellenforradalom, a reakciós rendszer vert reá s megteremti az új, szabad Magyarországot.

ELNÖK: Azonnal üljön le.

VAS: A magyarországi dolgozók felszabadító harcának ezt az utolsó rohamát a Kommunisták

nak ezt az utolsó rohamát a Kommunisták Magyarországi Pártja . . .

ELNÖK: Fogházőrök! Azonnal kísérjék helyére Vast.

*

Félbeszakítottak, nem beszélhettem tovább.

Utánam a Szocialista Munkáspárt három vezetője szólalt fel.

1926 augusztus 3. Kedd.

Tárgyalási szűnnap. Beszélőn volt nálam az ügyvéd. Elmondta, hogy a tárgyalásra újabb külföldi küldöttségek érkeztek. Emiatt s a folyton megismétlődő külföldi tüntetések és a különböző szervezetektől érkező ezer meg ezer távirat miatt a kormány nehéz helyzetbe került. Különösen nagy hatást váltott ki Magyarországon az a távirat, amit neves tudósok és művészek együttesen intéztek a magyar kormányhoz. A táviratot többek között Barbusse, Romain Rolland, Einstein, Vaillant Couturier, Langevin is aláírták.

Az egyik jelentős angol polgári lap, a *Manchester Guardian*, tárgyalásunkkal kapcsolatban terjedelmes cikksorozatban bélyegezte meg a Horthy-reakciót.

No, de holnap mindent megtudunk . . . holnap ítélet!

1926 augusztus 4. Szerda.

A törvényszéki folyosókon ma kettőzött rendőrsorfal állt. A hatóságok tudták, hogy a mai nap nem múlhat el események nélkül.

A tárgyalóterem annyira megtelt a hallgatók tömegével, hogy még a padok között is álltak emberek. Az ügyvédektől hallottuk, hogy a törvényszék körül ezrével gyülekeztek a tárgyalásra bejutni

akaró munkások. De a rendőrség elzárta a törvényszékhez vezető utcákat és csak belépő jeggyel lehetett átjutni a fegyveres kordonon.

*

A bíróság bevonult.

Mindenki felállt.

— A Magyar Állam nevében! Rákosi Mátyás és társai bűnösek az állam és a társadalom rendjének erőszakos felforgatására irányuló bűncselekményekben, Rákosi Mátyást ezért a törvényszék nyolc év és hat hónap fegyházra ítéli.

— Éljen a Kommunisták Magyarországi Pártja! — kiáltotta Rákosi.

... Vas Zoltánt nyolc évi fegyházra ...

— Éljen a Kommunista Internacionále! Éljen a Kommunista Ifjúmunkás Internacionále! — kiáltottam.

És sorban következtek a nevek, majd a súlyos ítéletek és mindig megújuló visszhangként elhangzott a válasz is:

— Éljen a Kommunisták Magyarországi Pártja! ... Éljen a szabad Magyarország! ...

A tüntetés kezdetén az elnök zavarba jött. Eleinte dadogott, kapkodott és csak később kezdett két-három napos sötétzárkás fegyelmi büntetéseket osztogatni. De ez csak olaj volt a tűzre. A tárgyalóterem hangja egyre erősebbé vált. Tüntetve hirdettük, hogy minden ítélet ellenére él, harcol és győzni fog a Kommunisták Magyarországi Pártja.

S az ítélet kihirdetése után hosszú sorban indultunk vissza a fogházba. Amerre mentünk, a rendőrkordon mögött, némán köszöntöttek bennünket. Némán, mert Magyarországon ma még csak a vád-

lottak padjáról lehet nyiltan kommunistaként fellépni.

*

Azután ránkcsapódtak a nehéz börtönajtók! Most már mindegyikünk ismerte sorsát.

Az elvtársak talán számlálgatják, mérlegelik az éveket, a napokat. Rákosinak és nekem nincs mit számlálnunk. Rákosinak még hátra van a népbiztos-pöre, ahol az ügyész majd megint halált kér Rákosira. Én meg minek számláljam az időt. Nekem a mostani nyolc éven kívül még hátra van a kicsesélés előtti ítéletem túlnyomó része.

De akármennyi rabság következik is: mindegy! Fel a fejjel! Mindent ki kell bírni!

1926 augusztus 5. Csütörtök.

Itt volt az ügyvéd. Iratokat hozott. Volt köztük néhány kivágás is az Inprekor távirati jelentéséből:

Az *Uj Március*, a Kommunisták Magyarországi Pártjának lapja, írja:

„Elvtársaink a per kezdetétől az ítélet kihirdetéséig példaszerű együttes *pártmunkát* végeztek. Hősies magatartásukkal az ellenforradalmi igazságszolgáltatás szinte légmentesen elzárt, sötét termét a Horthy-rendszer ellen küzdő magyar dolgozók hatalmas szószékévé változtatták át."

A moszkvai *Izvesztyija* a következőket írja:

„Rákosi és társainak pere a távolból is izgat, még a távirati tudósítások hiányosságában, megszakítottságában is. A magyar kormány rendkívüli intézkedéseket tett a magyar sajtóban megjelenő tudósítások ellenőrzésére, az elnök félbeszakítja a vádlottak vallomásait, nem tűr «kommunista propagandát» a bíró-

sági teremben. Mégis, mindezek az intézkedések hiábavalók. *A Rákosi-tárgyalás legyűrhetetlen kommunista propaganda.* A vádlottak padja szószékké változott. A megkínzott, a diktátor csizmája alá tiport Magyarország hallgatja ezeket a bátor és lobogó beszédeket. A fehérterror eredménytelennek bizonyult. Abban a városban, amelyben Horthy végigvonult a halálkaszával, a munkások keresztültörik a csendőrkordont, hogy bejussanak a tárgyalási terembe. A munkásosztály lefogott vezérei pedig szembenéznek kínzóikkal és odakiáltják: hóhérok vagytok! A magyar burzsoázia terrorja sok forradalmárt pusztított el. De megfélemlíteni és demoralizálni csak a szociáldemokratákat tudta. A valódi forradalmároknak csak megerősítette hitét és megedzette akaratát.

Legjobban attól fél a bíróság, hogy Rákosi és társai beszédeikben kifejtik a Komintern programját és taktikáját. — Csak önmagukról beszéljenek! — követeli a bíróság. Igy tiltotta meg 45 esztendővel ezelőtt a cári szenátor Zseljabovnak, hogy a nép szabadságmozgalmáról beszéljen. Ez a szenátor is a forradalmi propagandától félt. De mikor Zseljabov önmagáról beszélt, csak a pártról beszélhetett. Nem tudta elválasztani egyéniségét a forradalomtól. A saját személyével fikarcnyit sem törődött. A bírósági tárgyalás folytatása volt a forradalmi harcnak. És Zseljabov azt tartotta, hogy ha nem fejti ki teljességében a párt programját, elveszti a harcot.

Zseljabov bírája éppen úgy tévedett, ahogyan most téved a magyar bíróság elnöke. A forradalmi propaganda nem a kommunista program kifejtésében van. Ezt a programot úgyis kegyetlenül eltorzítja a kormány cenzúrája. De sem a kormánycenzúra, sem a polgári sajtó nem tudja eltorzítani a

vádlottak forradalmi *magatartását.* Hősiességük, rettenthetetlenségük még az ellenségbe is tiszteletet szuggerál. Egyetlen vádlott sem gondol személyes sorsának enyhítésére. Egyik sem bánja meg, amit tett, egyik sem ingadozik, egyik sem mentegetőzik. Legtöbbjüket megkínozták és meggyötörték. Előttük a fegyház, melytől csak a halál vagy a forradalom váltja meg őket. De hisznek a forradalom megváltásában és a tárgyaláson szemébe vágják osztályellenségeiknek a hadüzenetet.

A Rákosi-per a nagy orosz politikai perekhez kapcsolódik, az olyanokhoz, aminő a «március elsejeiek» pere volt. Ezek a perek a forradalmi hősiesség manifesztációi. Zseljabovot a tárgyalás előtt csak szűk pártkörök ismerték. A tárgyaláson megismerte Zseljabovot egész Európa. Teljes nagyságában állt előtte a forradalmi vezér és a kormány utólag megbánta, hogy alkalmat adott arra, hogy széles néprétegek megismerjék a forradalmi vezéreket.

Mennyit ordított a kapitalista sajtó a «Komintern bérelt ügynökeiről», a moszkvai aranyról, arról, hogy az egész európai kommunista mozgalmat mesterségesen teremtették meg.

A Rákosi-per a maga valóságában mutatta be ezeket a «Komintern-ügynököket». Rajta, vásároljatok ilyen embereket! Teremtsétek meg «mesterségesen» az ilyen forradalmi lelkesedés és önfeláldozás atmoszféráját. Ha lehetne mesterségesen, pénzen teremteni ilyen rettenthetetlen harcosokat, akkor a burzsoáziának nem volna nehéz a Szovjetuniót bátor, halálrakész ellenforradalmárokkal elárasztani. Ilyen ellenforradalmárok azonban nincsenek, és pedig nem azért, mintha a tőke sajnálná a költségeket. Megvásárolható ellenforradalmárok éppen úgy, mint megvásá-

rolható forradalmárok, az emberiség aljából kerülnek ki. Pénzért lehet kapni renegátokat, akik eladják a kommunista pártot a titkosrendőrségnek és akár a tulajdon apjukat is.

Rákosi és társai ama kiválasztott emberanyagból vannak gyúrva, amilyennel a burzsoázia nem rendelkezik és amilyet semmiféle pénzért vásárolni nem lehet. «Mesterséges» mozgalom nem adhatta volna meg Rákosinak a bátorság, a győzelembe vetett hit és az erkölcsi szépség kiapadhatatlan forrását. Egyedül a valódi, munkástömegek által táplált forradalmi mozgalom tud ilyen jellemeket létrehozni, ilyen acélosra edzeni. A szociáldemokrácia tud tehetséges szónokokat, ügyes parlamenti politikusokat adni. A forradalmi munkásvezért azonban kizárólag a kommunista munkásmozgalom tudja megteremteni. A magyar forradalmárok élcsapatának tündöklő forradalmisága: ez a kommunizmus propagandája, mellyel szemben tehetetlen a bíróság, tehetetlen a polgári és a jobboldali szocialista sajtó."

1926 augusztus 6—1927 július 27.

Tizenkét hónap rabságáról számolok be.

A tárgyalás utáni napon visszaszállítottak a Gyüjtőfogházba, ahol ismét a kis fogházba kerültem. Itt, különösen az első időkben, nagyon komisz volt a sorom. Újabb ítéletemre hivatkozva, az ügyész nem engedélyezett olvasnivalót, sem tollat, sem ceruzát. Semmim sem volt. Éppen csak tengettem életemet. Napokat, heteket töltöttem el tétlenül.

De nem hagytam magam elnyomni. Harcoltam. Beadványt beadvány után küldtem a hatóságokhoz és emberhez méltó bánásmódot követeltem. Helyzetem megjavítására az elvtársak és az ügyvédek is

megtettek mindent. Hosszas küzdelem után elértük, hogy jogerős ítéletem ellenére, olyan bánásmódban részesültem, mint elvtársaim, akiket közben már szintén a Gyüjtőbe szállítottak.

A kis fogházból ekkor a jobb-III. osztályra kerültem át. Jóval könnyebb lett az életem. Könyveket és írószereket is kaptam. Rabság volt ez is, de más a rabélet, ha a magányt könyvvel, munkával oszthatjuk meg.

A kis fogházban a külvilágtól légmentesen voltam elzárva, de a jobb-III.-ban, részben Rákosi révén, részben a magam útján voltak illegális kapcsolataim, elég pontosan értesültem a világeseményekről. Illegális levelet is küldhettem és kaphattam.

Rákosi és én voltunk csak a jobb-III. osztályon. A többi elvtárs a jobb-II. osztályon volt elhelyezve. Ennek ellenére rendszeres volt az összeköttetés. Sőt, Rákosi vezetésével, még „tanulóköröket" is szerveztünk. Bizonyos kérdésekről irányelveket dolgoztunk ki és azt zárkáról-zárkára, kézről-kézre adtuk és írásban megvitattuk. Igy tettünk a pártirodalommal is.

De nemcsak tanultam. Közben egy regényt is írtam. „A fény felé" volt a címe. Hónapokon át dolgoztam rajta. Amikor befejeztem, kicsempésztem a fogházból. Az utolsó napokban volt ez s a megszakadt összeköttetés miatt most sem tudom, hogy eljutott-e az elvtársakhoz. Aggódom könyvem kéziratának sorsa felett.

*

Gyüjtőfogházi rabságom alatt valami börtönbetegség néhány hétre levert a lábamról. Az orvos tudta, hogy súlyos beteg vagyok, de mégsem utalt

be a rabkórházba. Súlyos betegségem alatt így minden segítség nélkül maradtam. Nehéz pillanatokban egy pohár víz is elérhetetlen álom volt.

Valahogy azonban mégis csak felgyógyultam.

*

Ügyünk időközben fellebbezés folytán az Itélőtábla, majd pedig a Kúria elé került. Mindkét tárgyalás zárt volt s így egyik sem bírt különösebb politikai jelentőséggel.

Volt közben egy új tárgyalásom is. Vád alá helyeztek, mert a törvényszéki tárgyalás alkalmával „megsértettem" egy bizonyos, provokálni akaró rendőrtisztet. Háromhónapi fogházbüntetésre ítéltek.

*

Tizenkét hónap telt el eközben. Rengeteg idő. De az idő a fegyencnél nem számít. A szenvedés sem.

1927 július 28. Csütörtök.

A gyüjtőfogházi házimunkás tegnapelőtt besúgta a kukucson, hogy hajnalban Vácra visznek. Nem hittem neki. Úgy tudtam, hogy a szállítást orvosi vizsgálatnak, pénz- és raktári elszámolásnak kell megelőznie.

Sajnos, a hír igaznak bizonyult. Rákosit, Őryt és engem egymáshoz bilincseltek és erős fedezettel az ország legrettegettebb fegyintézetébe, Vácra szállítottak.

Amikor nehéz bilincseinktől botladozva, leszálltunk a vonatról, a kalauz tréfásan felénk kiáltotta:

— Vác. Három perc!

Még ott voltunk az állomáson, amikor a vonat elrobogott.

Arra gondoltam:
— Vajjon meddig tart a „három perc"?

1927 július 29. Péntek.

Ismét mindentől megfosztott magánzárkás vagyok.

Azonban óvatosságból már mindig tartok a cipőmben elrejtve ceruzát, papírost.

Ma egész nap a fegyházirodába kísérgettek. Hivatalosan is befogadtak a váci fegyházba. „4394. törzskönyvi számú fegyenc" a nevem.

1927 július 30. Szombat.

Rettenetes hely ez a Vác! Ami emberkínzás elképzelhető, az itt mindennapos. És, sajnos, a kommunisták „Vácból" kétszeresen kapják ki részüket.

Nyomasztó hangulatomhoz az is hozzájárul, hogy nagyon megviselt idegállapotban vagyok. Mással nem is tudnám megmagyarázni azt, ami az éjjel történt velem.

Tizenegy óratájt arra ébredtem, hogy zárkám ajtaját kinyitották. A koromsötétség, a hirtelen ébredés, a kulcs-csörgés megrettentett s egy szörnyű váci emlék szinte megbénította szívemet.

Az ellenforradalom kezdeti idejében annyira zsúfolva volt kommunistákkal a fegyház, hogy egy-egy magánzárkában négyen-öten is voltak. Éjjelente a Horthy-pribékek verték fel a fegyház csendjét. Felnyitották a zárkaajtókat és szemrevették a letartóztatott kommunistákat. Akire az ajtóban álló Horthy-tisztek rámutattak, az már búcsúzott is társaitól. Soha többé nem tért vissza. Kivégezték.

Ez a kép rémlett fel bennem az éjjel. Pedig szó

sem volt ilyesmiről. A villanyvilágítással volt baj. Az ügyeletes fegyőr nem tudta a zárkát ellenőrizni.

1927 augusztus 2. Kedd.

Az igazgatói irodára állitottak elő, hogy kényszermunkára osszanak be.

Szemüveges, kellemetlen megjelenésű ember az igazgató. Öntelt módon, minden szavával éreztette hatalmát. A betűszedő munkaterembe és a III. közös zárkaosztályra utalt be.

Rákosi és Őry a legszigorúbb elkülönítésben, magánzárkások maradtak. A jogerősen elitélt fegyencek büntetése első évét ugyanis szigorításokkal súlyosbitják és azt sem Rákosi, sem Őry még nem töltötték le. Én már kétszer is túlestem ezen.

•

A betűszedő munkaterem, a százhúsz fegyenccel dolgozó fegyháznyomda egyik elkülönített része.

Két nagy teremben huszan dolgozunk „betűszedők". Az igazságügyi hatóságok nyomtatványaihoz készitjük a szedést.

Társaim legtöbbje iskolázott ember. Van itt jegyző, ügyvéd, magasrangú postatiszt, kémkedésért elitélt diák. Négyen közülük gyilkosságért, ketten rablógyilkosságért vannak bezárva. A többiek csaltak, loptak vagy sikkasztottak.

1927 augusztus 10. Szerda.

Egyhangú körforgás, amiben nincs megálló, ez a fegyházi élet. Gépszerű lények vagyunk. Napjainkat a munka kezdete és vége határolja.

Hajnali öt óra tizenöt perckor csendül fel az ébresztő harangszó. Gyorsan felöltözködünk, reggeli-

zünk és már megyünk is dolgozni. Tizenegy óra harminc percig folyik a munka. Ekkor egy óra ebédszünet, majd háromnegyed óra séta következik. Két órától este nyolcig ismét munkában vagyunk. Utána a legsebesebb ütemben vacsorázunk, ágyazunk, lefekszünk, mert kilenc órakor eloltják a villanyt.

Esti harangozás után tilos a szó. De halk suttogón bizony még folyik a beszélgetés.

1927 augusztus 14. Vasárnap.

„A levegőn kívül itt minden az én birodalmam!" — mondta az igazgató a munkabeosztásom alkalmával.

Az igazgató nem mondott igazat!

Még a levegő is az övé. Sétánkból minden nap elrabolnak húsz-huszonöt percet. Ennyivel többet dolgoztatnak bennünket.

*

A nagy kopár udvaron nagyszámú fegyveres őr felügyelete alatt sétálunk körbe-körbe. Mintegy nyolcvan fegyenc. Egymástól négy-négy lépés távolságban szó és hang nélkül lépkedünk.

Társaim sápadt arcukkal, fantasztikusan foltozott ruhájukban ijesztő maskarák.

Én is maskarának nézek ki. Ruhám — folt hátán folt. A gombok is hiányoznak róla. Kénytelen vagyok nyitott kabáttal, fedetlen mellel járni.

A bakancsom is „suszter remekmű". Felemás és olyan nagy, hogy minden lépéshez kettőt kell lépnem. Előbb egyet a bakancsban, aztán egy másodikat a bakanccsal.

1927 augusztus 17. Szerda.

Engedélyt kaptam ceruzahasználatra. A könyvekkel megint elkezdődött a régi nóta. Az igazgató csakis nyelvtant hajlandó engedélyezni.

Rákosinak még csak ceruzája sincs. Mindenétől megfosztották. Az ő rabságához képest az én közös-zárkás, munkatermes rabságom gyönyörűség.

*

A Gyűjtőben a ceruzaengedély sokkal nagyobb érték volt, mint itt. Ott egész nap magamnak dolgoztam.

Vajjon mi lehet regényem, „A fény felé", kicsempészett kéziratával? Eljutott-e az elvtársakhoz? A hosszú hónapok alatt amíg írtam, szívemhez nőtt a könyvem. Átéltem minden sorát, minden eseményét. Négy fiatal hősömmel együtt indultam el az életbe és a világháborún, az 1919-es forradalmon át, velük együtt lettem kommunista s mint ők, én is készen álltam arra, hogy akár életem árán is előbbre vigyem a szocializmus nagy ügyét, melyért könyvem hősei végül is életüket áldozták.

1927 szeptember 1. Csütörtök.

Ha az igazgatónak is úgy tetszik, három hónaponként levelet írhatok. A mai napot erre szántam. Zárkatársaim hangos beszéddel, nevetgéléssel zavarnak. Megkérhetném őket, hagyják megírni a levelet. Nem szólok! Rabságban, az egymás hegyén-hátán élő emberek a szokottnál jóval ingerlékenyebbek és csekélységek miatt hamar veszekedésre kerül a sor.

Hatan lakunk a zárkában.

Ketten közülük eddig tíz-tíz évet ültek. A többiek visszaesők és ők is ültek már 5—6 évet.

A zárka négyzetalakú, nem nagy helyiség. Ablakai a magánzárka-épület udvarára nyílnak. Bútorzata hat vaságy, hat kis faliszekrény, asztal, három pad. A szoba ajtó melletti sarka spanyolfallal van elkerítve. A csöbröt és ami ezzel jár, takarja el. Kényelmetlen és kellemetlen hely ez. Mindig a növendék ágya kerül ide. És a zárkában most én vagyok a növendék . . .

Zárkánkban annyira szűken vagyunk, hogy ha megfordulunk, egymásba ütközünk. Esténként mérnökhöz illő feladat az ágyak elhelyezése. Ha valaki a szokottnál néhány centiméterrel távolabb helyezi el az ágyát, közlekedési akadályt képez.

Éjjel nem könnyű eljutni a csöbörhöz. A sötétben botorkáló rendszerint nekimegy valamelyik ágynak. A felébresztett fegyenctárs káromkodik, hogy a másik miért nem óvatosabb. Egy harmadik is közbeszól, hogy csend legyen. S mire végre csend van, addigra újból elindul valaki a csöbörhöz. S ekkor elölről kezdődik a komédia.

1927 szeptember 11. Vasárnap.

Mielőtt Vácra kerültem, éveket töltöttem munka nélkül magánzárkában és elszoktam az erőkifejtéstől. Most, hogy minden átmenet nélkül munkára fogtak, a betűszekrény előtti álldogálás, a nehéz szekrények emelgetése, a szekrények ide-oda hurcolása nagyon kimerít. Örülök, ha pihenhetek.

Egy cseppet sem töröm magam a munka után, de olyan a fegyházi munkarend, hogy fegyenctársaim miatt sem vonhatom ki magam teljesen a munka alól.

A folytonos robot megöli a szellemi élet lehetőségét. Időhiány miatt hétköznap szinte lehetetlen az írás, a tanulás. A reggeli és az esti szünetek éppen csak felkelésre és lefekvésre elegendők. Délben pedig, mire a munkateremből a zárkába jutunk, megebédelünk és elmossuk a csajkánkat, már vége is van az ebédszünetnek.

Most is kapkodva írok. Bénítóan hat rám a tudat, hogy perceken belül utólér a kényszermunka és félre kell tennem a papírost.

1927 szeptember 14. Szerda.

A fegyelmi osztályon egy kurtavasra vert fegyenc a kínok kínjának skáláját jajgatja végig. Rabtársammal szenvedek. Az ordítozó, kezén-lábán gúzsba bilincselt fegyenc az emberi civilizáció torzképe.

Hatvan óra kurtavasat kaphat a fegyenc. Tíz napon át hat-hat órát kell kitöltenie.

Elképzelhetetlenül barbár és kegyetlen büntetés a váci kurtavas. A megvasalt, legyen bár az erősek erőse, mégis már az első órában telerakja a nadrágját s a saját piszkában tölti el a hat órát.

Egyik legjobb elvtársunk 1921-ben dohányzásért kurtavasat kapott. Az elvtárs az 1919-es forradalom idején a fronton hősiesen viselkedett, de a vasban ordított a fájdalomtól.

Tucatjával haltak meg Vácott fegyencek kurtavas következményeként szerzett betegségben. Nem egy fegyenc vasraverten halt meg.

1927 szeptember 15. Csütörtök.

Itt volt az ügyvéd. Az ellenőrző fegyháztiszt folytonosan zavarta beszélgetésünket. Erről is, arról is tilos volt beszélni. Mégis nagyon fontos, hogy az ügy-

véd rendszeresen kijárjon hozzánk. Az igazgatónak, ennek a címeres gonosztevőnek legalább van kitől tartania.

Megkértem az ügyvédet, hogy a legközelebbi beszélőig tudja meg, mi van „A fény felé" kéziratával. Arról volt szó, hogy az elvtársak legépeltetik és kiküldik külföldre.

Érdeklődtem az ügyvédtől Sáriról, Marciról. Sajnos semmit sem tud róluk és állandóan marcangol a kérdés: mi lehet velük, hogy vannak?

A fegyintézet igazgatója nem adja ki a Sáritól érkezett leveleket. Már több beadványt írtam emiatt.

1927 szeptember 16. Péntek.

Hetenként egyszer, pénteken van a borotválás. Hős, aki jajszó nélkül kibírja! Rossz a szerszám, rossz a borbély... azaz, mégha borbélyok lennének: a fegyencek tímároknak nevezik őket. Ezerszer igazuk van.

1927 szeptember 17. Szombat.

Munkámért mától kezdve havi egy pengő húsz fillér fizetést kapok. Vásárolhatok érte összesen két kiló kenyeret.

1927 szeptember 19. Hétfő.

Orvosi viziten voltam. Amikor a fegyőr elfordult, mellém settenkedett egy ember. Suttogva kérdezte:

— Jó napot! Nem ismer?

— Nem.

— Lehetetlen! 1921-ben a Markóban együtt voltunk a sötétben.

Nevettem. Eszembe jutott minden. Ő volt az a

legény, aki félt a patkányoktól és egész nap énekelt.

Panaszkodott. Most már sohasem énekel. Közben két évet töltött Vácott.

1927 szeptember 22. Csütörtök.

A falakon és az ajtókon mindenütt számok vannak bevésve. Évek, hónapok. Számomra titkot jelentenek, de aki felírta, vagy a vasajtóba véste, annak a számok az élet mutatói voltak.

Én sehová nem írok számokat, nem számolom az elkövetkező napokat. Az elmult napokat is csak néha számolgatom.

Ma két éve tartóztattak le.

1927 október 27. Csütörtök.

Mindig fáradt vagyok, nincs kedvem az íráshoz. Még 1921-ből tudtam, hogy Vác komisz hely. Újabb tapasztalataim azt mutatják, hogy a helyzet a réginél is rosszabb.

1927 november 10. Csütörtök.

Áthelyeztek a könyvkötő munkaterembe. Egész nap nyomtatványokat hajtogatok. Lélekölő munka.

A könyvkötők a II. osztályon laknak s így átkerültem a II. 58-as zárkába. Ablakai a fegyelmi udvarra nyílnak.

*

Négy közöszárka- és egy magánzárka-osztály van Vácott. Valamennyi zárt egység. Elvben esztendőket tölthet el valamelyik osztályon a fegyenc anélkül, hogy másik osztályon lakó barátjával találkozzék. Persze, mint mindent, ezt is ki lehet játszani.

Rákosira például nagyon vigyáznak és úgy helyeztek el bennünket, hogy ne találkozhassunk. Mégis van ennek módja. Időnként beteget jelentünk és kihasználjuk azt a körülményt, hogy az osztályokról egyszerre kísérik orvosi vizitre a feliratkozottakat.

A fegyházorvos örökké álmos morfinista. Semmivel sem törődik. Tőle a beteg meghalhat. A kórház tulajdonképpeni vezetője a főápoló. Ez maga is fegyenc. Időnként lehetővé teszi, hogy találkozhassam Rákosival. A beszélgetés súlyos fegyelmi vétség ugyan, de a fegyőrök között vannak már jó embereink, akik, ha nincs a közelben felsőbbség, szemet hunynak.

1927 november 16. Szerda.

Tizenkettőtől félegyig hangosan ebédel a fegyház. Utána a „nyitásig" csend van. A déli pihenő alatt tilos az ágyakat kibontani, de mégis a néhány percet mindenki pihenésre törekszik felhasználni és a fegyencek a leglehetetlenebb helyzetben hevernek az összecsukott vaságyak tetején.

Ma délben senki sem pihent. Csaknem az egész szünet alatt csattogtak a fegyelmiben a nehéz acélkalapácsok. Bilincset vertek egy fegyenc lábára.

22 éves fiatalember a megbilincselt. Tárgyalásra kísérték és az úton megszökött. Elfogták. Már letöltött hatvan óra kurtavasat és ezenkívül egy éven át tizenkétkilós bilincset fog hordani.

Reggelenként a fegyelmisek sétája alatt csak úgy visszhangzik a fegyelmi udvar a sok megbilincselt fegyenc láncának hangos csörgésétől.

1927 november 17. Csütörtök.

Szökési kísérlet történt. Azt mondják, hogy egy

fegyencet agyonlőttek. De senki sem tud biztosat. A fegyencek ezerféle változatban adnak tovább minden hírt. A világesemények is szájról-szájra jutnak a fegyházba, mert ujságot olvasni tilos. A legszigorúbb fegyelmi büntetés jár érte.

Én már néha hozzájutok ujsághoz. Ha levelet akarnék írni, azt is ki tudnám küldeni. Azonban az összeköttetés még nehezen működik. Időbe telik, amíg egy megbízható illegális út kiépül.

1927 november 18. Péntek.

Eltemették az agyonlőtt fegyencet. Ablakomból megilletődve figyeltem a szomorú embertragédia kifejezőit: a gyalulatlan koporsót, a fejfát. Nem név, hanem csak számok vannak a fejfára festve. A halott fegyenc törzskönyvi száma és a dátum, amely a szám részére megszüntetett mindent.

A fegyházat is.

A szenvedést is.

*

Sűrű pelyhekben esett a hó. Az udvar fehér hóteritőjén, mint odavetett piszkos folt, hevert a koporsó. Egyik végénél a fegyház papja állt, a másik végénél a ministráns emelte magasra a keresztet, amelyről a fakrisztus lehajtott szoborfejével, pingált szemével a latrot nézte, aki meghalt, aki mindörökre elment.

Még szólt az ének, illatozott a tömjén, amikor négy fegyenc óvatos lassúsággal felemelte a koporsót és egy teherkocsira rakta. Ahogy elindult a menet, két kutya ugatva, vonítva kísérte a vasrácsos kapuig a halottat. A fegyenc visszanyerte szabadságát.

A kocsi most már valahol az országúton döcög.

A rabtemetőbe megy. „Krisztus testvére" — így nevezte a pap a halottat — csak a kiközösítettek temetőjén keresztül mehet át az enyészetbe.

1927 november 30. Szerda.

Ma!

Születésnapja van a társnak, az asszonynak. Mi mindenre is gondolok és mily otrombán törnek össze gondolataim a fegyházi falakon.

Amióta Vácott vagyok, nem engedélyeztek Sáritól levelet. Pedig tegnap is érkezett tőle levelem. Nem volt rajta elég bélyeg, megfizettették velem a büntetéspénzt, de a levelet mégsem adták ide. Ez is a kínzás egyik fajtája.

1927 december 1. Csütörtök.

A könyvkötő-munkateremből egyelőre elvezényeltek kartotéklapokat írni. Egész nap egyedül vagyok egy magánzárkában. Számomra most már ismét ujdonság a magány.

Dolgozom és egyszerre csak honnan, honnan nem, valahonnan a mélyből belémvágnak a régi tegnapok.

És a munka áll!

Álljon!

Emlékezem. És most az alkonyi sötétben úgy fáj minden, ami szép volt.

Volt!

1927 december 2. Péntek.

A könyvkötőműhelyben egy huszonhárom éves, érettségizett, intelligens fiú dolgozik mellettem. Tizenkét év az ítélete, fele büntetését már kitöltötte. A hosszú rabság, a váci fegyelmi tönkretette és ma

délelőtt összeesett. Hordágyon bevitték a kórházba. Összeszorult a szívem. A szerencsétlen fiatalember sorsa kissé a magam sorsa is.

*

Valaki ajándékba küldte Wells: „A világtörténelem alapvonalai" című könyvét. Engedélyezték. Mindig hálásan fogok visszaemlékezni az ismeretlen ajándékozóra.

1927 december 4. Vasárnap.

Minden második vasárnap fürdésnek kellene lennie, de már hetek óta nem volt.

Fürdő!

Egy körülbelül 5 négyzetméternyi, mindig mocskos vizű medencét és tíz zuhanyt neveznek fürdőnek. A kicsinyke helyiségben még mozgásra is alig van hely. Három óra alatt nyolcszáz fegyencnek kell itt megfürödnie. Az elképzelhetetlen zűrzavarban, a kapkodó vetköződésben, öltözésben sokszor verekedésre kerül a sor.

1927 december 5. Hétfő.

Egészen nyers és ehetetlen káposztástészta az ebéd. Panaszbeadvány kíséretében felküldtem a tésztát az igazgatóhoz. Eljárásom nagy esemény a fegyházban. Tárgyalják a fegyencek. Az igazgató önkényúr, nem tűr el fegyencbírálatot.

*

Éhezik a fegyház. Az étel kevés és rossz. Amit eszünk, undorral esszük. Szerencsénk, hogy mostanában legalább a kenyér ehető, máskor az is ehetetlen és a moslékba kerül.

A mi éhségünk nem az az éhség, amikor az ember nem tudja, jut-e később ennivalóhoz. Ó nem! Minden fegyenc tudja, hogy másnap is lesz ennivalója, de sohasem a jóllakásig. Félórája, hogy ebédeltem, de már most éhes vagyok. És tudom, hogy este lencsés víz lesz a vacsora, holnap reggel kevés liszttel berántott vizes vacak lesz a reggelink. Hétről-hétre, hónapról-hónapra így megy ez. Szörnyű a folytonos éhezés.

Egy fegyenc egy csajka tésztáért meggyilkolta a szobatársát.

Nemrég történt Vácott.

1927 december 6. Kedd.

Az udvaron tíz-tizenkét sertést vágnak le naponta. Nekünk csak a sivítás jut. Pedig ezeket a sertéseket a fegyencek termelte kukoricán és a fegyenckoszt moslékján hízlalják.

A disznók zsírját és húsát drága áron henteseknek adják el, a belsőségekből silány hurkát készítenek. Ezt uzsoraáron a fegyencekre sózzák.

Én is vásároltam hurkát. Egy kilogramm hurkára rámént az egész havi keresetem. Szívesebben vettem volna kenyeret, de amíg a hurka tart, egyebet nem engednek vásárolni.

Érthető ez, az igazgató jutalékot kap a fegyház jövedelme után.

1927 december 11. Vasárnap.

Néha a füzet előtt ülök és írni szándékozom. Képtelen vagyok rá. Minek írjak? Kinek írjak? A gondolatokat megöli a fegyház minden-mindegy hangulata.

Tegnap, ma, holnap! Egyik fegyházi nap ugyan-

olyan, mint a másik. Mint ahogy egyformán daróc-ruhások a fegyencek is.

*

Panasztól hangos a zárka. Egyik társunk a mult heti két kiló kenyér helyett csak egy kilót keresett.

— Éhen kell így halni! — mondogatja.

Furcsa ember ez a panaszkodó társam. Harmadszor visszaeső, korlátolt felfogású és mindig imádkozik, mindig panaszkodik.

Egy másik társam idegbeteg parasztgyerek. Folyton hazudozik. Meggondolatlan pillanatában bevallja, hogy maga se hiszi el, amit mond.

A harmadik társam iparművész. Teljesen lezüllött alak. A lopást erénynek tartja. Pszichopatologikus eset.

Negyedik társam vasmunkás. Kevés volt a keresete és betöréssel próbálkozott. De mindjárt az első kísérletnél rajtavesztett. Csendes, jóravaló ember.

Az ötödik társam apró, barátságosképű emberke. Olyan, akire azt szokták mondani: a légynek sem ártana. Tizenkét éve van. Senki sem nézné ki belőle, hogy asszonyát gyilkolta meg.

A hatodik társam 60 éves, sötétnézésű alak, útálat vele egy zárkában lenni. Nemrég egy éjjel álmomban feljajgattam. Azt álmodtam, hogy a nyakamat fojtogatja.

*

Milyen más lenne a rabságom, ha nem ilyen emberekkel kellene egy zárkában lennem! Ha Rákosival lehetnék! Nagy öröm lenne ez a sivár, fegyházi életben, ahol az ember annyira szomjazza a baráti szót.

Rákosi még mindig a magánzárka-osztályon van és nagyon rossz a helyzete. Mindent, amit csak lehetséges, megteszek, hogy könnyítsek sorsán. A váci szenvedéstengerben azonban csak csöppnyi az én segítségem. Néhányszor ennivalót és két ízben ujságot küldhettem neki.

Az ennivalót és az ujságot illegális úton kell megszereznem és Rákosihoz juttatnom. Bár a kinti elvtársak mindenben igyekeznek segítségünkre lenni, a dolgok mégsem mennek úgy, ahogy kellene.

Őryvel is tartom a kapcsolatot. Kórházban van. A Gyüjtőfogház fegyelmijében súlyos tüdőbajt kapott.

1927 december 13. Kedd.

Kutatás volt. Fenekestől felforgatták a zárkát. A fegyőrök még a szalmazsákból is a földre szórták a szalmát.

A könyvkötőből elloptak egy könyvet s ezért a könyvkötőbe beosztott harminc fegyencet együttesen tették felelőssé.

A könyvet nem találták meg. Ellenben kutatás közben elrejtett dohányra akadtak a fegyőrök.

*

Tiltják és nagyon üldözik a dohányzást. Titkos úton, méregdrága áron, a dohány mégis bejut a fegyházba. Egy csomag legvacakabb dohány ára egy kiló szalonna vagy két kiló cukor. Óriási vagyon ez! Én például egész hónapi munkámmal sem keresem meg a kiló szalonnát. A dohányosok őrzik is a dohányukat, mint a szemük fényét. Azonban a zárkában kevés lehetőség van az elrejtésre s a fegyőrök rendszerint megtalálják. A nehezen megszerzett egy-két cigarettára valót ilyenkor elkobozzák s

ráadásul a tulajdonosa még fegyelmit is kap. De a dohányosok még a kurtavas dacára sem mondanak le szenvedélyükről.

A dohányzás más veszedelemmel is jár. A dohányosok a folytonos veszedelem miatt csak egy cigarettára gyujtanak rá s azt adják szájról-szájra. Pedig sok a tüdőbeteg és a szifiliszes fegyenc.

1927 december 18. Vasárnap.

Az udvaron 13 fok hideget mutat a hőmérő. Fűtetlen zárkánkban a hideg jóval keményebb, mint odakint. Éjjelente a kupában megfagy a víz. Szerencsém, hogy nem vagyok fázós természetű. Az is ezt mutatja, hogy nem topogok, nem táncolok mint társaim, hanem pokrócba burkolózva az asztalnál ülök és a dermesztő hideg ellenére is írok.

*

Téli vasárnap!

Ünnepnapon egy órával később kelünk, egy órával korábban fekszünk, mint más napokon. De már jóval a harangjelzés előtt káromkodva gondol az ember a kegyetlen percre, amikor ki kell majd bújni a spárgákkal hálózsákká formált takaróból.

Szól az ébresztő harang. Nehéz elhatározással kiugrunk az ágyból. Öltözködünk, takarítunk. Átesünk a reggeli létszámellenőrzésen és elhozzák a rántottlevest. Utána félóra séta, majd templomozás következik, mert hétköznap robotol, vasárnap imádkozik a fegyház.

A katolikus templom mindössze pár lépésnyire van a zárkámtól. Idehallatszik az ének, az orgona hangja. A harangok is szólnak.

Minden fegyenc hivatalból hívő. Vácon csak a kommunisták az irigyelt kivételek. Nekik nem kell templomba járni.

Az ebéd mindenféle hulladékhúsból készült rossz húsleves.

Ünnepnap nincsen vacsora. Emiatt már délután három órakor van a létszámellenőrzés. Utána szabad már kibontani az ágyakat és akkor percek alatt mindenki a pokróc alá bújik. Ez az egyetlen — viszonylagos — menedék a hideg ellen.

Fázva, éhezve várják a fegyencek az ünnepnap múlását, a hétköznapi robotot, a munkaterem melegét. Közben úgy enyhítenek fázós sorsukon, hogy egész nap a hidegre panaszkodnak. De ettől sem lesz melegebb a zárka.

A föld alatt, a fegyelmi osztályon fáznak csak igazán a fegyencek.

Reggelenként, ahogy zárkám alatt sétálnak, sajnálkozva nézem a meggyötört arcú embereket. Nekem is volt már fegyelmim. Tudom, hogy a fegyelmire ítéltek egész éjjel hidegtől vacogó fogakkal, kínosan fetrengenek a puszta földön s közben százszor elátkozzák sorsukat.

1927 december 19. Hétfő.

Beszélőn volt az ügyvéd. Csak azért jött, hogy megnézze, nincs-e valami bajunk.

Valahányszor kiutazik hozzánk az ügyvéd, az igazgató dühöng. Rossz a lelkiismerete és attól tart, hogy az ügyvédek megtudnak róla valamit. Van mit megtudni róla! Szörnyű ember! Vadállat!

1927 december 20. Kedd.

Piszkos volt a kezem. Meg akartam mosni. A fegy-

őr azt követelte, hogy amíg nem jelzik a szünetet, maradjak piszkos kézzel. De én mégis csak megmostam!

Munkatermi ellenőrző útján az őrsparancsnok, mint első fegyelmi fórum, meghallgatta a fegyőr jelentését, de nem szólt semmit. Nem tudom, lesz-e az ügyből fegyelmi eljárás, azonban tény, tény marad: minden fegyőr a parancsolóm és ha akarja, megtilthatja a kézmosást.

Minden egyebet is megtilthat.

1927 december 21. Szerda.

Van itt egy Grünblatt Borisz nevű „politikai". 1919-ben résztvett egy kivégzésben és ezért életfogytiglani fegyházra ítélték. Csak azért nem ítélték halálra, mert letartóztatása után provokátor lett a Horthy-pribékek szolgálatában. A Margit-körúti fogházban több, álnéven letartóztatott kommunistát juttatott akasztófára.

Erről a „politikairól" ma kiderült, hogy összejátszott a raktáros főfegyőr mellé beosztott fegyenccel — de talán magával a raktáros főfegyőrrel — és lopkodta a fegyencek raktárba helyezett holmiját. Fegyelmi büntetésként vasat és sötétet kapott érte.

Nem sajnálom az aljas frátert. Itt is mindenkit elárult, csakhogy valamikor kegyelmet kapjon és szabaduljon. Most végre utólérte megérdemelt sorsa. Fegyenctársai törték ki a nyakát. Így fizettek az árulónak.

Sajnos, a Grünblatt-fajta emberek lejáratják a megtisztelő „politikai" elnevezést.

Igazi politikaiak itt csak hárman vagyunk: Rákosi, Őry és én. A többi tizennégy „politikai"

valójában nem is politikai, hanem pártállásnélküli, általában selejt ember.

Köztük van például G. M., akit a Tisza-gyilkosságban való részességéért ítéltek el. Semmi köze a kommunistákhoz. Félőrült, egocentrikus, nagyzási hóbortban, üldözési mániában szenvedő ember. Élő tanúbizonysága annak, hogy akiben nincs elvi erő, kemény akarás, azt maga alá gyűri a fegyház.

M. J. és B. A. a két másik politikai. A két ember együtt fogalom a fegyházban. Szemtelenek, követelőzőek, de nem az igazgatóval, hanem fegyenctársaikkal szemben. Mindkettő közutálatnak örvend. Csakhogy karácsonykor megkapják az amnesztiát, a közismert szociáldemokraták ébredő ügyvéddel paktálnak.

A többi váci „politikairól" is hasonló képet festhetnék. Akaraterejüket, ellenállóképességüket felőrölte az 1919 óta letöltött nyolc évi fegyház. Nincsenek elveik. Csak maguknak élnek. Még a becsületük árán is, szabadulni akarnak! Hitványak!

1927 december 22. Csütörtök.

Karácsonykor szabad a hozzátartozóktól egykilós élelmiszercsomagot kapni. Én is kaptam. Sári küldte Norvégián keresztül. Csokoládé volt benne.

Édes csokoládé!

Boldogan vizsgálgattam még a csokoládé csomagolását is, a papírt, a díszítést, az orosz felírást.

Már hatodik hónapja nem kaptam Sáritól levelet. Most a szovjet csokoládé hozott hírt róla.

1927 december 24. Szombat.

Karácsony. Négy „politikai" kegyelemmel szabadult. Aki kommunistának vallja magát, nem kap kegyelmet.

Anyám és hugom voltak beszélőn. Nagy öröm ez még akkor is, ha a látogatás rövid perceiben minden szóra fegyőr figyel. Szüleim rendszeresen kapnak Sáritól levelet; mindben említi, hogy nekem is gyakran ír. Sajnos, nem adják be leveleit.

1928 január 1. Vasárnap.

Ismét eltelt egy év. Mily sokáig tartott.

B. U. É. K.

Előre nézek, messzire nézek. Vajjon mit hoz az új év, az 1928-as?

S vajjon mikor jön el az igazi újesztendő? Az emberiség új esztendeje?

1928 január 10. Kedd.

Rákosi is kikerült a magánzárkából. A III. osztályon lakik. Irnok a szabóüzemben. Az igazgató úgy őrizteti Rákosit, mint a szemefényét. Azt hiszi, hogy parancsa szerint Rákosi még a levegőt is kimérve kapja. Téved az igazgató! Nem azért vagyunk kommunisták, hogy beletörődjünk a fegyházi rendbe. A legkisebb rést is összeköttetések kiépítésére használjuk fel. És ma már sok minden lehetséges, amiről az igazgató azt hiszi, hogy nem az. Időnként még ujsághoz, levélhez, sőt ennivalóhoz is hozzájutunk.

Rákosit megviselte ugyan a fegyház, de szemmelláthatóan keményen tartja magát. Egészséges, nyugodt. A tekintélye olyan óriási, hogy még a fegyőrök is messziről tisztelegnek előtte. A fegyencek leemelt sapkával köszöntik. Az igazgató ezt néha észreveszi. A guta kerülgeti érte.

1928 január 12. Csütörtök.

Állítólag a vallás a fegyházi rend pillére. Ám a

munka állandóan legyőzi a vallást s mostanában, hogy a munka sürgős lett, még vasárnap is dolgozunk. A munkaidőt is meghosszabbították félórával. Az ébresztő most már 4 óra 45 perckor van. Egész napi munkáért 4 fillért, azaz száz gramm kenyeret kapunk.

Az igazságügyminisztérium és az igazgató anyagi érdeke, hogy mennél több munkát sajtoljanak ki a fegyencekből. A munkajövedelem után is százalékot kapnak.

A fegyenc azonban még azt sem kapja meg, ami jár neki. Száz módon lopják a fegyenceket.

1928 január 14. Szombat.

Az asztalosüzem előmunkása egy darabka szalonnát akart a részünkre becsempészni. Az ügyeletes fegyőr észrevette és csaknem leleplezte a csempészést. Azonban egy másik előmunkás a magáénak vallotta a szalonnát s tévedéséért még a főfegyőr kért bocsánatot.

1928 január 21. Szombat.

Lenin halálának ma van az évfordulója. Méltatásához szegények szavaim. De kell-e több a szónál: „L e n i n!"

1928 január 25. Szerda.

Ha nagy keservesen ujsághoz jutok, nincs örömöm az olvasásában. A fasiszta sajtó a „Szovjetunió válságáról" hazudik. A rágalmazó cikkeket Trockij és Zinovjev idézetek tarkítják. Nagyon elvágtak a világtól: nem ismerem a kérdést. De ha a fasisztáktól Trockijról és Zinovjevről szimpátiával beszélnek, kétségtelen számomra, hogy a fasisztáktól fel-

dícsért Trockij és társai az ellenforradalmat képviselik. Én tehát a fasiszták által gyűlölt Szovjetunió Kommunista Pártját, Sztálint követem.

1928 március 4. Vasárnap.

Vihar verte fel a hömpölygő Dunát. A munkaterem ablakából elnéztem, ahogy a sebes árban az óriási jégtáblák fel- és le táncoltak. Minden rohant: a víz, a szél. Mint most nálam rohan a gondolat.

Hamar elült a vihar és csendes lett minden. A jég békésen úszik már a vizen.

Néha nálam is viharzik a gondolat. Ökölbe szorul tőle a kezem. Törni-zúzni tudnék. De utána mindig eljön a csend, a mindent átfogó csend.

Most is csend van. Egy vasrácsos szoba mélyében tegnapról emlékezik és a jövőről álmodik egy rab.

1928 március 9. Péntek.

Tavaszi az időjárás, tavaszi a hangulat. Ezer vágytól terhes a levegő. A gondolat néha egy zenei ütemhez kapcsolódik, néha egy szóhoz.

Tavasz!

De a fegyencnek minek is a tavasz? Leküzdött vágyak temetője ez az én rácsosablakú, vastagfalú zárkám.

1928 március 15. Csütörtök.

A magyar szabadság és függetlenség emléknapját ünnepeljük.

Fegyenc-sors: bilincs, vasrács! Ime, a mai magyar szabadság szimbólumai.

És mégis március a tavasz, a forradalmak hónapja. Hiszek az új márciusban, a magyar szabadság forradalmi hónapjában.

1928 március 19. Hétfő.

Az igazgatónak sohasem tetszett, hogy ügyvédek járnak hozzánk, akik őt ellenőrzik. Azon méltatlankodott, hogy polgári ügyvédek miként képviselhetik kommunista elítéltek „érdekeit".

Az igazgató ma megértette a „miértet". Illegális kommunista szervezkedésben való részvétel címén az egyik ügyvédünket letartóztatták, a másik ellen köröző levelet bocsátottak ki.

Minderről az új ügyvéd értesített, aki régi jó barátom. Ha beszélőre jön, nehéz dolga lesz. Az igazgató utasítást kért az igazságügyminisztertől, hogy a jövőben kommunisták ne kaphassanak ügyvédi beszélőt.

1928 március 22. Csütörtök.

Már megint papírdarabkákra írok. Tegnap este, a munkából hazajövet olyan volt a zárkám, mintha orkán dúlta volna fel. Detektívek tartottak házkutatást és elvitték a füzeteimet.

Nem jelent semmit. Tízszer elolvashatják írásaimat, nem találnak bennük semmi mást, mint egy-egy odavetett szót, ártatlan feljegyzést. Ettől nem lesznek okosabbak.

A házkutatás után felkísértek az igazgatósági irodába. Schweinitzer rendőrkapitány, két detektív és egy fegyintézeti tiszt várakoztak ott rám. Közölték, hogy a szüleimnél is házkutatást tartottak és elvitték tőlük a Gyüjtőfogházban írt „A fény felé" című könyvem kéziratát. Azt akarták megtudni, hogy könyvemet miként csempésztem ki a fogházból.

A kézirat elkobzása belémvágott. Vele veszett a sok munka, amit megírására fordítottam. Gyászos hangulatomhoz, szomorú kedvemhez szinte jelkép

az ablakom alatt hangzó gyászének. A fegyelmi udvaron megint temetés van.

Egy „szám" öngyilkos lett.

1928 március 30. Péntek.

25 éves vagyok. Negyedszázad. Szürke nap, mint a többi. Csak este tompult a szürkeség. Születésnapi köszöntőt kaptam otthonról.

„Otthon". Ahogy a szót leírtam, jelentőségét erősebben éreztem, mint máskor. Mostani „otthonomban" eddig hatan voltunk: ma az amúgy is túlzsúfolt zárkában még két fegyencet helyeztek el.

1928 március 31. Szombat.

A rendőrség visszaküldte füzeteimet. Nem találtak benne felforgató eszmét. Ellenben könyvem kéziratát az ügyészség lefoglalta. Vádat emeltek ellenem: Horthy hadseregének gyalázása címén. Az ügyészség döntése ellen tiltakozó beadványt írtam.

Az ügyvédnek is írtam levelet. Megkértem, hogy könyvem ügyében jöjjön beszélőre.

1928 április 1. Vasárnap.

Kihallgatásra rendelt az igazgató. Hivatkozva az igazságügyminisztérium határozatára, kijelentette, hogy elkobzott könyvem ügyében nem vehetek igénybe jogsegélyt. Az ügyvédhez írt levelem elküldését sem engedélyezte. Felléptem a jogfosztás ellen. Tiltakozásomat az igazgató sértésnek vette. Fenyegetett.

— Ne játssza el a jóindulatomat, mely mindennél többet ér a váci fegyházban!

„Jóindulat" és Dr. Rusztek Lajos kir. orsz. fegy-

intézeti igazgató. Egyenesen gúny még kiejteni is ilyesmit a száján.

De még az igazgató kétesértékű „jóindulata" ellenében sem mondhatunk le az ügyvédi beszélő jogáról. Ha történetesen nem lenne illegális összeköttetésünk, az ügyvédi beszélő az egyedüli lehetőség, hogy hír jusson ki rólunk a fegyházból. Megbeszéltem a dolgot Rákosival és utána közöltem az igazgatóval, hogy ha nem engedélyez ügyvédi beszélőt, tiltakozásul éhségsztrájkot kezdek.

Jelen esetben azért is jó fegyvernek tartjuk az éhségsztrájkot, mert valószínű, hogy az ügyvédi beszélő-tilalmat az igazgató az igazságügyminisztérium megkérdezése nélkül adta ki.

*

Rákosi levelet csempészett ki a párthoz. Arra kérte az elvtársakat, hogy mindent tegyenek meg az ügyvédi beszélő kivívása érdekében. Magát az ügyvédet pedig sürgősen beszélőre kérette.

Ha minden jól megy, az elvtársak már holnap megkapják Rákosi levelét. Meg kell mutatnunk az igazgatónak, hogy velünk nem tehet, amit akar.

Nagy szerencsénk, hogy Rákosi a szabó munkaterem írnoka. A külvilággal most onnan igen jó az összeköttetés.

1928 április 4. Szerda.

Az igazgató nem engedélyezte az ügyvédi beszélőt. Megkezdtem az éhségsztrájkot. A megbeszélt terv szerint Rákosi és Őry huszonnégy óra mulva csatlakoztak hozzám.

1928 április 5. Csütörtök.

Még tegnap este véget ért az éhségsztrájk. Hivatott az igazgató. Köntörfalazva azt magyarázta, hogy éhségsztrájkkal nem érek el semmit. Amikor a szép szó nem használt, kiabálni kezdett, az asztalra csapott. Nem törődtem vele, hallgattam. Fontos volt, hogy ne hagyjam magam provokálni, ne adjak okot a fegyelmire. Az igazgató a minisztériumnak azt hazudta volna, hogy a fegyelmi miatt vagyok éhségsztrájkban.

Közben az erélyes igazgatói hang egyre halkabb lett és lassan-lassan a „nem engedélyezek ügyvédi beszélőt" átváltozott „engedélyezem"-re.

Ebből is látni, hogy az ügyvédi beszélő tilalmat az igazgató nem az igazságügyminisztérium rendeletéből adta ki.

1928 április 7. Szombat.

Itt volt az ügyvéd. Jól esett baráti szavait hallgatnom. Üdvözletet hozott az elvtársaktól, barátoktól. Megígérte, hogy mindent megtesz könyvem visszaszerzése érdekében.

1928 április 11. Szerda.

Levelet kaptam az ügyvédtől. Könyvem kéziratát nem sikerült visszaszereznie. Hivatalosan arról értesítették, hogy a keresett kéziratok „sajnos elvesztek".

Ellopták! Megsemmisítették. De óvják a törvényesség látszatát és ezért „elveszett" a könyvem.

A „véletlen elvesztés" ügyében beadványt írtam az igazságügyminiszterhez.

1928 április 16. Hétfő.

Beadványomat az igazságügyminiszter sértőnek találta. Utasította a fegyházat, hogy igazságügyi hatóságok terhére elkövetett rágalmazás miatt indítson ellenem fegyelmi eljárást.

Erre nem kellett kétszer utasítani az igazgatót. Sötétzárkával szigorított kétheti súlyos magánzárkára egy esztendeig tartó minden kedvezménytől való megfosztásra ítélt.

Még ma lekísérnek a földalatti fegyelmibe. Szerencsém, hogy nincs hideg.

1928 április 30. Hétfő.

Letelt a fegyelmi!

Fegyenc-sorból még állatibb körülmények közé kerültem. Sötét, földalatti lyuk volt a lakóhelyem, betonon aludtam. Igy kaptam leckét az igazságügyminisztertől, hogyan kell tisztességes hangú beadványt írni.

Ó, tisztességtudás! Ó, jólnevelt fasiszták! A váci fegyelmi az ő tisztességtanodájuk.

Az öt lépés hosszú, a Dunával egy szintben lévő földalatti fegyelmi zárkát keresztben két kitárt karom átéri. Csurog a víz a falakról. Mennyezete olyan alacsony, hogy elérem a kezemmel.

Április már elég meleg hónap, mégis, mint a legnagyobb hidegben, egész testemben remegtem, fáztam, a fogaim vacogtak. Aludni sem tudtam, mivel a hidegtől negyedóránként felébredtem.

Csöbör és vizesedény a fegyelmi zárka összes bútorzata. A vizesedény bűzösen dohos. A csöbör még büdösebb.

Ezerszer elátkoztam a két edényt. A sötétben

elvész a tájékozódási képesség és ha a zárkában elindultam valamerre, feltétlenül nekimentem a csöbörnek vagy a vizesedénynek. Tehát inkább álltam vagy feküdtem a sarokban. Vártam a fegyelmi végét.

1928 május 1. Kedd.

1919 május 1. Vörös május. Ez volt Budapest legcsodálatosabb májusa. Aznap még ünnepelt a város, másnap a dolgozók tízezrei indultak a frontra, hogy megvédjék Budapestet.

Megvédték!

Ma Magyarország nagy börtön. Budapesten nincs májusi felvonulás. A dolgozók titokban ünnepelnek.

1928 május 2. Szerda.

Köztudomású, hogy a fiatalabb fegyencek közül jó néhányan prostituáltak. Egy jó falatért, egy kevés dohányért minden fajtalanságra odaadják magukat.

Két fegyenc között egy himringyó miatt ma halálosvégű verekedésre került sor.

1928 május 4. Péntek.

A munkaterem ablakából látni a Dunát. Messziről néha csónakázó nők hahotázását hozza a szél.

Behunyom a szemem. Emlékeket látok.

Vajjon . . . Vajjon?

Vajjon mit csinál, akit szeretek?

1928 május 7. Hétfő.

Rákosi levelet kapott Moszkvából. Öccse azt írta, hogy a borítékban Sáritól is volt mellékelve levél. Nem kaptam meg.

Az igazgató most nem tagadhatta le, hogy levél

érkezett számomra. Követeltem, hogy adja ki a levelet. Hosszas kertelés után kijelentette, hogy nem adja át, mert a szovjet házasság Magyarországon nem törvényes és Sárit nem tekinti feleségemnek. Az indokoláson hangosan nevettem. Annyira szívből jött a nevetésem, hogy az igazgató is nevetésre fogta a dolgot és hirtelen elhatározással nemcsak ezt a legutóbbi levelet adta ki, hanem a megelőzőeket is. Úgy tett, mintha kegyet gyakorolna.

A levelek átvételekor megtudtam az irodavezetőtől, hogy kiadásukra már harmadik hete megjött az igazságügyminiszter engedélye. Az igazgató a rendeletet eddig „elfelejtette" végrehajtani.

Nyolc hónapig nem kaptam Sáritól levelet. Most annál nagyobb az örömöm. Sári és Marci jól vannak, egészségesek. Fényképet is kaptam róluk. Nagy gyerek már a fiam!

Napokig elnézném a fényképeket. Nem szabad! Tilos! Sem a levél, sem a fénykép huszonnégy óránál tovább nem maradhat a fegyencnél.

1928 május 8. Kedd.

Tizenkét levél! Nem tudok betelni olvasásukkal.

Egyik levélben ezt írja Sári:

„Ha este kapod a levelet, jó éjszakát! Aludj és álmodj rólunk. Ha reggel: jó reggelt kívánok! Frisset, kialudtat, telve életkedvvel. Remélj! S közben gondolj a téged nagyon szerető asszonyodra és kisfiadra, aki jól ismer téged és sokat kérdez rólad."

Tegnap este, miközben nézegettem a fényképeket, nagy vágyam lett volna Sári és Marci fényképét megcsókolni. Leküzdöttem a vágyat.

Gyerekség, fetisizmus az ilyesmi — gondoltam.

Ma reggel, ahogy felébredtem, első tekintetem

a fényképre esett. Elfeledkeztem a legyűrt érzésekről és megcsókoltam a fényképet.

Csak azután találtam mindezt mulatságosnak.

1928 május 13. Vasárnap.

Tegnap átcsoportosították a II. osztály lakóit. Jól jártam vele, mert a II. 57-be kerültem, ahol csak hárman vagyunk.

Sztaron Sándor politikai elítélt az egyik társam. A napokban jött a Gyüjtőből. 15 éve van. Már negyedik éve ül. Vasesztergályos a foglalkozása. Merényletet követett el Horthy ellen. Anarchista volt, ma már kommunista. Nagyon rendes, jóravaló fiatal munkás.

A másik lakótársam, P. S. Csendes parasztgyerek. Rablógyilkosságért 15 évre ítélték. Mindig nyomorgott. Ez vitte a bűn útjára.

*

Kint ragyogóan süt a nap, de a zárkában hűvös van. Vajjon hogyan élnénk mi, három fegyenc, a zárka lakói, ha szabadok lennénk? Vasárnapi vidámságtól volnánk hangosak, mert hiszen fiatalok vagyunk. Sajnos, itt benn, elszoktunk a nevetéstől. Órákig szinte egymás számára sem létezünk. Egyikünk egy népdal kottáját másolja, a másik olvas, én írok. Munkával menekülünk a tudat elől, hogy szomorúak vagyunk, hogy nem élet az életünk.

1928 május 16. Szerda.

A fegyintézeti tiszti könyvtár részére Dosztojevszkij „Emlékiratok az élőhalottak házából" című könyvét hozták bekötni. Sebtében, titokban elolvastam.

Dosztojevszkij emlékiratának fegyence ismert emberem. Szenvedése az enyém is. A reménye is az enyém.

Az élet szibériai formáitól eltekintve, Dosztojevszkij akár Vácon is átélhette volna élményeit. Megfigyelései mintha Vácra is vonatkoznának. Abban azonban téved Dosztojevszkij, hogy a fegyencek nem szeretik az állatokat. A váci fegyháznak van három kutyája, néhány macskája és megszámlálhatatlan sok galambja. A fegyencek minden szeretetüket rájuk pazarolják.

1928 május 20. Vasárnap.

Három fegyenc. — Két kommunista és egy rablógyilkos. Halkan dúdolgatunk. Szomorúbbnál szomorúbb magyar nótákba temetjük vágyainkat. Nem kérdezem társaimtól, mi a vágyuk. Összebeszélés nélkül is közös az elhatározásunk. Csak lenne rá alkalmunk, minden kockázatot vállalnánk, hogy megszökhessünk. Nem rémítene minket a halál. Se a magunké, se a fegyházőröké.

De rácsok mögött vagyunk, nehéz lakatok vannak az ajtón. A mi zárkánkból nem lehet megszökni.

1928 május 22. Kedd.

Magas lázam van. Alig tudtam elmenni a munkaterembe s mégsem juthattam estig orvoshoz. A fegyenc olyankor legyen beteg, amikor szolgálatban van az orvos.

1928 május 25. Péntek.

Harmadik napja, hogy kórházban vagyok.

Gyakran szédülök. Az orvos arzén-injekciókat rendelt. Az első injekciót azonnal megkaptam. Tíz

perc múlva összeestem. Hordágyon vittek a munkateremből a kórházba. Senki sem tudja, hogy mit adhattak be, mitől lettem rosszul.

Most már jobban vagyok. De nem a gyógykezeléstől. Vácott azzal gyógyítanak, hogy egész nap „vigyázz"-ban fekszik a beteg. Minden orvosi segítség híján ketten haldokolnak a kórteremben. Egy tüdőbeteg cigány és egy asztmás rohamaiban fuldokló hatvankét esztendős öreg. Kínjaikat lehetne enyhíteni. Orvosság, illetve pénzkérdés az egész, de mert fegyencek, hadd kínlódjanak.

Az orvos egyszer napjában végigjárja a kórtermeket. Meg sem áll a haldoklók ágyánál. Hetekkel ezelőtt, mikor felvette őket a kórházba, rendelt nekik valami olcsó tömegorvosságot; talán aszpirint és azt mindaddig kapják, amíg meggyógyulnak vagy meghalnak.

Sokszor azonban még aszpirin sincs. A fegyintézeti patika ugyanis negyedévenként egyszer rendeli meg szükségleteit s ha elfogy közben az orvosság, a legközelebbi negyedévi rendelésig a beteg, ha belehal, akkor sem kap gyógyszert.

A kórházban valamivel jobb a koszt, mint a közös osztályon. A séta két óra.

1928 május 26. Szombat.

Még messze van az ébresztő, de már jóideje ébren heverek a keményre tömött kórházi szalmazsákon. Érzem, hogy a nyitott ablakon keresztül a Duna felől érkező langyos szélhullám felfrissíti a kórterem levegőjét. Ha leszállnék az ágyról és titokban kinéznék az ablakon, vízimalmokat, házakat és zöldelő hegyeket látnék.

Jó lenne a hegyekben csatangolni! De „veszedel-

mes bűnös" vagyok és elérhetetlen vágyként, csak képzeletben nézem a közeli és mégis olyan messzi hegyeket.

A kórteremben tizenöt ember él, horkol, eszik, iszik egymás mellett.

Az első ágy egy életfogytiglanra ítélt bolondé. Szünet nélkül fel és alá járkál, beszél, énekel. Pokollá teszi a kórterem életét.

Mellette egy tört magyarsággal beszélő román siratja géplevágta ujjait. Kolduskent fog szabadulni. Egy fillér kártérítést sem kap a fegyháztól.

A következő ágyon egy cigány haldoklik. Szünet nélkül krákog, vért köp. Tegnap este az utolsó kenetet is megkapta. Kapkodó sietséggel, jobbra-balra hajbókolva, latin szavakat mormolva, ugyanaz a pap adta fel a haldoklónak az utolsó kenetet, aki a hittanból rosszul felelő fegyenceket fegyelmibe juttatja. Nem is pap ez, hanem börtöntiszt, a legroszszabb fajtából.

A haldokló cigány mellett egy hintáslegényzsebtolvaj fekszik. Tréfás ember. Folyton kötekedik a jobboldali szomszédjával, egy katolikus vallású bolond hivatalnokkal, aki életre-halálra zsidóul tanul. Szerinte a biblia magyar fordítását Horthy meghamisította.

A szomszéd ágy lakója egy veszekedő szlovák legény. Állandóan azt panaszolja, hogy a terhére rótt csirkelopásban ártatlan. A magyar bírák azért ítélték csak el, mert ő szlovák nemzetiségű.

Két ablaka van a kórteremnek. Az egyiknél az ápoló, a másiknál én fekszem.

Utánam sorban következnek: egy rövidhajú zsidógyerek; egy vidéki suszterlegény, aki úgy horkol, mintha egy fűrésztelep dolgozna; egy háromszoros

rablógyilkos, aki álmában a legközönségesebben káromkodik; egy sikkasztó ácsmester s egy mindig szótlan halálos beteg, katonai elítélt, akit meghatható gonddal ápol szomszédja, egy súlyosan vesebajos szabólegény.

A csöbör mellett az utolsó ágyon egy öreg zsivány haldoklik, aki kisebb-nagyobb részletekben leült már vagy harminc évet. Betegsége dögletessé teszi a kórterem levegőjét.

Ebben a kórteremben és ebben a fegyenctársaságban folyik most az életem. Nem gyönyörűség!

Esténként elbeszélgetek társaimmal. Mint a mese, hangzik előttük a szovjet valóság. Csend van olyankor és kinyílnak a szemek. Nagyon figyelnek. Valamennyien vágynak az életre: egy szebb életre. Ők is emberek!

1928 május 28. Hétfő.

Séta alatt az igazgató keresztülment az udvaron. Nevemen szólított, megállított.

— Ne merjen velem szembeszállni! — kiáltotta.

— Milyen ügyről van szó?

— Arról, hogy templomba fognak járni.

Tiltakoztam volna az igazgatói parancs ellen, de nem juthattam szóhoz, mert dühösen kiáltozva botjával mutatta előttem az utat.

Arról van szó, hogy Rákosit, Őryt és engem templombajárásra akar kényszeríteni az igazgató. Kisütötte, hogy a kommunisták templomkerülése rossz hatással van a fegyencekre. Természetesen a parancs teljesítéséről szó sem lehet.

1928 május 29. Kedd.

A templombajárás ügyében az igazgató magá-

hoz rendelte Rákosit. Úgy próbált vele beszélni, mint ahogyan általában szokott a fegyencekkel. Rákosi a hangnemet erélyesen visszautasította. Emiatt az igazgató egyheti fegyelmit szabott ki rá.

Utána engem hivatott. Eleinte Rákosi sorsával ijesztgetett. Azonban az igazgató szavaiból kiéreztem némi aggodalmat. Nyilván attól tartott, hogy Rákosival elhamarkodta a dolgot és emiatt kellemetlenségei lesznek a minisztériumban. Úgy látszik, ez tette engedékennyé az igazgatót. Beletörődött, hogy ne járjunk templomba.

A kihallgatás után csempészúton levelet küldtem Rákosinak a fegyelmibe. Beszámoltam az igazgató engedékenységéről.

Azonnal kaptam választ.

„Az igazgató kénytelen volt meghátrálni. A fegyelmim csak napokig fog tartani, tehát nem érdemes az ügyet tovább vinni. Nehogy szolidaritásból a kórházból a fegyelmibe kerüljön. Gyógyuljon meg! Legyen egészséges! Ez a legfontosabb kötelessége!"

Igy történt, hogy én a fegyházi viszonyok között a legjobb helyen, a kórházban vagyok... Rákosi a fegyház legrettenetesebb helyén, a fegyelmiben.

Én társakkal vagyok... Rákosinak nincs kihez szólnia.

Én szalmazsákon alszom... Rákosi a hideg kövön.

Nekem két pokrócom van... Rákosinak a földalatti jégveremben egy sincs.

Nekem naponta egy pohár tejet adnak... Rákositól elvették az amúgy is kevés élelem egyharmadát.

A templombajárás megtagadása miatt engem is megbüntetett az igazgató. Annak ellenére, hogy még beteg vagyok, az orvossal kiiratott a kórházból. Szabálytalanság ugyan, de az ilyesmi gyakran előfordul Vácott.

Az igazgató nemrégiben egy halálos beteget szimulánsnak nyilvánított. Kidobatta a kórházból. Néhány nap mulva meghalt a „szimuláns".

Az igazgató más módon is ki akarja mutatni, hogy vele nem tanácsos ujjat húzni. Szüleim útján egy könyvkereskedésből három történelmi könyvet rendeltem. A cenzor véleményezte, de az igazgató nem engedélyezte a könyvek olvasását. Nem lett volna joga ehhez neki, de hát a fegyházszabályok nem arra valók, hogy az igazgató betartsa. Azt csak a fegyencnek kell betartania.

*

Minden zárkában lóg a „Házszabály" a falon. Magyartalan szövegét hetven év előtt fogalmazták. A rendelet minden sorából kiri a kegyetlenség.

A fegyenc javára szolgáló házszabály-pontokat az igazgató nem tartja be. Ellenben gondosan ügyel a fegyencek helyzetét súlyosbító pontok betartására. Érthető tehát, hogy az elítéltek igyekeznek minden módon kijátszani a házszabályokat.

Én is ezt teszem! Nem ember, aki a fejét önként igába hajtja!

200 fegyőr azért kap fizetést, hogy 800 fegyencre vigyázzon. Csak vigyázzanak! Én is vigyázok magamra!

1928 június 5. Kedd.

Rákosi kijött a fegyelmiből. Megszenvedett érte, de mégsem fogunk templomba járni. A jövőben az igazgató majd legalább meggondolja, mielőtt rólunk határoz nélkülünk.

1928 június 6. Szerda.

Az egyik komisz fegyőrnek, a fegyház rémének, derékszíjáról ellopták a munkaterem kulcsait. Kihallgatták a fegyenceket, elővették a besúgókat, de mégsem találták meg a kulcsokat. Harminchét fegyencet, az egész munkatermet megbüntették, de megbüntették a fegyőrt is. A fegyház meg hangosan nevetett. Az elítéltek boldogok voltak, hogy megfizethettek a gyűlölt fegyőrnek.

A fegyencek mérhetetlenül gyűlölik a fegyőröket. Az igazgató annyira zsarnoki módon tartja kézben őket, hogy féltükben túlzott szigorral alkalmazzák a házszabályokat. Azonban akadnak olyan fegyőrök is, akik, ha biztosak benne, hogy felettesük nem veszi észre, sok apróságot elnéznek a fegyenceknek. Szemet hunynak, ha a fegyencek jelenlétükben beszélgetnek, vagy cigarettáznak.

A fegyőrökről a fegyencek azt szokták mondani: „Mi biztosan szabadulunk, de a fegyőrök életfogytos elítéltek!"

Lényegében tényleg ez a helyzet.

A fegyőrök többsége — földnélküliség miatt városba szakadt paraszt. Helyzetük bizonyos tekintetben rosszabb a fegyencekénél. Szolgálat és nyomorúság az életük. És mindez nyomorult havi 100 pengő fizetésért.

A besúgók egyik jutalma, hogy büntetésük kitöltése után, mint „példás magaviseletűek" a fegy-

házból közvetlenül szabadulnak, míg a többieket lakóhelyükre kísérik. Hetekig, hónapokig tartó újabb rabságot jelent a toloncút.

A „példás" osztályzatot Vácott árulkodással lehet kiérdemelni. Néhány órával szabadulása előtt engem is beárult egy ilyen féreg. Arról tett jelentést, hogy a munkatermet „kommunista tűzfészekké" változtatom át s hogy gyakran olvasok ujságot.

Az őrparancsnok ma kihallgatást tartott az ügyben. Természetesen mindenki „töredelmesen" tagadott. Ha csak egyetlen fegyenc is ellenem vallott volna, már a fegyelmiben lennék.

1928 június 9. Szombat.

Az igazgató a templombajárás megtagadása óta egyre keresi az alkalmat, hogy bosszút álljon rajtam. A tegnapi árulkodás kapóra jött neki.

Ma délelőtt végigsétált a munkatermen. Lovaglópálcájával hadonászva, nyeglén, lenézően elém állt. Rámripakodott:

— Egy fegyenctársa arról tett jelentést, hogy maga kommunista agitációt fejt ki. Persze, a társai mindent tagadnak! De vigyázzon, Vas! Ha mégegyszer ilyesmit hallok magáról, megvasaltatom!

Nem feleltem az igazgatónak. Hallgattam. Igaz, hogy a körmöm a tenyerembe mélyedt, de mégis hallgattam.

Sokszor és sok mindent el kell tűrni a fegyházban. Néha ez is harcos erény.

1928 június 11. Hétfő.

Az egyik esőcsatornában megtalálták a pár nappal ezelőtt elveszett munkatermi kulcsokat. A fegyenc, aki bedobta, hatvan óra kurtavasat kapott érte.

Véletlenül az is kipattant, hogy ki volt a besúgó. Zárás után irgalmatlanul elverték az árulót. Orránszáján dült a vér. Emiatt négy fegyencet kísértek fegyelmibe. Mindegyiküket negyvennyolc óra kurtavassal büntette az igazgató.

1928 június 12. Kedd.

A Dunaparttal egyvonalban húzódó munkatermi épülettömböt és a jóval magasabban fekvő zárkaépületet egy soklépcsőjű lejáró köti össze. Munkába menet a szűk helyen mindig megtorpan a sor és összetömörül a sok fegyenc.

Ma itt, a lépcsőházban, hátulról leszúrták a kulcsügy besúgóját. Eddig nem került elő a tettes. Társai ügyesen fedezték.

Most legalább majd egy darabig óvatosabbak lesznek a besúgók. Nagyon elkelt nekik a lecke.

1928 június 18. Hétfő.

Egy hatvanéves elsőbűntényes parasztember, akit két fiával együtt kocsmai verekedés közben elkövetett emberölésért tizenkét évre csuktak be, sötétbe került, mert elszívott egy cigarettát.

De ez még nem minden! A fegyelmi büntetés miatt az öreg most majd nem kaphat negyed-elengedést és végeredményben egyetlen cigarettáért három évi fegyházat kell letöltenie.

Még nem láttam embert úgy sírni, ahogy az öreg paraszt sírt.

1928 július 6. Péntek.

Az utóbbi időben elhanyagoltam feljegyzéseimet. Életem annyira eseménytelen, hogy elég átélni, nemhogy érdemes lenne róla írni.

Holnap! Csakis a holnapnak élek!

1928 július 7. Szombat.

Néha letelik egy-egy fegyenctárs büntetése. Szabadul. A szabadulás lehetősége számomra csak jövőbevesző ködkép. Amikor mások előtt megnyílnak a kapuk, csak akkor érzem, mit jelent ez a szó... „szabadulni"!

Ilyenkor a jövő bizonytalansága jelenné alakul át és a szabadságvágy a szokottnál is keményebben markol a szívembe.

1928 július 8. Vasárnap.

Felsorakoztatták a fegyenceket és kihirdették, hogy a visszaeső bűnözés ellen újabb igen szigorú törvényeket hoztak. Egyszerű lopásért akár életfogytig tartó dologházbüntetésre is lehet ítélni a bűnözőt. Brutális törvény!

A bűnözők számát félelmetesen megnövelte a társadalmi nyomorúság. A visszaeső tolvajok és betörők jelentős része nem azért kerül börtönbe, mintha nem akarna dolgozni. A legtöbbjük szívesen keresné meg kenyerét tisztességes munkával, de vajjon ki ad munkát a fegyházból szabadulónak, különösen a mai nagy munkanélküliség idején.

A magyar börtönügy meg egyenesen elősegíti, hogy a szabaduló visszakerüljön a fegyházba. Az államnak nagy hasznot hajtó robot után, a legtöbb szabaduló fillér nélkül, lerongyolódva hagyja el a fegyházat. Évekig tartó robotja után annyija sincs, hogy az első napra kifizethetné hálóvackát és kenyeret vásárolhatna. És akárhová fordul is segítségért, mindenüvé szégyenbélyeg kíséri: „fegyházviselt".

1928 július 10. Kedd.

Egy pár szem cseresznyéhez jutottam.

Vajjon előfordul-e az életben, hogy ilyesmi feljegyzésre méltó esemény lehessen?

Nem! Nem vesszük észre a cseresznyefák virágzását, sem pedig azt, hogy a virágból gyümölcs lett. Egyszerre csak árulják a cseresznyét és vásárolunk.

A fegyházban azonban mindent észreveszünk.

Ha nem is láthattam, tudom, hogy elvirágzott a cseresznyefa és gyümölcsöt hozott.

1928 július 21. Szombat.

Levelet kaptam Sáritól. Arról ír benne, hogy Marcival együtt látogatóba jön hozzám. Nagyszerű lenne! Boldogság lenne!

1928 július 26. Hétfő.

Tíz hivatal, három miniszter foglalkozik feleségem és fiam látogatása ügyével.

Hivatott az igazgató:

— A maga felesége, úgy-e, Vadas lány? Két bátyját kivégezték, ő maga kommunista párttag? Nem is értem, miként képzeli el, hogy magát meglátogathassa? ... És ha százszor is a felesége ... és ha százszor is évek óta nem látták egymást! Örüljön, ha a fia látogatóba jöhet. Ez is nagy dolog és ezt is csak kivételesen lehetne megengedni. Mert őnagyméltósága, az igazságügyminiszter úr még ebben a kérdésben sem döntött véglegesen.

Közben Sári és Marci már el is indultak Moszkvából, amiről sürgönyileg értesítettek.

1928 augusztus 1. Szerda.

Sárit feltartóztatták a határon. Anyám utazott Marciért.

1928 augusztus 4. Szombat.

Felejthetetlen a mai napom. Megismerkedtem az én ismeretlen emberkémmel. Pompás gyerek! Marci eddig csak egy volt a millió ismeretlen gyerek közül. Mától kezdve számomra a szöszke kis ember már nemcsak fogalom, hanem az én kicsi fiam, akit sokszor csókoltam. Arcvonásaiban az anyját láttam, aki az országhatáron vár és búsul.

1928 augusztus 7. Kedd.

Nagyszerű! Pompás! Sürgöny érkezett. Anyám arról értesít, hogy Sári mégiscsak eljöhet hozzám.

Olyan az örömöm, mint egy széles kacaj. A boldogság ritka társ a fegyházban.

1928 augusztus 8. Szerda.

Újabb sürgöny érkezett.

„Sári beutazását a magyar királyi kormány elutasította."

Rövid ideig tartott a viszontlátás elképzelt öröme.

1928 augusztus 12. Vasárnap.

Marci és anyám ismét voltak beszélőn. Ki tudja, mennyi időre búcsúztam az én nevető arcú emberkémtől. Ő még nem tudja, mit jelent a rabság, mit jelent a válás. Kezével búcsút integetve, nevetve ment lefelé a lépcsőn.

Semmihez sincs kedvem. Ténfergek. Tegnap még nálam volt a kisfiam. Vigasztalanságban is vigasztaló, hogy a Szovjetunióban élhet.

Sokkal tartozom a Vörös Segélynek. Sohasem tudom meghálálni, hogy elküldte hozzám a fiamat.

1928 augusztus 19. Vasárnap.

Marci látogatása megbolygatta életemet. Néha órákig nem tudok aludni, fáradtan ébredek.

A hosszú éjjelek a töprengő gondolatok végtelen sorát hozzák. Száz változatban jelentkeznek a vágyak, a meg nem valósult tervek.

Gondolatok, amelyek a nappali életben nem léteznek, az éjjeli szédítő gondolattáncot használják fel arra, hogy belopózzanak életembe.

Az álmatlan éjjelekre rendszerint sírós hangulatú nappalok következnek. Ilyenkor az ember önkénytelenül a halálra gondol. Mégis, az élet közelebb van hozzám, mint a halál.

Várom! Hiszem! Igenlem az életet!

1928 szeptember 22. Szombat.

Ma három éve fogtak el bennünket. Mintha csak tegnap történt volna. De közben szemem alatt megjelentek a tegnap még észre nem vehető ráncok és egyre mélyülnek. A szájam körül is keletkezett két ránc s valahogy fájdalmasra torzítják arcomat.

1928 szeptember 24. Hétfő.

Séta alatt az udvaron keresztülment a konyhafőnök. Olyan kövér, hogy járni is alig tud. A fegyencek minden előljárónak kötelesek köszönni, de neki senki sem köszön. Utálják, gyűlölik. Már nem egyszer megverték és legszívesebben meggyilkolnák. A kövér disznó együtt lop az igazgatóval és megingathatatlanul szilárdan ül jövedelmező állásában.

1928 október 3. Szerda.

Az igazgató hosszabb szabadságról érkezett vissza. Ellenőrző látogatást tett.

Megszólított:

— Van-e panasza? Milyen a koszt?

Megmondtam, hogy a koszt moslék s hogy a hajnaltól késő estig tartó robotért tisztességes koszt járna. Kifakadásomat az igazgató egy darabig meghökkenve hallgatta. Utána szavaim igazságát tréfával próbálta elütni.

— A koszt nem lehet olyan rossz, mint amilyennek mondja, hiszen az orvos minden nap megkóstolja.

— Igen, megkóstolja ... utána kiköpi és az ellenőrző könyvbe beírja, hogy „az ételt táplálónak és kifogástalannak találtam" — mondtam, mire az igazgató dühösen otthagyott.

*

Valahányszor az igazgató a munkatermet járja, bolondórája van a fegyháznak. A fegyőrök ide-oda szaladgálnak és biztonsági intézkedéseket tesznek. Óvják az igazgató életét.

Az igazgató is óvatos. Kezét mindig a nadrágzsebében, a revolverén tartja.

Van miért félnie.

Egy őrparancsnoknak elvágták a nyakát;

egy fegyháztisztet leszúrtak;

egy fegyőrt kovácsüllőre fektettek és rokkanttá kalapácsolták a lábát.

Mindez az utóbbi években történt Vácott. A fegyencek a kegyetlenségeket így fizetik vissza a fegyháztiszteknek.

1928 október 14. Vasárnap.

Fegyházban a vasárnap délutáni csend olyan, mint valami egyhangú morgás. Közben-közben egy-

egy nagy ütés és hangos nevetés hallatszik. Vagy öt szobában seggre-pacsit játszanak.

Ünnepnaponként reggeltől estig ezt játsszák a fegyencek. Nem azért, mert gyönyörűségük, hogy véresre verhetik egymás ülepét. Egyáltalán nem! De egyéb játékra, olvasásra, tanulásra nincsen mód. A váci fegyház rendjéhez ugyanis az is hozzátartozik, hogy a fegyenc meghülyüljön.

Hogyne, van könyvtár Vácott!! Hetenként kellene, de csak háromhavonként ad ki könyvet. És mit? Ami érték volt a könyvtárban, a Horthy-rendszer betiltotta, elkobozta. A néhány megmaradt könyvet a fegyencek addig forgatták, lapozták, amíg olvashatatlan ronggyá foszlott.

1928 november 7. Szerda.

A Nagy Orosz Szocialista Forradalom 11. évfordulója. Emlékszem, 1918—1919-ben az volt a leghőbb vágyunk, hogy az első tízéves jubileumot megünnepelhessük.

*

Eggyel nagyobb a kommunista létszám. Ideszállították Juhász elvtársat. Illegális kommunista pártmunkáért három évet töltött eddig a Gyüjtőben. Három hónapja van még hátra.

Tőle tudtam meg, hogy meghalt Landler elvtárs. A KMP egyik legjobb vezetőjét vesztettük el benne. Azok közé tartozott, akik harcos útján előrevitték a Kommunisták Magyarországi Pártját. Vörös Hadseregünknek ő volt a főparancsnoka. A proletárdiktatúra bukása után ő szervezte újjá pártunkat.

Az „öreg" egy életen át küzdött, verekedett, harcolt! Nagyszerű ember volt. Most a Kreml falában nyugszik a moszkvai Vörös-téren.

1928 november 30. Péntek.

Sári születésnapja. Még csak üdvözlő sorokat sem írhattam szegénynek. Nem lenne becsületes dolog ilyesmire igénybe venni az illegális utat.

*

A fegyelmiben éjjel meghalt egy bilincsbevert fegyenc. Sokáig jajgatva kínlódott. Szomszédai órákon át dörömböltek az ajtón, ordítoztak segítségért. Az ügyeletes fegyőr nem vette le a haldoklóról a vasat.

Az igazgató gyilkoltatta meg a fegyencet. Az volt a bűne, hogy a raktárba volt beosztva, mint házimunkás, tudott az igazgató lopásairól s szemébe mondta neki.

Hivatalosan mégsem gyilkos az igazgató. Csak „fegyelmi" jogkörét alkalmazta.

1928 december 4. Kedd.

Katasztrófa történt. Rákosi cikket írt a meggyilkolt fegyencről. Nem volt ideje befejezni, eldugta egy rejtekbe. Váratlanul átkutatták a zárkát és megtalálták a cikk fogalmazványát.

Az igazgató azonnal hívatta Rákosit. Üvöltve kereste nála megsértett „becsületét".

— Rólam merte írni, hogy gyilkos vagyok?! Rólam merte írni, hogy tolvaj vagyok?! Rögtön kérjen tőlem bocsánatot!

Rákosi a leghatározottabban fenntartotta a cikk állításait, mire az igazgató a fegyelmibe kísértette.

Utána engem hivatott az igazgató. Úgy tettem, mintha mitsem tudnék a cikkről. Dühtől rekedt hangon kezdte magyarázni, hogy mi áll benne. És mi-

közben szemüvegét állandóan fel- és lekapta orráról — kiabálva kérdezte:

— Mit szól mindehhez? Rágalmazó a maguk díszes kommunista vezére. Ha azonosítja magát vele, maga is rágalmazó.

A provokáló szavakra kitérőleg feleltem. El akartam kerülni, hogy a dühtől amúgy is elvakult igazgató belém köthessen és a fegyelmibe kísértessen. Akkor nem lehettem volna Rákosi segítségére.

— Ha a cikk megjelenik, Rákosi nem úszsa meg szárazon az ügyet — ordította az igazgató fenyegető hangon.

Nem tudta, hogy az elfogott írás csak fogalmazvány s hogy a cikk még nem jutott ki a fegyházból. Én azonban mindezt tudtam és nyugodtan kijelentettem:

— Ha Rákosit kiengedi a fegyelmiből, a cikk nem jelenik meg.

— Zsarolni akar? — horkant fel szavaimra az igazgató.

De ugyanakkor felcsillant szemében a remény, hogy elkerülheti a cikk megjelenésével kapcsolatos kellemetlenségeket.

Kezébe vette a telefonkagylót és parancsot adott:

— Kísérjék Rákosit a munkaterembe!

S most pillanatnyilag csend van az ügy körül: mintha mi sem történt volna. De kétségtelen, hogy a kommunisták és az igazgató között élet-halálharc kezdődött. Dr. Rusztek úr nem olyan ember, aki könnyen felejt.

Nagyon kell tehát vigyáznunk magunkra. 200 főből áll a fegyőrlétszám és mi összesen öten vagyunk itt kommunisták.

1928 december 20. Csütörtök.

Rákosi élete közvetlen veszélyben forog!

Tudtuk, hogy az igazgató keresni fogja az alkalmat a bosszúra. Mindössze két hétig várt.

A fegyházi tisztviselők között híre járt, hogy Rákosi tolvajnak, gyilkosnak nevezte őt és mégsem merte megbüntetni. Emiatt magánkívül volt az igazgató a dühtől. Levélcsempészésért és rágalmazásért sötéttel és kemény fekhellyel szigorított három hónapi földalatti elkülönítésre és egy esztendeig tartó minden kedvezmény elvonására ítélte Rákosit.

Aljas gyilkossági terv ez a példátlanul kegyetlen fegyelmi büntetés.

Azonnal üzentem az összekötőnknek, hogy hívja beszélőre az ügyvédet. Megüzentem azt is, hogy Rákosi élete megmentéséről van szó.

1928 december 21. Péntek.

A fegyőrök figyelő szemétől ellopott szabad percekben jelentést írtam a pártnak a történtekről. Sajnos, a levél csak holnapután jut ki a fegyházból és ki tudja, mikor érkezik rá válasz.

1928 december 22. Szombat.

Itt volt az ügyvéd. Sem Rákosival, sem velem nem engedélyezték a beszélőt. Az igazgató légmentesen el akar bennünket zárni a külvilágtól.

1928 december 23. Vasárnap.

Sikerült a levelet kicsempésznem. Budapestről külön futár viszi pártunk külföldön tartózkodó vezetőihez. Izgatottan várom a választ. Ha az elvtársak idejében nem segítenek, Rákosi elpusztul.

Rákosival állandó kapcsolatban vagyok. Ijesztő az írása. Mintha aggastyán írta volna. Nyilván reszket a keze a hidegtől.

Magyarországon talán még sohase voltak olyan hidegek, mint az idén: 32—35 fokig süllyed a hőmérő. A fegyelmi olyan, mint a jégverem és Rákosin csak rabing és rabruha van.

1928 december 28. Péntek.

Leveleim eljutottak az elvtársakhoz. Üzent az összekötő, hogy a külföldi lapok nagy cikkekben számolnak be a Rákosi élete ellen tervezett galád merényletről.

1929 január 1. Kedd.

Újév. Nem az a kérdés, hogy az év végét megérjük-e, hanem egyáltalán a legközelebbi napokat?

1929 január 2. Szerda.

Válasz érkezett. A Központi Bizottság leveleimet megkapta. Minden módon segítségünkre lesznek.

A hírt rögtön közöltem Rákosival, aki megbeszélésünk szerint azonnal éhségsztrájkot kezdett. Utána kihallgatásra jelentkeztem az igazgatóhoz. Kijelentettem, hogy Rákosinak a fegyelmiből való kiengedése, valamint a botrányos fegyházi állapotok minisztériumi vizsgálata és megszüntetése érdekében, Rákosival szolidaritásban, Őry, Juhász és én éhségsztrájkolunk.

Valamennyiünket azonnal a fegyelmibe kísértek. Fejenként egy hónapi sötét zárkával és kemény fekhellyel szigorított elkülönítést és egy esztendeig tartó kedvezményelvonás fegyelmi büntetést kaptunk.

1929 január 3. Csütörtök.

Két karom átéri, két tétova lépésem végigjárja élőhalott sírboltomat. Ide sohasem hatol be igazán a világosság.

A dróthálós, vasrácsos, tejüveges pinceablak csak egész gyenge, szürkés fényt bocsát keresztül. Dél van és mégis olyan a szürkeség, mintha hályog volna a szememen.

Nagyon hideg van. A betonpadlón sem feküdni sem ülni nem lehet. Egész nap gubbasztok a sarokban vagy fel s alá sétálok.

Kegyetlenül érzem az éhséget. Huszonnégy órája nem ettem.

1929 január 4. Péntek.

Halálosan fáradt vagyok. Aludni vágyom. A betonon öt percnél tovább nem lehet egyfolytában aludni.

1929 január 5. Szombat.

Meggyilkol bennünket a szörnyű hideg. Csupa jégcsap minden. Már szinte ahhoz sincs akaraterőm, hogy enni vágyjam.

1929 január 6. Vasárnap.

Az éhségsztrájk ötödik napja. Telnek a percek, az órák, a napok. Még hány nap?

A fegyőrőket félóránként váltják, hogy kibírják a hideget. Emberemlékezet óta nem volt még 35 fok hideg Magyarországon, most pedig annyi van.

Rettenetes a hideg! Nem lehet kibírni.

Éhezünk, megfagyunk, már alig járunk, de mégis, amíg vagyunk, amíg élünk, halálos tiltakozásként egyre kiáltjuk:

— Megállj! Már nincs más fegyverünk, csak az életünk. Itt van, vegyétek, ez még a mienk, de Rákosit nem engedjük meggyilkolni!

1929 január 8. Kedd.

Az éhségsztrájk hetedik napja! Már ahhoz sincs erőm, hogy a sarokban gubbasszak. Folyton előre dőlök. De legyőzöm gyengeségemet.

— Ki kell tartani! Kitartás, Zoltán! — bíztatom magamat.

Tudom, ha győzelem nélkül adjuk fel a harcot, megöl bennünket az igazgató, a fegyház. De ha kitartunk, a győzelem nemcsak a pillanatnyi helyzetből ment ki bennünket, biztosíték lesz arra is, hogy Rusztek, ez az aljas gonosztevő, nem folytathatja gazságait.

1929 január 9. Szerda.

Az éhségsztrájk nyolcadik napja. Egész testemben ráz a láz. Nem az éhezés: a szörnyű hideg vert le a lábamról.

1929 január 10. Csütörtök.

Tegnap késő este sunyin, lapulva, bejött zárkámba az igazgató.

Már az első szavainál tudtam, hogy győztünk!

Eleinte össze-vissza hazudozott. Úgy tett, mintha „jóakaratból" akarna az éhségsztrájk megszüntetéséről tárgyalni.

Ám nem hagytam magamat becsapni.

Tudtam, ha tárgyalni jött hozzánk, csak felsőbb utasításra tette. És Rusztek igazgató, akárhogy forgatta, csürte-csavarta a dolgot, kitartottam amellett, hogy addig nem hagyjuk abba az éhségsztrájkot, amíg Rákosit ki nem engedi a fegyelmiből.

Győztünk! Az igazgató beadta a derekát. Kijelentette, hogy teljesíti követelésünket.

A győzelem egyszeriben visszaadta erőmet. Határozott léptekkel kisiettem a folyosóra és hangosan kiáltottam:

— Vége az éhségsztrájknak!

Halálos a csend a fegyelmi osztályon. A leghalkabb szó is visszhangzik. Az elvtársak meghallották kiáltásomat s utána sorban kinyíltak a zárkaajtók s mindegyikük elfogadott és megivott egy-egy csajka rántott levest.

S Rákosi most már a kórház egyik fűtött kórtermében szalmazsákos ágyon fekszik. Fegyenc ma is, mint tegnap és tegnapelőtt, de már van reménye az életre.

Megmentette a dolgozók nagy testvérisége, a szolidaritás!

Immár hányadszor?

*

Őry, Juhász és én is a kórházban vagyunk.

Sajnos, külön-külön helyeztek el bennünket. Én a kettes kórteremben fekszem. A kályha melletti legjobb ágyat engedték át nekem a fegyenctársak.

Első dolguk az volt, hogy közölték, amit a külvilágról hallottak. Ők is tudták már, hogy Rákosi megmentéséért itthon és a külföldön is harcot folytattak a dolgozók. Az igazságügyminiszter ennek hatása alatt utasította Rusztek igazgatót, hogy engedje ki Rákosit a fegyelmiből.

1929 január 12. Szombat.

Irgalmatlan tél az idei. A legkegyetlenebbül hideg napokat éppen a fegyelmiben töltöttük. Nem hittem volna, hogy kibírjuk.

Ki tudja, milyen betegség formájában hordjuk majd magunkban az idei tél emlékét.

1929 január 14. Hétfő.

Mily szép a tél azok számára, akiknek meleg ruhájuk van s jóllakhatnak. De bezzeg keserves a tél azoknak, akik darócban dideregnek és éheznek.

Valaha szerettem a telet, most azonban alig várom, hogy elmuljék.

1929 február 2. Szombat.

Kiírtak a kórházból. Délután kimegyek az osztályra.

Rákosi kórházban marad. Igen rossz bőrben van, mintha húsz évet öregedett volna. Megijedtem, amikor megláttam.

Őry is beteg.

Juhász holnap reggel szabadul, illetve kellene szabadulnia; a toloncházba viszik.

•

Pillanatnyilag olyan rossz a hírszolgálatunk, hogy az elvtársakat még a hogylétünkről sem tudtam értesíteni. Hozzátartozóink sem tudnak rólunk semmit.

1929 február 13. Hétfő.

Rákosit is kiírták a kórházból. Pedig még beteg. Az igazgató, ugyanúgy mint engem, Rákosit is megfosztotta minden kedvezménytől. Még egy darabka szappanhoz sem juthatunk. Vácon a mosakodás is kedvezmény.

1929 február 19. Kedd.

Őrültként viselkedik az igazgató. Dúl-fúl, mert ki kellett engednie Rákosit a fegyelmiből. Ilyen szé-

gyen még nem érte őt. Minden nap kitalál valamit bosszantásunkra, csakhogy éreztesse velünk hatalmát. Mától kezdve a fegyőrök napjában háromszor átkutatnak bennünket. Ilyenkor minden alkalommal meztelenre kell vetkőznünk.

*

Sztaronnal nem lehetek többé egy zárkában. Csak az tudja, hogy milyen érzékeny büntetés ez, aki már volt közös-zárkás fegyenc és megszokott egy jó szobatársat.

K. L., egy fiatal parasztgyerek az új szobatársam.

1929 február 24. Vasárnap.

Pereg a film.

Igazgatói szoba.

Rusztek, az orvos, anyám, Rákosi nővére és én voltunk a szobában.

Az igazgató hangoskodva, mint valami kikiáltó mutatott be anyámnak.

— Nézze meg nagyságos asszonyom a fiát! — Itt van, jól van, egészséges.

Aztán hozzám fordult.

— Hogy van?

— Jól.

— Van valami panasza?

— Nagyon is sok!

— Ilyen hangot ne használjon. Elmehet!

Sarkonfordultam és elmentem. Azt hitte az igazgató, hogy megalázkodom és kérni fogom, hogy anyámmal beszélhessek.

1929 március 12. Kedd.

Ha valahol Rákosi meglátja az igazgatót, min-

dig megvetően végignéz rajta. Legszívesebben én is ezt tenném, de valakinek kell intézni a kommunisták ügyeit és az éhségsztrájk óta Rákosi helyett nekem jut a keserű pohár, hogy tárgyaljak az igazgatónak nevezett vadállattal.

Ma kihallgatásra rendelt. Megérezte, hogy ismét pattanásig feszítette a húrt és a szokottnál csendesebb hangot ütött meg. Arról beszélt, hogy szeretné, ha a kommunisták nyugodtabban viselnék el fegyházi sorsukat.

Megmondtam, hogy ez elsősorban rajta múlik. Változtasson azon a gyalázatos helyzeten, hogy Vácott rosszabb a kommunistáknak, mint a rablógyilkosoknak.

— Különösen Rákosi sorsa nehéz! — mondtam. — Beteg és ennek ellenére kitették a kórházból.

Szavaim dühbe hozták az igazgatót.

— A maguk helyzetén hajlandó vagyok enyhíteni — Rákosién soha! — kiáltotta fogadkozva.

1929 március 21. Csütörtök.

Olyan sokat szenvedtünk a hidegtől és most végre tavasz van!

Óh, tavasz!

Ma tíz éve is tavasz volt. A magyar dolgozók tavasza. A kommunisták, a magyar nép élcsapata 1919 március 21-én indult győzedelmes forradalmi harcba.

Győztünk . . . S mire ősz lett, elbuktunk.

Azóta a magyar dolgozók reménykedve, egyre csak tavaszra készülnek.

És közben jó kommunisták hányszor, hányan indultak el a tavasz elébe.

Sokan nem érik már meg a tavaszt. Kivégezték, fegyházban pusztították el őket.

S mi is vajjon megérjük-e még a tavaszt?

1929 március 30. Szombat.

Huszonhat éves vagyok. Születésnapi ünnepi vacsoraként megelégednék egy szelet kenyérrel, öt deka szalonnával.

1929 április 14. Vasárnap.

A naptárban már elmult, a fegyházban ma van a farsang. Átöltözködtünk vászonból készült, kékcsíkos nyári fegyencruhánkba. Mintha ingben-gatyában járnánk.

1929 május 1. Szerda.

Május elseje.

Ma az egész világon kivonulnak a dolgozók az utcára. Vajjon mi lehet a világban?

Fura dolog hetekig, hónapokig hír és ujság nélkül lenni. Olvastam egy elhagyott helyen élő tanítóról, aki csak akkor jutott ujsághoz, ha a falusi fűszeres kikölcsönözte a csomagolópapírosnak vásárolt ujságokat. Igy néha friss, néha éves hírekhez jutott és szegénynek furcsa képe volt a világról. Magam is igy vagyok most. Azonban ujság nélkül sem ülök fel mindenféle kósza fegyházi hírnek. Vannak fegyencek, akik öt-hat éve nem láttak ujságot. Ezek a legfantasztikusabb híreket is készpénznek veszik.

1929 május 13. Hétfő.

Megnövekedett a váci kommunisták létszáma. Idehozták Lőwy Sándort, a „KIMSZ" Központi Bizottságának a titkárát. Pompás elvtárs.

Pákozdi Gábor is idekerült. „Trockista" kommunistának mondja magát. Mi az ördögöt csináljunk vele? Igéri, hogy mindenben együtt halad a kommunistákkal.

1929 május 18. Szombat.

Boldog vagyok, mert csempészúton érkezett csomagocskát kaptam. Ujságkivágások, levelek és pénz volt benne. A Vörös Segély küldte.

Sáritól is kaptam benne hosszú és drága levelet. Szegény, olyan meghatóan, kedvesen ír. Marci is jól van, már egészen nagy fiú.

Azt írja Sári, hogy több helyen tiszteletbeli szovjet tagnak választottak meg.

Büszke vagyok a megtiszteltetésre.

1929 május 23. Csütörtök.

Két hónapja nem láttam Rákosit. Irásban tartjuk fenn az összeköttetést. Ma véletlenségből összetalálkoztunk. Örömmel üdvözöltük egymást. Egyszeriben átéreztem, hogy a fegyházi rengetegben nem vagyok egyedül.

Mily nagyok is Vácott a kicsi örömök.

1929 június 3. Hétfő.

Éhségsztrájkunk idején pártunk azt követelte, hogy engedjék ki Rákosit a fegyelmiből és hogy a minisztérium vizsgálja felül a váci állapotokat. Az utóbbi követelés teljesítését eddig tekintélymentésből elhúzták. Ma végre miniszteri vizsgálóbiztos érkezett a fogházba. Engem is hivatott; mindent megigért, de nem hiszek neki.

Ruszteknek egyáltalán nem tetszik a miniszteri vizsgálat. Azzal áll miatta bosszút a fegyenceken,

A váci fegyház

A váci fegyház bejárata a magánzárkához

hogy jelentéktelen csekélységekért a szokottnál is súlyosabb fegyelmiket osztogat. Mindent szigorít. A kommunistákra meg egyenesen uszítja az őrséget. Tarthatatlan a helyzet. Úgy látszik, hogy hamarosan ismét harcra kerül a sor.

1929 június 6. Csütörtök.

A kommunisták helyzete és általában a fegyházban uralkodó állapotokat Rákosi a vizsgálóbiztos előtt tűrhetetlennek nyilvánította. A harc elkerülése érdekében a vizsgálóbiztos elrendelte a kommunisták ellen foganatosított különleges intézkedések megszüntetését.

Négy hónapi harci korszak zárul le ezzel. Attól tartok azonban, hogy az új állapot csak átmeneti lesz. A váci fegyház igazgatója nem olyan ember, aki beletörődik abba, hogy a kommunistákkal nem bánhat tetszése szerint.

1929 június 7. Péntek.

A szigorított intézkedések megszüntetésének első eredményeként megkaptam a fegyelmi alatt érkezett és visszatartott leveleket. Tizenöt levél érkezett Sáritól.

Fegyházban a levél sokkal többet jelent, mint a szabad életben. Száz formában, száz módon nyujt gyönyörűséget. Szinte olyan, mint valami pompás illatszer. Illata betölti a zárkát.

A levelek a szabadulás zenéjével teltek. Nem tudom, mit akarnak tenni értünk az elvtársak, de már az is valami, hogy a szabadulás reményét küldik nekünk!!!

Álmokat fakaszt bennem a szabadulás reménye. Átérzem, átélem az elkövetkezendő szabadság min-

den színét, ízét. Terveket szövök. Ezt tenném, azt tenném . . . ha . . . szabadulnék . . .

1929 augusztus 10. Szombat.

A „fegyházi béke" rövid ideig tartott. Anélkül, hogy ismernénk az okát, az igazgató egy szigorúan őrzött külön munkatermet szervezett a kommunisták részére. Éjjel valamennyien magánzárkán vagyunk.

1929 augusztus 12. Hétfő.

A szigorított, légmentesen elzárt „internáló tábornak" van egyetlen előnye. Napközben együtt vagyok kommunista társaimmal. Gyorsan múlnak itt a napok. Együtt tervezünk, együtt remélünk. Mert remélünk! Az elvtársaktól annyira határozott formában érkeznek szabadulási hírek, hogy lehetetlenség el nem hinni.

A szigorú elkülönítés ellenére sem tudták elvágni összeköttetésünket a világgal. Egy velünk érző fegyőr útján tartjuk a kapcsolatot. Az igazgatónak az a meggyőződése, hogy mostan még hírfoszlányok sem jutnak el hozzánk, mégis mindenről értesülünk és a fegyházból mindent kiküldhetünk.

Értesítést kaptunk róla, hogy Gőgös elvtársunk meghalt. Keménykötésű harcos, jó kommunista volt. A fegyelmi büntetés gyilkolta meg, amit férfias, bátor viselkedéséért annakidején a tárgyaláson kapott. Tüdővészt kapott akkor, amibe most belepusztult.

A velünk annakidején letartóztatott elvtársak közül Gőgös elvtárs így a harmadik halottunk. Két vádlott társunkat, Erdős és Német elvtársakat, 1926-ban és 1927-ben a Gyűjtőben temették el.

Fogadjuk, hogy nem felejtjük el elvtársainkat!

Fogadjuk, hogy kettőzött munkával pótoljuk a veszteséget.

1929 szeptember 1. Vasárnap.

Nemzetközi ifjúmunkás nap. Nemrég még én is ifjúmunkás voltam. Ma már „öreg" vagyok, de a szívem, a vágyam a fiatalokkal van.

*

Pákozdi, az álkommunista, nemhiába trockista. Egész magatartásából kitűnik, hogy ellenség. Egyikünknek sem tetszik ez az alak. Olyan ő a mi kis közösségünkben, mint valami idegen test.

1929 szeptember 10. Kedd.

Szörnyű silány az élelmezésünk. Igazán támolygunk az éhségtől, de ennek ellenére, még a saját pénzünkért sem vásárolhatunk ennivalót.

Nem minden fegyenccel bánik ilyen szabályszerűen az igazgató. Két hónapja egy fasiszta törvényszéki bírót hoztak a fegyházba. Csalt, lopott. Nála a fegyházi szabályok egyszeriben ruganyossá váltak.

1929 szeptember 22. Vasárnap.

Ma négy éve fogtak el. Nem sajnálok semmit, nem bántam meg semmit. Sokat kínlódtam, de a kín nem tört meg, csak keményebbé formált.

1929 október 1. Kedd.

Megbeszélésünk alapján valamennyiünk nevében beadványt írtam az igazságügyminiszterhez az élelmezésről. Konkrét példákkal mutattam ki, hogy a folytonos éhezés következtében a kommunisták és a fegyencek egészségi állapota mennyire leromlott. Arra kértem a minisztériumot, hogy egyrészt javít-

sanak az élelmezésen, másrészt engedjék meg, hogy a saját pénzünkön élelmiszert vásárolhassunk.

Azért én írtam alá a beadványt, hogy a bizonyosan várható következmények ne Rákosit érjék s szükség esetén intézkedhessék.

1929 október 3. Csütörtök.

Hivatott az igazgató. Követelte, hogy a beadványt ne küldjem el. Leginkább azt kifogásolta, hogy abban nemcsak a kommunisták, hanem a többi fegyenc helyzetéről is írtam.

Nem méltattam sok beszédre az igazgatót. Megmondtam, hogy a kommunisták vezetője Rákosi, s ha akar valamit a kommunistáktól, forduljon hozzá. S ez az, amit az igazgató sehogyan sem akar megtenni.

1929 október 4. Péntek.

Az igazgató mégis rászánta magát, hogy hivassa Rákosit. Azonnal kiderült, hogy Rusztek csak taktikázik. Előbb vagy utóbb ismét le akar ránk csapni.

Nem is lehet ez másként! Kommunistának lehetetlenség békességben élni Vácott. Még akkor sem lehetne, ha mindent megadnának, ami jár.

Ime, a bizonyíték:

Ma reggel egy M. nevű fegyenc, hogy ne vasalhassák meg, felvágta karján az ereket. Bekötözték a sebeit és utána a nagy vérveszteségtől teljesen elgyengült embert mégis megvasalták.

Ugyancsak ma történt, hogy a fegyelmiben egy fegyencet félholtra vertek.

Nem lenne kommunista, aki szótlanul tűrne el ilyesmit.

1929 október 12. Szombat.

Beszélőn volt az ügyvéd. Nem engedték meg,

hogy beszéljek vele az igazságügyminiszterhez írt beadványunkról. Pedig a nehéz gazdasági viszonyokra való hivatkozással a mai naptól kezdve harmadára csökkentették kenyéradagunkat és az élelmet. Fegyházi életünk ezzel véglegesen elviselhetetlenné vált.

*

Nyilván nem ok nélkül tette közénk az igazgató ezt a hitvány Pákozdit. Ügyvédi beszélője volt neki is s az ügyvéd, valamint az igazgató előtt szidta a Szovjetuniót. Már régen elbántunk volna ezzel a gazemberrel, de sajnos, tudja, hogy ki az összekötő fegyőr. Talán nem voltunk eléggé óvatosak. De közös zárkában szinte lehetetlen eltitkolni az ilyesmit.

1929 október 13. Vasárnap.

Értesítést kaptunk, hogy a többi fegyházban is rosszabbodott a kommunisták helyzete. Minden joguktól megfosztották őket. Nem kaphatnak könyveket, folyóiratokat. A tűrhetetlen börtönviszonyok megváltoztatása érdekében pártunk kint mozgalmat, bent a börtönökben pedig éhségsztrájkot szervez. Holnaphoz egy hétre kezdődik a harc.

1929 október 20. Vasárnap.

Holnap reggel az ország valamennyi fogházában és fegyházában a kommunista elítéltek éhségsztrájkba lépnek.

„Au revoir!" . . . a bizonytalanságig! Lehet, hogy holnap ilyenkor már sötétben vagy vasban leszek.

1929 október 21. Hétfő.

AZ ÉHSÉGSZTRÁJK ELSŐ NAPJA.

Egy napig nem enni, semmiség. Kissé fáj a jobb

halántékom, érzem, hogy időnként összehúzódik a gyomrom.

Ebben a pillanatban kiáltotta át egy fegyenc a közös zárkából, hogy Pákozdi elárulta összekötőnket. Lovász fegyőrt letartóztatták.

Árulásával Pákozdi nagy csapást mért ránk. A legkritikusabb időpontban szakadt meg az összeköttetésünk a külvilággal. Jutalmul most majd az igazgató bizonyára minden elképzelhető kedvezményt megad az aljas trockista spiclinek.

Eh! Én is adnék neki jutalmat! De milyet!

1929 október 22. Kedd.

AZ ÉHSÉGSZTRÁJK MÁSODIK NAPJA.

Nyugtalanabbul aludtam, mint máskor. Étellel, itallal álmodtam. Az ennivalót szokott időben elhozták, ám cseppet sem kívánom, még vizet sem iszom.

Lovász fegyőr letartóztatása szörnyű csapás reánk. Teljesen el vagyunk vágva a világtól.

Délben.

E percben 800 fegyenc ebédel. Mi, kommunista fegyencek meg úgy harcolunk, hogy nem eszünk. Vajjon a többi fegyházban mit tesznek a kommunisták? Vajjon kint az elvtársak mennyire tudják érdekünkben mozgósítani a dolgozó tömegeket?

Elég jól bírom az éhezést. Mindössze a szívem gyenge.

Este.

Szédülök. Időnként tormás virsli szaga csapja meg az orromat. De a váci fegyház és a tormás virsli összeférhetetlen fogalmak.

AZ ÉHSÉGSZTRÁJK HARMADIK NAPJA.

Nálam járt az igazgató. Sokáig állt az ajtóban, de egy szót sem szólt hozzám. A falnak támasztva egy folyóiratból kitépett fényképet látott meg.

Közelebb jött, megnézte.

Vágtató fehér paripák.

Az igazgatónak nem tetszett a kép felirata:

„Paripák a moszkvai Vörös-téren egy nagy szovjet ünnepen."

Csak a fejét csóválta. Lovakba még a fegyház igazgatója sem köthet bele.

Közérzetem a lehető legjobb. A ceruzát azonban már nem markolom olyan keményen, mint máskor. Érzem a hevesebb mozdulatok erőt igénylő hatását.

A vizet sem kívánom. De érdekes, hogy vizelet mégis van. Testem önmagát fogyasztja.

*

Déltájt mesterséges táplálást kaptam. Megkínzott az orvos. Félliter tejet öntött belém. Az orvos szándékosan kinoz. Az éhségsztrájk feladására akar kényszeríteni.

*

Az igazgató kihirdette az igazságügyminisztérium döntését: az éhségsztrájk fegyházi rendtartásba ütköző vétség. Három heti sötéttel megszigorított magánelzárással és hat hónapi kedvezménymegvonással sujtott.

— Ezek után is folytatja az éhségsztrájkot? — kérdezte az igazgató.

— Feltétlenül! — feleltem.

1929 október 24. Csütörtök.

AZ ÉHSÉGSZTRÁJK NEGYEDIK NAPJA.

A mesterséges táplálás vizezett tejétől komisz hasmenést kaptam. Jobban megkínzott, mint az éhezés.

Szemem beesett, ajkam kicserepesedett. Lázas vagyok és erősen szédülök; úgy érzem magamat, mintha napok óta nem aludtam volna. Akkor keltem fel az ágyból, amikor mesterséges táplálásra kísértek.

Közvetlenül a mesterséges táplálás után még rosszabbul lettem. Az orvos kámforinjekciót adott.

Az őrparancsnok naponta kétszer, reggel és este felnyittatja a zárkámat. Minden alkalommal megérdeklődi, hogy nem akarom-e abbahagyni az éhségsztrájkot.

Az igazgató ma is volt nálam. Az éhségsztrájk megszüntetésének feltételeiről érdeklődött.

A trockista Pákozdi aljas árulása miatt semmit sem tudunk a külvilág eseményeiről. Annyit azonban kivettem az igazgató szavaiból, hogy pártunk sikeresen dolgozik érdekünkben. Az igazságügyminisztérium arra kényszerült, hogy ügyünkben megnyugtató nyilatkozatot tegyen.

1929 október 25. Péntek.

AZ ÉHSÉGSZTRÁJK ÖTÖDIK NAPJA.

Magas lázzal felvettek a kórházba. Egyedül vagyok egy tizenegy ágyas kórteremben. Kiürítették, nehogy a fegyencek valahogy segítségemre legyenek a külvilággal való érintkezés felvételében.

Rossz ma nagyon a hangulatom. Fiatal életemre,

elrablott éveimre gondolok. Sok jót akartam, sok rosszat kaptam! Nagyon egyedül vagyok.

1929 október 26. Szombat.

AZ ÉHSÉGSZTRÁJK HATODIK NAPJA.

Valamennyien a kórházba kerültünk. Mind az ötünket ugyanabban a kórteremben helyeztek el. A mesterséges táplálással nagyon megkínzott bennünket az orvos. Lőwy és Sztaron különösen panaszkodnak.

Délután.

Sztaron és Lőwy nagyon rosszul vannak.

Este.

Borzalmas katasztrófa történt. Több mint katasztrófa: gyilkosság! Sztaron és Lőwy haldokolnak. Az igazgató előttünk kiadott utasítására az orvos a mesterséges táplálkozáskor ide-oda tologatta torkunkban a gumicsövet. Kínzott bennünket, hogy abbahagyjuk az éhségsztrájkot. Közben Sztaronnak és Lőwynek a gyomor helyett a tüdejére engedte le a tejet. Mindketten súlyos tüdőgyulladást kaptak.

Rettenetes!

Szemükben már ott csillog a halál.

Csak véletlenen mult, hogy Rákosit nem gyilkolták meg. Kitépte magát a fegyőrök kezei közül és kicsúszott torkából a gumicső.

1929 október 27. Vasárnap.

AZ ÉHSÉGSZTRÁJK HETEDIK NAPJA.

Egész éjjel elvtársaink ágya körül voltunk. Szívünk minden vágyával, akaratunk minden erőfeszítésével segítettünk volna rajtuk, de csak tehetetlenül néztük halálos kínlódásukat.

Szörnyű látvány!

Délben.

A mesterséges táplálás ma a szokottnál is irgalmatlanabb megpróbáltatás volt. Lelkileg hatott rám. Egyre arra gondoltam, hogy tegnap ebben az időben Lőwy és Sztaron még életerős fiatal emberek voltak, mesterséges táplálást kaptak és ma már haldoklanak.

*

Itt járt az igazgató. Rákosi az asztalt verve követelte, hogy elvtársaink megmentésére azonnal hozasson orvostanárt.

Délután.

A harcnak, szenvedésnek és egy nagyszerű harcos elmulásának napja a mai.

Szívemben gyászdalok égnek. Lőwy Sándor harcos társunkat gyászoljuk.

Szerettétek a népet és meghaltatok . . .
Miértünk ti mindent feláldoztatok . . .

Lőwy Sándor drága jó elvtársunk volt. Vezetője a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségének. Meghalt a harcos éhségsztrájk hetedik napján, 1929 október 27-én, vasárnap, délután 5 órakor.

És mellettünk viaskodik a halállal Sztaron Sándor, aki néhány órán belül szintén nem lesz már.

Este.

Végre megérkezett Budapestről az orvosprofesszor. Sajnos Lőwy már halott volt, mire ideért. Sztaront talán sikerül megmentenie. Jobban van. Eszméletnél van. Szegény Sztaron! Egyre csak Lőwyt sajnálja, siratja.

*

Hihetetlenül sokat szenvedtem a három utolsó napon. Szegény Lőwy Sanyi haldoklásának minden mozzanatát átéltem. Jajszó nélkül, úgy szenvedett, úgy halt meg, mint egy hős.

Az imént összeszedtem holmiját, jegyzeteit. Utolsó írása egy orosz ifjúmunkás dalnak a szövege: „Raz, dvá, tri, komszomolci mű!" („Előre harcra, ifjúmunkás!").

Irni sem tudok már. Gyenge vagyok. Nem annyira az éhségsztrájk, mint társaim szenvedése őrölte fel erőmet.

Rákosi és Őry is már csak támolyognak. Három éjjel egyikünk sem aludt. Mindent odaadtunk volna, csakhogy megmentsük Lőwyt.

A vígasztalan szerencsétlenségben is boldog érzés azonban, hogy legalább Sztaron megmenekült a haláltól.

1929 október 28. Hétfő.

AZ ÉHSÉGSZTRÁJK NYOLCADIK NAPJA.

Sztaron Sándor huszonöt órával élte túl Lőwy Sándort. Meghalt az éhségsztrájk nyolcadik napján, ma este hat órakor. Utolsó szava a mi nagyszerű kommunista pártunké volt.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának két új mártírja van.

Sohasem feledjük el harcos társainkat, Lőwy Sándorunkat és Sztaron Sándorunkat.

1929 október 29. Kedd.

AZ ÉHSÉGSZTRÁJK KILENCEDIK NAPJA.

Mint akit elhagyott ereje, egész nap az ágyon fekszem.

Az igazgató, a fegyintézeti tisztek és a fegyházlelkészek folytonosan látogatóba jönnek hozzánk.

Kérlelnek bennünket, hogy hagyjuk abba az éhségsztrájkot. Szerintük a kormány már hajlandó volna teljesíteni követeléseinket, de amíg éhségsztrájkolunk, nem engedhet a tekintély kérdése miatt.

Az igazgató fontoskodóan kijelentette, hogy ha abbahagyjuk az éhségsztrájkot, kész közbenjárni követeléseink teljesítése érdekében. Dühbe hozott az igazgató szemérmetlen kijelentése. Szemébe mondtam, hogy gyilkossal nem tárgyalunk.

Szavaimra döbbenetes csend támadt, majd az igazgató kíséretében lévő tisztek Rákosihoz fordultak, hogy csendesítsen engem. Ám Rákosi mondott olyan gorombaságot a Horthy-pribékeknek, hogy a teremből kifelé siettükben még az ajtónak is nekimentek.

1929 október 30. Szerda.

AZ ÉHSÉGSZTRÁJK TIZEDIK NAPJA.

Nehéz napok lázas iramú tovatűnése után lassúnak és hosszúnak tűnik fel a nap. A tisztviselők elejtett szavaiból arra következtetünk, hogy világszerte tüntetnek érdekünkben és hogy a kommunisták az ország valamennyi fegyházában jól tartják magukat. S hiszem, hogy ha szörnyű áron is, de győzelemmel zárul az országos politikai éhségsztrájk.

*

A mesterséges táplálás alatt mindig érzem a halál bénító erejét. Tudom, amit Sztaron, Lőwy mártír-elvtársak nem tudtak, hogy ha a tüdőmre megy a táplálék, elkövetkezett a menthetetlen vég.

Mindegy! Kitartás!

Estefelé az ajtó alatt cédulát csempészett be az egyik ápoló:

„Lőwy temetésén a fegyház előtt nagy tüntetés volt. Riadóautókon rendőri erősítés jött Budapestről. Tömegesen tartóztatták le a tüntetőket. A Lőwy temetésén történtek miatt Sztaron holttestét már éjjel csempészték ki a fegyházból és temették fegyencsírba."

Nem fontos, hogy ma hová temették! Eljön az idő, mikor a magyar dolgozók a mártírhalált szenvedett két elvtárs hamvait kegyelettel kiveszik a jeltelen sírból s méltó síremléket emelnek nekik.

1929 október 31. Csütörtök.

AZ ÉHSÉGSZTRÁJK TIZENEGYEDIK NAPJA.

Rákosi nagyon rosszul van.

Nővére megbízásából közjegyző érkezett, hogy Rákosi végrendelkezhessék. Rákosi harcos politikai nyilatkozatot tett volna, amit az igazgató nem engedélyezett.

A közjegyző Rákosi nővérétől levelet is hozott. Arról ír benne, hogy hagyjuk abba az éhségsztrájkot.

Nem!

Ezt csak Pártunk Központi Bizottsága rendelheti el!

1929 november 1. Péntek.

AZ ÉHSÉGSZTRÁJK TIZENKETTEDIK NAPJA.

Rákosi jobban van. Őry állapota szintén javult. Én is tűrhetően érzem magam.

Anyám kiutazott Vácra, hogy személyesen adhasson be részemre egy levelet. Az igazgató hozta el. Anyám könyörög, hogy hagyjunk fel az éhségsztrájkkal.

Csak abban az esetben hagyjuk abba az éhségsztrájkot, ha követeléseink teljesítésére kötelező ígéretet kapunk. Nem kezdhetjük minden három hónapban újra a harcot.

1929 november 2. Szombat.

AZ ÉHSÉGSZTRÁJK TIZENHARMADIK NAPJA.

Éjjel Rákosit a szíve erősen nyugtalanította. Nagyon aggódunk miatta.

1929 november 3. Vasárnap.

AZ ÉHSÉGSZTRÁJK TIZENNEGYEDIK NAPJA.

Keddi keltezéssel értesítést kaptunk a párttól, hogy az országos éhségsztrájk megszüntetésének időpontját a Központi Bizottság a váci kommunisták legjobb belátására bízza.

A főápolóval vette fel a párt az érintkezést. Ő most a közvetítőnk. Az ajtóküszöb alatti rés a postaláda.

Mindaddig nem szüntetjük be a harcot, amíg követeléseink teljesítéséről nem kapunk biztosítékokat.

Nagyon gyengék vagyunk. Állandóan mozdulatlanul fekszünk az ágyon. A beszéd is fáraszt.

1929 november 4. Hétfő.

Ma este, a tizenötödik napon végetért az éhségsztrájk.

Pártutasítás jött. Követeléseinket az igazságügyminiszter teljesíti és azonnal abba kell hagynunk az éhségsztrájkot.

1929 november 5. Kedd.

Enni jobb, mint nem enni! Az éhségsztrájk alatt tizenhat kilót vesztettem súlyomból.

1929 november 6. Szerda.

Lobog a tűz a kórterem vaskályhájában. Hárman ülünk körülötte: Rákosi, Őry és én. Alkonybahajló sötétben Lőwyről és Sztaronról beszélgetünk. Ahogy ők meghaltak, nem vígasztalan a halál. Férfiak, harcosok haltak meg.

1929 november 7. Csütörtök.

A Nagy Orosz Szocialista Forradalom 12. évfordulója. Hat évfordulót fegyházban töltöttem. Nem jelent semmit! A győzelem útja, áldozatok útja. Orosz bolsevikok fiatalságból, egészségből, életből nálamnál jóval többet áldoztak.

A szocialista forradalom ellenségei mindig azt jósolták, hogy Szovjetoroszország nem éri meg a következő évfordulót. Még ma, tizenkét év multán is ezt jósolják!

Közben pedig a szovjet-kalapács egyre gyorsabban kovácsol, a szovjet-sarló egyre nagyobb földön arat.

Sarló és kalapács! Csak dolgozzatok! Értünk is dolgoztok!

1929 november 18. Hétfő.

Kenyérbélből sakkfigurákat készítettünk és egész nap sakkozunk.

A kórtermet még sétára sem hagyhatjuk el. Az igazgató attól retteg, hogy a külvilággal valahogy felvesszük a kapcsolatot. Pedig, ha tudná, hogy máris van kapcsolatunk.

1929 november 19. Kedd.

A kórteremből belátni néhány magánzárka ablakán. Az állatkertben, vasrácsok mögött, ugyanilyen komor kifejezéssel sétálnak fel és alá az állatok. Szörnyű kép! Amíg élek, sohasem felejtem a fegyencsorsot.

1929 november 20. Szerda.

Rákosit és engem kiírtak a kórházból. Őry a kórházból fog szabadulni. Tönkretette tüdejét a rabság.

*

Rákosit a magánzárkaosztály III. 125-ös cellájában helyezték el, engem a III. 126-osban.

Megkezdtük a minisztérium által éhségsztrájkunkért kiszabott fegyelmi büntetés letöltését. Formaság az egész, hiszen nem a fegyelmiben töltjük. De ezt a „fegyelmit" is, „tekintettel a közelgő karácsonyi ünnepekre", még a napokban elengedik.

Követeléseink teljesítése „karácsonyi ajándék" lesz. A minisztérium urai ezzel mentik a látszatot, nehogy valaki is feltételezhesse, hogy a rendeletet a kommunisták harcolták ki.

1929 november 22. Péntek.

Az igazgató megnézte, hogy Rákosi és én, miként vagyunk elhelyezve. Nehogy kopogtatással érintkezzünk, elrendelte, hogy zárkáink között üres cella legyen. Emiatt a 127-es cellába költöztettek át. Ostoba intézkedés! Nem a falon, hanem a légfűtés csövén kopogunk. Ez pedig a tizenötödik zárkáig is elviszi a betűjelet.

Minden áron meg akarja akadályozni az igazgató, hogy a külvilággal érintkezzünk. Ezért lehetet-

Rákosi és Vas elvtársak átadása a határon

Szovjetföldön

Rákosi és Vas elvtársak a szovjet-magyar határon

Érkezés a moszkvai Kiev-pályaudvarra
(Egykori ujságok nyomán.)

lennél lehetetlenebb óvintézkedéseket foganatosít. Terve nem fog sikerülni! Néhány napon belül innen is lesz összeköttetésünk. Megbeszéltünk mindent a főápolóval.

*

„Magánzárka". Az elnevezés szinte igéret a csendre. Nem így van. A három emeletes épület minden zárkája egyben műhely is. Valamennyi fegyencnek esténként le kell adnia a meghatározott napi robotját. Csak a kommunisták nem kapnak munkát. Ezzel is gyorsabban telne az idejük, tehát hadd legyen nehezebb a kommunistáknak.

*

Összecsukható vaságy. Kicsinyke asztal, szék, fali szekrény, mosdótál, kupa, csöbör, villany és házszabály — a zárka berendezése. Légfűtő rendszer is van a zárkában, de nem fűtenek, pedig november végén vagyunk és hidegre jár már az idő.

1929 november 24. Vasárnap.

Lázas vagyok, 38—39 fok a hőmérsékletem. A gyomrommal van bajom. Az éhségsztrájk után könnyű eledeleket kellett volna ennünk, helyette a „komisz"-nak nevezett moslékot adták. Ettől betegedtem meg.

Az igazgató tilalmára hivatkozva, az orvos nem vett fel a kórházba. Ellenben adott orvosságot. Bedobtam a csöbörbe. Lőwy és Sztaron gyilkosától kitelik, hogy megmérgez.

Betegségem ellenére elvánszorogtam a sétára. Ez az egyetlen lehetőség arra, hogy Rákosival és a külvilággal felvegyem az írásos kapcsolatot.

*

Amióta Lovász fegyőrt letartóztatták, az igazgatónak minden fegyőr gyanús. Emiatt a fegyőrök egyrésze túlbuzgó intézkedésekkel igyekszik bizonyítani, hogy nincs összeköttetésben velünk. Ma ketten is jelentést tettek, hogy amikor a sétáról visszajöttem, Rákosi ajtaja előtt megálltam és „jó reggelt" kiáltottam be hozzá.

1929 november 27. Szerda.

Lovász fegyőr ügyében kiszállt a vizsgálóbíró és megkezdte a vizsgálatot. Rákosi nővérét is letartóztatták. Azzal vádolják, hogy rajta keresztül jutottak el a levelek az elvtársakhoz. A vizsgálóbíró Rákosit szerette volna fővádlottnak megtenni, de kijelentettem, hogy csakis én leveleztem a külvilággal.

A vizsgálóbíró dühöngött, az asztalt csapkodta.

Nevetve adtam tudtára:

— Én vagyok a vádlott és annyi „bűnt" vallok a magaménak, amennyit akarok.

1929 november 28. Csütörtök.

Tudunk már mindent. Azért igyekeztek bennünket elzárni a külvilágtól, hogy Lőwy és Sztaron haláláról ne mondhassuk el az igazságot. Az igazságügyminiszter azt hazudta egy ujságnyilatkozatban, hogy Lőwy és Sztaron meghülés következtében szerzett tüdőgyulladásba haltak bele.

A fasiszta reakció szennylapjai egy csomó hazug rágalmat is kitaláltak.

Az egyik ilyen szennylap azt írta:

„A kommunista vezérek, Rákosi és Vas, *magánzárkáiban* (!!!) üres szárdiniás dobozokat találtak. Miközben ők titokban ettek, lelkiismeretlenül halálba vitték elvtársaikat!"

*

Még nem ült el az aljas rágalom feletti felháborodásom, amikor az orvos jött hozzám, hogy megvizsgáljon.

Lőwy és Sztaron gyilkosának váratlan megjelenése kihozott sodromból.

Magamon kívül kiáltottam rá, hogy takarodjon tőlem. Közben mindennek lehordtam:

— Tudom már, hogy miért nem akartok kórházban kezeltetni. Rettegtek, hogy leleplezzük hazugságaitokat. Gyilkosok vagytok az igazgatóval együtt! Sorsotokat nem kerülitek el — kiáltoztam.

Szavaim hallatára az orvos falfehérré vált s egy szó válasz nélkül kiment a zárkából.

1929 november 29. Péntek.

Másfél napig semmit nem ettem s mintha elvágták volna rosszullétemet.

Abból, amit mondtam az orvosnak, az igazgató megsejtette, hogy mégis csak van összeköttetésünk a külvilággal és erősen megszigorította elkülönítésünket. Most már éjjel-nappal külön fegyőr vigyáz ránk. A sétánál is a komikumig viszik az óvatosságot.

Pedig, ha tudnák, hogy milyen egyszerűen megy minden!

Ha sétáról jövök, ha sétára megyek, tízen levetkőztetnek, tízen átkutatnak és fegyőrök figyelik minden lépésemet. De ki tehet arról, hogy kissé csoszogó a járásom és lábamat egy bizonyos helyen végigcsúsztatom a földön. Ekkor egy kenyérbélből gyúrt gombóc kerül le a lábamról. Benne van a levél. Akit illet, továbbítja a főápolóhoz. Hozzám is így kerül a posta. Beviszem a zárkába, még ha százszor is átkutatnak a fegyőrök.

1929 november 30. Szombat.

Sári születésnapja.

Sokáig alkonyodott, sokáig nem égett a villany. Elmerengtem. Orosz tájak, oroszországi emlékek, a feleségem és a fiam töltötték be gondolataimat. Vígasztalnak az emlékeim. Nem tudok eléggé hálás lenni annak az országnak, amely boldoggá varázsolta fiatal éveimet.

Milyen boldogság, hogy arra jártam.

1929 december 2. Hétfő.

Egy nap a legszürkébbekből. Se sava, se borsa. Így telt el.

Hajnali négy órától ébren vártam az ébresztő harangszót. Felgyujtották a villanyt. Megmosakodtam. Felöltöztem. A házimunkás kivitte a kiblit és a kupába friss vizet hozott.

Később beadták a mindennapi rántottlevest. Ennek elfogyasztása után fel és alá sétálva, vagy a bevetett ágyon heverészve a delet vártam.

Ebédre reménytelen ízű tésztalevest adtak. Éhes maradtam utána. A délután, mint a délelőtt is, semmittevéssel telt el. Este hat órakor beadták a másnapi kenyeret és a krumpli nélküli „krumpli-levest". Megettem hozzá a másnapra kiadott egész adag kenyeret is.

Közben egyetlen munkám az unalom, meg az, hogy néha felállok a székre, megkapaszkodom az embermagasságban kezdődő, a mennyezetig érő ablak vasrácsában és nézem a közös zárka épületét vagy az égboltot. A magánzárka és a közös zárka épülete között húzódó keskeny, kopár udvaron néha fegyencek mennek keresztül.

1929 december 3. Kedd.

Egyszer egy héten — pénteken — fel kell súrolnom a zárka padlóját. Nagyon utálom a súrolást. Nem azért, mert munka, hanem egyetlen dézsa vízzel, egy kefének csúfolt fadarabbal és egy zsebkendő nagyságú ronggyal kell a súrolást elvégezni.

Ma már azonban annyira megkínzott a tétlenség, hogy unalmamban vizet kértem a súroláshoz. Az osztályvezető csodálkozott a kérésen, de ő is piszkosnak találta a padlót és „kedvezményként" hozatott egy dézsa vizet.

És most a padlóm is „tiszta" és a súrolással a nap is eltelt.

1929 december 4. Szerda.

Ronda, esős időben könnyebb a rabság, mint napsütésben. És ma oly gyönyörűen sütött a déli nap.

Egy ilyen hosszú rabnapot sok mindennel lehet agyoncsapni. Ma például egy zsákvarrótűvel, ami magam sem tudom, hogyan került a szekrényembe, az ágyfejet feltámasztó fadarabkából ötágú szovjetcsillagot kezdtem faragni. A munkától felhólyagosodott a tenyerem. Holnap folytatom a faragást. Ezzel is telik az idő!

1929 december 9. Hétfő.

Az igazgató reggel megtekintette a zárkámat. Utasította az osztályvezetőt, hogy a cellámat hozassa a legnagyobb rendbe. Hallottam, hogy Rákosi celláját illetően ugyanilyen utasítást adott ki. Nemsokára jöttek is a házimunkások és úgy kimeszelték, kisúrolták a zárkát, ahogy talán még sohasem volt.

A zárkatakarításnak egy igazán jó bableves, zsíros tészta és egy németül beszélő látogató volt a folytatása.

— Der ist der Vas! — mutatott be a vendégnek az igazgató. Az idegen óhajtott volna beszélni velem, de az igazgató nem engedte.

Kár! Megmondtam volna a látogatónak, hogy máskor is jöjjön fegyházlátogatóba, mert Vácott csak akkor főznek tisztességes ebédet, ha a vendéget akarják becsapni.

1929 december 11. Szerda.

Arra kértem az osztályvezető fegyőrt, adjon részemre klozetpapírt.

— Honnan adjak?

— Az osztályvezetői iroda szekrényében van elég könyvem, tépje szét valamelyiket és majd azt használom! — feleltem.

Arra számítottam, hogy ha darabokra tépve is, talán hozzájutok valami olvasnivalóhoz. Igy is történt. A fegyőr kinyitotta a szekrényt. Ujságformában kiadott orosz regényt láttam meg ott. Furmanov: „Csapajev" című könyvét. A könyvről sohasem hallottam. Mégis, egy szempillantás alatt szívdobogva, reménykedve ezt választottam klozetpapírnak. Ott a fegyőr előtt négyfelé téptem az ujságot és magammal vittem a zárkába. A fegyőrnek eszébe sem jutott, hogy egy elkobzott regényt adott ki számomra. Csak arra gondolt, hogy ha már széttéptem a füzetet, a kért célnak megfelel.

Meg ám, de mennyire! Annyira megfelelt, hogy utána csudálatos napok következtek. Nem volt fegyház a fegyház. Nem volt magánzárka a magánzárka. Lebujtam az ajtó mellé, leültem a csöbörre s úgy olvastam, egyre csak faltam a nagyszerű regényt.

Felejthetetlen könyv.

1929 december 15. Vasárnap.

Reggeltől a déli zárást, ebédtől az esti zárást lestem és akkor „Csapajev" következik. Napközben az ügyeletes fegyőrök minden pillanatban kinyithatják a cellaajtót és ha meglátnák, elvennék a drága olvasmányt. S akkor megszakadna érte a szívem. Micsoda könyv! Nagyszerű könyv!

1929 december 16. Hétfő.

Kihirdették az éhségsztrájkunk győzelme hozta rendeleteket. Mindenekelőtt a „karácsonyi szent ünnepekre" való tekintettel minden fegyelmi büntetést elengedtek. A fegyenceknek ezentúl jogukban áll kintről kapott pénzükből havi hat pengőt élelmezésük feljavítására fordítani. A pénz azonban elkobzandó, ha politikai párt küldi. A fegyencek könyveket is hozhatnak ezentúl otthonról. Kivételt képeznek az „állam- és társadalomellenes", „kommunista" stb. könyvek.

Alapjában véve nem nagy intézkedések ezek, de mégis jelentősen megváltoztatják a fegyházi életet.

1929 december 17. Kedd.

Fegyelmi büntetésünk elengedésével kapcsolatban a minisztérium Rákosinak és nekem egy újfajta elkülönítést talált ki. Kettőnknek adtak egy harmadik magánzárkát, ahol napközben együtt lehetünk.

1929 december 19. Csütörtök.

Az újfajta „elkülönítés" egészen kellemesnek bizonyult. Egész nap beszélgetünk, vitatkozunk. A szocializmus kimeríthetetlen téma. Rákosinak rend-

kívüli a tudása, hihetetlen az emlékezőtehetsége. Nagyon sokat tanulok tőle.

Esténként most Rákosi olvassa a „Csapajevet". Nem győzi dícsérni a könyvet. Ő is vigyáz rá, mint a szemefényére.

1929 december 23. Hétfő.

Könyveket kaptunk. Köztük olyanokat is engedélyeztek, amilyenről eddig el sem tudtuk képzelni, hogy Vácott keresztülmegy a cenzúrán. A könyvek egyike: „Az ötéves terv számokban". Óriási munkaterv! Sőt több mint óriási!

Épül a szocializmus, az emberiség új társadalmi rendje.

•

Lovász fegyőr ügyében vádiratot kaptam. Én vagyok az elsőrendű vádlott. Lovász fegyőr másodrendű s Rákosi Gizella a harmadrendű.

1929 december 24. Kedd.

Anyám beszélőn járt nálam. Nagyon szomorú volt. Egészen más világban él, mint én és még mindig nem tud megérteni. Semmi ujság. De beszélőn nem is lehet hírekről érdeklődni. Két fegyőr és az őrparancsnok áll mellettem, akik a beszélő minden szavát mérlegelik. Anyusom például megkérdezte, hogy milyen a koszt. Az őrparancsnok durván rászólt: „A koszt a fegyház belügye."

Mint karácsonykor mindenki, Rákosi és én is kaptunk csomagot. Anyám hozta mindkettőnknek, mert Rákosi nővére még mindig letartóztatásban van. Az elején apróra megvizsgáltuk a csomagok tartalmát s utána szinte „berugtunk" a gyönyörűségtől, hogy egyszer egy esztendőben hazait ehetünk. S hozzá még

milyen hazait! A legkitűnőbb diós és mákos tésztát. Ilyet az én anyámnál senki jobban nem tud sütni!

1930 január 1. Szerda.

Harcos kommunista új esztendőt!

Vajjon mit hoz az újév? Elhozza-e a szabadságot? És melyik év hozza el a szabadságot a magyar dolgozóknak?

•

Őry szabadult. Illetve csak kellett volna szabadulnia, mert toloncházba vitték és bizonyára hónapokig ott tartják. Rákosin és rajtam kívül nincs már kommunista Vácott. A szegedi börtön annál inkább tele van kommunistákkal.

1930 január 11. Szombat.

Hajnalban arra ébredtem, hogy valaki üti-veri az ajtómat. Rákosi állt az ajtóm előtt és kiáltotta:

— Minden jót Vas! Visznek Szegedre!

Rákosi elszállítása kegyetlen csapás számomra. Szinte vígasztalhatatlanul lesujtott. De mindegy! Ezt is kibírom! Mindent ki kell bírni. Eddig Rákosival buzdítgattuk, erősítgettük egymást, most majd külön-külön folytatjuk a harcot.

1921-ben, amikor először voltam Vácott, oly nagy volt a kommunista létszám, hogy egy-egy „magánzárkára" hárman is jutottunk. Most egymagamnak jut egy zárka és a váci fegyház egyetlen kommunista elítéltje vagyok! A többi mind Szegeden van.

1930 január 16. Csütörtök.

Beszélőn járt az ügyvéd. Lovász fegyőr ügyében január 25-én lesz a tárgyalás.

•

Az ügyvéd közbenjárt, hogy engem is szállítsanak át Szegedre. Az igazságügyminisztérium szerint szó sem lehet erről; Rákosi és én többé nem lehetünk ugyanabban a fegyházban.

1930 január 18. Szombat.

Könyveim érkeztek. Csupa történelmi és közgazdasági könyv, de az igazgató mégsem engedélyezte a könyvek olvasását. Kihallgatásra jelentkeztem. Hivatkozással a nemrég kiadott igazságügyminiszteri rendeletre kértem a könyvek kiadását.

— Nem engedélyezem! — volt az igazgató válasza.

— Az igazgató úr intézkedése szabálytalan — tiltakoztam a döntés ellen.

— Lehet! De Vácott úgy fog élni, ahogy én akarom. Megszünt az az idő, amikor Rákosi megfegyelmezésekor maga szervezte az éhségsztrájkot és ha magát fegyelmeztem meg, akkor Rákosi lépett sorompóba. Egyedül van Vácott, Vas. Ha nem alkalmazkodik az akaratomhoz, betöröm magát a fegyházba! Megértette? Elmehet!

Igen! Mindent megértettem! Az igazgató azt hiszi, hogy mert most már egyedül vagyok Vácott kommunista, azt tehet velem, amit akar! Téved az igazgató úr! Nagyon is téved.

1930 január 19. Vasárnap.

Ma még egyetlen szót sem szóltam senkihez. Nem is szólhatok, mert hiszen holnap reggelig már nem nyitják fel a zárkát. Nem tudom, mivel üssem agyon az időt. Sok mindent adnék egy értelmes könyvért, egy óra értelmes beszédért!

1930 január 21. Kedd.

Egyszer egy héten, vasárnap, 8 dekagramm hús jár a fegyencnek. Legfeljebb négy dekát, ha kapunk, de nem is hús az, hanem mindenféle hulladék. A különbözetből az igazgató emeletes házat építtetett magának.

A hús miatt most nagy botrány van. Az igazgató összekapott a sápon tiszttársaival.

Mindezt a legilletékesebbtől, az élelmezőtiszttől tudom. Kihasználta az alkalmat, hogy ő az ügyeletes és ellenőrzés címén kizárólag azért nyittatta fel a zárkámat, hogy elmondhassa a húslopás részleteit.

Megkérdeztem a tisztet, miért éppen nekem mondta el mindezt. Feleletül a börtöntiszt előbb csak lemondóan legyintett, majd rövid habozás után mégis csak kirukkolt a dologgal:

— Azért mondom el magának az igazgató gaztetteit, mert tudom, hogy utálja őt. Maga kommunista, maga az egyetlen Vácott, aki megteheti: üssön rajta egy nagyot. Helyettem is üssön! Ő tett engem tönkre. Holnap már állás nélkül vagyok. Sőt lehet, hogy börtönbe is juttat, pedig feleségem van és gyermekem.

1930 január 22. Szerda.

Az igazgató minden reggel ellenőrző körutat tesz a fegyházban. A mai ellenőrzéskor a magánzárka folyosók visszhangzottak ordításától. Mindennek lehordta az osztályvezetőt, mert beengedte hozzám az élelmezőtisztet.

Nemsokkal ezután az én zárkámba rontott be az igazgató. Izgatottan érdeklődött, hogy miről beszélt velem az élelmezőtiszt.

— A kosztról — feleltem.

— Egyebet semmit sem mondott?
— Nem!
— Adja ezt írásba!
— Semmit sem adok írásba!
— Na, jól van, Vas. Fog még maga könyörögni, hogy írásba adhassa a nyilatkozatot — mondta gyilkoló hangon, s elmenőben úgy bevágta a zárkaajtót, hogy az ajtó keretéből egy darab vakolat is kiesett.

Megszigorították az őrizetemet. A földszinti, 22-es magánzárkába helyeztek át. Ajtómon ezentúl két lakat lesz. A magánzárkaosztály vezetője és az ügyeletes kulcsos együttesen nyithatják csak fel zárkámat.

1930 január 25. Szombat.

Lovász fegyőr ügyében ma volt a tárgyalás. Hajnalban, erős őrizettel, megbilincselve Budapestre szállítottak.

A törvényszék épületét és a tárgyalótermet a rendőrség úgy megszállta, mintha legalább is fegyveres felkelésre készültek volna a kommunisták.

A tárgyaláson különösebb esemény nem történt. Az állam és társadalom rendjének felforgatását célzó bűntettben mondottak ki bűnösnek és két és félévi fegyházra ítéltek. Lovász fegyőr egy és fél évet, Rákosi nővére négy hónapi fogházat kapott, amiért elősegítették a fegyházi levelezést.

Budapestről visszatértemkor azonnal maga elé kísértetett az igazgató. Vagy ötven fegyőr vette körül. Az asztalt csapkodva, majd öklével az orrom előtt hadonászva ordította:

— Maga még a fegyházban is folytatni merte a kommunista párt szervezését. Ezért két és félévi fegyházra ítélték. Lovász fegyőr, akit maga gonoszul

megtévesztett, másfélévi börtönt kapott. Ha ezek után mégegyszer megpróbálja, hogy valamelyik fegyőrt megkörnyékezze, azt hiszem, az illető legalább is tizenkét fogát fogja kiverni magának.

1930 január 29. Szerda.

Az igazgató nem hiába uszította rám az őrséget. Már is van eredménye. Állítólag tiszteletlenül nyilatkoztam a „nagyságos" igazgató úrról és emiatt fegyelmi kihallgatásra állított elő egy fegyőr.

Döbbenetes érzés, amikor szemérmetlenül az ember szemébe hazudnak. Egyetlen szó sem igaz a vádból. Nem a hazug vád döbbentett meg, mert az igazgatóról tényleg tiszteletlen a véleményem. Az aljas mód háborított fel, ahogy a fegyőr hazudott.

Hazugságáért a fegyőr jutalomban részesült, én meg a hazug jelentés alapján két hét sötéttel szigorított magánzárkát kaptam.

1930 február 13. Csütörtök.

Letelt a fegyelmi büntetés. Mi újat írhatnék róla? Hevertem a földön, vagy a falak mentén tapogatózva fel és alá járkáltam. Éheztem, kínlódtam, fáztam.

1930 február 21. Péntek.

Az utolsó rablógyilkosnak is jobb dolga van, mint nekem. Közölte az osztályvezető, hogy többé sem könyvet, sem levelet nem engedélyez részemre az igazgató.

A könyv és a levéltilalom megmérgezi az életemet, hangulatomat. Egyetlen percig sem tudok nyugton maradni.

1930 március 15. Szombat.

Marci ma öt éves. Fiam minden életéve egy-egy rabságévem. Csókolnám, ölelném a fiamat.

*

Kihirdették, hogy a Lovász-ügyben 18-án lesz a másodfokú tárgyalás. Bár két és fél éves ítéletről van szó, az igazgató nem hajlandó a tárgyalásra előállíttatni. Az ügyvédhez sem enged levelet írni. Nélkülem fognak tehát felettem ítélkezni. Provokál az igazgató, be akar ugratni valamibe. Azt hiszi, mert most egyedül vagyok, le tud törni.

1930 március 30. Vasárnap.

Huszonhetedik születésnapom. Ma nem érdekelnek az éveim. A szabadság új életfolytatást jelent majd s akkor annyi idős leszek, amennyinek érzem magamat.

1930 május 1. Csütörtök.

Május elseje. Szívemmel-lelkemmel együtt vagyok a tömegekkel, akik ma kimennek az utcára. Érettem is vannak, érettem is mennek. Csak mindig előre! Leszek még én is a soraikban!

1930 május 12. Hétfő.

Az osztályvezető fegyőr feljelentett, hogy ma az igazgatóról beszélve, nem tettem neve elé a „nagyságos" címet.

„Bűnömért" az igazgató hatnapi sötétre, három hónap elkülönítésre és kedvezményelvonásra ítélt. Ma nyiltan meg is mondta, hogy vagy kényre-kedvre megadom magam, vagy elpusztulok! Az igazgató

nem tudja elfelejteni, hogy az élelmezőtiszt révén ismerem bűneit.

1930 augusztus 12. Kedd.

Fegyelmi! Nem írok róla. Ha valaha meg akarnám magyarázni, hogy fegyelmi életem alatt mi fájt a legjobban, egyetlen mondatban foglalhatnám össze: „Levegőt is keveset adtak, emberszámba sem vettek".

Kell kivezető útnak lennie a mai életből, kell hogy élethez jussak. Akár éhségsztrájkkal is, de ki kell harcolnom, hogy elszállítsanak Vácról, különben elpusztulok.

1930 augusztus 20. Szerda.

Szent István napja. Nemzeti ünnep. Minden fegyenc kapott ma beszélőt. Csak az én hozzátartozóim nem jöhettek el hozzám.

A levélírás ideje is elérkezett. Nyolc hónapja nem írhattam levelet. Annak is nyolc hónapja, hogy Sáritól levelet kaptam. Nem Sárin múlik ez! Levelei az igazgatói íróasztal valamelyik fiókjában hevernek.

Mégis, ma egész nap a feleségemmel voltam. István király napján ugyanis 24 órára újból kiadják a már egyszer elolvasott és a raktárban őrzött leveleket. És, mert az igazgató elfelejtette megtiltani, én is megkaptam az enyéimet. Sári régi leveleinek olvasása közben újból átéltem az elmult napok örömét, s magam elé képzeltem. Vajjon mit csinálnak Moszkvában?

Kimondhatatlanul vágyom asszonyom símogató szavára, de daróc az életem, rabkenyér az ünnepem és Sári símogató szavához csak álmomban jutok.

Álmok!

Amig szabad ember voltam, sohasem álmodtam.

Mostanában élénkek és néha egészen különösek az álmaim.

1930 szeptember 3. Szerda.

Szeptember elsején a magyar dolgozók tízezres tömegekben az utcára vonultak és a kommunista párt vezetésével a Horthy-rendszer ellen tüntettek. Folyt a harc. Dolgozók holttestei hevernek az utcákon és minderről mit sem tudva, közömbösen ültem a nagy napon zárkámban. Az eseményeket szégyenszemre az igazgatótól kellett megtudnom.

Megállított a sétán. A szeptember elsejei események miatt szidta, mocskolta a kommunistákat. Alaposan megfeleltem neki. Büntetésből két hétre elvette az egyetlen fegyházi örömet, a napi egy óra sétát. Sem éjjel, sem nappal nem kerülök ki most már zárkámból.

1930 szeptember 5. Péntek.

Nehéz séta nélkül élnem. Dehát mindegy! Mennél kínosabb az életem, annál inkább idézem a mondást:

„Amikor a legsötétebb az éjszaka, legközelebb a hajnal."

1930 szeptember 7. Vasárnap.

A folyosón nyitva felejtettek egy utcai ablakot és rég nem hallott gramofonmuzsika jutott el a zárkámig. Játszott a zenekar, egy nő operaáriákat énekelt. A fegyőrök sietve csukták be az ablakot.

Hosszú az ilyen nyári rab-nap. Unom magam. Teszek-veszek. Napórát készítettem és megtanultam mérni az időt. Azzal is próbálkoztam, hogy megszelídítsek egy pókot, de kísérletezés közben az egyik

lába kiszakadt és ijedten bocsátottam szabadon. Mintha mi sem történt volna vele, a pók elszaladt. Már szövi is hálóját az egyik sarokban. Azzal vezeklem le rokkantságát, hogy nem söpröm le hálóját.

1930 szeptember 17. Szerda.

Az igazgató minden indoklás nélkül meghosszabbította a séta-tilalmat.

Elég és újra elég volt a váci pokolból. Kénytelen vagyok cselekedni, még ha nincs is kapcsolatom a párttal. Beadványt intéztem a miniszterhez. Azonnali elszállításomat követeltem, azzal az indokolással, hogy Vácott tűrhetetlen számomra az élet. Megírtam azt is, hogy mindenre, éhségsztrájkra is el vagyok szánva, csakhogy kiharcoljam elszállításomat.

1930 szeptember 19. Péntek.

Hivatott az igazgató. Négyszemközt beszélt velem. Minden engedményt megad, ha írásos ígéretet teszek neki arra nézve, hogy a jövőben nem viselem magam kommunista módra. Mellékesen azt is meg kell említenem az írásban, hogy az elcsapott élelmezőtiszt a fegyencélelmezésről nem közölt velem kompromittáló adatokat.

Még csak válaszra sem érdemesítettem a piszkos ajánlatot. Végignéztem az igazgatót és faképnél hagytam.

Az igazgató szavaiból azt vettem ki, hogy az élelmezőtiszt nem került börtönbe. S mintha tartana tőle az igazgató.

1930 szeptember 22. Hétfő.

Fordultak a napok, hetek lettek, évekké nőttek.

Ma újra forgott a kerék. Megkezdtem a rabság hatodik esztendejét.

Vajjon hányadik a mai rabnap? Itt, ott, amott letöltött rabnapjaim száma eddig 2226, azaz, hat év és egy hónap. És mindössze huszonnyolc éves vagyok.

Fiatal! Huszonnyolc éves! Éhes a harcra, éhes az életre!.

1930 szeptember 29. Hétfő.

Hétfő, kedd, szerda! Egyik nap olyan, mint a másik.

A rabság legfájdalmasabb perce az ébredés.

Egyre csak azt a reggelt várom, amikor ismét lesz értelme az ébredésnek s álomízű számat nem keseríti el a tegnap este kérdése: érdemes lesz-e holnap felébredni?

Este van. Lefekszem. Az alvás egyetlen örömöm. Az ébredés ismét kín lesz. De nincs másként, holnap reggel öt órakor ismét csengetnek. És én ismét felkelek.

1930 október 26. Vasárnap.

Lőwy és Sztaron halálos sorsának napja. Mintha tegnap történt volna! Soha sem fogom elfelejteni a napokat, amelyeket átéltünk és nem felejtem a két nagyszerű harcos elvtársamat sem.

1930 november 7. Péntek.

A Nagy Szocialista Forradalom évfordulója!

Van egy folyóiratból kivágott képem. November 7-én komszomolkák fegyverrel a vállukon felvonulnak a Vörös-téren. Csókolni tudnám őket, mert komszomolkák, mert fegyvert hordanak a vállukon.

Értem is hordják a fegyvert.

1930 december 23. Kedd.

Levelet kaptam anyámtól. A karácsonyi ünnepekre való tekintettel kivételesen beadták.

„Fiam, mellékelek három levelet. Az egyik Sáritól, a másik kettő barátaidtól érkezett. Barátaid nagyon kedvesen írnak feleségedről és a fiadról."

A leveleket nem adták ide.

Könyvek is érkeztek számomra. A cenzor a könyvek olvasását nem engedélyezte. Csak a könyvek címét tartalmazó jegyzéket kaptam kézhez.

Ady: Almanach. Balzac: A három szerelmes. Beer: A szocializmus és a társadalmi harcok története. Darwin: Az ösztönről. Dosztojevszkij: Sztyepancsikovo és lakosai. Farrère: Halálraítéltek. Gogol: Régi jó földesurak. Lamarck: A fajok átalakulása. Karinthy: Két álom. Marx: Bérmunka és tőke. Mikszáth: Almanach. Maupassant: Az örökség. Móricz: Mesék a zöld füvön. Tolsztoj: Háború és béke. Wells: Tengeri tündér. Cervantes: Don Quijote. Zola: Germinal.

A cenzor a könyvek tilalmát a következőkkel indokolta:

„Államellenes."

„Az orosz írók már száz évvel ezelőtt is bolsevikok voltak."

„Nem engedélyezhetem, mert a könyvben vetkőző nőről van szó."

Ilyenfajta levél- és könyvcenzúrával s egyéb bosszantással mérgezi meg az igazgató minden mozdulatomat, minden gondolatomat.

1930 december 24. Szerda.

Karácsony. Anyám beszélőn volt. Az igazgató nem adott volna beszélőt, de az egyik országgyűlési képviselő az igazságügyminiszterhez fordult engedélyért.

A beszélőn anyám egyet-mást közölhetett velem.

A karácsonyi beszélők nagy száma miatt ugyanis a felügyelő személyzet nem volt képes eléggé ellenőrizni beszélgetésünket. Anyám járt a minisztériumban és érdeklődött, hogy mi lesz az elszállításommal.

A börtönügyi osztály vezetője kijelentette:

„Ha nem kommunista vezető, hanem közönséges fegyenc lenne a fia, már régen elszállították volna Vácról. Az ő esetében akkor tesszük ezt meg, ha kötelezi magát, hogy egy esztendeig kifogástalanul viselkedik."

Zsarolás!

Mesélt anyám egy rólam szóló ujságcikkről is. Egy ismert ujságíró állítólag a fegyházban járt, beszélt velem és teljes megelégedésben talált! Hazugság! Sohasem láttam az ujságírót. Valószínűleg úgy volt ő is Vácott a fegyházban, mint a megrendelésre dolgozó külföldi írók Horthy-Magyarországon. Megérkeznek, beszállásolják őket valami arisztokrata szépséghez, megmutatják nekik a királyi várat, végigautóznak az Andrássy-úton és mindent gyönyörűnek találnak: Horthyt is, a rendszerét is.

•

Anyám csomagot is hozott. Szüleim minden szeretetüket becsomagolták az évente egyszer beadható élelmiszer-csomagocskába.

1930 december 25. Csütörtök.

A sok éhezéstől, az ehetetlen fegyházi koszttól annyira tönkrement a gyomrom, hogy betege vagyok egy darabka tegnap megevett húsnak. A szemem éhes, a gyomrom nem bírja megemészteni az ételt.

Idők jele! Anyám a fegyházi kosztról szólva elmondotta, hogy bármily rossz is a fegyenckoszt,

mégis kapunk valamit enni. A „szabad" életben százezrével vannak munkanélküliek, akiknek még egy tányér rántottleves sem jut.

1931 január 1. Csütörtök.

Új esztendő!

Egyre szürkébb hajjal állok a dátumoknál. Minden elmult év a fiatalság elmult esztendeje.

Néha mintha jóval idősebb lennék huszonnyolc évesnél. Életemből kimaradtak az ifjúságból — férfikorba átvivő évek. Ez az oka, hogy néha tele vagyok játékos kedvvel, néha sírós kedvű szomorúsággal. Sok tekintetben gyerekember, sok tekintetben öreg vagyok.

1931 január 2. Péntek.

Esedékes a levélírás. Nem írhatok. Pedig menynyire várhatja Sári a levelemet.

1931 január 6. Kedd.

Éjszaka egy magánzárkás fegyencen kitört a hisztéria. Sikoltozott. Egy másik fegyenc rákontrázott. Igy tartott fél éjjelen át. Akkor kitört a tömeghisztéria. Az egész fegyház ordított. Én is alig tudtam visszatartani magam az ordítástól. Rettenetes éjjel volt. Boldog voltam, amikor végre pirkadni kezdett.

1931 január 8. Csütörtök.

„Egyik fegyenc nem lehet a másik szószólója" — mondja a házszabály. Az igazgató féltékeny gonddal vigyáz arra, hogy ilyesmi elő ne forduljon. Minden esetben súlyos fegyelmi büntetést ró ki, ha egyik fegyenc a másikat védi. Ő azonban gyakran egy fegyenc miatt az egész fegyházat bünteti.

Két életfogytiglani fegyházra ítélt fegyenc szökni készült az asztalos munkateremből. Csak a kísérlet előkészületéig jutottak el, mert a fegyház belterületéről szinte lehetetlen a szökés.

Büntetésből az igazgató mindenféle szigorítást rendelt el.

S például mert a szökevény jelöltek zsebkendőbe burkolva rejtegették az acélfűrészt, ma délelőtt fegyőrök járták végig a zárkákat az igazgató parancsára és mindenkitől elvették a zsebkendőket.

1931 január 10. Szombat.

A zárkaajtó előtt meztelenre vetkőztetik a külső munkából hazatérő fegyenceket. Dohányt keresnek náluk. Meg akarják akadályozni, hogy vasárnapra egy kevés dohányt csempésszenek a fegyházba.

1931 január 17. Szombat.

Megint csökkentették a kosztot. Az egyre mélyülő gazdasági válság a fegyházban is egyre jobban érezteti hatását. Hétszámra nem kapunk tiszta fehérneműt sem. És csodák-csodája, itt is megkezdődött a munkanélküliség. Az ingyen munkaerőt sem tudják foglalkoztatni.

1931 január 30. Péntek.

Az ügyvéd személyesen fordult az igazságügyminiszterhez beszélőért és ittjárt nálam.

Egy mondatban mondtam el neki mai életemet: „Hihetetlen és kibírhatatlan!"

Éreztem, hogy szavaim az ügyvéd szívéig hatottak. Megígérte, hogy mindent megtesz helyzetem javítására. Arra kért, ne éhségsztrájkoljak.

Éppen beszélő közben hozott a postás Sáritól

ajánlott levelet részemre. Az ügyvédre való tekintettel az igazgató nem tagadhatta le a levelet. Kijelentette, hogy még ma megcenzúrázza.

Két fénykép is érkezett a levélben, ezeket azonnal megkaptam. Az egyiken Marci van, a másikon Sári. Úgy tűnik fel előttem, mintha szeretteim szomorúan néznének rám!

Vagy talán én vagyok szomorú?

1931 február 3. Kedd.

Sári levelének több, mint egyharmadát kicenzúrázta az igazgató. Egészen értelmetlenné és érthetetlenné vált a levél. Kínos gyötrődés azon töprengeni, vajjon mit írhatott Sári?

De mégis ostoba ember az igazgató. A feleségem küldötte elvtársi mondatokat durva kézzel, tintával vastagon kitörülte, de ideadta a levél szovjetbélyeges borítékját.

Vastag, feketebetűs jelszóval pecsételték át a bélyeget:

„Fejezzük be az ötéves tervet négy év alatt!"

Fejezzétek is be szovjet testvérek! Nekem is építitek az új szocialista társadalmat.

1931 február 9. Hétfő.

Illegális üzenet érkezett az ügyvédtől. Az igazgató hazug jelentése folytán nem szállítanak át Szegedre. Azt merte jelenteni rólam a minisztériumnak, hogy az utolsó időben lényegesen javult a helyzetem s elszállításomat már magam sem kívánom.

Az igazgató szemérmetlen hazugságára beadványban válaszoltam. Megírtam az igazságügyminiszternek, hogy az igazgató azért hazudik és nem enged el

a váci fegyházból, mert tudja, hogy ismerem gazságait és fél a leleplezéstől.

Beadványomat visszavonhatatlanul kemény szavakkal fejeztem be:

„Felelősségem teljes tudatában kijelentem, hogy dr. Rusztek Lajos váci fegyintézeti igazgatóról olyan adatok vannak birtokomban, amelyek alkalmasak fegyelmi és bűnvádi eljárás megindítására. A váci fegyházigazgató tolvaj, csaló és gyilkos."

1931 február 10. Kedd.

Hívatott az igazgató. Miközben szemével szinte meggyilkolt, erőltetetten tárgyilagos hangon kijelentette:

— Beadványa miatt részemről nem lehet bántódása. Vádjai kivizsgálását a minisztériumra bízom.

Az igazgatónak nem volt mit tennie. Kénytelen volt továbbítani beadványomat. Szándékosan boríték nélkül adtam le az osztályvezetői irodán, hogy a fegyőrök és tisztek is elolvassák.

1931 február 11. Szerda.

Azt hiszem, még nem őriztek gondosabban fegyencet, mint engem. Az „összekötőmet" keresi az igazgató és azon az alapon, hogy „mindenki gyanús, aki él" — leváltották a magánzárkaosztály valamennyi fegyőrét. A velünk érző fegyőrök még csak rám sem mernek tekinteni. Attól tartanak, hogy még a barátságos köszönéssel is gyanúba keveredhetnek.

A fegyencekre is rájár a rúd. A magánzárkaosztály házimunkásait leváltották s azokat, akikre a legcsekélyebb gyanú is esett, hogy összeköttetésben állhatnak velem, az igazgató fegyelmibe kísértette. Kínozzák, vallatják őket.

1931 február 15. Vasárnap.

Napról-napra újabb szigorításokat talál ki az igazgató. Csütörtökön megfosztott az orvosi kezelés lehetőségétől. Ezentúl nem mehetek orvosi vizitre.

Pénteken beszögezték az ablakomat. Ezentúl nem juthatok friss levegőhöz.

Szombaton megtiltotta, hogy a borbély megborotválhasson.

Mindez azért, nehogy bárkivel is érintkezhessem.

A törvény szerint engem már nem lehetne magánzárkán tartani. Irásban követeltem a fegyintézet igazgatóságától, helyezzenek át a közös osztályba.

Feltétlenül ki kell jutnom a magánzárkából. Emberek közé kell kerülnöm. Attól tartok, hogy *„véletlenül történik velem valami"*.

Azért írom mindezeket aláhúzottan, hogy akinek a kezébe kerül írásom, legalább feljegyzéseimből tudja meg:

nincsen öngyilkossági szándékom és ha történne velem valami, halálomat a fegyintézet igazgatója okozta.

1931 február 16. Hétfő.

Visznek a fegyelmibe. Sötétzárkával, fegyelmivel szigorított három hónapi földalatti elkülönítést kaptam.

ZÁRSZÓ

Börtönfeljegyzéseim 1931 február 16-án véget értek. Ezen a napon az igazgató ismét bedobatott a földalatti fegyelmibe. Az elképzelhető legsúlyosabb fegyelmi büntetéssel. „Hivatalos körülmények között" akart elpusztítani s az egyik súlyos fegyelmim még le sem telt, már következett a másik. 1931-ben fegyelmi

könyvembe egymásután öt fegyelmi büntetést jegyeztek fel. Ime, itt vannak:

1931. II. 16.

A Kir. Ig. Minisztériumhoz intézett beadványban elöljárói ellen sértő kijelentéseket tett.

Határozat:

Sötéttel szigorított 3 hónapi fegyelmi elkülönítés, kemény fekhely, hat hónapig tartó minden kedvezményből kizárás: egy évig nem vásárolhat sem élelmet, sem egyebet. Levelet egy évig nem írhat és nem kaphat.

1931. II. 17.

A II. hó 16-án kirótt fegyelmi büntetés megkezdése előtt éhségsztrájkot kezdett.

Határozat:

Sötéttel szigorított 4 heti fegyelmi elkülönítés, kemény fekhely. Hat hónapig tartó minden kedvezményből kizárás: egy évig nem vásárolhat élelmet, sem egyebet. Levelet nem írhat, nem kaphat.

1931. III. 19.

A II. hó 16-án kiszabott fegyelmi fenyítésből még hátralévő rész foganatba tételekor újból éhségsztrájkot kezdett.

Határozat:

Sötéttel szigorított négyheti fegyelmi elkülönítés, kemény fekhely. Hat hónapig tartó minden kedvezményből való kizárás: egy évig nem vásárolhat sem élelmet, sem egyebet. Levelet egy évig nem írhat, nem kaphat.

1931. IV. 27.

Séta alkalmával engedetlen volt és feleselt.

Határozat:

Sötéttel szigorított 3 heti fegyelmi elkülönítés, kemény fekhely. Hat hónapig tartó minden kedvezményből kizárás: egy évig nem vásárolhat sem élelmet, sem egyebet. Levelet nem írhat, nem kaphat.

1931. XII. 29.

Az igazságügyminiszterhez címzett beadványában a minisztérium rendelkezéseit sértő módon tárgyalta és bírálta.

Határozat:

Sötéttel szigorított négyheti elkülönítés. Hat hónapig tartó minden kedvezményből kizárás: egy évig nem vásárolhat sem élelmet, sem egyebet. Levelet egy évig nem írhat, nem kaphat.

*

Nem Horthy hatóságain és nem rajtam múlt, hogy életben maradtam. Pártom, a Kommunisták Magyarországi Pártja, őrködött felettem és mint már annyiszor, ismét a dolgozók szolidaritása mentette meg életemet.

Nehéz lenne elmondanom, hogy min mentem keresztül a fegyelmiben. Hónapokig nem kerültem ki a föld alól. Miként a ragyogó nap, az élet sem jutott el hozzám és annyi ideig nem láttam betűt, hogy szinte olvasni is elfelejtettem.

Ám az ember a legtöbbet kibíró élőlény. Én is elviseltem mindezt. Kibírtam egy olyan igazgatóval szemben, aki még a polgári társadalom erkölcsi szempontjából is bűnös: csaló, tolvaj, gyilkos. Soha nem

szűntem meg az igazgatót vádolni és egyik beadványt a másik után intéztem az igazságügyminiszterhez. Nem volt foganatja. Az igazgató minisztériumi bűntársai nem a bűnös ellen, hanem mindig ellenem indítottak fegyelmi eljárást és engem büntettek. Sőt, az igazgató „kiváló szolgálataiért" Horthytól még kitüntetést is kapott és 1935-ben Vác város polgármesterévé választották meg.

Az ünnepélyes beiktatáson ott voltak a kormány legmagasabb képviselői.

Pontosan ugyanezen a napon, egy fegyháztiszt segítségével az igazgató ellen emelt vádjaimhoz végre megszerezhettem a hivatalos írásmásolatokat és azokat, ugyancsak a fegyháztiszt segítségével kicsempésztem a fegyházból. Jó kezekbe kerültek. Leleplező adataimat két ellenzéki ujság is közölte és Dr. Rusztek Lajos nem csak díszes polgármesteri méltóságáról volt kénytelen végül lemondani, hanem előkelő összeköttetései ellenére is bíróság elé került.

Országos botrány volt ez. És mert vádjaimat nem lehetett letagadni, — vallomást tett mellettem egy másik fegyháztiszt is — a bíróság kénytelen-kelletlen bebizonyítottnak vette, hogy a váci fegyház volt igazgatója csalt, lopott és sikkasztott.

Fegyházat kellett volna kapnia, de ez túlnagy szégyen lett volna a Horthy-rendszerre s ezért Rusztek csak 100 pengő pénzbüntetésre ítélték.

Azon a napon, amikor Dr. Rusztek Lajost, a hóhér igazgatót elítélték, nem volt a váci fegyháznál boldogabb hely a világon. Csak azt sajnálták a fegyencek, hogy volt zsarnokukat nem fegyházra ítélték. Akkor ő is Vácra került volna és megtanulhatta volna, mit jelent Vácott fegyencnek lenni!

Megtanították volna erre a fegyőrök is. Velük

is mindig embertelen volt és sokan közülük szintén izzó gyűlölettel emlegették a volt igazgatót s nyíltan hálálkodtak nekem, hogy helyettük is megfizettem a vadállatnak.

Új igazgató jött Vácra. Alatta jelentősen javult a sorsom. Életem ekkor sem volt gyönyörűség, de velem, az egyetlen Vácon lévő kommunistával, legalább nem bánt rosszabbul, mint mondjuk a százhuszonhét életfogytiglanra elítélt rablógyilkossal vagy a hétszáz más okból elítélt fegyenccel, akik ebben az időben sorstársaim voltak.

1931-től kezdve a régi igazgató nem engedte meg, hogy feljegyzéseket vezessek. Állandóan kutattatta a zárkámat és még a legkisebb darabka papírost is elvette tőlem.

Az új igazgató alatt talán már vezethettem volna ismét feljegyzéseket, de addigra már annyira meggyűlöltem a magam fegyenc-sorsát, hogy írni sem akartam arról.

1939 végén ismét új igazgató jött Vácra. Folytatta elődjének velem szemben tanusított magatartását.

*

Rákosiról e hosszú idő alatt alig hallottam. Csak töredékekben jutott el hozzám annak a híre, hogy amikor nyolc és félév ítélete kitelt — a Horthy-reakció újra vádat emelt ellene. Felelősségre vonták, mert egyik legfőbb vezetője volt az 1919-es magyar proletárdiktatúrának. Rákosi büszkén azonosította magát a dolgozók magyarországi forradalmával és kilenc évi rabság után töretlenül, úgy vezette a tárgyalást, hogy ismét a Horthy-rendszer került a vádlottak padjára.

A magyar reakció törvényszéke életfogytig tartó

fegyházra ítélte Rákosit. Arra ítélték, hogy amíg él, úgy szenvedjen, mint ahogy én is szenvedtem és ahogy feljegyzéseimben leírtam.

Sokszor fordult közben az élet kereke. Teltek és múltak az évek. Azonban soha meg nem szűnő bizakodással egyre csak a napot vártam, amelyről tudtam, hogy el kell jönnie.

Tudtam és sohasem kételkedtem benne, hogy eljön az idő, amikor a magyar dolgozók letörik rólam a rabláncokat.

Nem tévedtem!

1925 szeptember 22-én kezdődött rabságom.

1940 október 30-án nyílt meg a börtönajtó előttem. Huszonkét éves fiatalemberként kerültem a fegyházba s mint harminchét éves, életem javát letöltött férfi kerültem ki onnan.

Első utam a budapesti szovjet követségre vezetett. Detektívek kísértek oda. Szívdobogva mentem.

Öröm volt minden lépésem, de a szívem azért mégis fájt: a legdrágább harcos barátot, a Kommunisták Magyarországi Pártja vezetőjét, Rákosit, életfogytig tartó fegyházra ítélten a szegedi börtönben tudtam.

A szovjet követség épülete előtt autó várakozott. Ahogy elmentünk mellette, az autóból valaki a nevemet kiáltotta ... A hang az övé volt ... A Szovjetunió konzuljával, a Szovjetunió védelme alatt, az „életfogytiglanra elítélt" Rákosi ült az autóban.

Amikor 1925-ben és később, 1934-ben, a nemzetközi közvélemény nyomásának hatása alatt Rákosit a fasiszták nem merték halálra ítélni, Horthy azzal vigasztalta meg a Rákosi halálát követelőket, hogy életfogytig tartó fegyház is halál, mert, „amíg Horthy él, Rákosi nem szabadul".

November 7-i ünnepség a moszkvai Vörös-téren

És Rákosi mégis ott ül a szovjet követség autójában.

Pár pillanat mulva már én is ott ültem.

Álom volt mindez!

Álom volt utazásunk és az is álom volt, hogy a határon a szovjet határvédők vörös zászlóerdővel fogadtak bennünket.

Annakidején Rákosi is és én is huzamosabb ideig éltünk a Szovjetunióban, de annyira megváltozott az élet, hogy újnak tünt fel minden.

Amíg börtönben voltunk, a Szovjetunió népei megvalósították az emberiség régi álmát: a szocializmust.

1940 november 6-án érkeztünk meg Moszkvába. Feleségem, tizenhat éves fiam, a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja és a kormány képviselői, elvtársak, barátok vártak bennünket.

Másnap, november 7-én, a Nagy Szocialista Forradalom 23. évfordulóján, Rákosival együtt a Vörös-tér egyik emelvényéről végignézhettem a Vörös Hadsereg szemkápráztató díszmenetét és a Szovjetunió dolgozóinak, Moszkva népének ünnepi felvonulását.

Álomnak tetszett mindez!

De az ötágú vöröscsillagos repülőgépek százainak hangos zúgásától lehetelen volt fel nem ébredni az álomból. Szemem előtt a diadalmas új élet, a győztes szocializmus vonult el. Annyi év fasiszta rabsága után ott álltam Lenin sírja mellett és hű munkatársai körében, a Szovjetunió népeitől ünnepelve láttam a világ dolgozóinak tanítóját és vezérét:

SZTÁLINT.

„Kötött könyv 4.21 MNOSZ 5602.“

3674. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Janka Gyula.